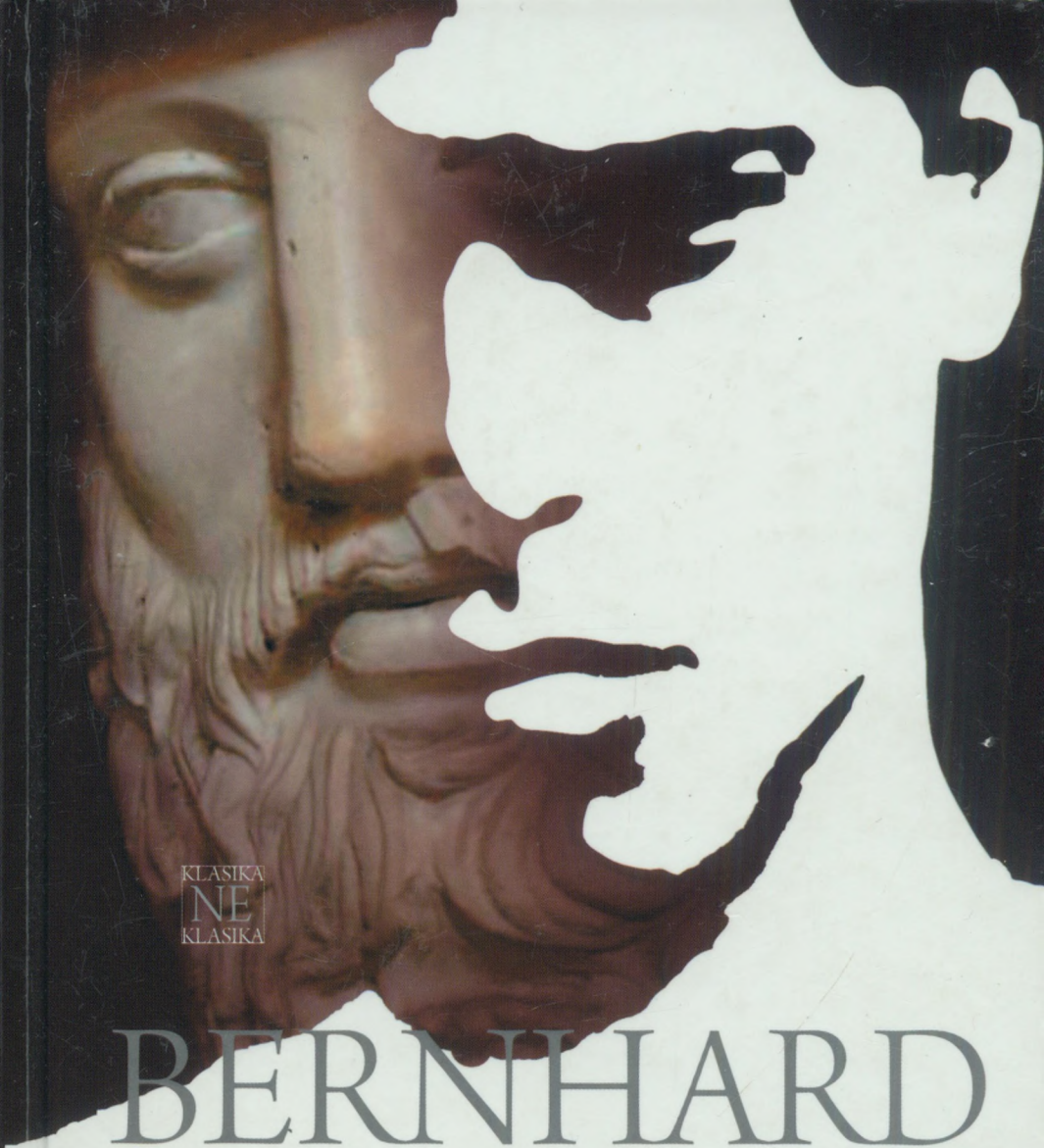

BERNHARD SCHLINK

Sugrįžimas

VERSUS AUREUS

BERNHARD SCHLINK

SUGRĮŽIMAS

Romanas

Iš vokiečių kalbos vertė
Regina Ivanauskienė

VERSUS
AUREUS

UDK ~~830-3~~
Sc42

Versta iš
Bernhard Schlink. *Die Heimkehr*
Diogenes Verlag AG Zürich

Knygos vertimą rėmė

GOETHE-INSTITUT

Viršelio dailininkas
Romualdas Balinskas

Copyright © 2006 by Diogenes Verlag AG Zürich. All rights reserved
© Regina Ivanauskienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2008
© „Versus aureus“ leidykla, 2008

ISBN 978-9955-34-130-7

PIRMA DALIS

I

Vaikystės atostogas leisdavau pas senelius Šveicarijoje. Mama nuvesdavo mane į stotį, įsodindavo į traukinį, ir, jei nusišypsodavo laimė, galėdavau sėdėti kaip sėdėjęs, kol po šešių valandų kelionės traukinys įriedėdavo į peroną, kur manęs laukdavo senelis. O jei laimė nenusišypsodavo, turėdavau pasienyje persėsti į kitą traukinį. Kartą po tokio persėdimo verkdamas kiūtojau ne tame traukinyje, kol galop malonus konduktorius nušluostė man ašaras, po kelių stotelių įsodino į kitą traukinį ir pavedė globoti kitam konduktoriui, kuris lygiai taip pat perdavė mane trečiajam, tad it estafetė visų tų palydovų buvau atgabentas iki tikslo.

Važiuodamas traukiniu mėgaudavausi: prošal slenkantys kraštovaizdžiai ir miesteliai, saugumo jausmas, apimantis sėdint kupė, savarankiškumas. Turėjau bilietą ir pasą, maisto kelionei ir skaitymo, buvau pats sau ponas ir neprivalėjau klausyti niekieno nurodymų. Šveicarijos traukiniuose pasigesdavau kupė. Bet užtai kiekviena sėdima vieta būdavo arba prie lango, arba prie tako ir nereikėdavo būgštauti, jog būsiu įspraustas į kupė vidurį. Be to, šviesi šveicariškų sėdynių

mediena buvo puošnesnė už vokišką tamsiai rudą plastiką, o pilkas vagonas, trikalbis užrašas *SBB*[1] – *CFF*[2] – *FFS*[3] ir herbas su baltu kryžiumi raudoname fone atrodė tauriau nei murzino žalumo emblema su užrašu *DB*[4]. Didžiavausi savo pusiau šveicariška kilme, nors vokiškų traukinių varganumą, miesto, kuriame gyvenome su motina, skurdumą ir žmones, su kuriais kartu gyvenome, laikiau gimtinės dalimi.

Didelio miesto prie ežero geležinkelio stotis, ten baigdavosi mano kelionė, buvo atsparos stotis. Turėjau tiesiog eiti peronu ir nebūčiau galėjęs prasilenkti su seneliu, aukštu ir drūtu, tamsiomis akimis, pasišiaušusiais baltais ūsais ir plike, vilkinčiu šviesiu lino švarku, su šiaudine skrybėle ir pasivaikščiojimams skirta lazdele. Nuo jo sklido patikimumas. Man jis išliko aukštas net tuomet, kai jį praaugau, ir stiprus net tada, kai turėjo remtis lazdele. Net kai jau buvau studentas, jis dar retsykiais paimdavo mane už rankos. Sutrikdavau, bet nemaloniai nesijausdavau.

Seneliai gyveno prie ežero už kelių gyvenviečių nuo miesto ir, jei oras pasitaikydavo gražus, mudu su seneliu važiuodavome ne traukiniu, o plaukdavome laivu. Labiausiai man patikdavo didelis senas ratinis garlaivis, kurio viduryje dirbo nuo alyvos blizgūs bronziniai ir plieniniai mašinos stūmokliai

[1] Schweizerische Bundesbahnen *(vok.)* – Šveicarijos federaliniai geležinkeliai (čia ir toliau vertėjos pastabos).

[2] Chemins de fer fédéraux *(pranc.)* – Šveicarijos federaliniai geležinkeliai.

[3] Ferrovie Federali Svizzere *(it.)* – Šveicarijos federaliniai geležinkeliai.

[4] Deutsche Bahn *(vok.)* – Vokietijos geležinkeliai.

bei cilindrai. Laivas turėjo daug atvirų ir uždarų denių. Mudu stovėdavome atvirame priekiniame denyje, kvėpdavome vėją ir matydavome krante išnyrančius ir vėl pradingstančius kaimelius; apie laivą ratus suko žuvėdros, ežere ištemptomis burėmis puikavosi burlaiviai, o vandens slidininkai išdarinėjo triukus. Kartais už kalnų išvysdavome Alpes, ir senelis imdavo vardinti viršukalnių pavadinimus. Kaskart man atrodydavo it stebuklas, kad šviesos takas, saulės tiesiamas ant vandens, keliaudavo drauge su laivu, ramiai tviskantis per vidurį, o kraštuose suskylantis į šokčiojančias šukes. Esu tikras, kad senelis jau anuomet man išaiškino, kaip tai optiškai pagrindžiama, bet net ir šiandien man tai kaskart atrodo tarsi stebuklas. Šviesos takas prasideda ten, kur tą akimirką esu.

2

Aną vasarą, kai buvau aštuonerių, mama neturėjo pinigų mano bilietui. Ji surado, tik nežinau kaip, tolimųjų reisų vairuotoją, kuris turėjo pavėžėti mane iki sienos ir perduoti kitam tolimųjų reisų vairuotojui, pristatysiančiam mane seneliams.

Buvo sutarta susitikti prekių stotyje. Mano motina buvo užsiėmusi ir negalėjo laukti, tad paliko mane su lagaminu prie vartų ir įkalė į galvą nesitraukti iš vietos. Stypsojau ir baimingai žvelgiau į kiekvieną priešais atvažiuojantį krovininį automobilį, paskui su palengvėjimu ir nusivylimu akimis nu-

lydėdavau nuvažiuojantį. Jie buvo didesni, griaudėjo garsiau ir dvokė stipriau, nei iki tol maniau. Tai buvo pabaisos.

Nežinau, kaip ilgai laukiau. Laikrodžio anuomet dar neturėjau. Po kurio laiko prisėdau ant lagamino ir kaskart pašokdavau, kai man pasidingodavo, kad sunkvežimis lėtina greitį ir ketina stoti. Pagaliau vienas sustojo, vairuotojas įkėlė mane ir lagaminą į kabiną, o žmogus, sėdėjęs greta, įtupdė į aukštą gultą už sėdynės. Man buvo liepta laikyti liežuvį už dantų, nekaišioti galvos ir miegoti. Buvo dar šviesu, bet net ir sutemus užmigti neįstengiau. Iš pradžių vairuotojas ar jo bendrakeleivis retsykiais atsisukdavo ir subardavo, jei mano galva išlįsdavo už gulto krašto. Paskui jiedu mane pamiršo, ir aš žvelgiau pro langą.

Mano akys nedaug aprėpė, bet pro šoninį langą galėjau matyti besileidžiančią saulę. Iš vairuotojo ir jo bendrakeleivio pokalbio supratau tik nuotrupas; jiedu kalbėjo apie amerikiečius, prancūzus, prekių siuntas ir apmokėjimus. Sunkvežimiui riedant per didžiules plokštes, tokiomis anuomet būdavo išgrįsti plentai, mane kone užliūliavo monotoniškas trinkčiojimas ir nesmarkus kresčiojimas. Greitai plentas baigėsi, ir dabar dardėjome prastais kalnuotais vieškeliais, kur vairuotojas neįstengdavo išvengti išmuštų duobių ir nuolat turėjo junginėti pavaras. Tai buvo nerami kelionė per naktį.

Sunkvežimis retsykiais sustodavo, šoniniuose languose išnirdavo veidai, vairuotojas ir bendrakeleivis išlipdavo, atidarydavo kėbulą, kažką stumdydavo ir kraustydavo. Retkarčiais

sustodavome prie fabrikų ir sandėlių su ryškiomis šviesomis ir garsiais balsais, kartais – tamsiose benzino kolonėlėse, poilsio aikštelėse ir lauko keliuose. Gal vairuotojas ir jo bendrakeleivis turėtus pavedimus derino su savo tvarkomais reikalais, o gal vežė kontrabandą ar slėpė vogtus daiktus ir todėl kelyje užtruko ilgiau nei planavo.

Šiaip ar taip, į pasienį atkakome per vėlai, tas kitas sunkvežimis jau buvo išvykęs, ir aš apyaušriais keletą valandų sėdėjau miesto, kurio pavadinimo nebeprisimenu, aikštėje. Aplink aikštę rikiavosi bažnyčia, vienas kitas naujas namas ir keli pastatai be stogų, kiaurais langais. Su pirmais saulės spinduliais ėmė rinktis žmonės ir atidarė turgų: maišus, dėžes ir krepšius atsigabeno dideliais plokščiais dviračiais vežimais, į ienas įsikinkę per petį permestą kilpą. Visą naktį bijojau sunkvežimio kapitono ir šturmano, bijojau piratų užpuolimo, avarijos ir to, kad mane gali prispirti gamtiniai reikalai. Dabar lygiai tiek pat bijojau, kad krisiu kam nors į akį, ir anas ims man vadovauti, baiminausi, kad manęs niekas nepastebės ir manimi nepasirūpins.

Kai saulė pradėjo taip kaitinti, jog nemalonu buvo kiurksoti ant atokaitoje stovinčio suolo, nuo kurio nedrįsau nulipti, kelkraštyje priešais sustojo automobilis atviru stogu. Vairuotojas sėdėjo kaip sėdėjęs, o keleivė išlipo, įkėlė mano lagaminą į bagažinę ir paliepė sėstis ant užpakalinės sėdynės. Gal dėl didelio automobilio, į akis krintančių vairuotojo ir keleivės drabužių, jų pasitikėjimo savimi, laisvų judesių ir to, kad

mums pervažiavus Šveicarijos sieną jie nupirko pirmus mano gyvenime ledus, vėliau girdėdamas kalbant apie pasiturinčius žmones arba apie juos skaitydamas dar ilgai įsivaizduodavau būtent juos. Gal ir tiedu buvo kontrabandininkai ar vogtų daiktų slėpėjai kaip ir tolimųjų reisų vairuotojas? Ir su jais jaučiausi nejaukiai, nors jie, abu jauni, maloniai elgėsi su manimi it su mažuoju broliuku ir laiku pristatė seneliams pietų.

3

Namą, kuriame gyveno seneliai, statė pasaulio regėjęs architektas. Plačiai atsikišęs, meniškai sukaltų pasparų remiamas stogas, neįveikiamas erkeris pirmame ir vandens spjaudaliais papuoštas balkonas antrame aukšte, iš plytų mūryti arkiniai langai – namas buvo kolonijinis dvaras, ispanų tvirtovė ir romaniškas vienuolynas. Bet visa tai tarpusavy derėjo.

Be to, į krūvą siejo sodas: iš kairės augo dvi aukštos balteglės, iš dešinės – didelė obelis, priešais namą – sena, tanki buksmedžių gyvatvorė, o dešinę namo pusę raizgė laukinės vynuogės. Sodas buvo didelis; tarp gatvės ir namo plytėjo veja, greta namo dešiniau vešėjo daržovių lysvės, pomidorų ir pupelių kerai, aviečių ir serbentų krūmai, gervuogių gyvatvorė ir pūpsojo komposto krūva, kairiau driekėsi platus žvirgždo takas, vedantis už namo, prie dviem hortenzijų krūmais įrėmintų durų. Žvirgždas girgždėdavo po kojomis, ir, kol mudu

su seneliu atsidurdavome priešais duris, močiutė jau išgirsdavo mus ateinant ir jas atidarydavo.

Bičių dūzgimas, žvirgždo girgždėjimas, kaplio ar grėblio garsai darbuojantis darže nuo pas senelius praleistų dienų tapo man vasaros garsais. Kaip ir karstelėjęs nuo saulės įšilusių buksmedžių aromatas ar komposto trūnėsių tvaikas man yra vasaros kvapai. Lygiai kaip ir ankstyvos popietės tyla, kai nešūkauja vaikai, neambrija šunys, nepučia nė menkiausias vėjelis, man yra vasaros tyla. Gatvėje, kurioje gyvenome su mama, vykdavo intensyvus eismas; pro šalį važiuojant tramvajui ar sunkvežimiui džerškėdavo stiklai, o kai griaunant ir atstatant bombų sugriautus kaimyninius namus dirbdavo statybinės mašinos, virpėdavo grindys. Pas senelius beveik nebuvo eismo nei prie namo, nei miestelyje. Nudardėjus arklių traukiamam vežimui, senelis liepdavo paimti semtuvą ir kibirą, paskui kuo ramiausiai sekdavome paskui vežimą ir rinkdavome arklių obuolius kompostui.

Miestelis turėjo geležinkelio stotį, laivų prieplauką, kelias parduotuves ir dvi ar tris užeigas, viena iš jų neprekiavo alkoholiniais gėrimais; ten sekmadieniais kartais pietaudavome. Kas antrą dieną senelis eidavo apsipirkti ir apsukdavo ratą nuo pieno ir sūrio krautuvės iki kepyklos ir kooperatyvo maisto prekių parduotuvės, kartais dar iki vaistinės ar batsiuvio. Jis vilkėdavo šviesų lino švarką ir nešiodavo tokią pat kepuraitę, švarko kišenėje pūpsodavo knygelė, močiutės susiūta iš atlikusio švaraus popieriaus, į ją ji surašydavo reikiamus pirkinius. Viena ranka

jis laikydavo lazdą, o kita – mane. Aš nešdavau seną odinį pirkinių krepšį, kuris niekuomet nebūdavo toks pilnas, kad nešti būtų buvę sunku, nes apsipirkti traukdavome kas antrą dieną.

Ar senelis kas antrą dieną eidavo su manimi pirkinių norėdamas suteikti man džiaugsmo? Aš mėgdavau eiti apsipirkti: *Appenzeller* ir *Greyerzer*[5] kvapai pieno ir sūrio krautuvėje, šviežios duonos kvapas kepykloje, prekių gausa maisto prekių parduotuvėje. Ji buvo nepalyginti gražesnė už krautuvėlę, į kurią mane siųsdavo motina, nes ten ji galėdavo imti skolon.

Apsipirkę traukdavome prie ežero, sužiedėjusia duona lesindavome gulbes, antis ir žvelgdavome į praplaukiančius, metančius inkarą ar išplaukiančius laivus. Ir čia būdavo ramu. Bangos pliuškendamos plakdavosi į molą – irgi vasaros garsas.

Dar būta vakaro ir nakties garsų. Man leisdavo negulti tol, kol pragysdavo juodasis strazdas. Gulėdamas lovoje negirdėjau nei automobilių, nei balsų, tik valandas mušantį bažnyčios laikrodį, lauke tarp namo ir ežero kas pusvalandį pralekiantį traukinį. Iš pradžių aukščiau ežero esančios geležinkelio stoties varpas duodavo ženklą žemiau prie ežero stovinčiai stočiai, kad traukinys jau išvažiavo. Po kelių minučių prapūškuodavo traukinys, ir dabar jau žemutinė stotis signalizuodavo aukštutinei apie traukinio išvykimą. Šita stotis labiau nutolusi už aną kitą, tad antrąjį varpo skambtelėjimą girdėdavau silpnai. Praėjus pusvalandžiui į žemutinę stotį įlėkdavo traukinys, ir

[5] Ilgo brandinimo šveicariško sūrio rūšys.

paskui garsai kartodavosi atvirkštine tvarka. Paskutinis traukinys pradundėdavo prieš pat vidurnaktį. Tada medžiuose gal dar paūžaudavo vėjas ar į žvirgždą pateškendavo lietus. Šiaip jau tvyrodavo visiška tyla.

4

Gulėdamas lovoje niekuomet negirdėdavau žingsnių per žvirgždą. Mano seneliai vakarais nei patys kur išeidavo, nei sulaukdavo svečių. Tik praleidęs pas juos nemažai vasarų supratau, kad jiedu vakarais dirbdavo.

Iš pradžių nesusimąstydavau, iš ko jie gyvena. Supratau, kad jie uždirba pinigus kitaip nei mano mama, kuri ankstyvą rytą išeidavo iš namų ir grįždavo vėlyvą popietę. Bet man buvo aišku, kad daug kas, bet ne viskas, kas būdavo padėta ant stalo, užaugdavo jų darže. Jau išmaniau, ką reiškia pensija, bet niekados negirdėjau senelių dėl jos aimanuojant, kaip girdėdavau skundžiantis senukus pensijomis savo miestelio parduotuvėje arba laiptinėje, todėl savo senelių pensininkais neįsivaizduodavau. Apskritai nenutuokiau finansinės jų padėties.

Mirdamas senelis paliko atsiminimus. Tik iš jų sužinojau, iš kur jis kilęs, ką veikė ir iš ko gyveno. Nors per mudviejų pasivaikščiojimus ir iškylas labai mėgdavo pasakoti, vis dėlto apie save kalbėdavo itin mažai. O tikrai būtų turėjęs ką apsakyti.

Būtų galėjęs papasakoti apie Ameriką. Dešimtąjį devyniolikto amžiaus dešimtmetį žemės nuošliaužai suniokojus namą ir sodą, jo tėvui gyvenimas kaime apkarto, tad jis, kaip ir daugelis kitų sodiečių, su žmona ir keturiais vaikais iškeliavo į Ameriką. Vaikai turėjo išaugti šauniais amerikiečiais. Kelionė traukiniu iki Bazelio, laivu iki Kelno ir toliau traukiniu, laivu ir vežimu į Hamburgą, Niujorką, Knoksvilį ir Hendsborą – atsiminimuose rašė apie baigtos Kelno katedros didingumą, Liuneburgo šilų platumas, ramią ir audringą jūrą, Laisvės statulos pasveikinimą ir susitikimą su anksčiau į Ameriką atkeliavusiais giminaičiais, kurie arba prakuto, arba sužlugo. Hendsbore mirė du senelio broliai, ir kietaširdis giminaitis neleido jų palaidoti savo kapinėse, o tik šalia jų. Pagaliau supratau, ką reiškė senelių miegamajame kabėjusi nuotrauka, vaizduojanti už dailių kapinaičių, aptvertų kaltiniais pinučiais su akmeniniais vartais, du lentomis pažymėtus varganus kapus. Išeiviai įsikūrė, bet laimingi nebuvo. Juos kankino tėvynės ilgesys, liga, kurios pasekmės gali būti mirtinos. Senelis atsiminimuose rašė, kaip dažnai kaimo bažnyčioje būdavo paskelbiama, o ir į bažnytinę knygą įrašoma, kad toks ir toks Viskonsine, Tenesyje ar Oregone mirė iš nostalgijos. Po penkerių metų šešiese iš namų iškeliavę emigrantai grįžo keturiese su dideliais lagaminais, padirbdintais kaimo staliaus.

Senelis būtų galėjęs papasakoti ir apie Italiją, Prancūziją. Mokęsis audimo ir verpimo, jis daugelį metų dirbo Turine ir Paryžiuje; prisiminimai liudija, su kokiu domesiu jis ap-

žiūrinėdavo įžymybes, susipažindavo su kraštu ir žmonėmis, rašė ir apie varganą atlyginimą, skurdžius būstus, Pjemonto darbininkų ir darbininkių prietarus, konfliktą tarp katalikybės ir laicizacijos, apie nacionalizmo stiprėjimą Prancūzijoje. Atsiminimai taip pat išdavė, kaip jį kankino namų ilgesys. Vadovavimas vienai Šveicarijos verpyklai, santuoka, namų ūkio kūrimas, namo įsigijimas Šveicarijos žemėje – pagaliau jis ėmė gyventi ne prieš, o pagal savo prigimtį.

Kai Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse perėjo dirbti vadovu į vieną vokiečių verpyklą, išvykti iš tėvynės jam nereikėjo. Jis tapo žmogumi, vaikščiojančiu per valstybės sieną, kol per infliaciją, kilusią po Pirmojo pasaulinio karo, jo atlyginimas jau ir Vokietijoje, ne tik Šveicarijoje, visiškai nuvertėjo. Gavęs algą bandydavo išsyk išleisti pinigus išliekamąją vertę turintiems daiktams; dar ir šiandien tebeturiu vieną iš tų sunkių vilnonių antklodžių, kurių jis nemažai pirko iš naikinamos vokiečių arklių gydyklos, ir iš tikrųjų ji labai patvari. Bet gūniomis neišmaitinsi žmonos, sveikos ir tvirtos, turėjusios pastoti ir gimdyti, tad senelis vėl ėmė vadovauti vienai Šveicarijos verpyklai.

Vokiečiams liko ištikimas. Jį visuomet jaudindavo tautiečių, gyvenančių užsienyje, likimas; gal todėl, kad manė, jog ir juos kankina namų ilgesys, kaip ir pats dažnai būdavo jo kamuojamas. Ruošiančiai valgį močiutei senelis dažnai talkindavo, viena iš jo pareigų būdavo rutulio formos tinklą su nuplautomis, dar varvančiomis salotomis išnešti už laukųjų

durų ir tol mojuoti, kol jos išdžius. Neretai taip nutikdavo, kad jis ilgai negrįždavo vidun, tad močiutė siųsdavo mane jo parkviesti. Tuomet rasdavau jį stovintį priešais namo duris ir svajingai žvelgiantį į lašus, mojuojant ištiškusius ant akmeninių plokščių palei duris.

– Kas nutiko, seneli? – klausdavau.

Lašai primindavo jam po pasaulį išblaškytus vokiečius.

Seneliams pergyvenus Pirmąjį pasaulinį karą, gripą ir infliaciją, seneliui ėmus sėkmingai vadovauti vienai šveicarų verpyklai, užregistravus du patentus ir pelningai juos pardavus, pagaliau gimė sūnus. Ir tada į atsiminimus kartais įklijuojama nuotrauka: mano tėvas su iš popieriaus išlankstyta kepure ant galvos ir apsižergęs medinį arkliuką, šeima sodo namelyje prie stalo, mano tėvas pirmą dieną gimnazijoje su kostiumu ir kaklaraiščiu, šeima su dviračiais, visų viena koja nuleista ant žemės, antra padėta ant pedalo, sakytum, tuoj važiuos. Į atsiminimus buvo įdėtos ir kelios palaidos fotografijos. Mano senelis mokinys, jaunas sutuoktinis, pensininkas ir keleri metai prieš mirtį. Visuomet į objektyvą jis žvelgia rimtas, liūdnas, nugrimzdęs į savo mintis, tarsi nieko aplinkui nematydamas. Paskutinėje nuotraukoje nuo senatvės sulysęs kaklas ir raukšlių išvagotas veidas kyšo iš plačios marškinių apykaklės lyg vėžlio galva iš šarvų; žvilgsnis baimingas, o siela pasirengusi prisidengti žmonių vengimu ir aikštingumu. Kartą jis man pasakojo, kad visą gyvenimą jį kamavo galvos skausmas, kylantis kairiame smilkinyje ir slenkantis virš kairės ausies

pakaušio link, „kaip skrybėlės plunksna“. Apie depresijas su manimi nebūtų kalbėjęs, o gal išvis nežinojo, kad liūdesys, vienišumas ir baimingumas gali reikšti pavadinimą turinčią diagnozę – kas gi anuomet nutuokė apie tokius dalykus. Taip prastai, kad jis negalėtų atsikelti, nieko neveiktų, negalėtų dirbti, pasitaikydavo retai.

Sulaukęs penkiasdešimt penkerių išėjo į pensiją. Darbu verpykloje pelnė duoną, o jo aistra buvo istorija, visuomenė ir politika. Su draugais įsigijo laikraštį ir tapo jo leidėju. Bet savo pozicija Šveicarijos neutralumo atžvilgiu laikraštis konfrontavo su oficialiąja nuomone ir dėl menkų finansinių išteklių negalėjo išsilaikyti konkurencinėje kovoje. Jam ir jo draugams šitas darbas teikė daugiau rūpesčių nei džiaugsmo, tad po kelerių metų reikėjo jo atsisakyti. Šiaip ar taip, leidėjiška veikla senelį suvedė su kitais leidėjais, ir paskutinis, kasvakar drauge su močiute atliekamas darbas buvo knygelių minkštais viršeliais serijos „Romanai malonumui ir pramogai“ redagavimas.

5

Meilę istorijai jis išgyvendavo knygose, kurias skaitydavo, ir keliuose, kuriuos su manimi numindavo. Nebuvo nė vieno pasivaikščiojimo, nė vienos iškylos, nė vieno žygio, kaip jis mėgdavo sakyti, per kurį nebūtų man pasakojęs apie įvykius, žinomus iš Šveicarijos ir Vokietijos, ypač karų, istorijos. Jo

galvoje tilpo tiesiog neišsenkamas lobynas mūšio schemų, kurias braižydavo žemėje savo lazdele: Morgartenas, Zempachas, Sankt Jakobas prie Birso, Gransonas, Murtenas, Nansi, Marinjanas, Rosbachas, Loitenas, Corndorfas, Vaterlo, Keniggrėcas, Sedanas, Tanenbergas ir daug kitų, kuriuos jau pamiršau. Be to, turėjo talentą pasakoti gyvai ir uždegamai.

Kai kuriuos mūšius ypač mėgau, jų istorijų norėdavau klausytis kaskart iš naujo. Mūšis prie Morgarteno. Hercogas Leopoldas į kovą veda Austrijos riterijos žiedą it į kokią medžioklės puotą; jis tikisi laimėti lengvą pergalę, kaip spėjama, beginklius ir bejėgius Šveicarijos konfederatus priversti bėgti ir lengvai sudoroti. Bet konfederatų būta jau kovų užgrūdintų ir joms pasirengusių. Jie žino, už ką kovoja: už laisvę, namus, židinį, žmoną ir vaiką. Jie žino ir tai, kur Leopoldas puls. Riteris iš Hiunenbergo, geras konfederatų kaimynas ir draugas, į jų stovyklą paleido strėlę su pritvirtintu pergamentu, kuriame buvo surašytas įspėjimas. Tad konfederatai aukštumoje laukė austrų kariuomenės, turėjusios pražygiuoti tarp Ėgerzės ežero ir Morgarteno aukštumos. Riteriams susigrūdus siaurame kelyje, valstiečiai ėmė žemyn ridenti uolų nuolaužas ir medžių kamienus, o kai užpuolikų būrys puolė gelbėdamasis į ežerą, jie išsiveržė iš savo slėptuvės ir pribaigė likusius. Bandžiusius sprukti riterius sunkūs šarvai nugramzdino į šlapią kapą.

Konfederatų narsa padarė man didelį įspūdį. Kartu man rūpėjo riterio iš Hiunenbergo paleista strėlė. Ar tai nebuvo išdavystė? Ar išdavystė nemenkino konfederatų žygdarbio?

Senelis linktelėjęs tarė:

– Šito klausė ir tavo tėvas.

– Ir ką?

– Riteris buvo laisvas. Jis neprivalėjo paisyti austrų, galėjo pereiti ir į šveicarų pusę arba nepalaikyti jokios pusės.

– Bet jis nekovojo šveicarų pusėje. Jis veikė slapčiomis.

– Jis nebūtų galėjęs šveicarams labiau padėti, jei būtų drauge su jais kovęsis. Jei gerą darbą gali atlikti tik slapčiomis, jis dėl slaptumo blogas netampa.

Man rūpėjo, koks buvo tolesnis riterio iš Hiunenbergo likimas, bet senelis šito nežinojo.

Mūšis prie Zempacho. Ir vėl austrai kliaunasi sunkiąja savo ginkluote, ir vėl deramai neįvertina piemenų ir valstiečių kovos įgūdžių bei narsos. Tiesa, konfederatams iki pietų nepavyksta puolamojo būrio pleištu pralaužti austrų fronto su kyšančiomis ietimis. Bet karščiausią metų dieną saulė įkaitina plieninius riterių šarvus, jie vis sunkėja ir sunkėja. Kai Arnoldas Vinkelrydas sugriebia tiek iečių, kiek tik valioja, puola juos ir paspaudžia po savimi, austrai pernelyg nusikamavę, kad dar įstengtų priešintis konfederatų prasiveržimui. Jie ir tąsyk patiria visišką pralaimėjimą.

Iš pradžių tik stebėjausi, kad Arnoldas Vinkelrydas, atlikdamas savo žygdarbį, dar įstengė pasakyti tokį ilgą sakinį: „Konfederatai, noriu praskinti laisvei kelią. Pasirūpinkit mano pačia ir vaikais!“

Ir mano senelis tol nenurimo, kol suvokiau, kad austrai pralaimėjo todėl, jog nepasimokė iš Morgarteno pralaimėjimo.

– Nepakankamas šveicarų vertinimas, sunki ginkluotė, gamtos priešiškumas, šįsyk ne vandens, o saulės – niekas negali išvengti klaidų. Bet niekam nevalia kartoti tų pačių klaidų, – aiškino jis.

Kai suvokiau šitą pamoką, atėjo kitos eilė.

– Reikia mokytis ne tik iš nuostolių, kuriuos patiri, bet ir iš žalos, kurią padarai kitam.

Jis pasakojo apie anglus, kurie per Šimtametį karą su ilgais savo lankais laimėdavo prieš prancūzus vieną mūšį po kito, bet sutriko, kai prancūzai galų gale taip pat pasidirbo ilgus lankus ir sėkmingai juos panaudojo.

Sankt Jakobo prie Birso mūšis. Jau vien konfederatų priešininkų pavadinimas skambėjo kraupiai – armanjakai. Senelis apibūdino trisdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, sudarytą iš Prancūzijos, Ispanijos ir Anglijos samdytinių, Šimtamečio karo pabaigoje užgrūdintą kovų, bet smukusios moralės, linkusios į žiaurumus ir plėšikavimą. Prancūzijos karaliui jos jau nebereikia, tad mielai perleidžia ją austrams ir jiems vadovaujantiems, karūnos trokštantiems dofinams kovoti su konfederatais. Šiai jėgai pasipriešinti tegali tūkstantis penki šimtai vyrų. Išsiųsti ne pulti, o žvalgybon, bet vieno pergalingo susirėmimo suvilioti antram, paskui trečiam mūšiui, jie galop atsiduria prieš visą armanjakų kariuomenę. Jie pasitraukia į Sankt Jakobo paliegėlių namus, laikosi ten iki vakaro ir nepasiduoda

iki paskutinio vyro. Armanjakai laimi, bet patiria tokių didžiulių nuostolių, kad praranda norą kariauti ir sudaro taiką.

– Ko derėtų iš šito pasimokyti?

Senelis nusijuokė sakydamas:

– Kad ir pramuštgalviškus dalykus reikia daryti netausojant jėgų. Tuomet kartais ir beprotiškumas išeina į gera.

6

Buvo dar ir kita sritis, kurios istorijas senelis galėjo pasakoti be galo, be krašto – neteisingi nuosprendžiai. Ir čia turėjau mėgstamų istorijų, kurias jis privalėjo kas kartą man pasakoti, ir čia aptarinėjome tų istorijų moralus. Jie buvo sudėtingi. Nors neteisingu nuosprendžiu vadinamas tas, kuris pagrįstas neteisybe, dažnai garsių neteisingų nuosprendžių padariniai turi istorinę reikšmę, ir kartais neigiamas jų poveikis netgi virsta teigiamu.

Grafo fon Šmetau procesas prieš malūnininką Arnoldą. Malūnininkas nemoka grafui nuomos už žemę, nes landratas, įrengęs karpių tvenkinį, nutraukė vandenį, o grafas apskundžia malūnininką teismui dėl nuomos nemokėjimo. Grafas laimi pirmos, antros ir paskutinės instancijos Berlyno aukščiausiajame teisme. Malūnininkas rašo Frydrichui Didžiajam, kuris įtaria protegavimą, papirkinėjimą, gėdingą neatsakingumą ir įsako įmesti teisėjus į kalėjimą, atstatydinti landratą, užkasti tvenkinį

ir panaikinti malūnininkui skirtą nuosprendį. Tai buvo savivalė ir neteisybė, nes malūnui vandens pakako, nuompinigius, ūkiškai tvarkantis, buvo galima uždirbti ir sumokėti, o malūnininkas buvo sukčius. Bet tai sustiprino autoritetą Frydricho, kaip teisingo karaliaus, ir pačios Prūsijos, kaip valstybės, kurioje visi prieš teisėjus lygūs – silpnas ir stiprus, vargšas ir turčius.

Istorijoje apie procesą prieš Orleano mergelę neteisingas nuosprendis nors ir neturi teisingumo poveikio, bet vis dėlto atneša kai ką ir gera, ko kitaip būtų buvę sunku tikėtis. Šešiolikmetė Joana, daili valstiečių mergaitė, patenka į Karlo rūmus; Karlas per silpnas nugalėti anglus ir Reimse karūnuotis Prancūzijos karaliumi. Prancūzija, rodos, tuoj-tuoj atsidurs anglų valdžioje. Tai atrodo lyg stebuklas, kad Joana veda prancūzų kariuomenę į mūšį ir pergalę, atkariauja Orleaną, sudaro galimybę Karlui būti karūnuotam Prancūzijos karaliumi ir žygiuoja į Paryžių. Čia ji patenka į nelaisvę, ir ją parduoda anglams. Karalius, galbūt galėjęs ją išlaisvinti, nesiima jokių priemonių. Nepalaužiamoji kankinama ir prievartaujama, vyskupo Pjero Kušono už burtus ir raganavimą nuteisiama myriop ir sudeginama. Bet procesas ir nuosprendis paverčia ją Prancūzijos kankine, simboline šalies išvadavimo figūra, ir po dvidešimties metų anglai išvejami. Be malūnininko Arnoldo nebūtų teisinės prūsų valstybės, o be Joanos nebūtų Prancūzijos išlaisvinimo.

Bet viena istorija buvo tik bjauri. Ji, žinoma, nebuvo garsi. 1846 metais Menona Elkner, gražutė protestanto siuvėjo

iš Nansi dukra, pamilsta Euženą Durvilį, katalikų tikėjimo budelio sūnų, ir yra jo mylima. Budelis, kuriam apie poros meilę praneša viena iš siuvėjo kaimynių, nori užkirsti kelią vestuvėms ir iš Menonos išgauna pažadą atsisakyti Euženo. Ji patiria dvigubą nevilt̨: praranda mylimąjį ir pasijunta nėščia. Abu negyvus berniukus, kuriuos pagimdo, Menona užkasa sode. Bet ir vėl kaimynė šitai suseka. Menona suimama, apkaltinama dviguba žmogžudyste ir nuteisiama mirti nukertant galvą. Tikriausiai jau nujaučiate, kas bus toliau. Vis dėlto jos laukia daug kraupesnė lemtis. Euženas iš tėvo perima budelio pareigas ir žengia ant ešafoto atlikti pirmą savo egzekuciją; jis težino, kad privalo nukirsdinti dviejų vaikų žudikę. Kai atpažįsta Menoną, jam ima svaigti galva, linksta keliai ir virpa rankos. Raginamas šalia stovinčio tėvo ir spiriamas pareigūnų, jis dusyk kerta, sužeidžia Menonai smakrą ir petį, paskui numeta kalaviją – Euženas nenori ir negali žudyti. Bet privalo laikytis paskirtos mirties bausmės vykdymo valandos ir gelbėti budelio šeimos garbę – tėvas netveria kailyje ir su peiliu puola Menoną, skubėdamas užbaigti sūnaus pradėtą darbą. Su kiekvienu peilio dūriu žiūrovų minia vis labiau irzta. Galop puola ešafotą.

Senelė, mano prašoma, deklamuodavo eiles apie Liuceno ir Hochštėto mūšius, apie malūnininką Arnoldą ir Joaną Orleanietę, ji mokėjo ir nevykusiai sukurtą eilėraštį apie gražiosios Menonos likimą. Senelis, priėjęs iki minios maišto, liaudavosi pasakojęs tardamas:

– Paprašyk močiutės. Ji pabaigą apsakys daug geriau.

Viso eilėraščio nebeprisimenu, o paskutiniai du stulpeliai skamba maždaug taip:

Akmenimis užmėto budelius minia,
ir miršta jie baisiose kančiose.
Ar galima išgelbėti Menoną, jųjų auką?
Ji dar gyva, dar Dievo vardą šaukia!
Su viltimi į lazaretą žmonės sužeistą gabena,
bet vargšė miršta ten, nebeilgai gyvena.
Pareikalavusi penkių aukų istorija bjauri.
Kas sakė, jog tikroji meilė nemari?
Užsibaigė ji kruvinu teismu.
Kurio nešiurpina ji sielos gilumos?
Te aukos, ten, gyvenime kitam,
viena kitai rankas atleisdamos paduos.

7

Močiutė tik per poeziją retkarčiais patirdavo sąlytį su karais, mūšiais, žygdarbiais, procesais ir nuosprendžiais, šitaip dominusiais senelį. Karą ji laikė kvailų kvailiausiu žaidimu, kurio atsisakyti vyrai dar nebuvo subrendę ir galbūt niekada nesubręs. Ji atlaidžiai žiūrėjo į sutuoktinio aistrą karams, nes vyras buvo jos sąjungininkas kovojant su alkoholiu, būtent jį

močiutė laikė kone tokia pat didele nelaime kaip ir karą, ir už moterų teisę balsuoti, be to, senelis visada gerbė kitonišką, taikią, moterišką jos pasaulio sampratą ir mąstyseną.

Tikriausiai apskritai pagarba ir buvo jų šeimos sukūrimo ir išsaugojimo pagrindas. Vieną vasarą senelis dirbo Italijoje, ir jį aplankė motina. Ji atvyko sūnui priminti, kad atėjo pats laikas kurti šeimą, ir papasakojo jam apie merginas, kurios, reikia manyti, neatstumtų, jei jis sumanytų pirštis. Tuomet motina pasakojo ir apie jo pusseserę, kurią buvo sutikusi per vienerias laidotuves ir kuri jai labai patikusi. Kitą vasarą senelis aplankė tėvus, talkino per šienapjūtę ir vienas iškylaudavo lankydamas gimtinės pilis; čia jį traukė domėjimasis istorija, kol kartą motina paragino jį aplankyti ir tetą. Kaip tik ten jis sutiko pusseserę, nematytą nuo vaikystės dienų. Iš anų metų fotografijos žvelgia jauna moteris vešliais tamsiais plaukais, gyvu išdidžiu žvilgsniu; putlios jos lūpos byloja apie jausmingumą ir podraug, regis, virpčioja, tarsi ta daili būtybė kiekvieną akimirką būtų pasiruošusi prapliupti džiaugsmingu juoku. Kirba klausimas: kur buvo jaunų jos tėviškės vyrų akys ir kodėl pusseserė laukė savo pusbrolio, anuomet jau praretėjusiais plaukais. Savo atsiminimuose senelis aprašo trumpą pokalbį prie lango; jis buvęs „nustebintas protingų merginos minčių, ramiai ir tvirtai tos kuklios būtybės išsakomų linkusiam į pasipūtimą pusbroliui". Vėliau jiedu apsikeitė keliais laiškais, – „ką mudu vienas kitam rašėme, nebeprisimenu". Į raštišką pasipiršimą buvo duotas

ir raštiškas sutikimas, po metų atšvęstos sužadėtuvės, o dar po kitų – vestuvės.

Nežinau, ar judviejų santuoka buvo laiminga. Bet nežinau ir to, ar klausimas dėl laimės, kalbant apie jų santuoką, yra prasmingas, ir ar mano seneliai savęs šito klausė. Jiedu gyveno bendrą gyvenimą gerais ir blogais laikais vienas kitą gerbdami ir vienas kitu pasitikėdami. Niekada nemačiau, kad jiedu rimčiau pyktųsi, tik dažnai erzindavosi, juokaudavo ir juokdavosi. Jiedu vienas kitu džiaugėsi, jiems patikdavo rodytis drauge: jai su stotingu vyru, toks į senatvę tapo senelis, jam – jam su dailia moterimi, tokia ji išliko iki pat senatvės. Bet juodu visuomet gaubė kaži koks šešėlis. Viskas buvo prislopinta: jų džiaugsmas vienas kitu, jų pokštai ir juokas, jų pašnekesiai apie pasaulio reikalus. Ankstyva mano tėvo mirtis lyg šešėlis pridengė judviejų gyvenimą, jis niekuomet nesitraukė.

Ir tai suvokiau tik skaitydamas senelio atsiminimus. Kartais seneliai minėdavo mano tėvą, kalbėdavo taip smulkiai, taip natūraliai, jog man neatrodė, kad jie nori ką nors apie jį nutylėti. Sužinojau, kokias istorijas mano tėvas labiausiai mėgdavo, sužinojau, kad rinko pašto ženklus, giedojo chore, žaidė rankinį, piešė ir tapė, daug skaitė, buvo trumparegis, geras mokinys, stropus teisės studentas ir netarnavo kariuomenėje. Svetainėje kabėjo jo nuotrauka, vaizduojanti jauną liekną vyriškį, vilkintį eglutės rašto golfo kostiumą, stovintį prie mūro sienos, dešine ranka pasirėmusį į atbrailą ir sukryžiavusį blauzdas. Laikysena atsaini, bet žvilgsnis už akinių stiklų ne-

ramus, tarsi jaunuolis lauktų, kas tuoj nutiks, kad galėtų, jei tai jam pasirodytų nieko verta, greitai imtis ko nors kita. Jo veide įžvelgiau intelektą, ryžtingumą ir šiek tiek pasipūtimo, bet gal tik todėl, kad pats būčiau norėjęs tokių savybių. Mūsų akys buvo panašios – įkypos, viena didesnė už kitą. Šiaip daugiau jokio panašumo neįžvelgiau.

Šito man visiškai pakako. Mama apie mano tėvą suvis nekalbėdavo, neturėjo pakabinusi ar pastačiusi ir jo nuotraukos. Iš senelių girdėjau, kad jis dalyvavo kare atlikdamas šveicarų Raudonojo kryžiaus misiją ir žuvo. Negrįžo iš karo, žuvo, dingo be žinios – vaikystėje taip dažnai girdėdavau tokias baigtines formuluotes, kad ilgainiui jos ėmė atrodyti lyg nepajudinami antkapiniai akmenys. Portretinės uniformuotų vyrų nuotraukos, kartais gedulo kaspinu perjuostais sidabriniais rėmeliais, matomos pas klasės draugus, mane nuteikdavo taip pat nemaloniai kaip ir mažos mirusiųjų nuotraukėlės, kai kuriose šalyse įtaisomos antkapiuose. Sakytum, mirusiesiems neduotų ramybės, verstų eiti į šviesą, reikalautų ir po mirties išlaikyti tam tikrą pozą. Gal tai buvo būdas našlėms regimai atminti mirusius jų vyrus, bet man labiau patiko, kad mano mama atsisakė tokio regimo atminimo.

Kad ir miręs, kad ir kažin kur toli buvo mano tėvas, vis dėlto viena mus siejo. Senelė kartą man pasakojo, kad tėvas mėgo eilėraščius ir kad Teodoro Fontanės „Džonas Mainardas“ buvo vienas iš mėgstamiausių jo eilėraščių. Dar tą patį vakarą išmokau jį mintinai. Senelei tai, žinoma, patiko, ir bė-

gant metams ji kartkartėmis vis paminėdavo, kad vienas ar kitas eilėraštis patikęs mano tėvui, o aš iškart jo imdavausi. Galbūt ji, atmintinai mokėjusi daugybę eilėraščių, manė, kad vakarais mokytis eilėraščių man tik į naudą.

8

Kai stalas po vakarienės būdavo nukraustytas, indai sumazgoti ir palaistytos sodo gėlės, mano seneliai imdavosi darbo ir redaguodavo „Romanus malonumui ir pramogai". Jiedu susėsdavo prie valgomojo stalo, žemiau pritraukdavo palubio lempą, skaitydavo ir taisydavo rankraščius, ilgas spausdintas skiltis ir pagal tų knygelių formatą sulaužytus ir susegtus atspaudus. Kartais ir rašydavo; seneliai primygtinai laikėsi nuomonės, kad kiekvienos knygelės pabaigoje būtinas trumpas pamokomas ir švietėjiškas straipsnis. O jei jo nebūdavo, sukurdavo patys. Rašydavo apie dantų valymo svarbą, kovą su knarkimu, bitininkystę, pašto raidą, Konrado Ešerio[6] atliktą Linto reguliavimą, paskutines Ulricho fon Huteno[7] dienas. Seneliai dar ir perkurdavo romanus, jei koks skirsnis jiems pasirodydavo nevykęs,

[6] Hans Conrad Escher von der Linth (1767–1823) – šveicarų mokslininkas, statybos inžinierius, tapytojas, kartografas ir politikas. Vienas reikšmingiausių jo darbų – vadovavimas darbams įgyvendinant Linto upės vandens lygio reguliavimo projektą, gerokai pagerinusį Linto regiono žmonių gyvenimo sąlygas.

[7] Ulrich von Hutten (1488–1523) – vokiečių rašytojas humanistas, politinis veikėjas.

neįtikimas ar nepadorus arba jei sugalvodavo geresnį siužetą. Leidėjas davė jiems valią elgtis savo nuožiūra.

Kai atgiedojus juodajam strazdui manęs jau nebesiųsdavo patalan, leisdavo drauge sėdėti prie stalo. Žemai nuleistos lempos šviesoje švytėjo stalas, o aplink – tamsus kambarys. Man patikdavo ta atmosfera, tada jaučiausi saugus. Skaitydavau, mokydavausi kokį eilėraštį, rašydavau laišką mamai ar ką nors į savo atostogų dienoraštį. Jei senelių darbą pertraukdavau kokiu klausimu, jie man visuomet maloniai atsakydavo. Tiesą sakant, klausti drovėdavausi; jausdavau senelių susikaupimą, frazės, kuriomis jiedu keisdavosi, būdavo lakoniškos, ir aš su savo klausimais atrodydavau sau lyg koks plepys. Tad tyliai skaitydavau, mokydavausi ir rašydavau. Kartkartėmis atsargiai, kad jie nepamatytų, pakeldavau galvą ir stebėdavau: senelį, tamsiomis akimis atidžiai žvelgiantį į priešais gulintį rankraštį arba – galėdavo būti ir taip – svajingai žiūrintį į tolį, ir močiutę, kuri viską dirbo lengvai, su šypsena skaitė, greita ranka rašė ir taisė. Nors ji tą darbą veikiausiai kur kas labiau ėmė į širdį nei senelis. Jis mėgo tik knygas apie istoriją ir į romanus, už kuriuos buvo atsakinga žmona, žiūrėjo dalykiškai ir blaiviai, o ji mylėjo literatūrą, tiek romanus, tiek poeziją, turėjo puikų literatūrinės kokybės pojūtį ir veikiausiai kankinosi dirbdama su banaliais tekstais.

Man tų knygų skaityti neleisdavo. Vieną kitą kartą, jiedviem kalbantis apie kurį nors romaną, mane apimdavo smalsumas. Tuomet išgirsdavau, kad aš neprivaląs skaityti

jo, kad ta tema esama daug geresnių kūrinių, geresnė esanti Konrado Ferdinando Mejerio, Gotfrydo Kelerio ar kurio kito klasiko novelė. Močiutė atsistodavo ir atnešdavo man tą geresnę knygą.

Įduodami vežtis namo juodraščiams atlikusių susegtų išspausdintų rankraščių egzempliorių, jie primygtinai kaldavo man į galvą jų neskaityti. Bet popierius buvo brangus, o mama uždirbdavo menkai, tad daugelį mokslo metų viską, ko nereikėdavo pateikti mokytojams sąsiuviniuose, rašydavau ant tuščių rankraščių puslapių: lotynų, anglų, graikų kalbų žodžius, aritmetikos ir geometrijos uždavinius, rašinių apmatus, atpasakojimus, piešinių aprašymus, sostinių, upių ir kalnų pavadinimus, datas ir žinutes klasės draugams ir draugėms, sėdintiems už kelių suolų. Rankraščiai būdavo išspausdinti ant tvirto popieriaus ir susegti beveik centimetro storio pluoštais. Man kaskart plėšiant prirašytus lapus, tie pluoštai vis plonėdavo ir plonėdavo, bet sąvaržos laikydavo pluoštelį iki pat paskutinių popieriaus skiaučių. Man patiko tie stori tvirto popieriaus bloknotai. Ir buvau klusnus vaikas, daugel metų laikiausi paliepimo neskaityti kitos lapo pusės.

9

Pirmomis vasaromis, kurias praleidau pas senelius, jie manė, kad pas juos gyvendamas jaučiuosi pernelyg vienišas, ir bandė

suvesti mane su panašaus amžiaus vaikais. Jie pažinojo kaimynus, pasikalbėjo su viena kita šeima ir pasirūpino, kad būčiau kviečiamas į gimtadienių šventes, ekskursijas ar iškylas į baseiną. Supratau, kad tuos kvietimus jie išrūpindavo savo meile ir kantrybe, tad nedrįsdavau jų atsisakyti. Bet kaskart džiaugdavausi, kai tie įvykiai praeidavo ir vėl būdavau pas senelius.

Dažnai nesuprasdavau tarmės, kuria kalbėdavo vaikai. Nesuprasdavau jų užuominų. Jų mokyklų sistema, mokykliniai bei laisvalaikio užsiėmimai ir socialinė struktūra buvo visiškai kitokie nei mano. Jie iš mokyklos grįždavo namo apie ketvirtą ar penktą valandą atbuvę mokyklos organizuotuose sporto renginiuose, pagiedoję chore ar suvaidinę per teatro repeticijas, o aš su savo žaidimų draugais būdavau paliekamas visas popietes po pamokų leisti savo nuožiūra. Gaujos, į kurias burdavomės, karai, kuriuos kariaudavome, buvo nekalti žaidimai. Bet kultūringiems šveicarų vaikų draugijos žaidimams jie manęs nebuvo parengę.

Netgi baseine viskas būdavo kitaip, nei man įprasta. Vandenyje niekas nesirungė, niekas nieko nestumdė į vandenį, nemurkdė po vandeniu. Žaisdavo vandensvydį, mikliai ir garbingai, mergaitės su berniukais drauge ir lygiomis teisėmis. Baseinas buvo nuo kranto į ežerą besidriekianti konstrukcija: ant dvidešimties metrų ilgio ir tiek pat pločio lentinių ardelių, po vandeniu su nuolydžiu nuo metro iki metro septyniasdešimties centimetrų, pastatytų ant polių, iš trijų pusių apjuostų kiek aukščiau įrengtų persirengimo kabinų ir takelių, galėjo

dūkti tie, kas neplaukiojo; ketvirtoje, į ežerą atviroje pusėje tereikėjo pranirti po lynu, kad iš baseino galėtum išplaukti į ežerą. Kartą, apimtas socialinės nevilties, bandžiau laimėti šveicarų vaikų simpatijas užsikardamas ant tolimiausios kabinos stogo ir nuo jo nušokdamas į ežerą.

Gal tie ryšiai vis dėlto būtų virtę draugystėmis ir bičiulystėmis, jei būtume dažniau matęsi. Bet vos tik atvykdavau pas senelius, šveicarų vaikai išvažiuodavo atostogų ar jau būdavo išvykę ir grįždavo tik prieš pat man išvažiuojant. Su vienu berniuku mane siejo domėjimasis abiejų ašigalių užkariavimu. Ar Kukas buvo apgavikas, Piris – diletantas, Skotas – didis žmogus ar kvailys, ar ir viena, ir kita, o Amundsenas – tik apsėstas garbėtroškos ar pasišventęs misijai? Regis, patikau ir to berniuko tėvui.

– Turi tėvo akis, – tarė pirmą kartą mane pamatęs.

Pasakė tai su malonia ir liūdna šypsena, kuri mane labiau trikdė nei pati pastaba. Nors mudu ir turėjome gerų ketinimų, vis dėlto iš susirašinėjimo su tuo vaikinuku išėjo šnipštas.

Taigi, per atostogas likdavau be bendraamžių žaidimų draugų. Pramogos apsiribojo vis tais pačiais pasivaikščiojimais prie ežero, žygiais tarpekliu, aplink tvenkinį ir per aukštumą su vaizdu į ežerą ir Alpes. Tebuvo vis tos pačios išvykos į Repersvilo pilį, Ufenau salą, Didįjį vienuolyną, muziejus ir meno galeriją. Žygių ir ekskursijų vienodumas prilygo tokiai pat atostogų daliai kaip ir darbas sode ar darže. Skinti obuolius, raškyti uogas, rauti salotas ir daržoves, purenti lysves, ravėti

piktžoles, pjauti nuvytusias gėles, karpyti gyvatvorę, šienauti žolę, sluoksniuoti kompostą, pripilti laistytuvus vandens ir laistyti – kaip natūraliai kartodavosi šie darbai, toks pat natūralus man atrodė ir kitokios veiklos kartojimasis. Lygiai kaip ir vienodi vakarai, leidžiami prie stalo po lempa, buvo natūralaus atostogų ritmo dalis.

Atostogas prisimenu kaip ramaus įkvėpimo ir iškvėpimo laiką. Jos buvo gyvenimo tolygumo pranašystė, kartojimosi, kai nuolat vyksta vis tie patys dalykai tik kaskart truputėlį kitaip. Gyvenimo pranašystė prie vandens, kai bangos tolygiai ritasi į krantą, viena paskui kitą, ir vis dėlto nė viena iš jų nėra visai tokia pat, kaip ta paskutinė.

10

Viena vasara buvo kitokia nei ankstesnės. Visą vasarą turėjau žaidimų draugę. Mergaitė iš mažo Tičino kantono kaimelio atostogas leido pas senelės seserį, gyvenančią kaimynystėje. Sutarti joms nepavyko. Senelės sesuo, ligota ir menkai tevaikštanti, įsivaizdavo, kad sesers vaikaitė jai balsiai skaitys, dėlios su ja pasjansą ir siuvinės. Mergaitė džiaugėsi gyvensianti netoli didelio miesto. Be to, senolė beveik nemokėjo itališkai, o jaunoji giminaitė – vokiškai.

Liučija turėjo talentą į kalbų skirtingumą paprasčiausiai nekreipti dėmesio. Kai ji per tvorą užkalbino mane itališkai,

o aš vokiškai atsakiau nesuprantąs, ji plepėjo toliau, tarsi būčiau prasmingai įsitraukęs į jos pradėtą pokalbį. Paskui mergaitė nutilo ir laukė, kol kažką pasakiau apie mokyklą, kur mokiausi lotynų kalbos, ir tauškė sau toliau. Ji šypsodamasi žvelgė į mane tokiomis viltingomis ir drąsinančiomis akimis, kad ir aš tęsiau savo kalbą; pasakojau, kas atėjo į galvą, galop pabandžiau iš lotyniškų žodžių, kurių mokiausi dvejus metus, sudėlioti itališkus žodžius. Ji prajuko, ir aš kvatojau drauge.

Paskui priėjo senelis, užkalbino mergaitę itališkai, ir ji prapliupo: sakiniai, juokas, džiaugsmingi šūkčiojimai, grynų gryniausia laimė. Jos skruostai degė, tamsios akys spindėjo, o kai kvatodama purtė galvą, vilnijo rudi garbiniuoti plaukai. Mane užplūdo nepatirtas jausmas, kurio dar nemokėjau įvardyti, bet pajutau, koks jis galingas. Graži bendra akimirka buvo nuvertinta. Liučija ją išdavė, aš apsijuokiau. Vėliau gyvenime patyriau ir stipresnių pavyduliavimo kančių. Bet niekada nesijaučiau toks bejėgis kaip aną pirmąjį kartą.

Tai praėjo. Per anos vasaros renginius, į kuriuos mudu su seneliu imdavome ir Liučiją, kad ir kiek jiedu su seneliu flirtuodavo itališkai, ji visuomet leisdavo man suprasti, kad mudu priklausome vienas kitam. „Ji jus abu apžavėjo“, – šypsodamasi sakydavo močiutė, kai mudu su seneliu gražindavomės kokiai iškylai su Liučija. Išvykoje laivu į Ufenau salą, kaip ir kasmet, dalyvavo ir močiutė; ji mėgo Konradą Ferdinandą Meijerį, mintinai mokėjo kelis šimtus jo eilėraščio „Paskutinės Hutenso dienos“ dvieilių posmų ir saloje išpažindavo savo ar-

tumą poetui, tam eilėraščiui ir apskritai poezijai. Ir ji buvo pakerėta Liučijos, jos žavėjimosi, lipšnumo, džiaugsmingumo. Kai plaukdami namo mudu su Liučija sėdėjome priešais, senelis paėmė močiutės ranką. Tai buvo vienintelė mano matyta jų švelnumo apraiška. Šiandien klausiu savęs, gal jiedu kadaise veltui tikėjosi susilaukti dukters, o gal netgi buvo ją praradę. Anuomet paprasčiausiai jaučiausi laimingas; saloje puikiai leidome dieną, vakaras ant ežero buvo gražus, seneliai mylėjo vienas kitą ir mus, o Liučija laikė mane už rankos.

Ar ją mylėjau? Apie meilę nutuokiau ne ką daugiau nei apie pavyduliavimą. Džiaugiausi Liučija, ilgėjausi jos, nusimindavau, jei norėdavome pasimatyti, bet negalėdavome, būdavau laimingas, jei ji jausdavosi laiminga, ir nusiminęs, jei ji būdavo nelaiminga arba, dar daugiau, pikta. Jos pyktis galėdavo užsiliepsnoti akimirksniu. Jeigu jai kas nors nepavykdavo, jei aš jos nesuprasdavau arba ji nesuprasdavo manęs, jei būdavau ne toks atidus, kaip tikėdavosi. Man dažnai atrodydavo, kad ji niršta neteisingai, bet ginčytis dėl to nemokant kalbos buvo tuščias dalykas, nors iš *iustitia* teisingai sukonstravau *giustizia*. Manau, kad diskusijos apie teisingumą Liučijai, šiaip ar taip, nerūpėjo. Jos džiugesį ir pyktį išmokau priimti kaip orus, su kuriais nepasigalynėsi, bet turi susitaikyti laimingas arba nusiminęs.

Būti dviese laiko turėdavome nedaug. Liučija privalėdavo su senole dėlioti pasjansą arba siuvinėti, masažuoti jai galvą ar kojas, klausytis jos kalbų. „Jei ji manęs nesupranta, privalo bent jau klausytis“, – tvirtino senoji kaimynė mano močiutei,

kuri veltui bandė užtarti mergaitę tikėdamasi kaimynės supratingumo. Liučija norėjo kaip galima dažniau prisidėti prie mudviejų su seneliu veiklos – eiti pasivaikščioti, iškylauti ir netgi dirbti sode ar darže. Kartą ji netgi ėjo su mumis rinkti arklių obuolių. Kartais sėdėdavome namelyje, kurį sumeistravome obelyje talkinami senelio. Bet, kaip neretai būva, statyti įdomiau nei žaisti pastatytame namelyje. Be to, ką nors veikdami mažiau kankinomės dėl nesusikalbėjimo. Baigiantis atostogoms adresais neapsikeitėme. Ką su jais būtume veikę?

Nieko nenutuokiau ir apie grožį. Liučijos gyvumas, atidumas, lipšnumas, šokčiojančios garbanos, jos akys, žvilgsnis, lūpos, jos aidintis, trykštantis, kvaksintis juokas, sąmojis, rimtumas, ašaros – tai buvo visuma, ir aš nemokėjau viso šito išskaidyti į charakterio, elgsenos ir išvaizdos dalykus.

Tik Liučijos duobutė turėjo man savo, ypatingo, žavesio, tai, kad virš kairio antakio vidinio krašto visada tokioje lygutėlėje kaktoje staiga gali atsirasti duobutė. Tai buvo bejėgiškumo, sutrikimo, nusivylimo ir liūdesio duobutė. Ji mane jaudindavo, nes ji kalbėdavo man, kai Liučija nenorėdavo ar negalėdavo su manimi kalbėti. Duobutė atsirasdavo ir džiugindavo mane net tuomet, kai, Liučijai širstant, jausdavausi nelaimingas ir stengdavausi nuslėpti bet kokį džiugesio ženklą, galintį tik pakurstyti jos pyktį.

Kai po kelerių metų įsimylėjau klasės draugę, jau žinojau, kas yra grožis, meilė ir pavyduliavimas, ir tai, ką aš išgyvenau, visiškai nustelbė bevardę patirtį su Liučija. Man atrodė, jog

įsimylėjau pirmą kartą. Netgi pamiršau Liučijos atsisveikinimo dovaną.

Paskutinės dienos rytą prieš išvažiuodama ji aplankė mano senelius ir sode šiek tiek mums talkino, kaip kartais talkindavo. Mergaitė atsisveikino su sodu ir su seneliais; dieną privalėjo praleisti su savo giminaite, o kitą rytą laiko būtų ištaikiusi tik trumpam sudie. Kai palydėjau ją iki namų, ji parodė į duris, nulipus kelis laiptelius vedančias iš sodo į rūsį. „Ateik šeštą, aš atsklęsiu duris."

Tai buvo skalbyklos durys. Kai Liučija jas pravėrė, tik tiek, kad galėčiau šmurkštelėti, ir vėl uždarė, pamačiau didelį varinį skalbimo katilą, vonias ir kibirus, skalbimo lentą ir skalbinių plūktuvą, užuodžiau gaivų švarių skalbinių kvapą. Ant ištemptų virvių kabėjo baltos paklodės. Abu langai buvo dideli, bet jų skersai ir išilgai vynuogienojų apraizgytos grotos praleido ne kažin kiek šviesos. Viskas skendėjo žalioje prieblandoje.

Liučija manęs laukė. Stovėjo kitoje patalpos pusėje, laikė pridėjusi prie lūpų pirštą, tad aš tylėjau ir nejudėjau. Mudu žvelgėme vienas į kitą, paskui ji pasilenkė, abiem rankom suėmė sijono kraštą, kilstelėjo ir parodė man savo lytį. Ragindama kilstelėjo galvą, ir aš susivokiau, atsegiau trumpų savo kelnių diržą ir sagas, kelnes nusmaukiau per kojas kartu su apatinėmis ir išsitiesiau. Mano varpa dar niekuomet nebuvo krutėjusi, nesujudėjo ji ir dabar. Kitaip nei Liučijai, man dar neaugo gaktos plaukai. Bet stovėjau degančiu veidu, plazdan-

čia širdimi ir jusdamas visiškai mane užvaldžiusį troškimą, nors ir nesupratau, kam jis skirtas.

Kurį laiką stovėjome vienas priešais kitą nejudėdami. Paskui Liučija nusišypsojo, iš dešinės rankos paleido sijoną ir priėjo prie manęs. Kaire tebelaikė sijono kraštą, tad mačiau truputėlį pliko pilvo, nuogas šlaunis ir gaktą ir negalėjau apsispręsti, į ką žiūrėti – į nuogybes ar į jos veidą, kuriame įžvelgiau kažin ką, kas jaudino ne mažiau kaip ir nuogybė. Priėjusi prie manęs dešine ranka suėmė mano galvą, trumpai prispaudė lūpas prie manųjų ir leido mano kūnui pajusti savojo glustelėjimą. Paskui apsigręžė ir, man nespėjus atsitokėti, dingo name šmurkštelėjusi pro kitas duris. Dar girdėjau ją lekiant koridoriumi, bildant laiptais aukštyn, atidarant ir uždarant duris.

II

Ar po šito nutikimo pradėjau skaityti draudžiamus išspausdintų rankraščių lapus? Ar nuotykis, kurį patyriau su Liučija, pažadino manyje norą skaityti romanus? Ar tai įvyko vėliau ir paprasčiausiai iš nuobodulio? Per kurią nors nykią pamoką mokykloje? Ar nenoriai rymant prie namų darbų? O gal važiuojant traukiniu, kai nebuvau pasiėmęs jokio kito skaitymo? Kai man buvo trylika, mudu su mama persikėlėme iš miesto į kaimą, kur ji nusipirko nediduką namą, tad man reikėdavo į mokyklą važinėti traukiniu.

Pirmame romane, kurį perskaičiau, buvo rašoma apie vokiečių kareivį, pabėgusį iš rusų nelaisvės ir pakeliui į gimtinę patyrusį daugybę pavojų. Jo tykojusius pavojus ir nuotykius aš greitai pamiršau. Bet tik ne kareivėlio grįžimą namo. Jis įstengia pasiekti Vokietiją, randa miestą, kuriame gyvena jo žmona, randa namą, randa butą. Jis paskambina, ir durys atsidaro. Ten stovi jo žmona, tokia pat jauna ir graži, kokią prisiminė buvus per visus tuos ilgus karo ir nelaisvės metus, ne, dar dailesnė, nors kiek ir vyrėlesnė, tiesiog pražydusi, moteriškesnė. Bet žmona žvelgia į jį ne džiaugsmingai, o pakraupusi lyg į šmėklą, o ant rankų laiko mažą, neturinčią nė dvejų metukų mergaitę. Kita, kiek vyresnė, glaudžiasi prie jos ir žvelgia susigėdusi iš po prijuostės. O greta, apkabinęs moterį, stovi vyras.

Ar vyrai kovoja dėl moters? Ar jie pažįstami? O gal jiedu matosi pirmą kartą? Ar tas, kuris stovi ją apglėbęs, apgavo moterį pasakęs, kad anas kitas žuvęs kare? O gal jis netgi apsimetė tuo kitu, jau grįžusiu iš karo ir nelaisvės? Ar moteris lengva širdimi jį pamilo ir paniro į naują laimę? O gal priėmė jį be meilės, tik iš bėdos, nes be jo nebūtų įstengusi pabėgti ir pradėti viską iš pradžių? Nes jai reikėjo vyriškio, kuris būtų rūpinęsis jos pirmagime? Pirma dukrele, kuri yra ne naujo, o pirmo vyro, dabar apdriskusio, netikinčio tuo, ką mato, ir nusiminusio stovinčio priešais?

Šito nesužinojau. Aš jau buvau pradėjęs naudoti tą pluoštą lapų, ant kurių buvo išspausdintas rankraštis, buvau nuplėšęs

ir išmetęs pirmus švarius. Kitoje pirmų švarių lapų pusėje buvo išspausdinti paskutiniai romano puslapiai.

12

Romano pabaigą ketinau perskaityti ateinančią vasarą. Buvau išmetęs paskutinius puslapius, bet pirmieji, kur buvo autoriaus pavardė ir knygos pavadinimas, išliko. Žinojau, kad seneliai miegamajame laiko visą tų romanų seriją; knygos palengva pildė siaurą aukštą lentyną.

Maniau, kad surasti bus nesunku. Nors ant spausdinto rankraščio nebuvo užrašytas romano serijos eilės numeris, pagal kurį jie būdavo statomi į lentyną, bet, kadangi rankraštį buvau gavęs praėjusią vasarą, o per mėnesį išeidavo dvi knygelės, romaną tikėjausi rasti tarp dvidešimt keturių paskutinių. Bet neradau. Žinojau, kad seneliai kartais keisdavo pavadinimus, ieškojau ir pagal autorių, o kai man ir šitaip surasti nepavyko, ėmiau įtarti, kad jiedu bus pakeitę ir autoriaus pavardę, tad ėmiau ieškoti pagal romano pradžią. Vis dėlto neradau nei pavadinimo, nei autoriaus, nei romano pradžios. Net tuomet, kai bandžiau ieškoti ir tarp anksčiau išėjusių knygelių – traukiau ir varčiau jas vieną po kitos, – romano neradau. Žinoma, visų keturių šimtų knygelių neperžvelgiau. Po pirmos saulėtos savaitės vėliau lijo iki pat atostogų pabaigos. Seneliai nebedirbo darže, ir

aš negalėjau, sumąstęs kokią dingstį, užlėkti į antrą aukštą, įslinkti į jų miegamąjį ir ieškoti.

Kitą vasarą tą romaną pamiršau. Tai buvo paskutinė vasara, kai pas senelius praleidau visas atostogas. Draugai ir draugės kartu keliaudavo arba pagal mainų programą vykdavo į Angliją ar Prancūziją. Manęs klausdavo, ar nenorėčiau traukti drauge į dviračių žygį. Šito sau leisti negalėjau, nors jau pusę metų išnešiodavau laikraščius ir neblogai uždirbdavau. Man reikėjo pinigų. Drabužiais ir knygomis turėjau rūpintis pats; mama, pirkdama namą, neapskaičiavo savo galimybių.

Buvau nusiminęs negalėdamas vykti su kitais. Kartu džiaugiausi atostogomis pas senelius. Niršdavau, jei mama vis dar norėdavo laikyti mane vaiku ir auklėti. Pas senelius mėgaudavausi jų popinimu, tebūnie taip, kaip yra, be to, į mane jie žiūrėdavo rimtai ir mane mylėjo. Džiaugiausi nubusdamas savo lovoje po Štiukelbergo[8] „Mergaite su driežu“, padėdamas močiutei ruošti pietus ir kartu prašydamas padeklamuoti eilėraštį, sugrąžindamas senelį į virtuvę iš minčių apie po visą pasaulį išsibarsčiusius vokiečius, o vakare su jais abiem sėdėdamas prie apšviesto stalo. Džiaugiausi močiutės tualetinio vandens aromatu vonioje, afrikinės sparmanijos kvapu senelio darbo kambaryje, indais su raudonais žiedais pakraščiuose, stalo įrankiais dramblio kaulo rankenomis, didžiuoju gaubtu sūriui uždengti. Džiaugiausi vasaros tyla, garsais ir kvapsniais.

[8] Ernst Stückelberg (1831–1903) – garsus šveicarų tapytojas.

Todėl taip intensyviai viską išgyvenau. Daugelis prisiminimų apie namą, sodą, miestelį, ežerą ir kraštovaizdį išliko tokie, kokius regėjau tą paskutinę vasarą.

Studijų metais senelius lankydavau trumpai, kelias dienas prieš Kalėdas ar po jų, kelias pasibaigus vasaros ar prieš prasidedant žiemos semestrui. Seneliui siųsdavau savo darbus, kurie, mano manymu, galėjo jį sudominti. Netrukus jis parašydavo giriamąjį laišką; kritinius klausimus, kurių turėdavo pakankamai, atidėdavo mūsų susitikimui. Jis rinkdavo man laikraščių iškarpas, pirmiausiai apie Silezijos, Transilvanijos ir Kazachstano vokiečius, kuriems, jo manymu, skyriau nepakankamai daug dėmesio. Kartą per semestrą ateidavo paketėlis su ryšeliu laikraščio iškarpų, džiovintų obuolių, suruoštų man močiutės, ir penkių markių banknotu.

13

Žiemą prieš egzaminą ėmiau baimintis, kad nespėsiu jam pasirengti, ir ketinau tąkart Kalėdoms pas senelius nevažiuoti. Bet jie parašė, kad aš privaląs atvažiuoti. Galėsiąs ilgai neužtrukti, bet atvažiuoti privaląs. Esą skubu.

Jų būstas visuomet būdavo tvarkingas. Per tą paskutinį apsilankymą tvarka tiesiog slėgė. Seneliai atsisakė visko, kas jiems nebuvo būtina ir kas, jų manymu, nedomintų manęs, vienintelio jų vaikaičio. Jie nenorėjo kraustytis į senelių na-

mus. Troško likti savame būste. Bet jie rengėsi mirčiai ir nenorėjo matyti šalia nieko nereikalingo, nieko nereikšmingo.

Jie ėjo su manimi iš kambario į kambarį ir klausinėjo, ko pageidaučiau. Kai kurių gerai žinomų daiktų jau nebuvo, senelių atidarinėjamos spintos ir lentynos buvo pustuštės. Aš norėjau visko, su viskuo siejo prisiminimai, ir viskas, ką seneliai pasiliks dėl manęs, palaikys jų gyvenimą. Bet taip pat blaiviai, kaip ruošėsi mirčiai, jie leido man suprasti, kad pasiimti galėsiu ne kažin kiek. Ilgus metus, kol būsiu studentas ir teisės praktikantas, aš didelio būsto neturėsiąs ir ploto daiktams saugoti baldų sandėlyje išsinuomoti neįstengsiąs. Aš galįs norėti tik to, kas telpa viename kambaryje. Gal norėčiau senelio rašomojo stalo ir kėslo? Gal istorinių jo knygų? Močiutės Gothelfo, Kelerio ir Mejerio? Verpyklos, kuriai vadovavo senelis, nuotraukos? Man gerklėje įstrigo gumulas, negalėjau kalbėti, tad su viskuo sutikau linksėdamas.

„Romanai malonumui ir pramogai" dar tebestovėjo, bet seneliai jų nepasiūlė, o aš nepaprašiau. Jie tikrai būtų man juos atidavę. Būčiau galėjęs jiems prisipažinti, kad kadaise nepaklusau jų paliepimui ir iš pradžių perskaičiau romaną apie namo grįžtantį kareivį, o paskui ir kitus romanus. Kai jiedu atsisakė redaguoti rankraščius, serijos leidimas buvo nutrauktas, jie ėmė didžiuotis savo romanais, kuriuos *Kiosk AG* redaktorius Berne nuolat girdavo kaip geriausias tokios rūšies knygas. Be to, blaiviai žiūrėdami į savo mirtį, jie buvo savotiškai linksmi. Tai aš tomis pokalėdinėmis dienomis buvau arti ašarų, ne jie.

Man išvykstant senelis, kaip visuomet, palydėjo į didžiojo miesto geležinkelio stotį. Kaip visada rado tinkamą vagoną ir tinkamą kupė: vagoną sąstato viduryje, kadangi toks esąs ypač saugus traukiniams susidūrus, o kupė – su garbaus amžiaus dama, jai pristatė mane kaip namo vykstantį vaikaitį, kurį prašąs šiek tiek pagloboti. Kaip visuomet neleido, kad, mums apsikabinus atsisveikinant, palydėčiau jį į peroną. Aš pasilenkiau per langą ir mačiau jį, išlipantį iš traukinio ir nužingsniuojantį peronu. Perono gale jis atsigręžė, pamojavo man, aš pamojavau atsakydamas.

Po kelių savaičių senelius suvažinėjo automobilis. Jie buvo išėję į kaimelį apsipirkti ir traukė namo. Girtas vairuotojas užlėkė ant šaligatvio. Močiutė mirė nespėjus atvažiuoti greitosios pagalbos automobiliui, senelis užgeso ligoninėje. Jis mirė tuoj po vidurnakčio, bet aš nutariau, kad ant bendro jų antkapio turi būti ta pati mirties data.

ANTRA DALIS

I

Tebeturiu senelio rašomąjį stalą ir krėslą. Tebeturiu senelių knygas ir verpyklos nuotrauką. Rašomasis stalas ir krėslas pirmiausiai surado savo vietą mano kambaryje pas mamą, paskui pirmame mano vieno kambario bute su niša virtuvėlei, dušo kabina ir vaizdu į geležinkelio stotį, vėliau anuomet įprastame seno namo bute aukštomis lubomis, su lipdyba ir suveriamosiomis durimis; į jį įsikėlėme su drauge gimus jos vaikui. Kai mudu skyrėmės ir aš išsikrausčiau, rašomąjį stalą ir krėslą su kitais daiktais sukroviau į sandėlį.

Privalėjau išeiti. Tolyn nuo gražios, įnoringos, neištikimos mano draugės, zirziančio labai judraus jos sūnaus ir iš miesto, kuriame užaugau, lankiau mokyklą ir universitetą, kuriame manęs visur tykojo prisiminimai. Sukaupiau visą drąsą, atsisakiau asistento vietos neturėdamas naujos, pardaviau šveicariškas obligacijas, paveldėtas iš senelių, ir išvykau.

Tiesą sakant, atsisakyti turėtos vietos nebuvo labai narsus žingsnis. Parašęs daktaro disertaciją, šešerius metus sėdėjau prie habilitacijos darbo, su kuriuo nesusidorojau. Tai man

buvo aišku jau seniai, tik sau neprisipažinau. Teisingumo nauda – tai buvo senelio tema, kuria buvo be galo daug ką įdomaus skaityti ir mąstyti. Bet mano mintys nesirikiavo į sistemą, sklandė atsitiktinės ir anekdotinės – senelio mintys senelio tema. Norėjau įrodyti, kad teisingumas naudingas tik tuomet, kai jo reikalavimai teoriškai plėtojami ir praktiškai įgyvendinami nepaisant visuomeninio naudingumo. *Fiat iustitia, pereat mundus* [9] – man atrodė, jog toks iš tikrųjų turi būti teisingumo šūkis, o jei pasaulis mano, kad paklusimas teisingumo reikalavimams veda jį pražūtin, tai jam reikia duoti laisvę atsisakyti to paklusnumo ir imtis už tai atsakomybės; teisingumas neprivalo švelninti savo reikalavimų.

Pririnkau daugybę pavyzdžių iš senelio pamėgtų bylų ir iš Freislerio bei Hildės Benjamin parodomųjų teismo procesų dėl Federalinio konstitucinio teismo nuosprendžių, kurie įgyvendino ne teisę ir teisingumą, bet siekė daryti politinę įtaką, taikinti arba gauti kokios nors visuomeninės naudos.

Žinoma, Frydrichas Didysis, vyskupas Pjeras Kušonas, Freisleris, Hildė Benjamin ir Federalinio konstitucinio teismo teisėjai skirtingai įsivaizdavo teisingumą. Vis dėlto aš tikėjau galėsiąs parodyti, jog, priimdami politinius sprendimus, jie visi žinojo, kad tarnauja ne vien teisingumui, nesvarbu, kaip jie tą teisingumą įsivaizdavo, bet kitiems tikslams. Tie kiti tikslai taip pat skyrėsi kaip ir jų teisingumo supratimas: karaliaus ar

[9] Tebūnie teisingumas, nors žūtų pasaulis *(lot.)*.

bažnyčios gerovė, rasių ar klasių kova arba politinė taika. Bet visiems buvo bendra tai, kad tikslai jiems buvo svarbesni už teisingumą, kurio principais vadovaujantis turėtų būti vykdomi procesai ir priimami nuosprendžiai.

Yra, kaip yra. Bet kaip turėčiau žalą, kurią padaro šitokie nuosprendžiai, ir naudą, kuri kartais pasiekiama, naudą ir žalą teisingumui ir visuomenei, naudą ir žalą, žiūrint iš trumpalaikės ir ilgalaikės perspektyvos, susisteminti, pasverti ir apskaičiuoti? Galų gale man įkyrėjo ne tema ir ne medžiaga, bet mano mintys, neišgalinčios sudaryti sistemos, kurią privalėjo sudaryti. Įkyrėjo ta daugybė žodžių, žodžių, kuriuos skaičiau, galvojau, rašiau. Norėjau pabėgti ne tik nuo draugės, jos vaiko ir miesto, bet ir nuo gausybės žodžių.

Mano išvykimui, beje, taip pat nereikėjo ypatingos narsos. Norėjau keliems mėnesiams nukakti į Ameriką ir nors niekuomet dar nebuvau tokį ilgą laiką vienas ir taip toli nukeliavęs, bet Niujorke ir San Franciske turėjau pažįstamų, pas kuriuos būčiau galėjęs apsistoti, dar galėjau tikėtis rasti giminaičių Knoksvilyje ir Hendsbore, į kuriuos planavau užsukti pakeliui važiuodamas iš rytinės į vakarinę pakrantę. Kas galėtų man nutikti?

Paskutines dienas prieš išvykdamas fiziškai jaučiausi apgailėtinai. Nebijojau krintančių lėktuvų ar nuo bėgių nuriedančių traukinių. Man būtų tikę, jei skrisdamas per Atlantą, nukritus lėktuvui, būčiau gavęs greitą galą. Bijojau to, kas svetima, kas staiga man ėmė atrodyti neapsakomai grėsminga,

bijojau netekti įprastų ir žinomų dalykų, kurie staiga pasirodė tokie derami, tokie tinkami ir tokie palankūs. Dar niekur neišvykus mane jau apėmė senelio patirta nostalgija. Nedaug trūko, kad būčiau paklausęs savo draugės, gal mudviem derėtų apsigalvoti dėl skyrimosi ir viską palikti kaip buvus. Užtai nostalgijos nepatyriau keliaudamas.

Į pietus nuo San Francisko atradau rojų. Kraštą su žydinčiais sodais, pievomis ir vienu kitu puikiai derančiu plokščiu pastatu, kurį nuo kelio užstojo miškas, su vandenyno pusėn žemėjančiomis uolingomis terasomis, saulėtą, šiltą, jūros ir žiedų kvapų kupiną kraštą. Tuose pastatuose būdavo įrengtas restoranas, visuomeninės paskirties patalpos ir kambariai, skirti lygiai šešioms dešimtims svečių. Visuomeninės paskirties patalpose arba pievose buvo mokoma jogos, *tai chi*, meditacijos, kvėpavimo ir masažo. Grupinės terapijos užsiėmimuose, kurių pavadinimų ir metodų nebeprisimenu, romieji mokėsi niršti, o įniršėliai ir rėksniai būti nuolankūs ir tylūs. Vienoje iš uolėtų terasų trykštantys karšti sieringi šaltiniai tekėjo į mūrytas vonias, ten galėjai tįsoti kiaurą naktį žvelgdamas į žvaigždes ir klausydamas jūros ošimo. Po kurio laiko mintys imdavo plaukti lėčiau, paskui išgaruodavo, o dar vėliau pradingdavo ir sapnai. Galva nurimdavo.

Jei nebūtų buvę pernelyg brangu, būčiau atsidavęs apžavams ir likęs dar savaitei, dar mėnesiui, dar metams. Po trijų savaičių, kai išleidau pusę turimų pinigų, išgirdau apie vieną San Francisko institutą, per tris mėnesius parengiantį masa-

žuotojus. Iš visų tame rojuje patirtų dalykų masažas man padarė didžiausią įspūdį. Nė nenutuokiau, kad sąlytis be žodžių, seksualumo ir erotikos gali būti toks gilus, kad liečiančios rankos gali taip maloniai veikti, kad masažuojami kūnai gali tapti tokie gražūs, o laimingo žmogaus atliekamas masažas gali kitą žmogų padaryti laimingą, o išsekusiojo – išsekinti. Norėjau išmanyti šitą kūniškumo pasaulį. Mokestis už mokslą buvo įkandamas. San Franciske gyvenantis pažįstamas, dailininkas su dideliu butu, buvo pasirengęs priimti mane. Kai atsisveikindamas su tuo rojumi vis dėlto apniukau, tenykštis mano mokytojas paguodė. Aš neturįs liūdėti, kad turįs išeiti. Turįs džiaugtis, kad bet kada galėsiąs grįžti.

Trims mėnesiams užsirašiau į tą institutą, masažavau ir buvau masažuojamas, klausiau paskaitų apie anatomiją ir etinius bei ekonominius masažo, kaip profesijos, aspektus. Savaitgaliais mokiausi lotyniškus kaulų ir sąnarių, raumenų ir sausgyslių pavadinimus ir juos tarti amerikietiškai, o paskutinės savaitės vakarais rengiau planą masažo, kurį atlikęs išlaikiau egzaminą. Džiaugiausi viskuo, ko mokiausi, prasta savo amerikietiška kalba, atėmusia iš manęs pagundą kalbėti protingai bei sąmojingai, ir apskritai tuo, kad žodžiai darant tai, ką dariau, neturi jokios reikšmės. Jaučiausi gyvenąs naujame pasaulyje ir, kaip ir troškau, atitolęs nuo senojo. Mane retsykiais trikdė tik pašaipios dailininko, pas kurį gyvenau, dabar jau tapusio geru draugu, pastabos. Tai, kaip aš ėmiau mokytis masažuotojo amato, rodo mane esant tikrą darbo ir

disciplinos fanatiką. Aš esąs perdėm vokiškas ir perdėm protestantiškas. Ką motina iš manęs padariusi? Kas man nutikę?

2

Skrisdamas į Vokietiją mintyse kūriau planus dirbti masažuotoju ir gyventi Kalifornijoje. Grįždamas traukiniu iš oro uosto į gimtąjį miestą, regėdamas kraštovaizdį su tvarkingomis gyvenvietėmis, važiuodamas pro sutvarkytus miestus su rūpestingai tinkuotais namais, prižiūrėtais sodeliais, pedantiškai užtvertomis tvoromis ir nuo lietaus šlapiomis, švara tviskančiomis gatvėmis nusiminęs suvokiau, koks apgaulingas šitas pasaulis ir kad vis dėlto esu jo dalis ir negalėsiu jo palikti. Paprasčiausiai negaliu.

Pirmomis savaitėmis apsistojau pas mamą. Mudu beveik nesimatydavome; ji anksti išeidavo iš namų, vėlai grįždavo ir netrukus eidavo gulti. Ji dirbo vieno viršininko sekretore; pradėjo su savo bosu nuo pačios apačios ir dabar su juo pasiekė viršūnių. Ji visuomet stengėsi laikytis sekretoriato technikos išmanymo, sekretorių madų ir elgesio aukštumų. Kai viršininkas užbaigė nepilnus metus su ja trukusį romaną, ji per vieną dieną vėl tapo tik sekretore, niekuo kitu. Bet ji visuomet buvo bosui po ranka, jei ištikus kokiai negandai ar nusišypsojus sėkmei šalia prireikdavo moters. Atrodė savaime suprantama, kad sekretorė kiekvieną minutę bet kokiam darbui pasirengusi ateiti jam į pagalbą. Motinos viršininkas

taip pat buvo savotiškai jai lojalus. Lipdamas karjeros laiptais, pakopa po pakopos, ne tik ėmė ją su savimi, bet ir „pramušė" jai ypatingą atlyginimą.

Ji tuo didžiavosi. Mama norėjo studijuoti mediciną, bet prieš karo pabaigą negalėjo baigti abitūros, nes buvo paimta į darbus, o karui pasibaigus taip pat negalėjo, nes buvau gimęs aš, ir ji turėjo uždirbti pragyvenimui. Nors jos tėvai buvo pasiturintys, bet traukdamiesi iš gimtųjų vietų žuvo per apšaudymą iš skutamuoju skridimu pralėkusio lėktuvo ir nebegalėjo jai padėti. Kai gavo kompensaciją už per karą patirtus nuostolius, mamai atrodė, kad ji jau per sena baigti mokytis ir studijuoti, tad užmiestyje nusipirko namą. Ar ji kaltino mane, kad gimdamas sugrioviau jos gyvenimo planus? Ji būtų tapusi gera gydytoja: pedantiška, išsyk įžvelgianti tai, kas svarbu ir kas ne, visada siekianti savo srities aukštumų. Kiek jai būtų trūkę širdingos atidos, tiek būtų kompensavusi ją dėmesiu ir pasirengimu padėti; gal pacientai nebūtų jos mylėję, bet tikrai būtų jautęsi išmaningai gydomi.

Motinos gyvenimo pagrindą sudarė pareigos vykdymas, o geriausiai tą pareigą ji būtų galėjusi atlikti dirbdama gydytoja. Galbūt ji nekentė savęs už tai, kad savo energiją ir pareigingumą naudojo vien kovai dėl pinigų, o ne kokiems aukštesniems siekiams. Aš augau nuolat girdėdamas, kad mokykla esanti privilegija, ir jei ji taip sunkiai dirbanti už atlyginimą, tai už privilegiją aš turįs dirbti dar labiau stengdamasis. Tai, kad aš atsisakiau siekti habilitacijos, jai prilygo nusivylimui ar net

įžeidimui. O juk mokytis ir studijuoti ji nesudarė man labai gerų sąlygų; mokydamasis mokykloje privalėjau dirbti net ir tada, kai įmokos už namą jos jau nebeslėgė, o studijuodamas visuomet turėjau pats prisidurti prie jos man duodamo menko vekselio. Mano kelionei į Ameriką ji nepritarė, nepritarė ir tam, kad grįžęs iš naujo nesiėmiau habilitacijos ar nepuoliau į pirmą pasitaikiusį darbą.

Laimė, darbo ilgai ieškoti nereikėjo. Greitai radau redaktoriaus vietą vienoje iš leidyklų; tas darbas nuo pirmos dienos man patiko. Leidykla norėjo išplėsti savo teisinės literatūros programą; aš privalėjau įkurti laikraštį ir sumanyti vadovėlių seriją. Laikraščiais ir vadovėliais, kurie anuomet buvo leidžiami, gana dažnai būdavau nepatenkintas. Sugalvoti geresnių apmatus, rasti tinkamus leidėjus ir autorius, palaikyti ryšį su skaitančiais studentais, keliauti iš vieno universitetinio miesto į kitą – tokiame darbe galėjau panaudoti viską, ko buvau išmokęs per visus tuos metus dirbdamas asistentu.

Leidyklos būstinė buvo kaimyniniame mieste, ir aš radau naują butą, daug gražesnį už visus ankstesnius mano būstus. Trijuose trečiajį dešimtmetį statytos vilos aukštuose buvo įrengti trys butai. Manasis, vidurinysis, turėjo du mažus ir vieną didelį kambarį. Didžiajame buvo nemažas balkonas su vaizdu į plačią pievą, apsiaustą tankia, kaimyninius namus užstojančia kėnių eile. Aš įsikrausčiau su senelio rašomuoju stalu ir krėslu, savąja dvigulės lovos dalimi, virtuvės baldais, kurių nebenorėjo mano draugė, ir kartoninių dėžių kalnu. Diena iš dienos sėdėdavau po

darbo didžiajame kambaryje ant grindų ir krausčiau tas dėžes: drabužiai, lovos skalbiniai, rankšluosčiai, indai, knygos, skirtingos mano daktarinės disertacijos redakcijos, habilitacijos medžiaga ir užrašai, seni referatai, atestatai, sąsiuviniai ir piešiniai, laiškai ir dienoraščiai, pliušiniai gyvūnėliai, bakelitiniai automobiliai, indėnai, kaubojai bei kareiviai iš papjė mašė ir kiti vaikiški lobiai pradedant dantimis, rutuliniais guoliais, magnetais, paveikslėlių rinkiniais ir baigiant griuvėsiuose rastu amerikiečių plieno šalmu bei iš statybos aikštelės nugvelbta žibaline lempa. Peržiūrėjau visas kartonines dėžes, nes prieš pradėdamas naują gyvenimą norėjau išmesti viską, kas nereikalinga, ir pasilikti tik svarbius daiktus, kaip kadaise darė mano seneliai.

Indėnai, kaubojai ir kareiviai kovose buvo praradę plunksninius papuošalus, strėlių ir šautuvų smaigalius, dar rankas ir kojas. Priėmiau paskutinį jų paradą. Kol mano atmintis atgamino jų vardus ir žygdarbius, rankos prisiminė, kad tvirtas popierius, iš kurio jos išvyniojo tas figūras, gerai pažįstamas. Rankos vėl jį pakėlė. Viena popieriaus pusė buvo prispausdinta, ir aš ėmiau skaityti. Po kelių sakinių jau žinojau, kad skaitau romaną apie namo grįžtantį kareivį. Surinkau tuos puslapius ir puslapių skiautes, išlyginau ir sudėliojau. Kartais iš eilės pasitaikydavo du puslapiai, paskui būdavo didesnių ar mažesnių tarpų. Peržiūrėjau ir popierių, į kurį buvo supakuoti bakelitiniai automobiliai ir kiti vaikystės lobiai, bet daugiau tų puslapių neberadau. Pirmo puslapio, kuriame būčiau radęs romano pavadinimą ir autoriaus pavardę, trūko.

3

Ėmiau skaityti:

... greičiau, nei jis buvo manęs. Karlas sušuko: „Varom!“, ir drauge vyrai puolė per geležinkelio pylimą: grafas, grenadierius, Gerdas, Jurgenas, Helmutas ir abu sileziečiai. Jiems jau leidžiantis nuo šlaito, iš paskos šoko dar du. Vyrai stryktelėjo per vėlai, ir jų šuolis buvo per trumpas. Bėglių klyksmas, kai ratai juos užkabino, nustelbė lokomotyvo švilpimą.

Traukinys lėkė greičiau, o sąstatas buvo trumpesnis, nei Karlas buvo įvertinęs. Jiems dar nespėjus pasiekti miško, traukinys pralėkė, o sargybiniai stovėjo ant geležinkelio sankasos ir šaudė. Pirma kulka pataikė į Helmutą; jis kelis metrus skriejo oru, krito ir gulėjo. Kitos kulkos kliudė abu sileziečius. Paskui riktelėjo Jurgenas, bet bėgo toliau. Karlas suklupo, persivertė, nesiliovė vartęsis, kol galop jau tysojo tarp pirmųjų medžių, augančių krūmyne. Kiti taip pat spėjo pasiekti mišką ir nėrė į jį.

Kurį laiką kulkos dar švilpė. Bet jos į nieką nebepataikė. Sargybiniai bėglių nebematė. Jie negalėjo jų persekioti; tai būtų reiškę palikti kitus belaisvius.

Belaisviai gulėjo tol, kol nutilo šūviai, komandos, šūksniai. Kol girdėjo tik paukščių giedojimą, žiogų čirpimą ir bičių dūzgimą. „Karlai“, – sukuždėjo...

... tu nori mirti?" Karlas žvelgė į sužeistąjį taip, tarsi jam būtų visai nesvarbu, koks bus atsakymas, bet pagaliau norėtų jį žinoti. „Jei nenori mirti, reikia jos atsikratyti."

Jurgenas vis dar rymojo prie medžio, spoksojo į kairę savo ranką, sutinusią lyg koks faustpatronas, įgavusią pilkų, violetinių ir žalsvų atspalvių, dvokiančią, ir lėtai papurtė galvą. Paskui nužvelgė kitus vaikiškomis akimis ir tarė vaikišku balsu: „Bet Ilzė dainuoja, ir jei aš nebegalėsiu fortepijonu jai..."

„Bet ji privalo būti nupjauta!" Gerdas palingavo galva, atsistojo, priėjo artyn, žingsniavo ryžtinga, sunkia eisena, tarsi ketintų dėti ranką ant plūgo ir versti ilgą tiesią vagą, priėjo ir kaire švelniai perbraukė Jurgenui per galvą, o dešine smogė į pasmakrę, kirto stipriai ir tvirtai, o kai vyrukas susmuko, pačiupo jį ir rūpestingai paguldė ant žemės. „Tu, paikas berniūkšti."

Karlas ėmė vadovauti. Primesti į ugnį malkų, vieną peilį kišti į ugnį, kitą panardinti į verdantį vandenį, marškinius suplėšyti juostomis, tvirtai laikyti Jurgeną. Paskui ėmė pjauti. Jis įtempė lūpą, iššiepė dantis, o jo akyse ruseno troškimas kuo tiksliau atlikti šitą šiurpų ir būtiną darbą. Jurgenas atsipeikėjo ir ėmė rėkti, šaukė spigiu vaikišku balsu, paskui vėl prarado sąmonę. Nurėžus ranką, kraujas trykštelėjo lyg iš šaltinio. Karlas iš ugnies paėmė iki raudonumo įkaitusį peilį ir prispaudė prie bigės. Šnypštė, rūko ir dvokė. Grafas susivėmė.

„Ar jis?"

Karlas sušnypštė: „Iš kur man žinoti? Aš ne gydytojas." Jis tvarstė bigę.

„Tai iš kur žinojai, kad jis mirs, jei tu ne...“

Karlas išsitiesė. „Jei jau ranka šitaip dvokė... – Jis nusijuokė kitiems į veidą. – Juk jau nebeapsikentėte su ta smarve. Būtumėte jį palikę. Ar palikti jį likimo valiai čia, saloje, paisant moralės, jums būtų buvę priimtiniau?“

Kažin kas vėl ruseno jo akyse: kietumas, šaltis, panieka; tai kitus baugino. Įmetęs peilį į verdantį vandenį tarė, kad po dešimties minučių kilsiantys...

. . .

... tik akiai, tik vaizdas, o kaulai sušalę ir sustingę. Paskui raudonas kamuolys truputį pakilo, atėjo vienintelis geras dienos laikas.

Mėgaukitės! Tuoj tas laikas praeis. Tuoj saulė bus nebe raudona, o geltona. Tuoj ji nebešildys, o kirs. Tuoj turėsite skudurais apsivynioti galvas, palikdami plyšius tik akims su karščiuojančiais, sutinusiais, sukandžiotais vokais. Nes tuoj pakils uodų spiečiai, kiekvienam iš jūsų po debesį, kuris nesitrauks tol, kol užeis nakties šaltis. Ir drabužiai jūsų neapgins, negelbės nei skudurai aplink galvą, nei batai ant kojų, o įkandimai ne paprasčiausiai niežės, bet kamuos jus, tarsi tai būtų raupsų išėstos opos.

Mėgaukitės! Kaulai sušyla, o tundra pakvimpa. Varganos samanos, keli žiedeliai ir žolės, išklypę spygliuočiai – visa tai kvaitinamai kvepėjo it koks pažadas. Tame aromate esama tėviškės, miško, šilo kvapo, dar kvapo svetimos žemės, kurioje auga niekad neragautos žolelės ir žydi niekad neregėtos gėlės.

Bendražygių širdyse sukirba nostalgija ir tolimų kraštų ilgesys, vyrai dūsauja, dūsauja apimti to malonaus ilgesio. Jie rąžosi nustebę, nes nakties šaltyje negalėjo įsivaizduoti, kad jų kaulai kada nors vėl įstengs tarnauti. Grenadierius dalija tai, ką turi: keletas uogų ir gal koks gabalas džiovintos žuvies ar pusė bulvės, kol jų dar esama. Paskui jie iškeliauja, jei įmanoma dar tada, kol nepraėjo tas gerasis laikas. Bet net jei jis jau praėjęs, bėgliai leidžiasi į kelią nesiskųsdami, nedelsdami. Kelias veda namo.

Tik tą rytą, kai jie stovyklavo pas lotšenus, viskas buvo kitaip. Jurgenas paprasčiausiai gulėjo kaip gulėjęs; Karlas iš pradžių pamanė, kad jis miręs, bet paskui pamatė jį šypsantį. Gerdas ir grenadierius pasikėlė, atsisėdo surėmę nugaras ir dairėsi, tarsi būtų apsupti gaivios vasaros. Bet neturėjo į ką žiūrėti. Vietovė, kur stovyklavo lotšenai, buvo tuščia.

„Jie pažadėjo, pažadėjo grįžti ir mus paimti, – pasakė grafas, prisidengęs ranka akis ir tyrinėdamas horizontą. – Privalome niekur iš čia nesitraukti.“

„Čia gražu“, – tarė Gerdas.

„Kodėl, – stebėjosi grenadierius, – mes ištisas savaites manėme, jog turime keliauti tolyn?“

Jurgenas šypsodamasis žvelgė į savo bigę.

Karlas prašiepė lūpas ir parodė dantis. Gal jam traukti tolyn be jų? Kartais per pastarąsias savaites pamanydavo, kad jam būtų geriau vienam. Daugelį dienų bendražygiai būdavo kaip trinka, pririšta prie kojos, vieną dieną jie galėjo virsti akmeniu po kaklu. Jie Karlui nepatiko. Jis nemėgo Jurgeno, to vaiko,

kuris niekada nesuaugs, nemėgo kvailoko, pasipūtusio grafo, nemėgo grenadieriaus, kovojančio automato, iš kurio nebus tinkamo taikiam gyvenimui visuomenės nario, lygiai kaip iš tanko nebus traktoriaus. Nemėgo Gerdo, kurio pamaldus valstietiškas dorybingumas jį nervino. Bet Karlas jau žinojo, kad jis privers juos pakilti ir traukti į priekį, kad vyrai niurnės, žliumbs ir spyriosis, kad jis spardys jiems užpakalius tol, kol šie išprakaituos tą mėšlą, kuriuo vakar su jais pasidalijo lotšenai. Tol sėdės jiems ant sprando, kol vyrukai vėl suvoks, kad jie keliauja namo.

Geraširdė tauta, tie lotšenai, pamanė...

4

Ar jau buvau kartą skaitęs apie dvokiančią ranką ir geraširdžius lotšenus? Aš neprisiminiau. Verčiau puslapius; nuotykis vijo nuotykį. Norėjau sužinoti, kas likę iš romano pabaigos, ir ėmiau skaityti paskutinius lapus.

... vis į priekį, iki Maskvos prieigų ir aukštyn į Kaukazą. Po Stalingrado nieko daugiau apie jį nebegirdėjome.“

Karlas papurtė galva tardamas: „Jis sugrįš. Grįš, atstatys namą ir atkurs verslą.“

Senis pašaipiai nusijuokė. „Būtų puiku, bet aš tuo netikiu. Apie visus kitus, kurie liko pas rusus, mes girdėjome.“ Jis nužvelgė Karlą. „Ar ir tu pareini iš rusų? Atrodai taip, tarsi

būtum sukoręs ilgą kelią ir nieko gera ateityje tavęs nelauktų. Gali miegoti čia, sandėlyje, kol surasi ką geresnio.“

„Ar jo žmona gyva?“

„Taip. – Senis žvelgė tiesiai prieš save. – Bet čia nebegyvena.“

Jis kilstelėjo rankas, paskui vėl nuleido tardamas: „Moterims nelengvas metas.“

„Norėčiau kai ką perduoti jai nuo jos vyro. Kur...“

„Perduoti nuo jos vyro? – perklausė senis, linguodamas galva, ir pakilo. – Miegok. Rytoj anksti tave pažadinsiu.“

Taigi, tą pirmą naktį gimtinėje jis praleido tarp nedaugelio išlikusių savo verslo rakandų. Jis ėjo per sandėlį ir žiūrėjo, kas čia dar buvo: nemažai kėdžių, keletas spintų ir komodų, pirmi egzemplioriai stalo, kurį jis suprojektavo prieš išeidamas į karą. Stalai jam vis dar patiko; gerai padarė, kad stalą kūrė ne fabrikų direktoriams ir partijų bonzoms, bet rašytojams ir mokslininkams. Jis su dėkingumu pagalvojo apie senį, išgelbėjusį atsargas ir saugantį sandėlį. Tai jam kainavo milžiniškų pastangų, nes buvo pusaklis, priekurtis ir sunkiai bepaėjo. Senis nebūtų čia likęs, jei vis dėlto nebūtų nors truputėlį tikėjęs, kad jaunasis savininkas sugrįš. O gal reikėjo leistis atpažįstamam?

Bet kažkas jį ir kitą rytą nuo šito sumanymo sulaikė, tik jis nežinojo kas. Padėkojo seniui. Paskui patraukė į gyventojų registracijos tarnybą; viršutiniai aukštai buvo nušluoti, bet rūsyje ir pirmame aukšte atsidavė įstaiga, lyg nieko nebūta. Sužinoti buvo nesunku. Jo žmona gyveno gretimame mieste, Kleinmiulerio gatvės 58 name. Jis atsistojo prie greitkelio, ne-

didelis triratis krovininis automobilis paėmė jį pavėžėti ir po dvidešimties minučių išlaipino miesto viduryje. Stebėdamasis jis traukė gatvėmis: nesugriauti namai, žydintys sodai, nei griuvėsių, nei statybinio laužo, nei bombų išmuštų duobių. Iš dvibokštės bažnyčios skambino vidudienį, turguje galėjai pirkti bulvių, daržovių ir obuolių. Kaip taikos metą, pamanė jis ir nudžiugo, jog žmonai nereikia gyventi tarp griuvėsių.

Jis ilgai stovėjo priešais namą. Raudonas smiltainis, durys, tarsi už jų būtų kas nors kalinamas, balkonas, tarsi jo būtų reikėję patrankoms statyti, vieni langai dideli, kiti siauri tarytum šaudymo angos, visas statinys masyvus ir niūrus, nors jį supo sodas. Karlui apsunko širdis. Jis perėjo gatvę, atidarė sodo vartus ir užlipo laiptais...

Gaila. Mielai būčiau dar kartą perskaitęs, kaip Karlas skambina, kaip atsidaro durys, už kurių stovi jo žmona. Ir kas nutinka vėliau. Tikrai nesitikėjau šį kartą sužinoti daugiau, nei sužinojau skaitydamas pirmąsyk, bet skaičiau susidomėjęs, tarsi šį kartą istorija tęstųsi ir galop baigtųsi.

5

Įsikūręs bute ėmiau kurtis ir mieste. Aš jį pažinojau; tas kaimyninis miestas buvo dailus bjauraus mano gimtojo miesto brolis. Dar būdami moksleiviai važiuodavome į elegantišką

senamiestį, kurio kavinėse, baruose ir rūsiuose būdavo daug gyviau nei pas mus. Draugai patraukė į jį studijuoti: to miesto universitetas buvo senesnis, žymesnis ir būtų masinęs ir mane, jei iš pat pradžių nebūčiau gavęs studento pagalbininko vietos gimtojo miesto universitete.

Norėdamas pasijusti savas mieste eidavau į turgus, kas šeštadienį vis į kitą. Tai būdavo turgūs, kuriuose, šalia kelių prekeivių, savo kioskus turėjo ir nemažai aplinkinių vietovių valstiečių; tai būdavo maži prekystaliai, kur patys valstiečiai arba jų žmonos ir senelės pardavinėdavo vaisius ir daržoves, medų, naminę uogienę ar pačių spaustas vaisių sultis. Žinoma, kiekviename turguje kioskai būdavo vis kitokie, bet pasiūla panaši, kaip ir vaizdas, kvapas, šūksniai, dainiga tarme siūlantys mangoldus ar šviežias braškes. Publika buvo įvairi ir leido man pažinti skirtingas miesto dalis: vienur uždarą smulkiaburžuazinį senbuvių rajoną, kitur kvartalą su išpuoselėtais ir gerai išsilaikiusiais namais, kur greta išsitenka senas ir naujas pasiturimas gyvenimas, dar kitur besikeičiantis rajonas su šalia pilkų namų ir mažų įmonių išdygusiais puošniais, atnaujintais gyvenamaisiais namais ir riboto eismo gatvėmis, natūraliu akmeniu grįstomis sankryžomis. Tai buvo 1980 metai, ir miestai, atsitokėję nuo šeštojo ir aštuntojo dešimtmečio statybų ir griovimo kvaitulio, ėmė atgauti tam tikrą savigarbą.

Teritorija apie Frydricho aikštę ir buvo toks kintantis rajonas. Keli tušti namai, kai kurie jų su renesanso ir jugendo stiliaus elementais, jau buvo atnaujinti. Senesnių, paprastes-

nių uždaro statybos būdo namų renovacija truko ilgiau, šen bei ten stūksojo pastoliai. Taip pat ir dvibokštė raudono smiltainio ir geltonų dėgtų plytų Jėzaus bažnyčia virš kaštonų, turgaus kioskų ir aikštės šurmulio kyšojo puošni, veikiausiai neseniai valyta. Gatvėse priešais greta esančią mokyklą eismas buvo jau apribotas, o kitos paverstos vienos krypties gatvėmis, kurių painus tinklas turėjo atgrasyti automobilių vairuotojus. Turguje apsipirkau ir sėdėjau netoliese esančiame restorane su ant šaligatvio išneštais staliukais ir kėdėmis.

6

Bet aš pirmiausiai turėjau susapnuoti tai, ką perskaičiau romane apie namo grįžtantį kareivį, kad galėčiau atpažinti tai, kas ten buvo aprašyta. Sapne atkeliavau iš toli, kaip ir Karlas, stebėdamasis traukiau miesto gatvėmis, taip pat kaip Karlas ėjau per turgų, kaip ir jis sustojau priešais masyvų, niūrų, nesvetingą raudono smiltainio namą. Tuomet pabudau ir supratau, kad tą namą žinau. Kad sėdėdamas prie turgaus jį mačiau, tik neatkreipiau dėmesio.

Po darbo nuvažiavau tenai. Gatvė palei Frydricho aikštę vadinosi ne Kleinmiulerio, o Kleinmejerio gatve, o namo numeris buvo ne 58, o 38. Bet raudonas smiltainis, kalėjimo duris primenančios durys, patrankoms statyti tinkamas balkonas ir šaudymo angos buvo kaip aprašyta knygoje. Namas niūrus ir

nekrinta į akis, į rytus atgręžtas fasadas skendėjo šešėlyje, bet galėjau įsivaizduoti, kad apšviestas rytinės saulės jis atrodytų mielesnis. Aš tai išsiaiškinsiu. Viską išsiaiškinsiu.

Atidariau sodo vartus, palypėjau kelis laiptus iki durų ir perskaičiau pavardes prie skambučių. Karlas lipo laiptais, tiek dar prisiminiau, tad jo žmona bus gyvenusi antrame, trečiame ar ketvirtame aukšte. Nė viena pavardė man nieko nereiškė. Iš pradžių norėjau skambinti, bet paskui apsigalvojau. Užsirašiau pavardes, kad galėčiau parašyti ar paskambinti.

Karlą paplentėje paėmė pavėžėti nedidelis triratis krovininis automobilis, važiavo dvidešimt minučių. Tad jis veikiausiai gyveno ir verslą turėjo mieste, kuriame aš užaugau; jo žmona persikraustė į kaimyninį miestą, kuriame dabar gyvenau ir dirbau. Romane nebuvo minima, kur buvo jo sandėlis. Gal netoli senojo mūsų buto? Kai jis sugrįžo, buvau jau gimęs. Gal jam einant pro šalį kaip tik žaidžiau gatvėje.

Nusijuokiau iš vos neįvykusio savo susitikimo su romano herojumi. Bet ar ne keista, kad seneliai gavo šitą rankraštį? Gal autorius buvo mano mamos pažįstamas, kurį ji rekomendavo seneliams? Ar tai tebuvo atsitiktinumas? Tarp „Romanų malonumui ir pramogai" autorių, tą dar prisiminiau, be šveicarų rašytojų, buvo ir vokiečių. Tad kodėl vienas iš jų negalėtų būti iš mano tėviškės? Žmogus, kuris nesivargino išgalvodamas miestus ir namus, bet gvelbė juos iš tikrovės.

7

Namie skaičiau toliau.

Upė buvo plati, platesnė už visas kitas upes, kurias jiems buvo tekę matyti.

„Tai turėtų būti Amazonė, – pagarbiai tarė Jurgenas. – Aš skaičiau...“

Grafas pašaipiai nusijuokė: „Amazonė...“

„Užčiaupkit srėbtuves, – burbtelėjo grenadierius, rodydamas prieš srovę. – Kas ten?“

Tai nebuvo laivas. Ne keleivinis ir ne krovininis laivas. Bet tai nebuvo ir sujungtos baržos, kurias Karlas matė plaukiančias Reinu. Sakytum, pasroviui plaukia sala, sala su namu ir jį juosiančia tvora. Karlas suprato, kad ši sala buvo jų šansas. Visos upės jie nevalios perplaukti, bet gal pavyktų nusigauti iki salos, o paskui nuo salos iki kito kranto. Jis nusiavė batus, nusimovė kelnes, nusivilko marškinius ir viską sudėjo į maišą. Žinodamas, kad kitų nepatenkins joks paaiškinimas, bet kad jie seks paskui jį, Karlas šoko į upę.

Jie įstengė. Netgi Jurgenas, bandęs išlaikyti bigę virš vandens, netgi grafas, kuris juokingai baiminosi, kad į nosį pateks vandens. Po pusvalandžio jie jau sėdėjo ant rąstų, iš kurių buvo surišta ta sala, buvo be kvapo ir maskatavo kojomis.

„Kas gi čia?“ – paklausė grenadierius, rodydamas į tvorą, virš kurios kyšojo stogo smaigalys.

„Tuoj sužinosime, – tarė Karlas, atsistojo ir linktelėjo grenadieriui. – Eime!“

Jiedu apėjo tvorą, surado vartus, buvo įleisti ir nuvesti pas viršiausiąjį.

„Vokiečiai, – kvatojo jis, – kareiviai. Jums nėra ko čia ieškoti. Tik jau ne Rusijoje ir ne Sibire.“

„Mes nieko ir neieškome. Norime dingti iš čia.“

„Cha, – vėl prajuko jis, pliauškėdamas rankomis per šlaunis. – Jums pavyko. Jums pavyko, kad patekote pas Aolskį. Jei dirbsite, priimsiu, kol pamiršite, kaip gyvenote krante, – kalbėjo jis, rodydamas į abu krantus. – Ten Sovietų Sąjunga ir ten Sovietų Sąjunga, bet čia – laisva šalis. Jokių partijų, jokių komunistų, jokių sovietų. Turiu šešias dukteris ir šešis sūnus, ir jei kiekviena mano atžala turės po aštuonis vaikus, laisva šalis greitai turės didelę laisvą tautą. Tegyvuoja laisvasis Aolistanas!“

„O kas bus, kai kelionė pasibaigs?“

Karlas nežinojo, kokia čia upė ir kur ji teka, bet juk kur nors visa ta mediena bus atplukdyta ir kam nors pristatyta – šiapus sienos, ne anapus.

Nepatenkintas viršiausiasis nepatikliai jį nužvelgė. Vyras buvo tikras lokys. Akimirką Karlas manė, kad šis ketina sutraiškyti jį savo letenomis. Bet paskui vyras vėl nusijuokė trankydamas sau per šlaunis.

„Gudragalvis vokietis nori žinoti, kas bus, kai kelionė baigsis? Tuomet laisvasis Aolistanas išsisklaidys. Mus nuneš vėjas, o kai vėl nuleis ant žemės, vėl sudarysime laisvąjį Aolistaną.“

Jis nuėjo prie plataus, plokščio, grubiai sukalto statinio ir atidarė vartus. Ten stovėjo hidroplanas.

Karlas klausė savęs, kaip vieną dieną didelė laisva Aolistano tauta šituo mažu lėktuvėliu parskris atgal į upės aukštupį. Bet jei bosas įstengė susiveikti mažą lėktuvėlį, gal galės suorganizuoti ir didelį. Gal net tokį, kuris su vėju nuskraidintų juos į tėvynę ar bent jau per sieną?

Ant plausto jie praleido visą mėnesį. Kas vakarą viršiausiasis, jo žmona ir vaikai švęsdavo, priklydėliai švęsdavo drauge su jais. Kas rytą jie keldavo su saule ir dirb...

. . .

... tarsi būtų užklupę milžinai, norintys juos sunaikinti. Lijo lauko akmenimis, tarsi juos svaidytų tūkstantis stiprių rankų. Medžiai, tarp kurių jie buvo įsirengę stovyklą, lūžo į šipulius, sakytum, milžiniškas kumštis smūgiuotų į degtukų miškelį, sumeistrautą žaidžiančių vaikų. Žemė drebėjo tarsi ketindama nugrimzti. Karlas, kuris buvo įsirengęs guolį už uolos ir kurio akmenys nekliudė, krintant akmenims ir virstant medžiams girdėjo bendražygių riksmus. Atpažino Jurgeno klyksmą, spigų kaip anuomet, kai amputavo jam ranką, gargiantį sniaukrojantį grafo šauksmą ir baubimą grenadieriaus, kuris, sakytum, jau sužeistas pultų priešą su durtuvu. Gerdo balso negirdėjo, paskui blyškioje mėnulio šviesoje pamatė jį už žingsnio nuo uolos, sužeistą virstančio medžio, bet apsaugotą tą akimirką, kurios Karlui reikėjo, kad ištiestų jam ranką ir pritrauktų už uolos. Ten jiedu gulėjo šnopuo-

dami, o aplink siautėjo įnirtę milžinai, silpo ir galop liovėsi kitų bendražygių riksmai.

Rytą įsidrąsino išlįsti iš už uolos ir neatpažino vietovės. Gerdas, ieškodamas draugų, pakilojo kelis akmenis, bet greitai liovėsi. Medžių kamienų, šakų ir akmenų maišalynė, ant kurios jiedu stovėjo, buvo kokiais dviem metrais aukščiau nei žemė, ant kurios draugai buvo įsirengę stovyklą. Bendražygiams ištraukti jiems būtų prireikę ekskavatoriaus.

„Iš pradžių ta nesėkmė su lėktuvu, kai siena buvo jau ranka pasiekiama, dabar šitai... Gal mes kokie prakeikti?"

Karlas prunkštelėjo paniekinamai tardamas: „Prakeikti? Bet kas geriau už kasyklas. Blogiausia diena čia, laisvėje, geresnė nei geriausia diena kasyklose." Paskui apmąstė savo žodžius ir patvirtino: „Ir mirtis čia, laisvėje, geriau nei kasyklos."

Gerdas palingavo galva.

„Žinau, tu teisus. Bet atrodo, tarsi Dievas su mumis žaistų."

„Privalome eiti."

„Tuoj, – tarė Gerdas, imdamas Karlą už rankos. – Ar nejauti, kaip jie su mumis atsisveikina ir nori, jog ir mes su jais atsisveikintume?"

Jis pridėjo kitą ranką prie ausies lyg klausytųsi.

Karlas bandė suvaldyti savo nekantravimą skaičiuodamas. Duodu jam laiko iki penkiasdešimties, tarė sau, bet paskui suskaičiavo iki šimto, paskui iki šimto penkiasdešimties. Taip skaičiuodamas išgirdo Gerdą niūniuojant „Turėjau bičiulį".

8

Jau nebeprisiminiau skaitęs apie dvokiančią ranką ir geraširdžius lotšenus, skaitydamas nebeatkūriau atmintyje ir laisvojo Aolistano bei milžinų siautėjimo. Atmintyje neliko nė pėdsako apie susitikimą su ištikimuoju senuoju sargu, nors pabaiga man ypač rūpėjo. Bet net skaitant ir neprisimenant, jog šitai jau buvau skaitęs, tekstas atrodė man kažkoks savas. Savas ir vis dėlto svetimas – kažko trūko. Kartais man atrodydavo, kad trūksta vandens, tarsi Karlo nuotykiuose, kuriuos prisiminiau, vandeniui teko svarbesnis vaidmuo. Kad būta ne tik plačios upės, bet ir didelių ežerų ir neaprėpiamų jūrų, salų ir paplūdimių, Baikalo ir Aralo ežerų, Kaspijos ir Juodosios jūrų.

Tas prisiminimų miražas mane trikdė. Dirbdamas asistentu kurį laiką su bendradarbiais kūriau kompiuterinę programą, turėjusią padėti narplioti teisines bylas; ji turėjo nustatyti, ar, pavyzdžiui, skundas bus sėkmingas, reikalavimas pagrįstas, paslauga neatlikta. Netrukus supratome, kad sunkumai kyla ne dėl programavimo triukų, atminties talpos ar apdorojimo laiko. Jie kilo todėl, kad gerai nežinojome, ką teisininkai daro nagrinėdami teisines bylas. Kol šito gerai nežinojome, negalėjome simuliuoti kompiuteryje. Tuomet daug ką sužinojome, ką turi daryti teisininkai, nagrinėdami bylas, bet apie tai, ką jie iš tikrųjų daro, žinojome nedaug. Tarp to nedaug buvo ir spėjimas, kad narpliojant teisines bylas, panašiai, kaip būva gydytojui nustatant diagnozę ar chemikui atliekant analizę, lemiamą reikšmę

turi pavyzdžių atpažinimas, tad mano uždavinys buvo apklausti teisininkus apie pavyzdžių atpažinimo vaidmenį jų darbe.

Į pensiją išėjęs teisėjas atsakė: „*Déjà-vu* – tai atpažinimo jausmas, nors tai, ką tariamės atpažinę, dar nėra įvykę. Juo ėjau senyn, juo dažniau man taip nutikdavo: manydavau naujoje byloje atpažįstąs senąją, nagrinėdavau ją su somnambuliško tikrumu, o kai norėdavau padėti ją į archyvą prie senosios, suprasdavau, kad tos senosios nesama."

„Kai paaiškintumėte..."

„Pavyzdžiai – juk apie tai kalbame. Bėgant metams galvoje kaupiasi ne tik buvusių teisinių atvejų ir jų sprendimų pavyzdžiai, bet ir savo ruožtu elementai, iš kurių išausti tie pavyzdžiai, susidėlioja į kitus pavyzdžius. Jie ir atpažįstami *déjà-vu* situacijoje."

„Ar jie susidėlioja savaime?"

„Na, taip, kai ieškome tokio teisinio atvejo sprendimo, tikriausiai tą pavyzdį perleidžiame per smegenis. Pasakojama, kad Napoleonas prieš Austerlico mūšį patyrė tokį *déjà-vu*. Aš tai suprantu. Jo galvoje sukosi ne tik jam žinomi ir kovoti mūšiai, bet ir kitos kovos, kurios, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, įstrigo jo galvoje, daugybė pavyzdžių iš įvairių elementų: kareivių, pėstininkų ir kavalerijos, patrankų, mūšio laukų, pozicijų. Vienas iš tų pavyzdžių buvo Austerlico pavyzdys."

Panaudoti randamus pavyzdžius mūsų programai buvo pakankamai ambicingas ir daug pastangų reikalaujantis sumanymas. O jei dar ir menamus! Kas tie elementai, iš kurių

išausti teisiniai pavyzdžiai? Jei pavyktų juos identifikuoti, kaip programa turėtų juos sudėlioti į tariamus pavyzdžius, ne bet kokius, o teisingus? Gal net perdėm teisingus, kurie nebūtų suteršti jokių svarstymų apie naudingumą?

Neįminiau nė vienos iš šitų mįslių. Aš vaizdavau savo apklausų rezultatus – tik tiek. Todėl man ir patiko dirbti leidykloje, čia galėjau palikti mįsles ramybėje. Kaip elgtis su autoriais, ar rankraštis tinkamas, kaip knyga bus perkama, gerai ar blogai – tai ne mįslės.

Bet dabar vėl susidūriau su mįsle. Mane apėmė *déjà-vu* jausmas, o juk būčiau turėjęs prisiminti. Ką romano elementai iškrėtė man už nugaros, į kokius pavyzdžius jie susidėliojo?

9

Perskaičiau tai, kas buvo likę.

... būdavo guvi ir smagi, pavargusiomis akimis ir nusiminusiomis lūpomis.

„Viskas sugriauta – verslas, namas, viskas.“

„Tuomet viską atkursime.“

„Kaip Kalėdų prakartėlę“, – nusišypsojo motina, ir Karlas prisiminė, kaip pusbrolis, metęs naują sviedinį, suniokojo seną prakartėlę su daugybe figūrų, o jiedu su motina ją atkūrė. Jis norėjo nusišypsoti atsakydamas į motinos šypseną, bet ji jau

nesišypsojo ir vėl pakartojo: „Viskas sugriauta – verslas, namas, viskas.“

Jis nenorėjo kartoti ką pasakęs, bet neturėjo pasakyti ir nieko kita. Kad namas tėra tik namas, kad verslas tėra tik verslas? Kad viena tėra svarbu – ar esi gyvas?

„Viskas sugriauta...“

„Nutilk!“ Jis riktelėjo ant motinos taip garsiai, kad prabudo ir pašoko.

Gerdas paklausė: „Ar viskas gerai?“

Jis linktelėjo. „Atleisk, kad tave pažadinau.“

„Ar sapnuoji kalną? Aš kasnakt sapnuoju, kad privalau į kalną stumti vagonėlį. Ar dar pameni, tą sunkų vagonėlį, kuris pribaigė vestfalietį, kai tas nebeįstengė stumti, ir vagonėlis ėmė riedėti atgalios?“

Karlas linktelėjo. „Miegok, Gerdai. Negalvok apie tą vagonėlį. Negalvok apie mirusiuosius. Galvok apie gimtinę.“

Po minutėlės Gerdas paklausė: „Ar jie benorės mūsų?“

Karlas paniekinamai nusijuokė: „Aš šito jų neklausiu.“

. . .

... ir, jei jie nesumokėsią, juos lydėsiąs jo prakeiksmas. Paskui pasakė, kad jie galį eiti.

Jie iškeliavo. Kartais pirmas eidavo Karlas, kartais Gerdas, jiedu keisdavosi. Žemė buvo akmenuota, ir smėlis, kurio jie turėjo tikėtis tik ketvirtą dieną, jau girgždėjo tarp dantų. Nuolat pūtė vėjas, nuolat nešė į juos smėlį, į burną, plaukus, drabužius, ausis, nosį ir į akis, sumerktas iki siaurų plyšelių.

Kalnai pirmos dienos vakarą jiems atrodė taip pat toli, kaip ir rytą, tas pats kartojosi antrą ir trečią dieną. Ketvirtą dieną kalnai jiems neberūpėjo. Jie priėjo šulinį. Nors jie buvo tam pasirengę ir ne kažin ko tikėjosi, nusivylė. Vanduo dvokė.

„Jis sakė, jog tai geras vanduo."

Karlas užsiplieskė: „Liaukis. Juk neturime pasirinkimo. Nėra ko niurzgėti ir vaitoti. Vandenį gersime, jo pasiimsime ir už jį sumokėsime." Įduboje po nupasakotu akmeniu jau gulėjo kelios monetos; jis padėjo, kiek jiedu buvo žadėję.

Vanduo atsidavė trūnėsiais, bet vis dėlto tai buvo vanduo. Atsigėrę vėl ėmė justi lūpas, burną ir gerklę. Vanduo kliuksėjo pilve. Jis sudrėkino veidus ir rankas. „Gera, – pamaldžiai tarstelėjo Gerdas, – gera."

Jiedu prisipylė butelius vandens ir patraukė tolyn. Gerdas nematė, o Karlas nieko jam nesakė apie tamsų debesį kalnų pakraštyje. Kad ir kas ten tvenktųsi, ką kita jiedu galėtų veikti, jei ne eiti? Debesis greitai uždengė ne tik horizontą, bet ir dangų virš kalnų, o paskui ir pusę dangaus skliauto.

Dabar debesį pamatė ir Gerdas. „Tuoj bus lietaus!"

Karlas papurtė galvą. Jis stebėjo, kaip debesis plečiasi. Tai nebuvo paprasčiausias debesis. Tai buvo gyvas daiktas, sakytum, moskitų knibždėlynas, bičių spiečius ar paukščių būrys. Jis sūkuriavo viduje, vartėsi, kažką išspjaudavo ir išsyk vėl prarydavo, nuo to tik augdamas. Be to, jis skleidė kažkokį zyziantį garsą, kurio Karlas dar nebuvo girdėjęs ir kurio daugiau nebenorėtų išgirsti. Vos suvokus, kad tas zyzimas jam šiek

tiek primena aukštos įtampos laidų dūzgimą, ėmė žaibuoti. Tai nebuvo jam pažįstami žaibai, tvyksintys šviesos pėdsakai, tai buvo žėrintis šviesos raizginys, primenantis baisaus, nirštančio, baudžiančio seno Dievo rankos kraujagyslių tinklą. Tai buvo šėlstanti elektros audra. Karlas girdėjo spragsint orą ir jautė, kaip piestu stojasi plaukai. Paskui išgirdo kraupų riksmą, tai buvo klyksmas lyg peilio ašmenys, it žiojanti žaizda, ir akimirką pamatė Gerdą plykstelint šviesia liepsna, paskui griūvant, verčiantis, ridenantis nuo aukštumos ir pajuodusį tysant jam prie kojų. Juodą iššieptą veidą matė tik akimirką, paskui viskas aptemo, pakilo vėjas, susuko smėlį ir parklupdė Karlą.

Tai – Paskutinis teismas, pamanė jis. Jei ištversiu šitai, ištversiu viską. Šalia juto vis augantį smėlį. Man nevalia čia likti. Negaliu leistis užpustomas. Negaliu leistis būti čia palaidotas. Jis atsistojo ir ėmė eiti, žingsnis po žingsnio. Neturėjo tikslo, neturėjo jėgų; tai tik jo užsispyrimas vertė dėti koją už kojos. Tegul jie jį paveja – smėlis, dykuma, mirtis, bet lengvai jiems nepasiduos. Tris kartus Karlas susmuko ir jautė, kaip smėlis kėsinasi jį užpustyti ir palaidoti, tris kartus kilo ir žengė tolyn. Paskui jau nebeėjo, bet buvo stumiamas, nešamas, svaidomas. Debesis nebenorėjo jo užpustyti ir palaidoti. Jis keliauninką įkvėpdavo ir vėl iškvėpdavo, pakeldavo nuo žemės ir nešdavo, pūsdavo jį virš žemės tarsi žaisdamas ar smagindamasis. Jis nieko neįstengė padaryti, ničnieko. Tegalėjo suvokti, kad tebėra gyvas.

Staiga jis vėl įstengė matyti. Smėlis liovėsi šėlęs. Dangus vėl spindėjo šviesiu mėliu, išdidus, nes nenorėjo išsiduoti, kad

buvo įžeistas, šitaip šiurkščiai užklotas. Po audros tamsybės Karlas tarytum draugę pasveikino saulę, kurią taip dažnai keiksnodavo traukdamas per dykumą. Apsižiūrėjo, kad vėtra atsviedusi jį prie kalnyno pakraščio. Ant pilkų šlaitų jis pamatė apvalią žalią kalvos viršūnę su trobele ir suprato, kad audra bus nulėmusi kelionės tikslą.

Buvo beveik pasiekęs trobelę, kai atsivėrė durys, išėjo moteris ir patraukė jo pusėn. Žengia lyg karalienė, pamanė Karlas ir pabūgo. Jis prarado jėgas ir valią, buvo nusilpęs, škarmaluotas, pastiręs nuo purvo ir dvokiantis. Ji tuoj sukvies vyrus, kad šie nuvytų jį šalin it kokį besibastantį, nusususį šunį. Regėjo moters grožį, garbiniuotus jos plaukus, tvirtus pečius, putlias krūtis, apvalias strėnas ir ilgas kojas. Kai ji prisiartino, Karlas įžvelgė klausimą draugiškose jos akyse ir besišypsančias lūpas. Bet kai Karlas norėjo prabilti, pasigirdo tik švogždimas; tą pačią akimirką jis suklupo ir nuvirto į šoną. Šmėstelėjo paskutinė mintis, kad vienaip ar kitaip būtų norėjęs pulti jai po kojų.

Kai atsipeikėjo, apsižiūrėjo gulįs lovoje. Juto lininę paklodę, ir po visų anų metų tai buvo taip pat neįprasta, kaip ir skaidrus vanduo ar šviežia duona. Jis išgirdo giesmę, atsimerkė ir pamatė...

. . .

„... tavęs nelaikau. Duosiu tau ilgą tėvo paltą ir didelį krepšį, įdėsiu atsargų, kurių pakaks pereiti kalnyną ir pasiekti slėnį, kuriuo driekiasi siena.“

Karlas nežinojo, ar ja tikėti. „Aš...“

„Nieko nesakyk.“ Kalinka apsivijo rankomis jo kaklą ir priglaudė galvą prie krūtinės. „Jei mintis apie gimtinę tave šitaip kankina... mintis apie ją... Ar ji bus tau gera? Ar dainuos, kol tu užmigsi? Ar ji žinos, kokių reikia žolelių, jei ims skaudėti seną žaizdą? Ar pailsins tavo galvą tarp krūtų, jei susapnuosi rūdyną ir pašoksi iš miegų? Kaip norėčiau tave išlaikyti dar devynis mėnesius, paskui dar kartą devynis ir dar kartelį tiek – norėčiau tavęs visiems laikams.“

Kalinka atšlijo nuo jo ir įėjo vidun. O kai jis dar kartą nukreipė žvilgsnį į tolius, per dykumą, kalnyno skardžiais ir aukštyn iki viršukalnių, jame nebebuvo to liūdesio, kuris atsispindėjo jo akyse, kai jis dažnai čia stovėdavo ir žvelgdavo į tolius. Buvo nusiminęs, kad reikia išsiskirti, bet džiaugsmas dėl išvykimo buvo stipresnis.

Po kurio laiko moteris jį pašaukė. Ji buvo padėjusi jam paltą ir prikrovusi krepšį. Sutaisė vakarienę, tokią pat, kaip ir kitais vakarais. Mylėjo jį irgi ne kitaip nei visais kitais kartais. Kai rytą jis pakirdo ir iššygiavo, ji apsimetė mieganti. Bet paskui vis dėlto atsistojo tarpduryje ir žvelgė jam įkandin stebėdama, kaip jis kopia vis aukščiau ir aukščiau.

Devyni mėnesiai! Atvykimas pas Kalinką buvo aprašytas 93 puslapyje, o išvykimas 95. Tad devynis mėnesius jis nieko kita neveikė, tik valgė, liūdnai žvelgė į tolius ir mylėjo Kalinką. Devyni mėnesiai, per kuriuos jis negalėjo tęsti savo kelionės?

Ne, devyni mėnesiai, per kuriuos jis nenorėjo tęsti kelionės, nors ilgėjosi gimtinės ir žmonos.

Stebiuosi, kaip mano dorovingi seneliai jam šitai leido. O gal už tai jį nubaudė taip, kad grįžęs namo rado žmoną kito pašonėje? Jei romane buvo svarbu nubausti Karlą, tai žmona negalėjo jo, laikyto mirusiu, praėjus pirmam išgąsčiui, iš laimės šūktelėjusi apkabinti. Tam kitam, demaskuotam melagiui ir apgavikui, neteko sliūkinti šalin. Karlas, iškvietęs tą kitą į kovą, tegalėjo gėdingai pralaimėti.

10

Savaitgalį aplankiau mamą. Kai prie Nekaro esantis kaimas, į kurį mudu persikėlėme, tapo priemiesčiu, ji persikraustė į kaimą Odenvaldo pakraštyje. Mama ten su visais sveikindavosi, parduotuvėje trumpai pasišnekučiuodavo, o šiaip gyveno pati viena. Ji visuomet mėgo vairuoti automobilį, o nuo tada, kai galėjo šitai sau leisti, važinėjo sportiniais kabrioletais. Vykdama į darbą ji strigdavo kamščiuose, tačiau vakarais ilgai dirbdavo ir grįždama galėjo važiuoti greitai. Vasarą ji nuleisdavo automobilio stogą, leisdavo vėjui taršyti ilgus šviesius plaukus ir prie šviesoforų mėgaudavosi susižavėjusiais vyrų žvilgsniais, kurie šiaip jau jai būdavo nė motais. Ji būtų buvusi graži moteris, jei nebūtų žvelgusi taip nedraugiškai ir apie lūpas neturėtų tos paniekinamos

išraiškos. Bet šito prie šviesoforų nebūdavo matyti. Kartais nedraugiškumas ir panieka iš jos veido išblėsdavo. Gal taip atrodydavo dėl jos namo terasoje tvyrojusios prieblandos ar dėl žvakių šviesos restorane.

Aplankydavau ją kas keturias ar penkias savaites, kartais susitikdavome, kad drauge nueitume į kiną ar pavakarieniautume mieste. Tai būdavo lengvi, truputėlį nuobodūs susitikimai. Mama su manimi visuomet elgdavosi, nepasakytum, kad visiškai be meilės, bet pakankamai blaiviai. Šiaip ar taip, ji buvo blaivi, o būdama su manimi tą blaivumą dar labiau pabrėždavo, nes norėjo mano auklėjimui suteikti vyriškumo. Švelnumas, lipšnumas, liūdesys dėl to, kas iškentėta, ar dėl praleistų galimybių, delsimas prieš priimant sprendimą – visa tai jai buvo svetima. Arba taip ilgai ir giliai slėpta, kad šitai daugiau nebeprasimušdavo. Mudu vienas kitam pasakodavome, kas nutikdavo mums, pernelyg tų įvykių nekomentuodami. Jos kritiškumas mano atžvilgiu nemažėjo, bet buvo pridengiamas primygtiniais klausimais. „Ar kartais susimąstai apie habilitaciją? Ar dar mataisi su ta mergina, kurią man anuomet pristatei?“

Kartais atvažiuodamas atsiveždavau visko, ko reikia pietums, ir juos virdavau. Motina šeimininkauti nemėgo ir nemokėjo; užaugau valgydamas duoną, šaltus užkandžius ir pašildytus pusfabrikačius. Retai matydavau ją tokią atvirą ir tokios pakylėtos nuotaikos, tokią mergaitišką, kaip tuomet, kai triūsdavau apie viryklę ir stalą, o ji sukiodavosi aplink,

užsiėmusi kokias nebūtinais darbeliais arba jau mėgaudamasi pirma šampano taure. Neliečiamos temos taip ir liko neliečiamos; apie savo tėvą, jos santykius su juo, kitais vyrais ir jos viršininku taip nieko ir nesužinojau. Bet retkarčiais ji pasakodavo apie savo vaikystę ir apie naujo gyvenimo pradžią pasitraukus iš gimtųjų vietų, apie daiktų keitimą į maistą aplinkiniuose ūkiuose, paketus iš CARE[10], dilgėlių rinkimą ir virimą.

– Tu virei dilgėlių tyrę?

– Taip, įsivaizduok.

– Ar imdavai mane drauge eidama ieškoti maisto produktų?

– Buvau narsi šviesiaplaukė moterytė su vaiku ant rankų. Tu anksti pradėjai užsidirbti pinigų.

Paklausiau jos apie „Romanus malonumui ir pramogai". Ji niekada nevažiuodavo su manimi pas senelius ir, kiek man žinoma, nevažiuodavo ir be manęs. Dar būdamas vaikas neatlyžau, kol kartą motina man paaiškino, jog seneliai jai neatleidę, kad jų sūnus ją mylėjęs ir vedęs, todėl likęs Vokietijoje ir žuvęs. Nors ji ir suprantanti senelių skausmą, bet nematanti prasmės kęsti neteisingus priekaištus. Atsakiau nevykusiai vaikiškai pajuokaudamas, kad tuomet ir aš nebenorėsiantis pas juos vykti. O ne, paaiškino motina, kitaip nei ji, aš neturįs dėl to kentėti. Neturįs dėl to pykti ant senelių. Jie mane mylį,

[10] CARE – Cooperative for American Remittances to Europa *(angl.)* – 1946 metais Amerikoje įkurta pagalbos organizacija, kurios paketai buvo skirti mažinti nepriteklių Europoje po Antrojo pasaulinio karo.

aš juos taip pat. Jie esą geri žmonės. Tik nesusidorojantys su savo skausmu.

– Ar prisimeni romanų seriją, kurią po karo leido seneliai? Gal tu, pasitaikius progai, rekomenduodavai jiems autorius? Rašančius draugus ar pažįstamus?

– Juk žinai – aš ir seneliai bendraudavome tik būtiniausiais klausimais: kada pas juos atvyksta tavo traukinys, kada jis būna čia, kaip ilgai tu svečiuosies. Nerekomendavau jiems jokių autorių.

– Ar tu žinai Kleinmejerio gatvės namą, pažymėtą 38 numeriu, tą prie Frydricho aikštės, netoli Jėzaus bažnyčios? Iš smiltainio...

– Ar tai kvota? Gal galiu bent sužinoti, kuo esu kaltinama?

– Tai ne kvota. Bandau sužinoti šį tą daugiau apie vieną iš tos serijos romanų.

Papasakojau jai apie savo skaitymus, apie tai, ką skaičiau prieš daugelį metų, ir apie tai, ką skaičiau prieš kelias dienas, apie Karlo nuotykius ir mano atrastą aną namą.

– Autorius neabejotinai iš šių kraštų!

– Ar neturi geresnio užsiėmimo?

– Turi galvoje mano habilitacijos darbą? Aš jo neužbaigsiu, mama. Nemoku tau apsakyti, kaip džiaugiuosi jo atsikratęs. Kartais mielai pamąstau vienu ar kitu tos temos klausimu. Bet iki galo... Man kur kas labiau rūpi Karlo istorijos pabaiga.

– Esama tuzino variantų, kaip papasakoti ją iki galo. Tu nė neįsivaizduoji, kiek istorijų apie grįžtančius namo kareivius buvo

pasakojama ir spausdinama po karo. Romanai apie grįžtančius namo buvo atskiras žanras, kaip ir meilės ar karo romanai.

– Ar papasakosi man vieną iš tų variantų?

Motina susimąstė. Anaiptol neskubėjo, kaip reikiant svarstė, paskui prašneko:

– Ji lieka su kitu. Jai buvo pranešta, kad Karlas žuvęs, ji vyro gedėjusi, o paskui tą kitą vyriškį sutikusi ir pamilusi. Jai šitaip kalbant, Karlas visiškai ramiai klausosi. Paskui reikalauja, kad ji ir tas kitas vyras prisiektų savo dukters gyvybe, jog niekam nepasakys, kad jis gyvas. Ji šito nesupranta, bet Karlas primygtinai reikalauja, tad ji ir tas kitas vyras prisiekia. Tuomet Karlas išeina.

II

Ar neturi geresnio užsiėmimo? Motina mokėjo sukelti man sąžinės graužatį. Tai buvo jos auklėjimo priemonė, pavertusi mane geru mokiniu ir skatinusi sąžiningai atlikti pareigas namie ir sode, patikimai išnešioti laikraščius ir rūpintis draugų bei pažįstamų bėdomis. Privilegija mokytis, gyvenimas dailiame name su gražiu sodu, pinigai būtiniausiems dalykams ir juo labiau prabangos dalykai, be to, draugystė ir motinos meilė – viskas turėjo būti uždirbta. Tai turėjo būti uždirbta noriai ir džiaugsmingai; prieštarą tarp pareigos ir potraukio motina naikino skatindama, kad pareigą vykdyčiau su potraukiu.

Vėliau iš to dažnai pasijuokdavau. Kai lengva ir džiugia širdimi atsisakiau triūsti prie habilitacijos darbo, maniau, jog nuo to būsiu išsivadavęs. Bet vos motina ištarė aną kritišką klausimą, sąžinės priekaištai vėl sugrįžo, kaip būdavo ir anksčiau. Kaip ir anksčiau nereikėjo nė blogo poelgio. Mane graužė sąžinė, nors neįžvelgiau jokios kaltės.

Bet kas ieško, tas randa. Kalifornijos rojuje nusprendžiau savo draugei ir jos vaikui, jei jiems to reikės, būti geru draugu. Iš šito ketinimo išėjo šnipštas. O juk tai buvo geras ketinimas. Chaotiškai mano draugei Veronikai reikėjo gero draugo, reikėjo to ir jos sūnui Maksui, kuriuo tėvas nesirūpino nei dabar, nei anksčiau. Veronika po aštuonerių po vienu stogu praleistų metų buvo prie manęs prisirišusi ir leidosi atkalbama nors nuo nedaugelio kvailysčių, bet daugiau nei būtų leidusis atkalbama kurio nors kito žmogaus. Nenorėjau, kad Maksas nukentėtų dėl to, jog vengiu sutikti vyriškį, su kuriuo Veronika turėjo romaną iki mums išsiskiriant.

Bet sutikau ne jį, o jau kitą vyrą. Veronika mano draugystės atsisakė. Kai pastarasis ją palikęs, jai manęs reikėję, dabar ji jau pati su viskuo susidorosianti. Bet Maksas džiaugėsi mane matydamas, ir mudu grįžome prie seno įpročio kas dvi savaites eiti drauge į kiną. Kartais kino nepakakdavo, tada traukdavome valgyti picos ar dešros su kariu ir skrudintomis bulvytėmis, paskui išgerdavome po kolos stiklą, paskui dar po vieną.

Dabar turėjau geresnį užsiėmimą, bent jau kas keturiolika dienų. Bet ta malonesnė veikla paskubėjo man, ieškančiam

Karlo istorijos pabaigos, parodyti pėdsaką, o aš tai priėmiau kaip ženklą, kad neprivalau jausti graužaties ir kad galiu tęsti paieškas. Mudu su Maksu kino teatre žiūrėjome „Odisėjo nuotykius“ su Kirku Daglasu, ir man lyg žvynai būtų nukritę nuo akių. Aš buvau pasigedęs visai ne Kaspijos ar Juodosios, bet Egėjo jūros. Raštas, į kurį susidėliojo Karlas ir jo bendražygiai, jų klajonės, nuotykiai, įveikti pavojai, nesėkmės, buvo „Odisėjos“ raštas.

Apie Odisėjo nuotykius skaičiau dar vaikystėje graikiškų sakmių rinkinyje. Mokykloje „Odisėjos“ ištraukas verčiau iš graikų kalbos į vokiečių kalbą ir, be to, mintinai išmokau graikiškai 96 eilutes. Polifemas, sirenos, Scilė ir Charibdė, Nausikajė, Penelopė, kerštas jaunikiams – visa tai išliko atmintyje. Dar tą pačią naktį vėl ėmiau skaityti „Odisėją“. Pradėjau nuo galo. Maniau, kad Odisėjas su Penelope Itakėje atrado savo laimę ir tėvynę, bet sužinojau, kad jam vėl teko atsisveikinti su Penelope ir keliauti su irklu ant peties, kol priėjo kraštą, kurio žmonės nežinojo, kas yra irklas, laivas, jūra ir druska. Iš ten jam buvo leista grįžti atgalios. Bet mirti Odisėjas turėjo toli nuo jūros: Itakė buvo sala jūroje, o tai reiškė mirtį toli nuo tėvynės. Taip Odisėjui Hade išpranašavo Teiresijas, ir Homeras „Odisėjos“ pabaigoje tvirtina, kad ta jo pranašystė išsipildė.

Pabaigos Homero nuoroda atvedė prie giesmės, kurioje aprašoma, kaip Odisėjas leidžiasi į požeminę karalystę ir iš Teiresijo sužino ateitį. Toje pačioje giesmėje jis atsiduria pas lestrigonus, milžinus, suėdančius daug jo bendražygių ir sunaikinančius jų

laivus, prieš tai plaukiojančioje saloje jį priglaudžia keturiolikos galvų Ajolo šeima. Ir iš ten jam tenka dar kartą jėga varyti bendražygius, nes jie, geraširdžių lotofagų pavaišinti lotosu, pamiršta tėvynę. Hade Odisėjas kalbasi ne tik su Teiresijumi, bet ir su savo motina, vėliau bendražygiai pasisavina Saulės dievo galvijų ir avių, už bausmę žūsta per audrą, o Odisėjas išplukdomas į Kalipsės salą, kurioje gyvena lygiai devynerius metus, kol Kalipsė pagaliau leidžia jam keliauti toliau.

Tarp tų įvykių dar būta susitikimo su kiklopu Polifemu ir džiaugsmingų vienerių metų pas deivę Kirkę, saldžių sirenų giesmių vilionių ir plaukimo tarp Charibdės sūkurio ir Scilės uolos. Tikriausiai mano romano autorius iš to sukūrė kitokius, ant neišlikusių puslapių aprašytus nuotykius. Gal susidūrimas su Polifemu pavirto užvertimu grotoje, iš kurios Karlas su draugais, nepastebėti rusų gelbėjimo komandų, turėjo gudriai išslinkti? Gal Kirkė virto Sibiro šamane burtininke, o sirenos – KGB choro dainininkėmis? Sūkurys ir ola galėjo likti, bet gal virto siaura kalnų perėja ar aukštu kriokliu. Autorius improvizavo į valias. Aolskis buvo ne vėjų dievas, bet vis dėlto valdė lėktuvą ir parūpino orlaivį, su kuriuo Karlo draugai taip pat prikrėtė eibių kaip ir Odisėjo bendražygiai su Ajolo vėjų maišu; milžinų nebuvo, bet gamtos gaivalai šėlo lyg kokie milžinai; užuot sutikęs motiną Hade, sutiko ją sapne; o Gerdas vogė ne Saulės dievo galvijus ir avis, bet, matyt, bus nugvelbęs dykumos šulinio savininko monetų. Smėlio audra vietoj štormo jūroje – kodėl autorius nepasirinko Kaspijos ar

Juodosios jūros? Ar devyni mūsų greitai lekiančio laiko mėnesiai pas Kalinką atstojo devynerius metus pas Kalipsę todėl, kad autorius romaną parašė po karo?

Ar dvokiančios Jurgeno rankos krikštamotė buvo dvokianti Filokteto koja, o ištikimo sargo asmenyje gal gyveno kiauliaganys Eumajas, kurį pirmą Odisėjas sutinka Itakėje ir kuris galop padeda jam kovoti su jaunikiais? Šito būtų buvę sunku tikėtis iš ištikimo seno sargo, pusaklio, priekurčio ir sunkiai bepaeinančio. Apskritai romano pabaigoje pernelyg daug kas nebesutapo su modeliu, kad tas modelis būtų galėjęs padėti įminti romano pabaigos mįslę. Telemacho, Karlo sūnaus, čia nebuvo. Karlo Penelopė ne atsispyrė jaunikiams, bet išsirinko vieną iš jų ir su juo susilaukė vaiko, o gal net dviejų vaikų. Varžovui užmušti trūko tokio aiškumo, kokį turėjo Odisėjas, siautėdamas būryje įžūlių jaunikių, kurie vargino, nedavė ramybės ir skurdino Penelopę. Ne, Kleinmiulerio ar Kleinmejerio gatvės 58 ar 38 name jokių skerdynių nebuvo.

12

Kodėl autorius romano pabaigoje nukrypo nuo modelio? Bet ir kitas klausimas domino ne ką mažiau. Kodėl iki pabaigos jis laikėsi modelio?

Iš to, ką perskaičiau, neatrodė, kad jis būtų sėdėjęs priešais tuščią popieriaus lapą, greta pasidėjęs „Odisėją“ ir be jokios

išmonės nuotykį po nuotykio iš epo pasaulio perkėlinėjęs į Karlo pasaulį. Būta žaismingumo. Čia būta žmogaus, kuris privalėjo parašyti istoriją, norėjo parašyti apie kareivio grįžimą namo, mokėjo žargoną, išmanė „Odisėją" ir savęs perdėm neapsunkino. Jis nesivargino studijuodamas Sibiro augaliją, regionus ir ribas. Jam buvo nusišvilpt į tai, kad Sibiro upės teka ne į pietus, o į šiaurę. Jis žinojo, kad Sibire esama tundros, miškų ir upių, kad Sibiro pietuose būna karšta ir sausa, kad ten jis ribojasi su kitais kraštais. Kam varginti skaitytoją pavadinimais?!

Ar mes apskritai norime tikslumo? Prisiminiau seną draugą, kaip nė vienas kitas mokantį įvardinti ir aiškinti žvaigždes ir jų išsidėstymą. Jis viską išgalvoja, bet net kai šitai žinai, jo klausytis – vienas malonumas. Gal todėl, kad tikri pavadinimai mums reiškia ne ką daugiau nei netikri? Ar jaukinantis milžiniško žvaigždėto dangaus žėrėjimą rūpi žvaigždžių vardai ir reikšmės?

Po „Odisėjos" skaičiau Jozefo Martino Bauerio[11] „Kiek neša kojos". Prisimenu, kokį pasisekimą turėjo šita 1955 metais išėjusi knyga; sėkmės ji sulaukė todėl, kad atrodė, jog čia pasakojama tikra istorija. Tai, kad vokiečių kareivis savo jėgomis sugebėjo pargrįžti iš Sibiro į tėvynę, glostė vokiečių sielą. Kaip ir Karlo kelias, Klemenso Forelo kelias kirto upes, vedė per tundrą ir miškus, dykumas ir kalnus. Abiejų keliai ėjo į pietus; kaipgi kitaip, jei ne per Uralą, Rusiją ir Lenkiją ar Čekoslova-

[11] Josef Martin Bauer (1901–1970) – vokiečių rašytojas.

kiją būtų buvę galima iš Sibiro pasiekti Vokietiją. Klemenso Forelo maršrutas taip preciziškai įvardytas, o atvykimo į Iraną aplinkybės taip smulkiai aprašytos, kad skaitant viskas atrodo visiškai tikroviška. Klausiau savęs, ar ne per paprastai įsivaizduoju išmoningą, žaismingą autorių. Ar ir Karlo istorijos autorius negalėjo papasakoti tikrą arba bent jau galimą istoriją tik truputį ją padailindamas?

Bet vokiečių karo belaisvių padėtis Sibire ištyrinėta, ir ta literatūra prieinama. Sužinojau, kad dauguma vokiečių belaisvių priešintis nebeturėjo jėgų ir valios, kuri ir suteikia drąsos pabėgti. Tik nedaugelis bandė bėgti iš Sibiro, ir nė vienam tai nepavyko. Ir romano „Kiek neša kojos" autorius supažindino skaitytojus su tokiais galingais įvykiais pramanydamas, kad nelaisvė nebuvo padėtis be išeities, kad buvo galima iš jos pabėgti ir po ilgų klajojimų parsirasti į tėvynę.

Tad nutariau, kad tai būta autoriaus, kuris privalėjo parašyti istoriją ir kuris rašė perdėm savęs neapsunkindamas. Kaip galėjo nutikti, kad šitaip gerai išmanydamas „Odisėją" žmogus priverstas rašyti „Romaną malonumui ir pramogai"? Negalėjau įsivaizduoti, kad jis nebūtų mokęsis gimnazijoje. Tuomet jis veikiausiai ir studijavo. O gal buvo pašauktas į karinę tarnybą, po karo nebedirbo pagal senąją profesiją ir vos sudurdavo galą su galu rašydamas plonus romanus? Gal po knygelės, įkvėptos Odisėjo, sekė Jasono, Oidipo ir Oresto romaniukai? Gal laikams pagerėjus jis tapo graikų kalbos mokytoju, filosofijos profesoriumi ar teatro direktoriumi?

Parašiau į Vokietijos ir Šveicarijos valstybines bibliotekas klausdamas, ar jų fonduose esama serijos „Romanai malonumui ir pramogai“, ir sulaukiau neigiamų atsakymų. Iš esmės jos turinčios viską, kas buvo spausdinta Šveicarijoje ar Vokietijoje; bet gali būti, kad praeityje būta mažų leidyklų leidinių, kuriuos jos pražiūrėjusios.

Į *Neue Züricher Zeitung* padaviau tokį skelbimą: „Mokslinių tyrimų tikslais ieškoma nuo penktojo dešimtmečio pradžios iki septintojo dešimtmečio pradžios leista knygų serija „Romanai malonumui ir pramogai“. Informaciją apie romanų pavadinimus, autorius ir pageidaujamą kainą prašom siųsti kodu...“ Mąn parašė vienintelis asmuo, nemokamai atsiųsdamas 242 serijos knygelę „Avarija vidurnaktį“, sukurtą Gertrūdos Riter. Šiaip ar taip, sužinojau, kad knygeles leido Bazelio *Rhein* leidykla, kurios logotipe buvo pavaizduota upė su dengtu keltu. Mano lankomo knygyno savininkas tokios leidyklos nežinojo. Bet aš suradau ją registrų sąraše, o savininko pavardę – Bazelio telefonų knygoje. Paskambinau ir pasikalbėjau su bendravardžiu jo sūnumi. Jo tėvas buvo miręs, leidykla uždaryta, jis pats prekiavo kompiuteriais. Leidėjo sūnus dar prisiminė mano senelį; kai jis buvęs mažas, senasis ponas nuolatos ateidavęs paimti ar grąžinti rankraščių, skilčių ir bandomųjų atspaudų. Ne, leidyklos archyvo nesą.

13

Vieną ketvirtadienį po darbo nuvažiavau į Kleinmejerio gatvę prie 38 namo ir paskambinau į antrą aukštą. Antras aukštas – juo ilgiau nešiojau savyje miglotą romano pabaigos prisiminimą, juo labiau buvau tikras, kad Karlas aukščiau nelipo. Aš nebuvau nei parašęs, nei paskambinęs; norėjau užlipti laiptais ir išdygti priešais duris kaip Karlas, iš anksto nepranešęs ir nepasirengęs tam, kas bus.

Lentelėje su pavarde prie skambučio buvo parašyta *Bindinger*. Laukiau. Frydricho aikštėje žaidė vaikai, Jėzaus bažnyčios laikrodis mušė šeštą. Kai jau ketinau skambinti antrąsyk, išgirdau durų atidarymo mechanizmo dūzgimą ir pastūmiau sunkias duris. Laiptinė buvo didelė, laiptų pakopos plačios ir žemos, krūtinę siekiantys medžio paneliai su meandro reljefu aiškiai gerai prižiūrimi, o priešais duris į pirmo aukšto butus kabėjo visą sieną dengiantis, gerokai tamsintas paveikslas, vaizduojantis raitelį ant žirgo priešais minią margais drabužiais su vėliavomis ir vimpelais. Ėmiau lipti aukštyn.

Tarpduryje stovėjo mano amžiaus moteris. Ji buvo vidutinio ūgio, vidutinio svorio, turėjo blyškius, šviesius nuo veido nubrauktus ir segtuku susegtus plaukus, mūvėjo šviesius džinsus ir vilkėjo platų raudoną nertinį, stovėjo basa. Ji ištraukė iš plaukų segtuką ir purtė galvą, kol išsidraikė plaukai, o tada tarė:

– Aš ką tik parėjau.

– Iš darbo?

Ji linktelėjo ir paklausė:

– O jūs iš kur?

– Taip pat iš darbo.

Ji nusišypsojo.

– Turėjau galvoje, kas jus čia atvedė?

– Sunkoka atsakyti. Tai vyko prieš daugelį metų ir susiję ne su jumis, bet su jūsų butu. Ar žinote, kas čia gyveno po karo?

– Mes čia gyvenome.

– Mes?

– Mano tėvai, sesuo ir aš. Kas jūs toks?

– Debaueris. Pėteris Debaueris.

Pakrausčiau kišenes, suradau tarnybinę vizitinę kortelę ir ištiesiau ją moteriai klausdamas:

– Ar leisite papasakoti jums visą istoriją?

Ji dirstelėjo į mano kortelę, pažvelgė į laikrodį, į mane, pasidairė po butą. Paskui linktelėjo ir ištiesė ranką prisistatydama:

– Barbara Bindinger.

Prieškambaris buvo erdvus ir aptaisytas tokiais pat medžio paneliais kaip ir laiptinė. Pro praviras dvigubas duris žvilgsnis nuslydo lipdiniais puoštu, parketu išklotu kambariu ir pro atviras suveriamąsias duris pasiekė balkoną. Patalpa buvo erdvi, su prabangiomis detalėmis, šviesi. Bet čia netiko šeštojo ir septintojo dešimtmečio baldai, užuolaidos

ir kilimai, be to, atrodė, kad jau seniai čia niekas nieko netvarkė ir nevalė.

– Gal prisėskime balkone? Manau, jau pakankamai šilta.

Ėmiau pasakoti. Po kurio laiko ji atsistojo, atnešė butelį vyno ir dvi taures, jas pripylė. Moteris įdėmiai klausėsi. Tokia, kokią ją mačiau stovinčią tarpduryje, einančią pirm manęs per koridorių ir kambarį, įžengiančią į balkoną ir dabar sėdinčią priešais balkone, ji neatrodė į akis krintanti moteris. Bet man patiko judesys, kai ji išleido ir supurtė plaukus, jos kreiva, įžūli, šilta šypsena. Tik dabar, vaiskioje balkono šviesoje pamačiau šviesias žydras akis ir jos veido odą, tokią blyškią, tokią baltą, tokią nuogą su vos pastebimu rausvu atspalviu, kad mane apėmė jausmas, tarsi būčiau nederamai pažvelgęs į jos krūtis ar lytį. Ant viršutinės lūpos mačiau mažą randelį, ypač pavykusios, šiaip jau nepastebimos operacijos ar griuvimo pėdsaką. Jos lūpos buvo dailios.

Kai baigiau pasakoti, ji vėl nusišypsojo ir gūžtelėjo pečiais.

– Neprisimenu, kad kada nors būčiau susigėdusi žvelgusi iš po motinos prijuostės nepažįstamam vyrui užlipus laiptais. O gal mano sesuo žvelgė susigėdusi, o aš buvau ant motinos rankų? Neprisimenu kito vyro šalia savo tėvo, nei anuomet, nei kada vėliau. Mano tėvai buvo laimingai vedę, kaip jų kartos žmonės šitai suprato. Negaliu įsivaizduoti, kad motina būtų turėjusi paslapčių, kad būtų turėjusi mylimąjį. Bet ar aš žinau? Mano sesuo saugo motinos dokumentus, gal tarp jų esama dienoraščio, ir tarp jo puslapių įdėtos nuotraukos,

mylimojo laiškai ir sudžiovinta rožė, padovanota jai po pirmos nakties ar pirmos valandos viešbutyje. Būčiau motiną supratusi, ypač tais ilgais našlavimo metais. Bet prie romano pabaigos tai jūsų nepriartins, ar ne?

– Ar galėčiau pasikalbėti su jūsų seserimi?

– Ji čia negyvena. Bet yra ne už kalnų.

Nežinojau, ar tokiu atsakymu į mano klausimą ji išsisukinėja, ar mane drąsina. Spirti nenorėjau, o ir negalėjau, nes ji išsyk prabilo:

– Ką turime: sutampa namas, aukštas ir mažesnė bei vyresnė seserys. Gal autorius gyveno šitame name? Mums reikėtų išsiaiškinti, ar čia po karo gyveno koks duonos kąsnio netekęs graikų kalbos mokytojas. Ką jūs dar sakėte? Filosofijos profesorius? Teatro direktorius? Pirmame aukšte gyveno teatro direktorius; jam turime būti dėkingi už tą atitarnavusį scenos rekvizitą laiptinėje, bet jis šičia įsikėlė šeštąjį dešimtmetį, o septintąjį vėl išsikraustė. Gaila, kad nebegalime paklausinėti mamos.

– Jos nebėra tarp gyvųjų?

– Ji mirė prieš tris mėnesius. Visa, ką aplink matote, tebėra jos daiktai; aš įsikėliau tik prieš dvi savaites ir po darbo nebeįstengiu rūpintis butu. Laimė, kad Margaretė paėmė viską, kas iš mamos daiktų dar buvo tinkama naudoti. Man tereikia išmesti šlamštą.

Papasakojau jai apie vis dar tuščią savo butą.

– Gal taip ir geriau? Turėti tuščią butą, o ne būstą su nepatinkančiais daiktais?

– Manau, kad tai puiku. Dabar aš paprasčiausiai neturiu noro vaikščioti po baldų salonus ar sendaikčių krautuves ir ieškoti naujų baldų.

Ji paklausė manęs, ar negalėčiau padėti jai išvežti visą tą šlamštą. Ji dirbo mokytoja, šešerius metus dėstė Kenijoje ir grįžusi dar beveik neturėjo pažįstamų.

– Kaip dėl šeštadienio? Aš pasirūpinsiu transportu, o vakare paruošiu vakarienę. Patikėkite, aš skaniai verdu.

14

Šeštadienį iš buto išnešėme jos motinos daiktus ir sukrovėme į šiukšlinę. Barbara išvirė afrikietišką patiekalą. Valgėme susėdę ant grindų; Barbara pasiliko tik šaldytuvą ir viryklę, indus ir stalo įrankius, linines staltieses ir vilnones antklodes. Miegojo ant grindų. Paklausiau, kur dingę jos baldai iš Kenijos. Atsakė, jog jie jai atsibodę, tad juos ir palikusi. Barbara turėjo tris didelius nuostabaus grožio lagaminus su pakabomis ir dideliais stalčiais; buvo pirkusi jau naudotus Kenijoje.

– Nesu itin šeimyniška, – paaiškino.

Bet rasti dailių baldų jai vis dėlto buvo svarbu, todėl kitomis savaitėmis išvažiuodavome kiekvieną penktadienį ir ieškodavome baldų sendaikčių krautuvėse ir antikvariatuose. Iš pradžių mūsų paieškos baigdavosi apylinkių parduotuvėse. Paskui jas išplėtėme iki Špesarto, Hunsriuko ir Eifelio. Per

savaitę Barbara patyrinėdavo tos verslo šakos telefonų knygas, šen bei ten paskambindavo ir savaitgalį jau žinodavo, kur nori nukakti. Parankios būdavo stambios parduotuvės su dideliais sandėliais; jų chaose galėjai aptikti pigių daiktų, kurie mažose krautuvėse puikuodavosi vitrinose ir brangiai kainuodavo. Ji ieškojo jugendo stiliaus baldų. Valgomojo baldų komplektas, rašomasis stalas su kėdžiu, knygų spinta, kuriuos ji susirinko po daiktą per kelias savaites, jos bute derėjo, it būtų specialiai pagaminti. Ji turėjo skonį. Aš neieškojau vieno kurio nors stiliaus. Aptikau siaurą aukštą spintą su dideliu ovaliu veidrodžiu vienintelėse duryse ir plačią lovą, abu iš vyšnios, knygų lentynas su stiklinėmis durelėmis, derančiomis prie senelio rašomojo stalo ir kėdžio.

– Jei gyventume drauge, jau turėtume visus reikalingus baldus, – sakė ji juokdamasi.

Iš pradžių išvažiuodavome penktadieniais apie antrą valandą, o vakare sugrįždavome. Vėliau nakvodavome užsisakę kambarį dviem.

– Juk taip geriau, ar ne? Pinigai mums pravers kitiems dalykams.

Nenorėjau prisipažinti, kad man taip nėra geriau. Naktį kūniškas artumas, nepereinantis į fizinį intymumą, man visuomet būdavo sunkiai pakeliamas; bendros nakvynės mokyklų bendrabučiuose ir kalnų trobelėse su draugais, su motina, netgi su seneliais, kai kartą mane dar mažą jie migdė savo kambaryje, nes manajame dažytojas naikino vandens paliktus

pėdsakus. Nieko nesakiau. Buvau apstulbęs, koks paprastas, koks malonus buvo tų bendrų naktų artumas. Barbaros noras dar kiek paskaitinėti arba išsyk miegoti, kartais jos nubudimas ir kėlimasis naktį, skleidžiami garsai ir kvapai, mano laukimas, kai ji viena naudodavosi vonia, kartais mudviejų ruošimasis vonioje, jos veidas prieš užmiegant, keliantis ir priešais veidrodį, jos kūnas su pernelyg sunkiomis krūtimis, per storomis šlaunimis, celiulitu, dažnai nudėvėtais, palaikiais apatiniais – visa tai manęs netrikdė, to nebuvo per daug, tai nebuvo per arti. Jos elgsena buvo tokia natūrali, kad aš, nors ir praleidau Kalifornijos rojuje ir masažo mokykloje daugel savaičių, fiziškai buvau pakankamai drovus, įgijau man nebūdingo lengvumo. Be to, ji buvo tokia linksma ir sąmojinga, kad pradžioje nenorėjau tuo patikėti, bet paskui leidausi užkrečiamas. Ji pozuodavo vaizduodama barokinį angelą, reicho ar federacijos herbo erelį, sutrikusį bebrą ir mirštančią gulbę. Pažadinta ir eidama į vonią ji šokdavo pagal radijo žadintuvo muziką, šokdavo grįždama iš vonios, galop ir aš pasileisdavau strypinėti su ja drauge. Patyręs, kad Barbara iki ašarų kvatoja iš trumpų juokingų Gernharto eilėraštukų, kuriuos mokėjau atmintinai, mokiausi jų dar daugiau. Net jos tylėjimas buvo smagus ar bent patenkintas.

Dar niekuomet nebuvau įsimylėjęs artimo man žmogaus. Retai pamildavau per pirmą, dažniausiai per antrą ar trečią susitikimą, arba ir tarp jų, kai nubusdavau ir suprasdavau, kad per naktį pamilau moterį, su kuria praleidau vakarą. Su Barba-

ra nutiko kitaip. Kai mudviem perkant baldus ji pasakė, kad jei mudu gyventume drauge, jau turėtume visus reikalingus baldus, nesusimąstydamas juokiausi kartu. Paskui pamaniau, kad mudu iš tikrųjų gerai sugyventume, o dar vėliau, jog mielai gyvenčiau su ja. Vėliau supratau, kad tai kur kas daugiau, kad tai ir yra būtent tai, nuo ko priklauso mano laimė ir džiaugsmas, kad aš noriu gyventi kartu, greta jos užmigti ir nubusti, su ja ruošti valgį ir valgyti, dalytis buitimi ir turėti vaikų. Vėliau jaučiausi taip, kaip paprastai nutikdavo man įsimylėjus; svarsčiau, kad galiu dar stabtelėti ir nuspręsti, ar iš tikrųjų noriu nerti į šitą meilę, ar ne. Bet jau buvau panėręs.

Kitą savaitgalį buvome netoli Eifelio, pusiaukelėje tarp Bonos ir Kelno, milžiniškame sandėlyje, pilname šlamšto, sendaikčių ir pavienių dailių daiktų nuo bydermajerio iki *art déco*. Tarp jų buvo lova ir odinė sofa, labai patikusios Barbarai. Kai ji ėmė derėtis dėl lovos, juokdamasis, kad prireikus ji būtų galėjusi paversti tai pokštu, pasakiau:

– Ar ne vertėtų tau derėtis dėl sofos? Lovą mudu jau turime.

Ji taip pat nusijuokė, paliko lovą ramybėje ir ėmė derėtis dėl sofos.

Kitą naktį ji atėjo pas mane į lovą ir prigludo. Po minutėlės atsisėdo, nusivilko naktinius ir tarė:

– Nusirenk saviškius ir tu, noriu tave justi.

Tai pasakė man dar negirdėtu balsu. Paskui mudu mylėjomės.

15

Priėmiau tai kaip neištarto susitarimo patvirtinimą. Kai kitą rytą nubudau jusdamas Barbaros galvą ant nutirpusios rankos ir jos ranką ant krūtinės, pamaniau, kad dabar viskas kitaip, kad dabar viskas taip, kaip troškau. Pirmą kartą mylėjomės audringai ir negrabiai. Bet vidurnaktį nubudome ir atradome vienas kitą taip natūraliai, tarsi mūsų kūnai būtų pažinoję vienas kitą jau labai seniai.

Barbaros švelnumas irgi buvo tikra palaima, kuria iš pradžių nenorėjau patikėti, bet juo vėliau leidausi užkrečiamas. Negalėjome vienas kito paleisti iš rankų, nei automobilyje, nei eidami gatve, nei parduotuvėse ar restoranuose. Jos aistra buvo tokia beatodairiška, kad į savo sūkurį įtraukė ir mane, nuplaudama visą mano susivaržymą, susikaustymą ir nerangumą – visa lyg nebūta. Jau vien balsas, kokiu ji kalbėdavo, kai norėdavo mane mylėti, įskeldavo kibirkštį kažkur pilve, o tamsus kraujo lašelis, kartais ištrykšdavęs iš randelio ant viršutinės jos lūpos mums bučiuojantis, degė mano širdyje. Jaučiausi gyvesnis nei kada nors anksčiau. Bet dar didesnis stebuklas už Barbaros aistrą buvo jos švelnumas, paverčiantis kitokia visą dieną ir kiekvieną pavienę minutę. Taip, viskas buvo kitaip.

Kartu viskas liko kaip buvę. Erdvė, kurią mūsų gyvenime užėmė mudviejų ryšys, neišsiplėtė. Kaip ir anksčiau savaitgaliais išvažiuodavome iš miesto. Kaip ir anksčiau per savaitę susitikdavome ne daugiau nei kartą. Arba ji mane kviesdavo

vakarienės, arba aš ją. Anksčiau vėlyvą vakarą atsisveikindavome, o dabar naktį praleisdavome drauge. Bet, jei kada ilgiau padirbęs leidykloje, paskambindavau jai be eilės ir paklausdavau, ar negalėčiau pas ją užsukti ir pernakvoti, susitarti niekados nepavykdavo. Ji nebūdavo namie arba kaip tik dar turėdavo kur nors išeiti, skubėdavo į tėvų susirinkimą ar susitikti su kolege, pasiruošti pamokoms ar taisyti namų darbus, būdavo pavargusi, sirgdavo menstruacijomis, ją kankindavo galvos ar nugaros skausmai. Ji pasakydavo tai švelniai, su juokeliu ir džiaugdamasi kitu mūsų susitikimu. Dėl to gailaudavau, bet laiką be jos galėjau puikiai panaudoti savo reikalams ir nekvaršinau sau galvos. Nenorėjau kvaršinti.

Jei erdvės, kurią užėmė mūsų ryšys, išplėsti negalėjau, tai norėjau ją formuoti kitaip. Praleisti savaitgalį pas ją arba pas mane, susitikti su jos naujais ar mano senais draugais, kartu apsipirkti ir ruošti maistą, eiti į kiną, teatrą ar koncertą. Aplankyti jos seserį.

Tuomet ir kilo pirmasis kivirčas. Paklausiau:

– Kodėl darai iš jos paslaptį? Ji čia gyveno, tad turėjo iš čia išsiregistruoti. Galiu sužinoti jos adresą gyventojų registracijos tarnyboje ir pas ją nuvažiuoti.

– Ką ketini jai pasakyti?

– Kad ji aprašyta romane, paklausti, kaip čia yra su tuo romanu, kad noriu sužinoti, ar... Ką aš čia kalbu, juk viską žinai.

– Kaip paaiškinsi ją radęs?

– Juk nebuvo taip sunku. Aš galiu...

– Taigi, per mane. Nori jai pasakyti, kad kalbėjai su manimi ir kad aš papasakojau tau apie ją. Ką dar jai apie mane paporinsi?

Sėdėjome pas mane, buvome pavalgę ir gėrėme espreso kavą. Aš ir toliau puoselėjau viltį, kad apsigyvensime drauge. Nors apie tai niekada nebuvome kalbėję, bet abu pirkome baldus, kurie vienas kitą prasmingai papildytų tik bendrame bute, ji – odinę sofą ir du odinius krėslus su derančiu stalu, didelį veidrodį auksiniais rėmais savo koridoriui, o aš savajam *art déco* stiliaus lėmpą, kuri, kaip ji nesyk sakė, būtų galutinis jos valgomojo interjero akcentas. Kadangi mano bute valgomojo nebuvo, mudu vakarieniavome virtuvėje. Jai už nugaros juodavo neuždengtas langas, ji sėdėjo priešais ir žvelgė priešiškai. Virš vidinio kairio antakio krašto, būtent toje vietoje, atsirado duobutė, Liučijos duobutė, užsispyrimo ir pykčio duobutė. Aš apsidžiaugiau ir nusišypsojau. Žinoma, džiaugsminga mano šypsena Barbarą dar labiau supykdė. Ji atkišo smakrą, papūtė lūpas, sužaibavo akimis, o jos veidas pasidarė piktas ir svetimas.

– Aš nenusprendžiau, ką turėčiau sakyti tavo seseriai. Man atrodo, kad mums pas ją reikėtų drauge nuvažiuoti ir pasikalbėti. Jei to padaryti negalime, nes tavo santykiai su seserimi komplikuoti, paaiškink man ir, tarkim, nurodyk, kaip turėčiau elgtis jos atžvilgiu.

– Taip, – patvirtino ji ir su kiekvienu sakiniu kalbėjo vis garsiau, – mano santykiai su seserimi komplikuoti. Nesuprantu, kodėl turėčiau tai tiesmukai sakyti, manau, kad turėjai

pats suprasti, bet, jei, matyt, kitaip neišeina, sakau tiesmukai: mano santykiai su seserimi komplikuoti. Galėjai susivokti, kad nenoriu apie tai kalbėti. Bet, jei, matyt, vėlgi kitaip neišeina, pasakysiu: nenoriu kalbėti apie komplikuotus santykius su seserimi. Ar aišku?

– Ar tai reiškia, kad niekad pas ją nevažiuosime?

– Niekad, niekad... Nežinau, ar pas ją važiuosime ir kada tai bus. Matysime.

– O ką, jei aš vienas...

– Ar neturi geresnio užsiėmimo?

Nusijuokiau ir atsakiau:

– Kalbi kaip mano motina. O kas, beje, būtų blogai, jei...

Bet tai, jog pasakiau, kad ji kalba kaip mano motina, ją visiškai išvedė iš pusiausvyros. Šito negalėjau suprasti. Barbara niekada nematė mano motinos, o aš buvau apie ją pasakojęs nedaug ir nieko bloga. Ar moterys turi kokios pirmapradės baimės, kad vyrai ims tapatinti jas su savo motinomis? Šito Barbaros nespėjau paklausti. Ji išplūdo mane, mano elgesį, mano būdą, mano povyzą, mano varpos išvaizdą ir tai, kaip aš ją myliu ir kaip gyvenu. Supratau, kad šitaip prasiveržė jos įtampa, sukelta kai ko daugiau nei mano palyginimo su motina, komplikuotų jos santykių su seserimi, mūsų pokalbio ir netgi mūsų ryšio. Bet iš kur ta įtampa, neišsiaiškinau ir vėliau, kai Barbara nurimo, vėl pralinksmėjo ir sušvelnėjo.

– Jau vaikystėje buvau tokia. Tai nieko nereiškia. Taip man paprasčiausiai nutinka. Apgailestauju.

16

Į jos duris paskambinau rugpjūtį. Buvo ką tik prasidėję mokslo metai. Per atostogas ji iš Kenijos grįžo su didžiuliais lagaminais.

Ruduo pasitaikė šiltas iki pat lapkričio. Paskui per naktį atšalo ir ėmė lyti. Džiaugiausi lietaus šniokštimu ir jo vaizdu pro savo kontoros langą – lyjant čia būdavo jaukiau. Dabar, pamaniau, laikas apsigyventi drauge. Trečiadienį Barbara paskambino man į kontorą aptarti savaitgalio planų.

– Važiuokime į Bazelį. Vaikystėje buvau ten su tėvais, man tas miestas patinka ir norėčiau tau jį parodyti.

– Taip, Bazelis ir man patinka. Bet savaitgalį lis, o per lietų visi miestai pilki. Esama tiek daug dalykų, kurių mudu dar nedarėme, ir, jei tu nė vienam iš jų neturi noro, kepkime tešlainius. Po šešių savaičių Kalėdos.

– Tu gi žinai, kad savaitgaliais nenoriu likti namie.

– Visą tą laiką, kurį esame pažįstami, savaitgaliais išvažiuodavome.

– Nes abu norėdavome išvažiuoti. O gal, sakysi, tu nenorėdavai?

Barbaros balse išgirdau įtampą ir nenorėjau dar kartą patirti jos iškrovos.

– Norėdavau, tie savaitgaliai būdavo nuostabūs.

– Tuomet viskas aišku. Važiuodavome drauge, nes abu šito norėdavome. Jei tu nori čia likti, o aš noriu išvažiuoti, tai

tu lieki čia, o aš važiuoju. Pirmadienį tau paskambinsiu. – Ji padėjo ragelį.

Niršau, buvau nusiminęs. Ką visa tai reiškia? Kaip iš viso šito gali išeiti tai, ko tikėjausi? Apsigyventi viename bute? Apie tai negalėjau nė prasižioti. Bet kodėl Barbara žaidė tą žaidimą su baldais? O gal ji nė nežaidė? Gal tik įsivaizdavau, kad žaidžiame tokį žaidimą? Negalėjau tuo patikėti.

Iš pradžių tik įsivaizdavau, kad mėgaujuosi leisdamas savaitgalį vienas. Norėjau tai įrodyti jai ir sau. Paskui iš tiesų pradėjau mėgautis. Nuėjau su Maksu į kiną; nors ir per praėjusias savaites nebuvau užmetęs šito užsiėmimo, bet taip ilgai, kaip anksčiau, su juo nebeužtrukdavau. Šįsyk po picos dar pasmaližiavome ledais, ir aš pabandžiau įsigyventi į Makso sunkumus bendraujant su naujuoju Veronikos draugu nereikšdamas savo pasipiktinimo ir nepatarinėdamas. Sutvarkiau butą, o jį tvarkant apėmė geras jausmas, kad ir mano gyvenimas sutvarkytas ir surikiuotas. Peržiūrėjau sąskaitas, parašiau apmokėjimo pavedimus, į segtuvą susegiau sutvarkytus dokumentus, o į krepšelį sudėjau tuos, kurie dar galėjo palūkėti ir kuriais rūpintis dabar neturėjau noro. Paskui skaičiau rankraščius, atsiųstus pirmiems teisės laikraščio numeriams, ir rašiau laiškus sunkiai sukalbamiems autoriams; abiem šiems darbams kontoros kasdienybėje pristigdavau ramybės ir laiko.

Tuomet ėmiausi to, ką jau seniai norėjau padaryti. Tvarkiau medžiagą, surinktą apie Karlo istoriją. Ne kažin kiek jos ir buvo. Universiteto bibliotekoje ieškojau medžiagos apie

penktojo ir šeštojo dešimtmečio plonus romanus minkštais viršeliais, bet neradau. Užtat aptikau daug istorinės ir sociologinės literatūros apie vokiečių karo belaisvius ir sugrįžėlius; čia sužinojau kai ką įdomaus, bet to, kas man būtų padėję pasistūmėti į priekį, neradau. Tautinis komitetas „Laisvoji Vokietija", vokiečių antifašistų grupės, suminė teisena ir nuosprendžiai, to socialinio sluoksnio orientavimasis iš pradžių į vokiškus karinius laipsnius, o vėliau į kolaborantišką artumą rusų stovyklų administracijai ir, galop, kai rusai neberibojo gaunamų paketų, į turgų, kuriame buvo prekiaujama tų siuntinių gėrybėmis. Visa tai buvo ne Karlo, ne jo istorijos autoriaus pasaulis. Tą patį buvo galima pasakyti ir apie vėlyvų sugrįžėlių likimus, jų apsipratimo ir prisitaikymo sunkumus, jų santuokos ir vaikų auklėjimo problemas, jų alkoholizmą ir nebylumą; būtent apie tai ir buvo vadinamoji sugrįžėlių literatūra.

Kokių nors nuorodų greičiau jau galėjau tikėtis iš grožinės literatūros. Gal autorius istorijos pabaigą, kurios neperėmė iš „Odisėjos", bus irgi ne pats sugalvojęs, bet kur nors nusižiūrėjęs. Gal modelis, jei tik jį surasčiau, priartintų mane prie romano autoriaus. Gal graikų kalbos mokytojas virstų graikų ir vokiečių kalbų mokytoju arba teatro direktorius – teatro direktoriumi, 1950 metais pritaikiusiu scenai sugrįžėlių novelę ir sulaukusiu triukšmingo viešo pripažinimo. Be to, turėjau nueiti į gyventojų registracijos tarnybą, ne dėl Barbaros sesers, bet norėdamas sužinoti, kokie dar žmonės apie 1945 metus gyveno ne tik Kleinmejerio gatvės trisdešimt aštuntajame, bet

ir kaimyniniuose namuose. Turėjau tiems žmonėms parašyti, juos aplankyti, papasakoti, kaip sugebėdamas, apie autorių ir išklausyti, ką jie pasakys. Sumečiau laiško apmatus; jį ketinau siųsti Barbaros seseriai pirma parodęs Barbarai.

Mirkau vonioje ir skaičiau Leonardo Franko apsakymą apie Karlą ir Aną. Moteris, pas kurią grįžta ne sutuoktinis, o jo draugas, daug kartų girdėjęs apie ją pasakojant, moterį įsivaizdavęs ir taip pamilęs, kad neįstengė atsispirti pagundai įsijausti į vaidmenį draugo, kuris dar buvo nelaisvėje, ir apsimesti jos vyru. Kodėl ta moteris elgiasi taip, tarsi jis būtų jos sutuoktinis, jei iš pat pradžių žino, kad tai ne jis? Jei nežino, bet nujaučia, kodėl nepaklausia? Ar todėl, kad galėtų suvaidinti išsigandusią, paklaikusią ir grįžti pas sutuoktinį? Bet ji saitus su sutuoktiniu nutraukia kur kas anksčiau nei jis grįžta ir išeina su jo draugu. Aš žinojau ir Martino Gerės istoriją: žavus energingas Martino antrininkas taip pat perėmė žmoną, sodybą ir žemę. Vėliau, apimtas godulio ir norėdamas prisiteisti dar daugiau žemės, susikivirčijo su jos šeima ir teisme buvo demaskuotas netikėtai pasirodžiusio Martino Gerės, iki tol laikyto mirusiu. Šiuo atveju moterį galėjau suprasti: Martinas Gerė nemylėjo, su žmona blogai elgėsi ir be priežasties ją paliko. Bet Leonardo Franko pasakojime – kaip turėjo vyras mylėti savo žmoną, kad taip apie ją kalbėjo, jog kitas vien tik klausydamasis pamilo! O gal pasakodamas žmoną išdavė? Gal ta išdavystė šitaip ją atitolina, ir būtent jos moteris sutuoktiniui neatleidžia?

Sekmadienį vėl įsitikinau, kad mano gyvenimas yra mano gyvenimas. Iš pradžių tą įsitikinimą lydėjo liūdesys, paskui atsirado užsispyrimas ir galop susitaikymas. Sutemo. Lauke buvo šalta ir šlapia, mano butas buvo šiltas, pilnas muzikos ir rozmarino kvapo.

17

Apie penktą suskambėjo skambutis, ir priešais duris išdygo Barbara. Ji buvo permirkusi, prilipusiais prie galvos plaukais, varvančiu paltu.

– Aš... aš ėjau.

– Nuo Bazelio iki...

– Ne, paikas žmogau, nuo tilto, kur sustreikavo mano automobilis, iki tavo durų. Buvau ne Bazelyje, o namie. Ar turėsi man sausų drabužių?

Ji nusimaudė po dušu, apsimovė mano puskojines ir džinsus, apsirengė mano apatinius ir nertinį. Tuomet įėjo į kambarį, atsisėdo į kitą krėslą laikydama puodelį su karštu šokoladu, tarsi norėdama sušilti rankas.

– Ačiū, kad paruošei šokolado. Kokia čia muzika? Graži.

– Arvo Pėrtas. Tai muzika be pradžios ir pabaigos, jau kelias valandas jos klausausi.

Ji gurkštelėjo iš puodelio ir tarė:

– Turiu su tavimi pasikalbėti.

Laukiau.

– Esama kito vyro. Ne čia, bet Kenijoje. Nemačiau jo nuo tada, kai čionai atvažiavau, o ir ten paskutinį kartą matėmės kelis mėnesius prieš man išvykstant, tiksliau pasakius, kovą. Bet jis tebėra, jaučiu. Ir gali būti, kad jis atvyks.

– Ar norėtum, kad jis atvyktų?

Ji pažvelgė į mane taip, tarsi ją kankinčiau.

– Jis... Mes... Esame tam tikra prasme susituokę.

– Kokia prasme? Nežinojau, kad esama įvairių prasmių.

Ji ir vėl pažvelgė į mane kankinamu žvilgsniu.

– Jis – žurnalistas, amerikietis, nuolat keliauja. Kartu, kaip tai įprasta, niekuomet negyvenome. Tiesą sakant, neketinome ir tuoktis. Kokią tai turėtų prasmę, jei šiandien jis čia, rytoj ten, o aš – Vokietijoje, šalyje, kurios net kalbos jis nemoka. Bet paskui pamanėme, kad būtent toks tas mūsų gyvenimas: nepastovus, be namų, be draugų, kad ir kur būtume, šiaip ar taip, norėsime turėti vienas kitą. Žinai, visuomet buvau nepasėda, jau ir anuomet, kai gyvenau Vokietijoje, ir anuomet, kai buvau vaikas.

Nusišypsojau klausdamas:

– Visuomet išvažiuodavai savaitgaliais?

Ji taip pat nusišypsojo.

– Visuomet.

Barbara vėl nugėrė gurkšnį ir kalbėjo toliau:

– Balandį jis išvyko į Sudaną, į šalies pietus, kuriuos valdė maištininkai, bet, suprantama, ne be pasipriešinimo ir, be to, tarpusavyje kivirčydamiesi. Nuo to laiko neturėjau iš jo jokių

žinių. Girdėjau, kad jis buvęs paimtas į nelaisvę maištininkų ar vyriausybės armijos, dalyvavęs abiejų pusių derybose ar rūpinęsis pagalbos priemonėmis – viskas įmanoma. Kartais imdavau nerimauti, paskui vėl liaudavausi; kartą jis jau buvo dingęs ir metus nieko nepranešė, o paskui staiga grįžo parengęs beprotišką reportažą. Gal tu netgi žinai jo pavardę – Augis Markovičius, jis du kartus apdovanotas Pulicerio premija. Pasižadėjome niekuomet vienas dėl kito nesijaudinti.

Ji palingavo galva ir pridūrė:

– Kartais jis nieko nepranešdavo net ir tuomet, kai būtų galėjęs šitai padaryti, taip elgdavosi, kad išmokčiau tikėti pažadu.

Aš laukiau, nenorėjau vėl klausti to, ko kartą jau klausiau. Argi ji pati to nepasakys? Nenorėjau spausti, bet paskui ilgiau neištvėriau ir paklausiau:

– Ko norėtum? Kad jis sugrįžtų į tavo gyvenimą? Kad liktų jame?

Ji pasimetusi žvelgė į mane.

– Nežinau. Nenorėjau, kad su tavimi... Tai paprasčiausiai įvyko, ir tai puiku, negaliu suvokti, kaip tai puiku. Kartu... – Ji vėl palingavo galva. – Nebežinau, kas esu. Gal aš visai nesu nepasėda, nenaminė, nedrauginga būtybė, kokia visuomet maniau esanti? Gal galų gale esu kaip visi? Trokštanti namo, sodo, šuns, draugų, vaikų ir vyro, o vėliau kasdien grįžtanti namo, kur būtų jauku? Aš to nenoriu. Nekenčiu šito ir visuomet nekenčiau.

– O kaip būtų, jei pirmiausiai trokštum vyro ir vaikų, paskui draugų ir šuns, o tik paskui namo ir sodo?

Ji liko rimta.

– Suprantu, ką nori pasakyti. Bandysiu pažadinti tai savo širdyje, gerai?

– Gerai.

Ji baigė gerti šokoladą.

– Ar padėsi man nugabenti automobilį į dirbtuves? Ir gal nueisime šįvakar į kiną? Gal galiu šiandien likti pas tave nakvoti, kol išdžius mano drabužiai?

18

Tada mudviejų santykiai pakito. Kitą savaitgalį dar kartelį išvažiavome; lietus liovėsi, ir Bazelis plytėjo gražus tarsi žaisliukas po aiškiu šaltu mėlynu dangumi. Kitus savaitgalius prieš Kalėdas leisdavome namie, per savaitę susitikdavome dažniau ir gyvenome kaip normali pora. Ji susipažino su mano draugais ir bendradarbiais, o aš su jos, lankėmės operoje, nors aš labiau mėgau koncertus, ėjome į koncertus, nors ji labiau mėgo operą, žiūrėjome visus afrikietiškus filmus, rodomus per televizorių ar kino teatruose, kepėme žvaigždutes su cinamonu, makaronus su lazdyno riešutais ir bandeles su marmeladu, kartu lankėme jogos kursus. Barbara nenorėjo, dar nenorėjo, kad pristatyčiau ją savo motinai, ji taip pat dar nenorėjo važiuoti su manimi pas seserį. Bet geros valios ženklan ji man pasakė sesers adresą.

Barbara buvo tokia pat sąmojinga, kokia buvo mūsų pažinties pradžioje, bet nebe tokia patenkinta, nebe tokia smagi. Atrodė, kad mūsų ryšys iš pradžių buvo lyg koks anklavas, prie kurio Barbara neprileido jokių rūpesčių. Dabar tas anklavas buvo prijungtas prie jos gyvenimo, ir jau netrukdomi rūpesčiai galėjo pasiekti mūsų santykius. Barbara sau priekaištavo, kad neaplankė savo motinos prieš mirtį, kaip anksčiau neaplankė ir tėvo. Abu kartus tai buvo sunkoka padaryti, abu kartus įmanoma, abu kartus neatrodė mirtinai būtina: kai tėvas pateko į ligoninę, Barbara pagal mainų programą lankėsi Edinburge, bet juk kitus infarktus jis gerai pakėlė, o kad motina nuo vėžio mirs taip greitai, nespėjus Barbarai sugrįžti, gydytojai nenujautė arba nepasakė. Sužinojau ir tai, kad po Kenijoje turėtų mažų klasių Barbarai nebuvo lengva dirbti su didelėmis klasėmis, apatiškais mokiniais ir pavargusiais bendradarbiais, kad ten jos vokiečių ir anglų kalbų pamokos sulaukdavo daugiau susidomėjimo nei čia, kad šaltą, šlapią ir pilką rudenį ji pakelia sunkiau nei anksčiau, kad dauguma jos senų draugų tapo jai svetimi, o ji svetima jiems.

Daug kalbėjomės apie mus. Aš pasakojau apie savo senelius, apie tėvus, Veroniką ir Maksą, teisingumo naudą ir repatriacijos galimybes. Jai atrodė, kad privalėčiau daugiau išklausti motiną apie savo tėvą, pasikalbėti su Veronika apie tai, kas mane neramina bendraujant su Maksu, o iš to, ką žinau apie teisingumo naudą, parašyti esė. Ji klausėsi, kai apmaudaudavau dėl darbo leidykloje, ir atnešdavo pleistrą,

kai šeimininkaudamas įsipjaudavau. Ji darė viską, ką įstengė, kad būtų šalia.

Kartais naktį riktelėjusi šokdavo iš miegų arba pažadindavo mane, nes jau kelias valandas neįstengdavo užmigti, nors skaitant lipdavo akys. Kartais naktimis verkdavo. Aš ją apkabindavau, ir Barbara, jei būdavo susapnavusi baisų sapną, pasakodavo tai, ką sugebėdavo prisiminti. Šiaip kalbėti nenorėdavo. Tuomet pasakodavau jai sugrįžėlių istorijas, pasakodavau apie mūšius, teisingumą, istoriją apie šnekųjį Vinkelrydą prie Zempacho ir apie Menoną bei Euženą. Dažniausiai ji užmigdavo anksčiau, nei baigdavau pasakoti. Kartais jai geldavo nugarą ir sąnarius, ir aš masažuodavau.

Žinoma, ji kalbėdavo ir apie savo vyrą. Bet to, kas man iš tikrųjų rūpėjo, nesužinojau. Mane ne itin domino, kokie pavojai jam galbūt gresia, kokie grėsė ir kaip jis su tuo susidorojo. Nenorėjau su ja svarstyti ir to, kiek jiedu, priėmę tokį susitarimą, skolingi vienas kitam vilties, laukimo ir ištikimybės. Norėjau žinoti, ką vis dėlto jame mylėjo. Ar dar šitai tebemyli. Ji negalėjo Augiui parašyti, su tuo baigta, nes negalėjo jam rašyti. Bet ką jam rašytų, jei galėtų?

19

Jis buvo neapčiuopiamas, bet nuolat juntamas. Gal būtent dėl to ir buvo toks juntamas. Kaskart, kai Barbara būdavo nekal-

bi, paskendusi mintyse, užsisvajojusi ar liūdna, man atrodydavo, kad ji galvoja apie jį. Kai vartydavo laikraštį tarsi kažko ieškodama, man atrodydavo, kad ji ieško žinios apie jį. Kai Barbaros bute suskambėdavo telefonas ir ji pašokdavo staigiau nei derėtų, man atrodydavo, kad ji laukia jo skambučio.

Kartais imdavau skelbti ultimatumus:

– Barbara, daugiau šito nebeištversiu. Jei tu negali apsispręsti ir pasirinkti mane, apsispręsti privalėsiu aš.

– Bet juk aš apsisprendžiu rinkdamasi tave kiekvieną dieną, kiekvieną valandą, kurią esame drauge.

– Ne, apsispręsi už mane, jei apsispręsi prieš jį.

Ji liūdnai pažvelgė į mane klausdama:

– Kaip man šitai padaryti? Gal parašyti atsisveikinimo laišką ir užkišti už veidrodžio, ir, jei jis ateis, įduoti jam be žodžių? Širdyje galiu apsispręsti kiek tik noriu, bet tai galios tik tada, kai jam šitai pasakysiu.

Kartais, nakvodamas pas ją, naktį nubusdavau. Gal nuo kokio garso? Gal kažkas trinktelėjo automobilio durelėmis? Gal nuburzgė mašina? Gal jis paskambino į duris? Gal sviedė į langą akmenuką? Tuomet gulėdavau klausydamasis naktinių garsų: mušant Jėzaus bažnyčios laikrodį, pučiant vakariui girdėdavau bildant traukinį, galbūt lietaus šnarėjimą kaštone, augančiame priešais langą, ir laukdavau, kol jis, jei ten buvo jis, paskambins antrą kartą, šūktelės, svies į langą akmenuką.

– Ar jis, beje, žino, kur dabar gyveni? – paklausiau jos pirmą kartą nubudęs ir įsiklausęs į naktį.

– Taip. Jam išvykstant į Sudaną, tik ką buvo mirusi mano motina ir aš jau buvau nutarusi keltis į jos butą.

Taigi, bent jau sužinojau, kad ne visai beprasmiškai klausydavausi naktį. Kartais prieš vėl užmigdamas nuspręsdavau išstudijuoti skrydžių tvarkaraščius, kad išsiaiškinčiau, kada Frankfurte leidžiasi iš Afrikos paskutinis vakarinis ar pirmas rytinis lėktuvas ir kada vėliausiai ar anksčiausiai jis gali paskambinti į Barbaros buto duris. Bet šito taip ir neišsiaiškinau.

Kai jis iš tikrųjų atėjo, buvo vaiski diena. Šeštadienis. Buvome grįžę iš parduotuvės ir kraustėme krepšius. Keturias mūsų nusipirktas kartonines vyno pakuotes prekeivis turėjo pristatyti į namus, ir, kai paskambino į duris, Barbara, tarusi „štai ir vynas“, nuėjo prie durų. Bet ji nešūktelėjo „jo vieta rūsyje, parodysiu jums, kur padėti“ arba „statykite čia, į rūsį nusinešime patys“. Ji niekam nieko nešūktelėjo, kaip paprastai darydavo, nei vyno tiekėjui, nei pašto siuntų išnešiotojui, nei buto nuomotojui. Bežadė stovėjo tarpduryje ir klausėsi, bent man taip atrodė, jo žingsnių pirmame aukšte ir laiptinėje.

Stovėjo, kol priėjau prie jos, ir tuo pat metu jis išsuko iš už laiptų vingio. Tuomet Barbara riktelėjo, nulėkė laiptais žemyn, puolė jam ant kaklo ir pravirko, o jis iš rankų paleido krepšius, kurie bildėdami nusirito laiptais, ir ją apkabino. Akimirką delsiau. Paskui paėmiau paltą ir nulipau laiptais pro juos abu. Jis stovėjo užsimerkęs. Ji pažvelgė į mane šlapiomis

nuo ašarų akimis ir sukuždėjo „ne“. Akimirką luktelėjau, bet ji daugiau nieko nepasakė, tad nuėjau sau. Dar palūkėjau minutėlę prieš užtrenkdamas laukujas duris. Bet ji nebėgo man iš paskos ir nieko man įkandin nešūktelėjo.

TREČIA DALIS

I

Vėliau išmokau pasakoti su ironija, kaip bandžiau rekonstruoti istorijos pabaigą apie vyrą, kuris grįžta po ilgo nebuvimo, užlipa laiptais ir tarpduryje pamato savo moterį, stovinčią su kitu, ir kaip aš pats vieną dieną stovėjau su moterimi tarpduryje jos vyrui sugrįžus po ilgo nebuvimo ir užlipus laiptais. Paskui manęs imdavo klausinėti: „Ar nieko nežinojai apie to vyro buvimą?“ Sakydavau tiesą: „Tikėjausi, kad mane ji myli labiau nei jį. Bet ji nubėgo jo pasitikti ir puolė jam ant kaklo.“ Patylėdavau ir nusijuokdavau. „Šiaip ar taip, žinau savo istorijos pabaigą.“

Ta istorija patikdavo, ypač moterims. Jautrus, liūdnas ir vis dėlto narsiai besijuokiantis pralaimėtojas joms atrodė įdomus.

Bet tai buvo jau vėliau. Aną šeštadienį nuvažiavau į mišką, pamaniau, kad bėgiojant man pagerės, bet jutau, kad su kiekvienu žingsniu, su kiekvienu judesiu ir įkvėpimu jaučiuosi prasčiau, tad vakare paprašiau vieno savo draugo, gydytojo, išrašyti man migdomųjų tablečių ir išjungiau telefoną. Kartą skaičiau, kad meilės gedima tiek, kiek ji truko, ir tikėjausi, kad pavasarį jausiuosi geriau. Gavęs Barbaros laišką – vokas

nebuvo storas, manau, vieno lapo – kurį laiką jį nešiojausi, galop neperskaitęs sudraskiau ir išmečiau.

Norėjau išmesti ir segtuvą su Karlo istorijos medžiaga. Sugrįžėlių istorijomis buvau pasisotinęs. Vieni grįžta namo, kiti negrįžta. Na, ir kas? Argi svarbu, ar Karlas grįžta namo, ar traukia tolyn? Augis sugrįžta kaip Odisėjas, o Barbara laukia jo kaip Penelopė, šiuolaikinė Penelopė, kuri dienomis neaudžia, o naktimis neardo ką išaudusi, bet įsimyli ir žino, kada privalės ryžtingai suplėšyti meilės audinį. Tik tai buvo svarbu. Bet segtuvą vis dėlto padėjau saugoti.

Nusipirkau pietų stalą, keturias kėdes ir odinę sofą. Su Maksu matydavausi dažnai, retkarčiais susitikdavau ir su draugais. Taip, pavasarį jaučiausi geriau, o rudenį permiegojau su žurnaliste, pakvietusia į savo namus po priėmimo, surengto mano leidyklos Frankfurto knygų mugėje. Kai pasimylėjome, buvau apkaltintas, kad ji šito visai nenorėjusi, kad aš prieš jos valią atsekęs į jos butą ir paėmęs ją jėga ir jau per priėmimą nedavęs jai ramybės, be to, dar priekabiavęs. Pasipiktinau, gyniausi, atsiprašiau, jei būsiu ką neteisingai supratęs, bet aš viską supratau teisingai ir žodis žodin prisiminiau jos kvietimą užeiti dar vienam stikleliui. Tai buvo nemalonus ir keliantis nerimą aiškinimasis, tad kitą rytą ketinau paklausti bendradarbio, ar vakare nebūsiu padauginęs. Bet visa tai greit pamiršau, o kai po kelių dienų žurnalistė paskambino į namus ir išplūdo, man tas nutikimas neberūpėjo.

Tą patį rudenį sulaukiau kitos leidyklos kitame mieste darbo pasiūlymo. Tai žadėjo naują pradžią, gyventi ne tame mieste, kuriame gyveno Barbara, nebesivilti ir nebijoti jos sutikti. O gal ji išsikėlė kur kitur? Su Augiu? Niekuomet nepasidaviau pagundai surinkti jos numerį ir paklausyti, ar kels ragelį.

Mano leidykla visaip stengėsi mane sulaikyti, o Maksas, didžiai nusiminęs, konstatavo: „Tai, vadinasi, mes nebeeisime į kiną." Man net susopo. Likau. Nenorėjau naujos pradžios, primenančios pabėgimą.

2

Ne, taip nebuvo. Nors būčiau šito norėjęs. Būčiau norėjęs būti toks: ironiškas, atsiribojęs, pasitikintis savimi. Tačiau buvau vaikiškas.

Sceną laiptinėje pasakojau ne ironiškai, bet šaipydamasis, o vėl pradėjęs bendrauti su žmonėmis ėmiau nuolat šitaip elgtis. Šaipiausi iš lengvabūdiško moterų blaškymosi nuo vieno vyro prie kito ir iš vyrų tikėjimo moterų meile. Būdavo nesmagu, kai kiti juokdavosi tik iš mandagumo, o moterys į mane žvelgdavo veikiau nustebusios ir su užuojauta nei susidomėjusios. Bet aš netvėriau nedraskęs žaizdos. Vieno vakarėlio pabaigoje, kai kiti jau buvo išėję, o mudu su draugu likome sėdėti prie paskutinio stiklo, jis pabandė atsargiai paaiškinti, kad taip

pastatau save pajuokai. Jis kalbėjo apie atsimetėlius, norinčius pasirodyti pranašesniais, kad šaiposi iš to, iš ko gyvena: ateistas – iš tikėjimo, komunistas – iš miesčioniškų tėvų namų, prakutėlis – iš skurdžių gyvenimo sąlygų. Aš jo nesupratau.

Migdomosios tabletės veikė. Jų ir alkoholio padedamas dieną po dienos išbūdavau neveiklus. Kai telefonas nesiliovė skambėjęs, iš sienos ištraukiau laidą. Neatidariau, kai Barbara skambino apačioje prie laukųjų durų, neatidariau ir tada, kai ji, vieno kaimyno įleista į laiptinę, stovėjo prie buto durų, beldėsi ir šaukė. Nors buvau girtas, vėliau pakankamai gerai prisiminiau, kad privalau dar suplėšyti ir atėjusį laišką.

Tai dar ne viskas. Jei Barbarai tai buvo rimta, ar ji neturėjo rašyti dar antrą ir trečią laišką? Jei jai būtų rūpėję, argi ji būtų apsiribojusi vieną kartą paskambinusi į duris, beldusi ir šaukusi? Barbara negalėjo žinoti, ar buvau namie ir ar apskritai girdėjau ją skambinant, beldžiant ir šaukiant. Tai, kad ji atėjo ir parašė, bet neatėjo ir neparašė dar kartą, leido man pajausti, jog mane myli nepakankamai. Žinoma, man nebūtų pakakę ir antro atėjimo, ir antro laiško, nes tikrai mylint bandoma trečią, ketvirtą – galybę kartų.

Stalas, kėdės ir sofa, Maksas ir draugai – žinoma, gyvenimas tęsėsi, ir po kelių mėnesių ėmiau jaustis geriau. Blogiausia po nakties, praleistos su žurnaliste, buvo ne tai, kad būčiau būgštavęs tariamai ją išprievartavęs. Aš jos neprievartavau. Bet moteris pajuto, kad buvau įžeidžiamai toli nuo to, kas tarp mudviejų vyko. Artumos ir švelnumo poreikio, vienišumo ar

praeities demonų baimės – nieko, kas paprastai du žmones suveda vienai nakčiai, ji manyje nerado. Tiesiog atlikau lytinį aktą, ir ji tuo taip pasipiktino, tarsi būčiau panaudojęs jėgą.

Man parūpo, gal jau ir per priėmimą man buvo kas nors „pasislinkę". Nes būtent tokia atrodė naktis su žurnaliste: tarsi gebėjimas jei ne pajusti, tai bent suvaidinti būtiną įsijautimą – paprasčiausiai nusmuko it koks perukas ar kaukė. Gal aš kartais „išsijungiu" ir privalau susiimti ir sergėtis? Kaip šito paklausti kurio nors bendradarbio?!

Tiesa ir tai, kad niekada neskambinau Barbarai norėdamas sulaukti, ar ji atsilieps. Kaskart rinkdavau jos numerį ir prieš padėdamas ragelį išlaukdavau, kol telefonas du ar tris kartus suskambės. Šitaip elgdamasis nenorėjau jos žadinti ar nervinti, nenorėjau ir kokį kartą ilgiau palūkėjęs sulaukti ją atsiliepiant. Tais dviem ar trim telefono skambtelėjimais tenorėjau nors truputėlį pabūti jos gyvenime.

3

Nereikia nė psichoterapeuto, kuris pasakytų, kad skausmo nevalia užgniaužti. Kad negerai nerti į darbą, miegoti su žurnaliste, kurios nemyli, pirmą sutiktą moterį paversti nauja drauge. Kad reikia išgyventi liūdesį. Tai elementarios psichoterapijos tiesos.

Bet kaip tai padaryti? Prisiminti ir galvoti? Apie ką? Kaip ilgai būčiau turėjęs tupėti namie, klausytis muzikos ir skaityti

knygas? Kaip dažnai būčiau turėjęs su draugais kalbėti apie savo skausmą ir liūdesį? Nenorėdami manęs įžeisti jie sutrikę klausėsi ir tikėjosi netrukus galėsią grįžti prie įprastos, kasdienės draugystės. Supratau, kad gedėti meilės, vadinasi, nepulti į kitos glėbį. Šiaip ar taip, man tai nerūpėjo.

Bet nemačiau ir to, kad draugai ir bendradarbiai, subyrėjus santuokai ar panašiems santykiams, greitai užmezgę ryšius su jaunesne, būtų pavyti ir priveikti neišgyventos praeities. Arba, kad tie, kurie po praradimo susitelkė savy, vėliau grįžtų į gyvenimą sutvirtėję. Kartais alternatyva – užgniaužti ar išgyventi – man primindavo keičiantis kartoms kaskart kintantį atsakymą į klausimą, kaip sveikiau kūdikiui gulėti – ant pilvo ar ant nugaros. Prisiminiau pokalbius ta tema su gydytoju ir sesele gimus Maksui.

Taigi, kai vėl įstengiau dirbti, ėmiau plušėti daugiau nei kada nors anksčiau. Padėtis leidykloje privertė suvokti, kad kitaip negalima; savininkai įsigijo dar kelias mokslinės literatūros leidyklas, patobulino veiklą, sumažino etatus, ir aš galop likau vienintelis juridinės literatūros redakcijos teisininkas su atitinkamai didele atsakomybe. Ta redakcija buvo mažesnė nei medicinos ir gamtos mokslų, mažesnė ir už laisvalaikio literatūros, skirtos meškeriotojams, buriuotojams, narams ir kitokių pomėgių žmonėms, padalinį. Leidyklos vadovams, atėjusiems į šį postą iš kitų padalinių, veikiausiai niekas nebūtų kritę į akį, jei mano sritis, ta nedidelė niša, būtų šiaip taip laikiusis. Bet turėjau arba atsisakyti pradėtos vadovėlių seri-

jos, arba greitai ją papildyti ir į ją investuoti, kad serija galėtų įsitvirtinti rinkoje. Tas pats pasakytina ir apie laikraštį: reikėjo arba atsisakyti jo leidybos, arba siekti kokybės, matomumo, sėkmės. Į abu projektus jau buvau investavęs pernelyg daug minčių ir darbo, kad būčiau galėjęs atsisakyti.

Pirmais leidyklos reorganizacijos mėnesiais ieškoti moters ar bent kažkur ją pamatyti man trūko laiko. Anksti eidavau į darbą, vėlai grįždavau, daug važinėdavau. Net motinai atrodė, kad daug dirbu; daug, bet ne per daug, per daug jai niekuomet nebūdavo. Kai atėjo sėkmė ir keli serijos vadovėliai tapo bestseleriais, o laikraščio tiražas augo su kiekvienu mėnesiu, mane apsėdo mintis, kad privalau veiksmingai ir sėkmingai susidoroti su didėjančiu darbo krūviu. Jis sparčiai augo, o kai laikraštis ir nauja vadovėlių serija sulaukė sėkmės, reikėjo modernizuoti senų žinynų ir vadovėlių turinį ir maketą; jauni teisininkai, per studijas įpratę prie leidyklos ir pradėję dirbti, turėjo čia atrasti jiems reikalingų komentarų. Leidyklos vadovybė sutiko, kai pasiūliau į darbą priimti du studentus.

Betiną pasamdžiau ne todėl, kad ji buvo aksominio dailumo. Nebauginantį, neprovokuojantį, bet raminamą jos grožį pamačiau tik tada, kai mergina jau dirbo leidykloje. Negaliu pasakyti, kuo ji taip džiugino akį ir širdį. Rudi plaukai, rudos akys, visuomet ties viduriu kiek pražiotos lūpos, keistas judesių lėtumas – kodėl tai mane jaudina it koks geraširdiškumo, pripažinimo, lepinimo pažadas?

Ji buvo geraširdė. Mane priėmė tokį, koks esu, ir lepino taip, kaip niekada nebuvau priimamas ir lepinamas. Kartais man atrodydavo, kad ji leidžia man daryti, ką noriu, todėl, kad jai nerūpi, ką aš darau. Tai manęs nebūtų gluminę. Kodėl negali būti santykių, paremtų abipusiu palankiu abejingumu? Bet pajutau, kad negaliu būti lepinamas. Nenorėjau būti Betinos skolininku. Mačiau kainą, kurios ji pareikalaus ar bent jau turėtų teisę reikalauti. Šiaip sau nelepinama. Galų gale lepinama vardan meilės. Net jei būčiau mylėjęs Betiną, man nebūtų atrodę, kad galėčiau mokėti šitokią kainą už tokį lepinimą.

4

Pernelyg daug dirbau, kad būčiau galėjęs imti skaityti knygas. Bet „Odisėja" gulėjo šalia lovos. Kai būdavau pernelyg įsiaudrinęs, kad įstengčiau užmigti, arba jei nubusdavau naktį, keletas eilučių to žinomo teksto būdavo būtent tai, ko reikia.

Devintoje ir dešimtoje giesmėse Odisėjas pasakoja apie pirmąją savo klajonių dalį. Iš Trojos jis su bendražygiais vyksta pas kikonus; jie nusiaubia miestą, iššudo vyrus, prievartauja moteris ir išsidalija lobius. Iš kikonų traukia pas lotofagus, kurie Odisėjo bendražygius lepina vaišindami tokiu medaus saldumo lotoso vaisiumi, kad vyrai pamiršta, jog turi grįžti į gimtinę. Pas žmonių nekenčiančius ir juos ryjančius vienaakius kiklopus Odisėjui ir jo bendražygiams einasi

prastai, bet Ajolas, kuris su žmona, šešiais tvirtais sūnumis ir šešiomis meiliomis dukterimis kasdien švenčia šventę, juos priglaudžia ir vaišina ištisą mėnesį. Ir lestrigonai žiūri į Odisėją ir jo draugelius nepalankiai: jie, kaip ir kiklopai, yra milžinai, tik dviakiai, kaip ir kiklopai, jie nekenčia žmonių ir juos ryja. Su vienu išlikusiu laivu ir saujele bendražygių Odisėjas patenka pas burtininkę Kirkę, kuri jo bendražygius paverčia kiaulėmis, būtų pavertusi ir Odisėją, jei šis, dievų pasiuntinių įspėtas, nebūtų žengęs prieš ją mosuodamas kardu ir taip pelnydamas jos meilę, o kartu sugrąžindamas bendražygiams žmogišką pavidalą. Savo klajonių pabaigoje, vienuoliktoje ir dvyliktoje giesmėse, Odisėjas sutinka savo motinos ir kitų didžiulių mirusiųjų pasaulio moterų, sirenų, šešėlius. Skardžiu savo dainavimu jos nori įvilioti jį į mirtį: Scilė, šešiagalvė pabaisa su gausybe dantų ir dvylika kojų, ir Charibdė, kuri trissyk per dieną susiurbia tamsų jūros vandenį ir trissyk per dieną išspjauna. Galop jis gerai įsitaiso pas dailiagarbanę, kvapniais drabužiais vilkinčią Kalipsę. Paskutinės moterys, kurias sutinka Odisėjas prieš sugrįždamas pas Penelopę, tai Nausikajė ir Aretė, kukli fajakų valdovo dukra ir supratinga jo žmona.

Jei išprievartauta žurnalistė buvo mano kikonė, o lepinanti Betina – mano lotofagė, dabar manęs turėtų laukti vienaakė kiklopė. Bet milžinės su viena akimi kaktos viduryje, lygiai kaip ir pabaisos su begale galvų, dantų ir kojų bei jūros vandenų siurbikės ir spjaudalės Charibdės būčiau linkęs iš-

vengti. Vien rasti vieną iš šešių seserų ir šešių brolių nebuvo jokios vilties. Tarp šeštojo dešimtmečio pramoginės literatūros knygų, turėtų mano motinos, buvo „Tuzinas – pigiau“. Šeima, auginanti šešis sūnus ir šešias dukteris, – tema, verta žiniasklaidos dėmesio, o jei tokia šeimynėlė būtų gyvenusi ten, kur aš gyvenau, būčiau tai žinojęs. Gal man pasitenkinti mažesniu brolių ir seserų skaičiumi? Gal turėčiau vietoj šeimos užskaityti žmonių grupę ir dainininkės ieškoti mišriajame chore, muzikantės – orkestre ar teniso žaidėjos – mišrių dvejetų komandoje? Kas bus paskutinė milžinė, jau žinojau – prekybos centro kasininkė, ne tokia milžiniška, kaip lestrigonų valdovė, kurią Homeras lygina su viršukalne, bet primenanti kiek mažesnę jos dukrą, kuriai apibūdinti Homeras vartoja žodį „tvirta drūta“. Ji pūpsojo prie kasos kaip suaugęs žmogus šalia žaisliuko, o kai kartą pakilo iš cigarečių stovo ištraukti įstrigusį pakelį, gigantišku savo moteriškumu pranoko mane puse galvos.

Pasirinkau mišrųjį chorą. Su malonumu buvau dainavęs mokyklos chore ir pamaniau, kad choras būtų nebloga atsvara daug dirbant, jei šiek tiek įstengčiau laikytis repeticijų tvarkaraščio. Tai buvo Taikos bažnyčios choras, giedantis ne tik per mišias, bet ir žinomas savo koncertais mieste. Jei pasaulietiškos Bacho draugijos chore nebūtų tokio ilgo laukiančiųjų sąrašo, mieliau būčiau rinkęsis jį. Ar Ajolo dukters paieškos bažnytiniame chore nebuvo šventvagystė? Tas sumanymas man pačiam buvo nelabai priimtinas. Kita vertus,

jis tik truputį suteikė struktūros senam žaidimui: ieškoti ir asistuoti, rasti ir palikti. Bažnytinio choro choristės negalima nė lyginti su vienuole, klasikiniu šventvagiško suvedžiotojo iššūkiu.

Tai jau tikrai ne. Ėmęs giedoti pamačiau, kad bažnytiniame chore nė negali būti pasaulietiškiau. Dvi dėmesio lepinamos gražuolės, viena šviesiaplaukė, dainuojanti sopranu, kita tamsiaplaukė, traukianti altu, jaunas tenoras, garbinamas vyresnių moterų, klika tų, kurie giedojo chore nuo pat pradžių ir vis primindavo tradicijas, vyresnio amžiaus bosai, su smalsumu ir nepasitenkinimu vyksmą stebintys ponai – viskas buvo taip pat, kaip bet kurioje kitoje draugijoje. Nedėjau pastangų norėdamas patraukti abiejų gražuolių dėmesį, nesistengiau ir dėl smagios anesteziologės ar pašaipios advokato ir notaro padėjėjos, jos abi, dainuojančios altu, man patiko. Įsivaizdavau, kad Odisėjas, svečiuodamasis pas Ajolą, su visomis dukromis buvo draugiškas ir laukė, kol viena jo panūs.

Tos, kuri manęs panūdo, aš nenorėjau. Ji dirbo vairavimo instruktore savo tėvo vairavimo mokykloje ir buvo apsėsta aistros automobiliams; lig tol buvau regėjęs tik vyrus, apimtus automobilizmo aistros, kuria bodėjausi. Bet tas sumanymas taip mane apniko, kad aš, instruktorės pakviestas, nedelsdamas nuėjau į jos namus ir lovą.

5

Su pardavėja buvo sudėtingiau. Ji buvo blaivaus proto, nepatikli ir matė, kad mano asistavimas netikras. Turėjau ją papirkti, bet ne pinigais, o dovanomis, kurias ji taip mėgo, kad jai nerūpėjo, iš kokių nenuoširdžių paskatų jas dovanoju. Tuomet, kai nesilioviau dovanojęs ir kai mudu jau kartu miegodavome, o ji ėmė pamiršti savo nepatiklumą, būčiau turėjęs ją palikti. Bet juk ir moterys nesielgia taip, kaip turėtų. Barbara juk nepadarė, ką privalėjo. Kodėl aš būčiau turėjęs elgtis kitaip?

Be to, ji mylėjo taip beatodairiškai, stulbinamai, naikinamai, kad jaučiausi išlaisvintas nuo paties savęs. Taip, ji buvo milžinė, kuri manęs nesudraskė, bet išplėšė iš visko, kas mane gniuždė, ir taip supurtė, kad išlakstė paskutiniai likučiai. Galop ji pamanė, kad man šitai rimta, tuomet jai irgi tapo rimta, ir ji sušvelnėjo.

Kita moteris turėjo būti burtininkė. Per tą laiką manyje prabudo kolekcionieriaus aistra, sutelkta ne į atskirus objektus, bet į kolekcijos rinkimą. Gal ieškoti plastikos chirurgės, kuri ne tyčiomis verčia žmogų į gyvulį, bet, atvirkščiai, iš sudarkytų galvų moka padaryti dailius veidus? O gal chiromantės ir stiklinio rutulio stebėtojos, kuri išmano ne stebuklingą meną suteikti žmogui kitą pavidalą, bet išpranašauti ateitį? O gal menininkės, kuriančios ir griaunančios iliuzijas?

Pasirinkau kosmetologę. Kosmetologijos menas taip pat skirtas ne tam, kad gražius žmones paverstų bjauriomis an-

timis, bet bjaurias antis – dailiais žmonėmis. Bet ir plastinėje chirurgijoje, ir čia reikia nepamiršti, kad ji, jei nori, gali subjauroti žmones. Kosmetikos parduotuvė buvo prie mano namų, už kampo. Čia dirbo dvi kosmetologės, vyresnė savininkė ir jaunesnė samdoma darbuotoja. Užsirašiau pas vyresniąją, bet, kai atėjau, jos nebuvo, ir manimi užsiėmė jaunesnioji. Ji buvo iš Persijos, turėjo abrikoso odą, šalamajos[12] balsą ir mano veidą masažavo su tokiu džiaugsmingu atsidavimu, kad kone apsiašarojau.

Nuo to ir prasidėjo mano sumaištis. Vos neverkiau. Bet tai man nebuvo nutikę nuo pat ankstyvos vaikystės ir mane glumino. Paskui prasidėjo sapnai, jie dar labiau trikdė.

Prabusdavau ir žinodavau sapnavęs Barbarą. Žinodavau tai anksčiau, nei prisimindavau sapno turinį. Banali scenelė: drauge važiuojame automobiliu, klojame lovą ar ką nors verdame. Žinodavau tai, nes nubusdavau jausdamas malonų, savaime suprantamą artumą, patirtą geromis su Barbara praleistomis dienomis. Paskui mieguistumas sklaidydavosi, ir tas jausmas virsdavo ilgesiu, ilgesiu, kuris iš pradžių atrodydavo visai pasotinamas, tarsi tereikėtų atsigręžti ir ištiesti į Barbarą ranką. Vėliau, dar labiau išsibudinęs, suvokdavau ilgesio bergždumą, jausdavau jį dar minutėlę, kol šis virsdavo nusivylimu. Tuomet, jau galutinai nubudęs, imdavau atmintyje ieškoti sapno turinio.

[12] Šalamaja – rytiečių medinis pučiamasis muzikos instrumentas.

Dieną Barbaros nesiilgėdavau. Iš pradžių dienomis kankinusį ilgesį jau seniai buvau pavertęs ironija ir dalykiškumu. Kaip šis ilgesys iš sapno galėjo nepaisyti anos metamorfozės? Gyventi savo gyvenimą?

Ir paprastai taip, kaip vaikystėje, nebesapnuodavau. Nuotykiai su gaudynėmis, pabėgimai ir puolimai, mokyklos ir universiteto egzaminai, kasdienio bendravimo su motina scenos ir kelionė traukiniu su seneliu, kai išpakavome vieną kelioninį maisto paketą po kito, bet nevalgėme.

Sapnuodavau dar vieną, visai kitokį sapną: vakare grįžtu iš kelionės, išlipu iš taksi ir stoviu priešais namą. Namas sudegęs. Tai veikiausiai nutikę dar tą pačią dieną; griuvėsiai teberūksta. Nesu pasibaisėjęs. Iš pradžių nustembu, paskui mane užplūsta didžiulis laisvės ir laimės pojūtis. Ak, pagaliau atsikračiau visko: būsto kiauto, prie kurio privalau taikytis, baldų, kurie mane supa ir manęs tyko, visų savo daiktų, kuriuos privalau tvarkyti, valyti, prižiūrėti ir taisyti. Pagaliau atsikračiau savo gyvenimo ir esu laisvas pradėti naują.

Kaskart, kai grįždavau iš vienos tų dažnų kelionių, į kurias vykdavau leidyklos reikalais, prisimindavau aną sapną. Sėdėdavau taksi, galvodavau apie sudegusį namą, vienu metu būdavau pilnas vilčių ir podraug sutrikęs, nes nežinojau, koks turėtų būti kitas mano gyvenimas.

Bet namą rasdavau sveiką, tad gyvenau kaip gyvenęs.

6

Vieną vasaros vakarą, grįžęs po kelionės, radau priešais namus stypsantį Maksą. Netvarkingai į kelnes subrukti marškiniai, pasišiaušę plaukai; jis atrodė pasimetęs ir nelaimingas.

– Ką čia veiki?

– Aš... Mama...

Jis mostelėjo į lagaminą, stovintį šalia betoninės dėžės su šiukšlių kibirais.

– Mama sako, kad turiu kurį laiką čia pagyventi.

– Ar ji susirado naują draugą? – paklausiau ir papurčiau galvą tardamas: – Nieko nebus, Maksai. Eime, parvešiu tavo namo.

Jis nieko nesakė, kai paėmiau jį už rankos, čiupau lagaminą, nuėjau prie automobilio, abu sulipome, ir aš ėmiau važiuoti.

– Ji kuoktelėjo. Juk galėjau kelionėje užtrukti ilgiau.

– Mama skambino į leidyklą ir sužinojo, kad namo grįši šiandien vakare.

– Taip jai negalėjo pasakyti. Leidykloje niekas nežinojo, kada grįšiu, žinojo tik tiek, jog ryt anksti, iš ryto, būsiu leidykloje.

Važiavome greitkeliu. Saulė jau buvo nusileidusi už Pfalco kalnų, bet vakarinis dangus dar švytėjo. Buvau išvargęs po kelionės, ketinau truputį pasėdėti balkone ir anksti gultis. Gailėjau Makso. Gailėjau savęs.

– Mamos nėra namie.

– Kaip tai nėra?

– Mama su naujuoju draugu išskrido į Floridą. Jis iš ten. Ji sakė, jei nenorėsi manęs priimti, galėsi sekmadienį nuvežti pas Ingę. Ji iki sekmadienio atostogauja.

Buvo antradienis. Trečiadienį ir ketvirtadienį leidykloje turėjau gausybę darbų, penktadienį turėjau vykti į Miuncheną ir ta proga savaitgalį ketinau praleisti prie Chymzės.

– O kaip mokykla?

– O ką mokykla?

– Kaip rytais nuvažiuosi mokyklon, o po pietų grįši?

– To mama nesakė.

Įvažiavau į greitkelio mazgą, apsukau vieną ratą, kitą ir šiandien jau antrą kartą pasukau namų pusėn. Maksas kiurksojo šalimais ir tylėjo.

– Ar ilgai laukei?

– Jie mane atvežė apie antrą, nes jų lėktuvas turėjo išskristi penktą. Sutikau vaikų, ir mes žaidėme.

– Ar ką valgei?

– Ne, mama sakė...

– Nebenoriu girdėti, ką mama sakė ir ko nesakė.

Maksas vėl smaksojo tylėdamas. Šiaip jau jis muistydavosi net kine ir zirzdavo italo užeigoje tol, kol atnešdavo picą. Užvažiavau į *McDonaldą*, nupirkau mėsainių su skrudintomis bulvytėmis ir kečupu. Paskui sėdėjome namie prie virtuvinio stalo, valgėme ir nežinojome, apie ką mudviem kalbėtis.

– Ryt turėsime anksti keltis. Aštuntą privalau būti leidykloje, o prieš tai nuvežti tave į mokyklą.

Jis linktelėjo.

– Paklosiu tau lovą. Ar viską turi? Dantų šepetėlį, pižamą, švarius baltinius rytdienai, mokyklinius sąsiuvinius ir knygas?

– Mama... – buvo besižiojąs Maksas, bet prisiminė, kad nenoriu girdėti, ką Veronika sakė ir ko nesakė.

Atidariau jo lagaminą, išėmiau pižamą, išdėliojau daiktus, reikalingus rytojui, ir padaviau naują dantų šepetėlį, nes savojo jis neturėjo. Kol Maksas valėsi dantis, pasiklojau guolį ant sofos, o jam užleidau savo lovą. Jis skubėjo gultis; supratau, kad nori suskubti, kol nebaigiau kloti patalo ir neišėjau iš kambario. Atsigulęs paklausė:

– Gal papasakosi man kokią istoriją?

Ar dešimtmečiam dar galima sekti pasakas? Pabandžiau pasakoti sakmę apie Hildebrantą, grįžtantį namo po daugelio metų ir sutinkantį kitą riterį. Tai būta Hadubranto, Hildebranto sūnaus, kuris lygiai taip pat neatpažįsta tėvo, kaip ir šis sūnaus. Dabar sūnus valdo gimtąjį kraštą ir pasipiktina, kad nepažįstamasis jo nuolankiai nepasveikina, kaip dera sveikinti valdovą. Abu kaunasi, kol pailsta. Tuomet Hildebrantas klausia Hadubranto, kuo jis vardu, iš kokios giminės ir pasisako esąs jo tėvas. Bet Hadubrantas netiki; jis mano, kad tėvas miręs, ir Hildebrantą palaiko apgaviku. Dvikova tęsiasi.

– Ir ką?

Sena sakmė vis dėlto pakerėjo prie komiksų ir filmų pripratusį Maksą, ir vaikui parūpo, kaip ji baigėsi.

– Hildebrantas įstengė atremti mirtiną kirtį tik pats mirtinai sužeisdamas Hadubrantą.

– Vajė!

– Taip, giedoriams, perduodantiems iš kartos į kartą šitą sakmę, vieną dieną irgi pasidarė baisu. Tada ėmė giedoti, kad jiedu vienas kitą atpažino, apsikabino ir pasibučiavo.

7

Taip prasidėjo mano gyvenimas su Maksu. Kelionę į Miuncheną atidėjau. Trečiadienį, ketvirtadienį ir penktadienį veždavau jį automobiliu į mokyklą ir paimdavau po pamokų. Savaitgalį mokėmės maršrutą: kaip važiuoti pusę kelio tramvajumi, kitą pusę – geležinkeliu, jungiančiu abu miestus, kaip paskui dešimties minučių atstumą įveikti pėsčiomis nuo galinės stotelės per tiltą į mokyklą. Dar išmokome kelią į mano leidyklą, kur Maksas prisistatydavo nuo pirmadienio, valgydavo su manimi valgykloje ir greta manęs kabinete ruošdavo namų darbus. Penktadienio vakarą pašto dėžutėje radau Veronikos kaišką; ji pranešė grįšianti po septynių savaičių. Tikėjausi, jog per septynias savaites Makso supratimas, kad mano globėjo vaidmuo, esant tokiai padėčiai, nėra savaime suprantamas dalykas ir niekur neišgaruos, dėl to galiu tikėtis gero jo elgesio.

Bet buvo kitaip. Su kiekviena diena Maksas darėsi vis gyvesnis, vis aikštingesnis ir daugiau reikalavo. Jis surado tuščią kabinetą, kuriame jam labiau patiko ruošti pamokas. Jis labiau norėjo žaisti su vaikais, su kuriais susipažino laukdamas manęs, nei spręsti uždavinius. Kai baigdavau darbus, norėdavo, kad eitume į baseiną, kiną ar į viešbutį; jis savotiškai džiaugėsi sėdėdamas viešbučio fojė ir žiūrėdamas, kaip jam patiekia kokakolą.

Bet juo jis darėsi neramesnis, juo labiau rimo mano gyvenimas. Mažiau dirbau ir mažiau dirbdamas jaučiausi pakenčiamai. Užmečiau Odisėjo moteris ir daugiau jų nebeieškojau pagal milžinių šešėlius, pagal viliones į mirtį, pagal gražius plaukus ir kvapnius drabužius, pagal doras dukras ir supratingas jų motinas. Rečiau išeidavau į žmones ir pratinausi prie savo buto ir virtuvės. Vakarais Maksas guldavo devintą, išklausydavo istoriją ir užmigdavo. Aš nesėdėdavau restorane laukdamas patiekalo ar sąskaitos, bet pavalgęs ir suplovęs indus galėjau dar dvi ar tris valandas veikti ką panorėjęs.

Taip grįžau prie Karlo istorijos. Parašiau gyventojų registracijos tarnybai ir sužinojau, kad ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir penktajame dešimtmetyje pirmame Kleinmejerio gatvės 38 namo aukšte gyveno Karlas ir Gerda Volfai, antrame aukšte Lampės ir Bindingeriai, o trečiame – Rudolfas Hagertas. Karlas Volfas mirė 1945 metais, Gerda Volf 1952 metais persikėlė į Vysbadeną. Rudolfas Hagertas 1955-aisiais išsikraustė gyventi į senelių globos namus ir po dvejų metų ten mirė. Gerdos Volf

pavardę radau Vysbadeno telefonų knygoje, parašiau jai laišką, kuriame paaiškinau, kodėl domiuosi buvusiais Kleinmejerio gatvės 38 namo gyventojais, ir paprašiau pokalbio. Po trijų dienų gavau atsakymą. Aš galįs atvažiuoti.

Ankstų sekmadienio rytą mudu su Maksu išvykome į Vysbadeną. Apžiūrėjome miestą, pasivažinėjome funikulieriumi, į kurio viršutinio vagono baką pilamas vanduo, kad veikiamas vandens svorio leistųsi į pakalnę ir į kalną užtemptų apatinį vagoną, pasivaikščiojome po vynuogynus. Be trupučio trečią pasodinau Maksą su knyga ant suolo, nuo kurio pažadėjo nesitraukti, ir trečią jau buvau pas Gerdą Volf. Ji veikiausiai buvo įpusėjusi aštuntą dešimtį, išpuoselėta, žilaplaukė, liekna, vaikščiojo greitai ir tvirtai. Turėjo nedidelį butą, pilną knygų, paveikslų ir ordinų, kurie lyg paveikslai kabojo rėmeliuose.

– Mano tėvo ordinai, – tarė ji, rodydama į nuotrauką, vaizduojančią vyrą ordinais papuošta uniforma.

– Karlas Volfas buvo jūsų tėvas?

– Taip. Kai laikraštis pranešė, kad fiureris nebegyvas, jis nusišovė. Tėvas jau nebekariavo, nes buvo netekęs kojos.

Susėdome prie jos padengto stalo, ponia Volf įpylė arbatos ir įdėjo naminio marmurinio pyrago. Papasakojau dar kartą, ką jau buvau rašęs laiške: Karlo istoriją, jo sugrįžimą į Kleinmejerio gatvės 38 namą, apie savo spėjimą, kad autorius prieš ar per karą gyveno tame name ar jame lankydavosi.

– Daugiau nieko nežinote?

Papurčiau galvą ir pridūriau:

– Spėju, kad autorius buvo baigęs abitūrą, niekada nematė Sibiro ir netgi nekariavo. Bet šito nežinau.

Ji klausiamai sužiuro.

– Manau, kad žmogus apie tai, ką pats patiria, nori papasakoti teisingai. Nerašys, kad Sibiro upės teka į pietus, kai jos teka šiaurėn. Neleis kareiviams kalbėti žargonu, kuriuo kalba romanų ar filmų herojai, bet tik ne kareiviai. O gal ir ne? Gal autorius nori pasinaudoti skaitytojų klišėmis?

– Rudolfas Hagertas buvo chemikas ir dirbo *BASF* tyrimų sektoriuje. Be to, jis buvo pamišęs dėl automobilių. Negaliu įsivaizduoti, kad jis būtų bent perskaitęs kokį romaną. Subnuomininkų jis neturėjo nei prieš karą, nei po karo. Mes taip pat jų neturėjome. Ponia Lampė ir jos dukra nuomojo studentams; motina norėjo surasti dukrai vyrą ir jį rado. Dukra ištekėjo už Bindingerio, subnuomininko studento. Studentai, – numykė ji, suraukdama nosį, – tas, kas anuomet studijavo, o nekariavo fronte, buvo arba luošys, arba nevisprotis.

– Susitikdavote su subnuomininkais?

– Per visus tuos metus tik vienas turėjo padorumo paskambinti ir prisistatyti. Tik vienas.

– Luošys? Nevisprotis?

– Malonus jaunas vyriškis, kuris buvo nusiminęs, kad dėl širdies ydos jo neima į frontą. Kadangi jis norėjo būti arčiau veiksmo, pakalbėjau su Freda, o ši su Karlu, ir jis galop vaikiną paėmė.

– Freda? Karlas?

– Baronienė fon Firks, sena mano draugė, ir jos vyras Hankė, gauleiteris iš Silezijos.

– Ar žinote, koks tolesnis to jaunuolio likimas? Gal žinote, kuo jis vardu? Ar jis...

– Ar jis rašė? Neturiu supratimo? Jis buvo studentas ir tikriausiai rašė savo studijų darbus. Bet juos rašė ir kiti subnuomininkai. Jo pavardės taip pat nebepamenu. Ponia Bindinger turėtų žinoti. Jie bičiuliavosi.

– Ji praeitais metais mirė.

Ponia Volf linktelėjo, tarsi ši mirtis būtų buvusi skausmingai teisinga.

– Ar Freda fon Firks ir Karlas Hankė dar gyvi?

– Freda dar sykį ištekėjo ir su Riosleriu gyvena Bylefelde. Karlas Hankė... Ar jauni žmonės šiandien taip mažai išmano Vokietijos istoriją? Buvo kalbama, kad jis per Ispaniją pabėgo į Argentiną arba pateko į amerikiečių nelaisvę, arba buvo pakartas vokiečių kareivių, arba užmuštas, o gal sušaudytas čekų. 1950 metais Freda turėjo kreiptis į teismą ir prašyti pripažinti jį mirusiu, bet aš manau, kad jis gyvas. Jis buvo šauniausias. – Ji išsitiesė ir žvelgė į mane švytėdama.

– Jo riteriškumas Magdos atžvilgiu, jo savanoriškas užsirašymas į tankistus, jo dalyvavimas ginant Breslau[13] – ne veltui fiureris jį mylėjo.

[13] Žemutinės Silezijos miestas, iki 1945 metų priklausęs Vokietijai, vėliau sugrąžintas Lenkijai, dabar Vroclavas (*lenk. Wrocław*).

8

Ji buvo teisi. Hitleris mylėjo Hankę, mylėjo taip karštai, kad prieš savo mirtį paskyrė jį vietoj Himlerio SS reichsfiureriu. Breslau gyventojai niekuomet jam neatleido, kad jis, atsakingas už miesto pavertimą tvirtove, už jo gynybą ir sugriovimą, norėjęs ginti jį iki paskutinio vyro, 1945 metų gegužės antrąją paspruko lėktuvų pakilimo taku, įrengtu didžiulėmis Breslau gyventojų aukomis; tuo taku nepakilo ir nenusileido nė vienas lėktuvas, išskyrus „Fyzelio gandrą“[14], kurį Hankė laikė paslėpęs ir kuriuo pasinaudojo palikdamas miestą. Gal jis nepabėgo it koks bailys, gal norėjo susitikti su Šėrneriu, kurį Hitleris taip pat prieš mirtį buvo paskyręs naujuoju vyriausiuoju kariuomenės vadu?

Nebuvo nieko, kas liudytų jo bailumą. 1939 metais Hankė savanoriškai užsirašė į armiją, nors, būdamas Gebelso valstybės sekretoriumi, būtų galėjęs tarpti Berlyne; prieš tai susikirto su Gebelsu, kuris, pamilęs Lidą Barov, prastai elgėsi su žmona Magda, o dar anksčiau, ėmęs dirbti partijai, Hankė rizikavo turima mokytojo vieta ir galop ją prarado. Jis buvo patyręs ir išmoningas organizatorius: kai niekas nenorėjo nuomoti patalpų partijos susirinkimams, jis sugalvojo, kad Gebelso pasisakymus galima rengti Berlyno teniso salėse, sukūrė kari-

[14] Vokiečių konstruktoriaus Gerhardo Fieselerio (1896–1987) sukonstruotas ir 1936 metais ėmęs skraidyti lėktuvas, gandru *(vok. Storch)* pramintas dėl nelanksčios aukštos važiuoklės.

nių reportažų sistemą ir pats rašė. Kartu jis naudojosi partijos kasa ir Breslau tvirtovėje susikūrė prabangos karalystę, buvo užsispyręs, arogantiškas ir beatodairiškas iki žiaurumo. Taip, Gerda Volf buvo teisi. Karlas Hankė, ko gera, buvo geriausias pavyzdys, kokį galėjo pasiūlyti nacionalsocializmas.

Klausydamasis mano pasakojimo apie Hankės karjerą, Maksas pliaukštelėjo liežuviu. Jo smalsumą buvo sužadinę ilgi mano telefoniniai pokalbiai su vienu draugu istoriku apie Hankę.

– Būti narsiam – gerai, ar ne?

Sėdėjome balkone ir vakarieniavome. Visuomet maniau, kad būti tėvu ir vaikui aiškinti pasaulį turėtų būti puiku. Gal man mažam būtų patikę, kad viską aiškintų tėvas. Nežinojau, kad vaikai, keliantys sunkius klausimus, mano, jog tie klausimai paprasti, todėl tikisi paprastų atsakymų ir nusivilia išgirdę deramus sudėtingus atsakymus. Dabar šitai jau žinojau. Pažvelgiau į vakaro dangų, gurkštelėjau vyno ir pasirengiau Makso nusivylimui.

– Narsumas – geras dalykas, kai naudojamas geram reikalui. Jei naudojamas blogam, narsumas, – aš užsikirtau, nes „negeras“ man pasirodė blankokas žodis, o „blogas“ – per stiprus.

– Blogas?

– Čia kaip ir su stropumu. Jei stropiai darai ką gera, tavo stropumas geras. Jei stropiai kasi duobę, kad įgriūtų kaimynas ir užsigautų, yra blogai. O kadangi blogai, kad tu kasi duobę, tai ir stropumas, su kuriuo dirbi, nėra geras.

Maksas taip įtemptai galvojo apie tai, ką išgirdęs, kad tarp antakių įsirėžė raukšlė.

– Ar Hankė būtų buvęs geresnis, jei būtų bailus?

– Narsus ar bailys, darbštus ar tinginys, jei reikalas blogas, tai nesvarbu.

Ar iš tiesų taip? Ar bailumas ir tingumas, kurie sabotuoja blogus darbus, nėra dorybės?

Toks klausimas iškilo ir Maksui.

– Bet, jei duobę kasiu tingėdamas, duobė nebus tokia gili, ir kaimynas užsigaus ne taip skaudžiai.

Paskui tas pavyzdys jo mintis nuskraidino kur kitur.

– Kaip yra iš tikrųjų – ar neįkrisiu pats į tą duobę, kurią kasu kaimynui?

– Tai kita istorija.

Užuot apsidžiaugęs kita linkme pakrypusiu pokalbiu ir jį nusičiupęs, pasidaviau impulsui tarti baigiamąjį žodį.

– Narsumo, darbštumo, taupumo ir tvarkingumo vertę, vienaip ar kitaip, lemia tai, kam jis naudojamas.

– Aš dar nežinau, kam taupau.

Akimirką pamaniau, kad Maksas šaiposi. Bet jo kaktoje tarp antakių tebebuvo įsirėžusi raukšlelė, o jis į mane žvelgė visai rimtai.

– Kai pakankamai sutaupysi, išleisi kam nors geram.

– O jei išleisiu blogam?

Pajutau, kad nors ir pasakiau, ką maniau privaląs pasakyti, bet visai tuo netikėjau. Tebūnie narsumas mažesnė dorybė nei

teisingumas, tiesos ar artimo meilė, bet tai vis dėlto dorybė, ir jei toks Hankė gyveno, man maloniau žinoti jį buvus narsų nei bailų. Nemėgau tingių žmonių, man nepatikdavo, kai žmonės nemokėdavo elgtis su pinigais ar savo gyvenimą paversdavo chaosu. Buvau tikras savo motinos sūnus. Nenorėjau su Maksu diskutuoti apie tai, ar darbštumas, kurio reikalavau iš jo mokantis, ir ar tvarka, kurios jis privalėjo laikytis mano namuose, tarnauja geriems tikslams. Į pirmą Makso klausimą turėjau atsakyti šitaip: taip, būti narsiam – gerai, bet vien to nepakanka. Buvo per vėlu. Tegalėjau pasakyti:

– Išleisti kam blogam? Verčiau jau leisk kam geram.

9

Informacijos tarnyboje paprašiau Barbaros sesers Margaretės telefono numerio. Kai paskambinau, ji mane pertarė vos man spėjus prisistatyti pavarde.

– Nebesitikėjau, kad paskambinsite.

– Jūs...

– Jūsų skambučio tikėjausi jau kelerius metus. Kada bendravote su mano seserimi?

– Tai buvo, kaip jūs sakote, prieš kelerius metus.

– Barbara anuomet man pasakojo, kad norite sužinoti, kas galėjo apie mus parašyti, ir ką aš rasčiau tuo klausimu tarp motinos dokumentų. Juk tai jums vis dar svarbu?

– Taip.

– Galite atvykti šeštadienį vienuoliktą valandą. Jei norite pasidaryti kopijas, turėsite atsinešti aparatą.

Tai pasakiusi padėjo ragelį.

Gavau kopijavimo aparatą ir šeštadienį nurodytu laiku nuvykau pas ją. Bijodamas pavėluoti atvažiavau per anksti ir lūkuriavau automobilyje už kampo. Margaretė Bindinger gyveno šeštąjį dešimtmetį pastatytoje gyvenvietėje, vienoje dvibučio namo su sodeliu pusėje. Vaikystėje mielai būčiau kėlęsis į tokią gyvenvietę; kai retkarčiais sekmadieniais mudu su motina eidavome pasivaikščioti, pavydžiai žiūrėdavau, kaip patogiai ir maloniai čia viskas įrengta: namai su rūsiais ir palėpėmis, balkonai antrame aukšte ir tualetas prie pat įėjimo su mažu langeliu, sodeliai su terasomis, sūpuoklėmis, stovais kilimams daužyti, vaismedžiais ir dekoratyviais medžiais, lysvėmis, o gatvėmis vaikai važinėjosi riedučiais, turėjo pažymėtas aikšteles žaisti futbolą, kvadratą ir šokinėti „klases“. Dabar vaikai ir medžiai buvo užaugę, sodeliuose žaliavo veja, vešėjo krūmai ir gėlės, o gatvėje automobilis stovėjo prie automobilio.

Ant sodo vartelių pūpsojo buožulas, kuris nesidavė pasukamas, o iš kiemo pusės styrojo rankena. Nedrįsau jos pasiekti ir atidaryti vartelius, tad paskambinau. Atsivėrė namo durys, ir Margaretė Bindinger tarė:

– Gal man nereikės eiti jums pagelbėti.

Šeimininkė palūkėjo, kol prieisiu; ji buvo maža, liesa, pilku veidu ir tokia išraiška, tarsi norėtų kuo greičiau manimi

atsikratyti. Užuot atsakiusi į mano pasveikinimą, ji mostelėjo į kopijavimo aparatą ir paklausė:

– Ar jis ima daug elektros?

– Nežinau. Aš mielai...

Ji numojo ranka paaiškindama:

– Neketinu jums suskaičiuoti, kiek sunaudosite elektros kopijoms daryti. Jūsų kopijavimo aparatas atrodo parankus, ir man parūpo, ar toks man tiktų.

Ji pasitraukė nuo durų ir įėjo į namą. Tik dabar pamačiau, kad dešinė jos koja trumpesnė ir kad ji ramsčiuojasi lazda. Margaretė nusivedė mane į kambarį su langais į gatvę ir pasodino prie didelio stalo su šešiomis kėdėmis. Ant stalo gulėjo segtuvas. Ji prisėdo priešais.

– Aš...

Bet ji ir vėl nutraukė mostelėjusi ranka. Užuot leidusi man kalbėti, uždavinėjo trumpus klausimus, laukė trumpų atsakymų ir imdavo nekantrauti, jei atsakymai kiek užsitęsdavo. Kai paaiškinau apie Karlą ir ligšiolines mano autoriaus paieškas, ji paklausė:

– Kodėl jus domina autorius?

– Jis pažinojo mano senelius ir mano gimtą miestą, parašė romaną, kurio pabaigą norėčiau žinoti – man paprasčiausiai smalsu.

Ji žvelgė tiesiai man į veidą.

– Ne, jums nėra paprasčiausiai smalsu. Bet koks mano reikalas. Barbara sakė, kad privalau jums padėti, tad kodėl gi

nepagelbėjus. Kažin ko čia nerasite, – tarė ji, dėdama ranką ant segtuvo. – Mama dienoraščio nerašė. Ji išsaugojo laiškus: savo tėvų, geriausios draugės, mano tėvo ir mūsų. Keli laiškai rašyti vyro, apie kurį nežinau nieko: nei kas jis, nei kur jiedu susipažino.

Ji atsistojo.

– Paliksiu jus vieną. Baigęs mane pakvieskite.

Atverčiau segtuvą.

10

Didžiai gerbiama panele Beata,

viskas yra taip, kaip ir turi būti. Tai, kad Jūs ten, kur pasaulis sveikas, o aš ten, kur jis išėjęs iš vėžių, teisinga. Kad mudu susitikome, teisinga. Kad Jūs manęs nemylite, teisinga.

Jau praėjo trys dienos, kai man šitai pasakėte. Pasakėte taip žaviai, su tokiu gerumu ir šiluma, kad aš, nors ir neradęs ieškotos laimės, vis dėlto esu savotiškai laimingas. Galima mylėti, nesulaukti atsako ir tai priimti kaip neteisybę. Bet esama ir meilės be atsako teisingumo.

Vakar vakare atvykau į šią vietovę, ir nuo ankstyvo ryto čia kaunamasi. Tai puiku.

Dėkoju Jums už tai, kad būdama šalia sutikote tapti mano minčių liudytoja. Ar leisite ir toliau Jums rašyti?

Jūsų Folkeris Fonlandenas
1942 m. sausio 17 d.

Kiti laiškai, rašomi kas kelias savaites, buvo panašūs: keli sakiniai apie pasaulį, keli apie karą ir keli apie Beatą. Folkeris Fonlandenas lygino Beatą su aušra, su vakare žvaigžde ir Aušrine, šiltu lietumi, oru po audros, gurkšniu vandens po saulėkaitoje praleistos dienos ir krosnies šiluma po nakties, ištvertos ant sniego. Man patiko pastraipa apie aušrą.

Ne, Beata, Jūs neprimenate man aušros, kuri švelniai brėkšta ir pamažėle nardina pasaulį į vis vaiskesnę ir vaiskesnę šviesą. Esama kitokių aušrų, trumpai tveriančių, bet stipriai veikiančių, per akimirką išbaidančių naktį, išsklaidančių ūkanas ir parengiančių dienos atėjimą. Jūs primenate man būtent tokią aušrą. Kadaise vyko revoliucija, kuriai pradėti karo laivas šūviu davė lemiamą signalą, ir ji laimėjo lemiamą pergalę. To karo laivo pavadinimas buvo aušra – „Aurora". Juk Jūs žinote, kad vienu žodžiu galite padaryti perversmą mano gyvenime, tiesa?

Vasarai pasibaigus kurį laiką laiškų nebuvo. Laiškas, atsiųstas per Kalėdas, paaiškina priežastį. Iš jo matyti, kad pavasarį ir vasarą rašyti laiškai pasiekė Beatos širdį ir pakeitė jos nuotaiką.

Mieloji Beata,

praėjusią žiemą Tau rašiau, kad Tu atvėrei man akis suvokiant meilės be atsako teisingumą. Kaip manai, ką turėjau galvoje tai rašydamas?

Vienpusė meilė nerimsta tol, kol neatsilygina tuo pačiu. Taip ji pasirūpina atkurti teisingumą arba nenusipelno teisingumo.

Vasarą mums buvo gera kartu, bet kas praėjo, tas praėjo. Sudiev! Grįždamas sutikau man patinkančią merginą. Žinai, kaip tai būna.

Folkeris

Kalėdos, 1942.

Kitas laiškas atėjo po pusantrų metų. Prie jo buvo pridėta laikraščio iškarpa.

Didžiai gerbiama miela mano Beata,

neturėtumėte įsižeisti už šį mano portretą. Žinau, pati nemėgstate būti dėmesio centre ir nenorite, kad kiti taip elgtųsi. Bet šį kūrinėlį parašiau ne dėl to. Parašiau jį ne Jums, bet vyrams karo lauke. Ar tai, kad jį rašydamas turėjau Jus prieš akis, o dabar stovite vyrams prieš akis – ar tai vis dėlto nepriverčia Jus truputėlį savimi didžiuotis?

Manau, turėtų.

Jūsų Folkeris

1944 m. birželio 12 d.

Straipsnis, pusė laikraščio lapo, buvo pavadintas „Ir už tai“ ir pasirašytas Folkerio Fonlandeno.

Ji manęs nemyli. Taip pasakė per paskutines mano atostogas. Jai aš nesu atgrasus, bet nesu tas tikrasis, ir ji žino, kad tikrasis dar ateis, ir ji jo laukia. Kartais klausiu savęs, kur jis galėtų kariauti: Italijoje, Prancūzijoje, Rusijoje? O gal jis kaunasi čia pat, šalia manęs?

Ji šviesiaplaukė, mėlynakė linksmuolė. Mėgsta daug ir garšiai juoktis. Iš aukštos kaktos matyti, kad jos mintys geros, o iš smakro – kad jos niekas nepalenks. Kai baigiasi bombardavimas, ji atkakliai juokiasi ir imasi darbo. Jos rankos stiprios ir gali daug nuveikti. Ji aukšta, tiesiai nuaugusi, o kai matai einančią, norisi su ja šokti.

Ji manęs nemyli. Vieną dieną jį pamils mano kovos draugą, tą tikrąjį. Vieną dieną ir mane mylės tikroji mergina. Ir ji atkakliai juoksis, kai baigsis bombardavimas. Ir ji stversis darbų – valant griuvėsius, fabrike, nuimant derlių. Ji manęs laukia, tik to dar nežino.

Daugelis iš mūsų kovoja už savo moteris ir vaikus. Jie žino, kad kiekvienas taiklus šūvis, kiekviena pavykusi ataka, kiekvienas atremtas puolimas saugo mūsų mylimuosius. Neturi žmonos ir vaiko? Neturi nė draugės? Turėjai, bet ji myli kitą? Myli vieną merginą, bet ji tavęs nemyli? Net jei jos nepažįsti – kur nors gyvena puiki vokietaitė, kuriai esi tas tikrasis. Ta, kuri atkakliai juokiasi, daug dirba ir laukia tavęs, kuriai

lygiai taip pat reikalinga apsauga kaip ir kitų žmonoms ir vaikams.

Mes kaunamės ir už tai – už laimę, nors dar nežinome, kada ir kaip ji ateis. Bet žinome, ji ateis.

Prie kito, jau paskutinio laiško, Folkeris Fonlandenas vėl buvo pridėjęs straipsnį, kurio veltui ieškojau. Tikriausiai jis kur nors pasimetė.

Mieloji Beata,

gal Jums įdomu, ką parašiau pastaruoju metu. Kur pažvelgsi, daug kas griūva, ir daugelis paseka šituo pavyzdžiu. Tarytum žmonės būtų namai.

Kas mums namų griuvėsiai ir pelenai! Džiaukimės tuo, kas nesugriaunama, kas mus lydės ir teiks stiprybės visuose mūsų keliuose.

Tikiuosi Jus dar pamatyti.

Jūsų Folkeris

1945 m. kovo 16 d.

Bet paskutiniu laišku segtuvo turinys nesibaigė. Radau dvidešimties puslapių mašinėle rašytą tekstą, pavadintą „Geležinė taisyklė“; kaip autorius buvo nurodytas Folkeris Fonlandenas, tekstas be datos. Ar tai tos mintys, kurių liudytoja Beata sutiko būti? Bet kam jos buvo skirtos? Tik liudytojai Beatai, savo paties pasitikslinimui, studijoms?

Iš pradžių buvo rašoma apie tris amžius, iš kurių pirmas pripažinęs prigimties, jėgos, kovos, pergalės teisumą ir skatinęs naikinti silpną, svetimą, priešišką, antras laikęsis žydiško ir krikščioniško artimo meilės įsakymo, o trečias vėl grįžęs prie pirmo amžiaus tiesų. Trečias amžius kaip tiktai aušta, antras prasidėjęs Romos žlugimu. Paskui buvo rašoma apie draudimą žudyti, apie tai, kaip actekai galabijo į nelaisvę paimtus priešus, kaip spartiečiai žudė sužeistus karius, o romiečiai – ligotus vaikus. Pabaigoje buvo skirsnis, davęs tekstui pavadinimą.

Skirtingomis formuluotėmis auksinė taisyklė draudžia kitam daryti tai, ką pats nenorėtum patirti. Kartais šią draudžiančią taisyklę papildo liepianti taisyklė; ji liepia kitam daryti tai, ko pats norėtum sulaukti iš kitų. Vienaip ar kitaip, auksinė taisyklė yra pareigos taisyklė. O kur čia teisė? Netgi pirmai iš visų teisių, teisei gintis nuo užpuoliko, ji nepalieka vietos. Pagal ją reikštų: jei užpuolikas nenori sulaukti pasipriešinimo, tai užpuolikui ir nevalia priešintis.

Teisė pagrindžiama ne šia auksine, bet kita, geležine, taisykle. Tai, ką pasirengęs sulaukti iš kitų, turi teisę suteikti ir kitiems. Esama įvairių geležinės taisyklės formuluočių. Tai, ką esi pasirengęs ištverti, turi teisę padaryti ir kitiems; tai, ko reikalauji iš savęs, turi teisę reikalauti ir iš kitų, ir t. t. Tai taisyklė, kuria pagrįstas autoritetas ir vadovavimas. Pastangos, kurių vadas reikalauja iš savęs, suteikia jam teisę reikalauti jų

ir iš tų, kuriems jis vadovauja, o tuomet jie pasirengę dėti tas pastangas; iš to, kad jis pastangų reikalauja ir iš savęs, ir iš jų, jie atpažįsta jame vadą.

Čia dar buvo parašyta daug pavyzdžių. Paskui tekste grįžtama prie draudimo žudyti. Draudimas žudyti neleidžiąs teisei įsiteisėti. Ir žudymui galiojanti geležinė taisyklė.

Jei esu pasirengęs mirti, tai turiu teisę ir žudyti. Aš pasirengęs mirti, kai stoju į žūtbūtinę kovą, nesvarbu, kas ją paskelbia ir ar ji apskritai paskelbiama. Žydai mūsų nepuola? Jie nori ramiai bizniauti, spekuliuoti ir lupikauti? Slavai tenori dirbti savo laukelius, kepti duoną ir varyti prastą degtinę? Tai jų neapsaugos. Vokietija su jais pradėjo žūtbūtinę kovą.

II

Tarsi būtų klausiusi mano skaitymo, kaip klausomasi pokalbio, kad jam pasibaigus išsyk atsirastų, Margaretė Bindinger išdygo tarpduryje.

– Į jokį jūsų klausimą neturiu ką atsakyti. Nežinau, ar kurią dieną po karo jis išdygo mūsų bute. Neturiu supratimo, ar mama jau buvo nėščia, kai susipažino su mano tėvu, ir ar dėl to vestuvės buvo tokios skubotos. Ar Fonlandenas – mano

tėvas? Aš gimiau tepraėjus penkiems mėnesiams po vedybų, bet atrodau, taip sakoma šeimoje, panaši į savo tėvą. Juk šito norėjote paklausti, ar ne?

Linktelėjau.

– Kada vedė jūsų tėvai?

– 1942-ųjų spalį.

Taigi Beata jau netrukus, o ne per Kalėdas suvokė, kad nieko doro su Folkeriu Fonlandenu neišeis.

– Ar jūsų motina apie jį kalbėdavo?

– Ne.

– Tikriausiai jai nebuvo labai smagu jį prisiminti. Jis buvo...

– Nemalonus žmogus? Na, malonus jis, žinoma, nebuvo. Bet mano motina mokėjo gan stačiokiškai bet kurį pasiųsti drožti savo keliais, o jei ji šitaip pasielgė ir su Fonlandenu, suprantu, kad jis norėjo atsiteisti.

Ji dėbsojo priešais suraukusi kaktą ir suspaudusi lūpas, tarsi bandytų prisiminti visus tuos kartus, kai motina ją mažą pavarydavo šalin.

– Neturiu galvoje jo poreikio atsiteisti su jūsų motina, bet jo išvedžiojimai apie teisingumą ir...

Ji paniekinamai purkštelėjo.

– Į savo meilę niekada nesulaukiau atsako, nors būčiau norėjusi, kad būtų buvę kitaip. Bet kas čia neteisinga?

Ji žvelgė į mane lyg laukdama atsakymo. Paskui šis klausimas nustojo ją dominęs.

– Kad ir kaip ten būtų, tokį neteisybės supratimą reikia pasilaikyti, o ne pūstis...

– Kodėl jūsų motina išsaugojo šituos popierius?

– Ir į tai neturiu ką atsakyti. Mano motina negyveno prisiminimais. Suprantate, ką turiu galvoje: kaupti ir žiūrinėti fotografijų albumus, rinkti atminimus, saugoti vaikų piešinius, kalbėti apie praeitį – visų tų „ar-tu-dar-pameni" lobių, kuriuos šeimos paprastai saugo, mielai išpakuoja ir visiems rodo, mes neturėjome. Laiškus, kuriuos išsaugojo, ji laikė sau.

Išvyniojau laidą, kurį buvau apsukęs apie kopijavimo aparatą, įkišau į lizdą ir paklausiau:

– Būčiau linkęs nukopijuoti viską. Ar neprieštarausite?

– Žinote, kaip įprasta archyve: vieną egzempliorių to, kas padaroma iš peržiūrėtos medžiagos, privalu atiduoti archyvui. Jūs man pranešite, kai dar ką atrasite. Sutarta?

– Sutarta.

Ji stovėjo tarpduryje ir tylėdama žiūrėjo, kaip kopijuoju puslapį po puslapio. Aš iš Margaretės veido išraiškos nesupratau, ar ji stebi, kad ko nors nesugadinčiau ar neišsineščiau, ar tai jai tiesiog paįvairinimas, kad kažkas darbuojasi jos namuose. Buvo tylu, tik silpnai dūzgė kopijavimo aparatas. Nors žinojau, kad Margaretė Bindinger neturi vyro ir vaikų, bet ta tyla, man atrodė, bylojo ne tik tai, kad ji gyvena viena, bet ir tai, kad ir ji šiuose namuose negyvena. Baigiau kopijuoti, suvyniojau laidą, padėjau kopijas ant

aparato, o laidą ant kopijų. Viską pasikišau po pažastimi ir išsitiesiau.

– Kodėl neklausiate? Nedrįstate?

Nesupratau.

– Ar nieko nenorite sužinoti apie Barbarą?

– Aš... aš nežinau.

Pasakiau žinodamas, kad tai netiesa. Aišku, knietėjo žinoti, kaip einasi Barbarai. Todėl važiuodamas buvau tokios pakilios nuotaikos ir net vakar, kai skolinausi kopijavimo aparatą, žiūrėjau žemėlapį ir aiškinausi maršrutą.

– Nežinote, ar norite žinoti apie Barbarą? – paklausė ji, linguodama galvą ir pašaipiai juokdamasi. – Tuomet nieko ir neišgirsite.

Ji patraukė prie laukujų durų.

– Aš... – sumurmėjau norėdamas tik padėkoti.

– Vis dėlto norite kai ką sužinoti?

Neišlemenau nei taip, nei ne, nei paaiškinimo, kad kaip ir anksčiau šito nežinau. Nieko nesakiau. Ji laukiamai žvelgė į mane, ir aš pamačiau, kad jos akyse atsispindi ne pašaipa, bet žiaurumas. Ji mėgaudamasi žaidė su manimi žiaurų žaidimėlį. Dabar būčiau jau veikiau nusikandęs liežuvį, nei klausęs apie Barbarą. Ji mano veide įžvelgė užsispyrimą, prarado susidomėjimą žaidimu ir tarė:

– Ji keletą metų praleido su vyru Niujorke, o po skyrybų vėl gyvena čia.

12

Padariau lankstą ir pravažiavau pro Barbaros namus. Frydricho aikštėje mugė ėjo į pabaigą; buvo ardomi stendai. Truputį bulvių ir obuolių, kuriuos pirkau, gavau veltui; moteris nenorėjo dar kartą jungti kasą ir svarstykles. Visur ant žemės mėtėsi atliekos, ir man reikėjo sergėtis žengiant žingsnį.

Barbaros namas atrodė toks, koks buvo išlikęs mano atsiminimuose. Po kelių minučių, kurias praleidau dėdamasis, jog visai nelaukiu, kad atsidarytų durys ir pro jas iššengtų Barbara, nuvažiavau tolyn.

Šis savaitgalis, dar kitas, paskui sugrįš Veronika ir pasiims Maksą. Pripratau prie jo. Nežinojau, kokia poreikio dalis, patenkinama gyvenant su moterimi, gali būti patenkinta gyvenant su vaiku: poreikis patirti kasdienį, kuklų bendrumą, kalbėtis apie darbus, būti užjaučiamam ir užjausti, turėti mažų ritualų. Užuot rytą išgėręs tirpios kavos ir automobilyje suvalgęs bananą, sėsdavau drauge su Maksu bendrų pusryčių. Jei vakare važiuodavome į baseiną ar viešbutį, o aš būdavau nekalbus, jis paklausdavo: „Šiandien daug dirbai?“ arba „Kaip mums šaunu. Diena praėjo, ir mudu veikiame ką panorėję.“

Kasdien džiaugdavausi prieš miegą pasakodamas istorijas. Išgirdęs pirmą sugrįžusio kario istoriją, Maksas norėdavo vis kitos. Istorijos apie tai, kaip namo sugrįžęs vyras, neatpažin-

tas žmonos, išbando ją visaip asistuodamas, ir kaip moteris, būdama ištikima, jį atstumia. Arba tokią, kurioje vyras įsitikina žmonos ištikimybe pasakodamas jai apie pramanytą jos sutuoktinio santuokinę ir šeimyninę laimę svečioje šalyje, o jai liūdnai, su meile, bet be pavydo šito klausantis. Istoriją apie tai, kaip sugrįžęs randa žmoną su kitu ir neatpažintas pasitraukia, nes buvo atėjęs pranešimas, kad jis nebegyvas; sugrįžėlis nenori trukdyti naujai laimei, kurią žmona atrado ilgai gedėjusi. Vienoje iš istorijų toks vyriškis tyčia praneša, kad grįžtantysis miręs, ir sugrįžėlis iš keršto aną nužudo. Kitoje istorijoje naujasis vyras pats paskleidžia melą, grįžęs sutuoktinis prisistato ir yra atpažįstamas, kovoja ir laimi, išgelbėja žmoną nuo netikros naujos laimės ir suteikia jai tikrąją. Maksui ypač patiko variantas, kai vyras grįžta būtent vestuvių dieną, pamato porą, einančią tuoktis, ir tuoj pat privalo apsispręsti, ką jam daryti. Maksui taip pat patiko istorija, kai abu vyrai susipažįsta ir drauge ieško išeities iš tokios nelemtos padėties.

Dar buvo istorijų apie vyrą, grįžtantį namo su kita moterimi, nes svečioje šalyje jam buvo pranešta apie žmonos mirtį, arba todėl, kad ta kita moteris padėjo jam pabėgti ar kaip kitaip išgelbėjo iš negandų. Buvo istorijų apie grįžtantį sūnų su ar be pikto brolio, su ar be piktos pamotės, su geru ar rūsčiu tėvu. Buvo istorijų apie grįžtantį vyrą, tėvą ar sūnų, kuris po ilgo nebuvimo namie jaučiasi svetimas, sunkiai pritampa, yra toks atžarus ir netgi neteisingas ar niekšiškas, kad stumia kitus

į nevilтį ir gena iš namų. Tik Maksui kaskart reikalaujant vis naujos sugrįžimo istorijos suvokiau, kiek jau daug jų žinau. Ieškojau, radau ir skaičiau jų dar daugiau.

Kaip gyvensiu be Makso: ar ir vėl turėsiu daugiau dirbti arba daugiau važinėti? Ar vis dėlto ieškoti paskutinių Odisėjo moterų? Dažniau susitikinėti su draugais? Mokytis žaisti tenisą ar golfą? Važiuodamas namo supratau, kad nė vienas iš šitų užsiėmimų manęs netraukia. Tai koks gi dar?

Tai veikiausiai bus vidutinio amžiaus krizė, pamaniau, ir įvardijęs savo problemą kokią akimirką jaučiausi geriau. Paskui ta akimirka praėjo, ir aš pamačiau save iš šalies: penktą dešimtį įpusėjęs leidyklos tarnautojas, vidutiniai pasiekimai ir vidutinis atlyginimas, nuobodus automobilis, tvarkingas butas, be šeimos, be pastovios draugės, jokių pokyčių į bloga ar į gera nenumatoma. Kai pradėjau savęs gailauti, man į galvą atėjo mintis apie mirusį Achilą, kuris Hade Odisėjui pasakė, jog mieliau būtų padienininkas realiame gyvenime nei viešpats mirusiųjų karalystėje.

13

Parašiau į karo istorijos tyrimo institutą Freiburge ir užklausiau apie Folkerį Fonlandeną. Po dviejų savaičių atėjo atsakymas. Esama trijų straipsnių, išspausdintų su jo pavarde. Bet jokių žinių apie tokį asmenį nėra. Gal ta pavardė – pseudoni-

mas; karo reportažų autoriai dažnai pasirašinėdavę pseudonimais ir santrumpomis.

Prie atsakymo buvo pridėtos visų laikraščio puslapių su antrašte ir data kopijos. Aš jau žinojau straipsnį „Ir už tai“, jis buvo spausdintas 1944 metų birželio 10 dieną laikraštyje *Deutsche Allgemeine Zeitung*, o „Mūšis“ ir „Nesugriaunama“ buvo pasirodę 1942 metų rugpjūčio 16 dieną ir 1945 metų vasario 4 dieną spaudinyje *Das Reich*. Abu laikraščiai, pirmasis dienraštis, antrasis savaitinis, buvo leidžiami Berlyne, bet tai nebuvo Berlyno laikraščiai, todėl negalėjau atsekti ryšio tarp Fonlandeno ir Berlyno. Žinojau, kad *Das Reich* buvo Gebelso leidinys ir turėjo tam tikrų intelektualių ir programinių pretenzijų; jei Fonlandenas jame spausdinosi, jis negalėjo neturėti tam tikrų ryšių.

Spėjau, kad „Nesugriaunama“ buvo tas straipsnis, kurį Folkeris Fonlandenas buvo pridėjęs prie paskutinio savo laiško. Sutapo data, atitiko tema.

Apie dabartinės padėties sunkumus nėra ką kalbėti. Mes juos patiriame. Neverta kalbėti ir apie tai, kad kai kurie pasiduoda silpnumui, netenka vilties ar net praranda tikėjimą. Taip jau nutinka, kai padėtis labai pasunkėja. Kol silpnieji atlieka savo pareigą, neteiskime jų, bet padėkime atsitiesti.

Priminkime jiems tai, kas nesugriaunama. Tai, ką išsaugome visuose sunkumuose ir per visus sunkumus. Buvome susiskaldžiusi tauta, kai skurdžius stojo prieš turčių, fabriko dar-

bininkas prieš savininką, kaimas prieš miestą, biurgeriai prieš aukštuomenę, pinigai prieš dvasią. Per pastaruosius dvylika metų tai, kas mus skyrė, sutaikė. Mes tapome bendrija. Buvome ligota tauta: kultūra išsigimusi, visuomenė užvaldoma žydų, genofondas užkrėstas. Per pastaruosius dvylika metų atmetėme ir išnaikinome viską, kas kenkė mūsų dvasiai ir kūnui. Mes pasveikome. Buvome neryžtinga tauta, neapsisprendusi, kokios ateities siekiame, kokiu keliu eisime, kuo turime pasikliauti kaip draugu ir su kuo kovoti kaip su priešu. Per pastaruosius dvylika metų suvokėme savo misiją. Širdyse jau turime tūkstantmetį reichą. Iš tikrųjų esame tik į jį įžengę, tik pradedame tūkstantmetę kovą.

Esama žmonių, kurie mus palieka ir išduoda ir kurie bandys atimti iš mūsų tai, kas mūsų. Te jiems šitai nepavyksta.

Straipsnis „Mūšis" buvo skirtas Leningrado blokadai; apie ją žinojau tik tiek, kad apsiaustis buvo ypač sunki, kankinosi gyventojai ir nieko nepasiekus galop buvo nutraukta. Aš pavarčiau istorijos knygas ir sužinojau: 1941 metų liepos 8 dieną Hitleris paskelbė, kad Leningradas turi būti sulygintas su žeme, o 1941 metų rugsėjo 8 dieną – miestas bus imamas ne puolimu, bet apsiaustimi ir badu. 1942 metų rugsėjo 14 dieną vis dėlto buvo įsakyta miestą sugriauti. Bet buvo jau per vėlu. Vermachtas turėjo kitų, svarbesnių uždavinių, ir 1943 metų sausio 13 dieną blokada buvo pralaužta, o 1944 metų sausio 14 dieną miesto apgulėjai išvaikyti.

Fonlandeno straipsnyje keliamas klausimas apie riteriškumą šiuolaikiniame kare, pasitelkiant pavyzdį Leningrado apsiausties, kurios tikslas buvo miestą marinti badu, užimti ir sugriauti. Autorius pripažįsta, kad keldamas šitą klausimą gal imasi per sunkios užduoties. Riteriškumas kovojant su bolševikais? Bet taip paprastai sieti riteriškumo reikalavimą su priešo kokybe nederėtų. Nes riteriškas esi dėl savęs, o ne kito laimei ar nelaimei.

Riteriškumo esmė išplaukianti iš geležinės taisyklės. Riteriškumas – tai nereikalauti iš kitų nieko, ko nepasirengęs reikalauti iš savęs. Vokietija stojusi į žūtbūtinę kovą, kurioje ji pasirengusi reikalauti iš savo vyrų, moterų ir vaikų ekstremalių dalykų. Todėl būdama priešui ekstremaliai griežta riteriškumui ji nenusižengianti.

Paskui straipsnyje lyg ir stabtelima. Ar pagal paplitusią sampratą riteriškumas nereiškiąs stipriojo atodairos silpniesiems, moterims, vaikams ir seniams? Kaip tai dera su čia aprašyta riteriškumo esme?

Aš tikėjausi, kad atsakyme bus kalbama apie trečiąjį amžių, jo žydiškojo ir krikščioniškojo artimo meilės įsakymo atsižadėjimą ir grįžimą prie gamtos, jėgos, kovos ir pergalės teisės. Bet atsižadėjimas ir sugrįžimas lėmė pažangą, pažangą įsitvirtinant vis didesnei lygybei. Riteriškumas leidžiąs į silpnuosius žvelgti kaip į lygius ir elgtis su jais kaip su lygiais. Taikos sąlygomis tai reiškia, kad pripažįstama, jog silpnieji turi tokius pačius gebėjimus ir poreikį būti laimingi. Tokiu atveju pa-

plitęs riteriškumo supratimas taikos sąlygomis teisingas. Karo sąlygomis tai neteisinga. Nes kare silpnųjų lygybė reikalautų į juos žiūrėti kaip į žmones, turinčius tokį patį gebėjimą ir poreikį žudyti, kaip ir stiprieji. Žudyti? Taip, net ir silpniausias pakankamai stiprus nužudyti kitą.

Straipsnyje rašoma, kad partizanės kovoja vienoje gretoje su partizanais, kad seniai ir vaikai jiems padeda ir nėra nei per seni, nei per jauni šauti iš šautuvo, sviesti granatą, padėti miną. Apsiausti, marinti badu, užkariauti, sugriauti – visa tai lygiai taikoma tiems, kurie lygūs savo gebėjimu ir poreikiu žudyti vokiečius. Straipsnis užbaigiamas taip:

Šitaip prieš mūsų akis atsiskleidžia kova už miestą; tokių kautynių istorija neregėjo nuo Trojos karo laikų. Tai nebuvo kova su kasdieniais mūšiais; ilgą laiką gali būti ramu prie Leningrado vartų, kaip didžiąją laiko dalį per dešimt Iliados metų buvo ramu prie Trojos vartų. Trojos gyventojai buvo ne išbadėję, bet taip išvarginti, apakinti ir apkvailinti, kad patys įsileido priešą į miestą. Trojiečių nebombardavo ir neapšaudė, bet kovose prie miesto vartų pasigailėjimo nebuvo. Prasidėjęs paskutinis mūšis buvo toks baisus ir nuožmus, kad, jam pasibaigus, Troja buvo sulyginta su žeme. Ir paskutinis mūšis už Leningradą bus toks pat baisus ir nuožmus, kad miestas bus sulygintas su žeme. Riteriška riteriškos kovos pabaiga.

14

Tarsi šito būtų nepakakę, sulaukiau draugo istoriko skambučio. Jis aptiko medžiagos apie Hankės mirties aplinkybes. Ar jis Šėrnerio nepasiekė, ar su juo nesusitarė, ar jau buvo per vėlu dėl ko nors tartis, vienaip ar kitaip, gegužės 4-ąją Hankė su kitais spruko. Jie pernakvojo Komotau pas vieną vokiečių valstietį, buvo pas tą valstietį dirbusio samdinio čeko išduoti partizanams, užpulti, suimti ir nugabenti į Gorkau kalėjimą. Ten jie, karininkai ir civiliai, praleido kelias savaites; beje, Hankės neatpažino nei partizanai, nei kalėjimo sargybiniai. Galop kartu su kitais suimtaisiais jie buvo gabenami į Zėštatlą.

Buvo saulėta pavasario diena. Kelyje vyko intensyvus eismas, tad sargybiniai suimtuosius vedė palei kelią besidriekiančiu geležinkelio pylimu. Iš pradžių jie ėjo bėgiais, paskui, kai ėmė artėti traukinys, šalia jų. Prieš pat traukiniui su jais susilyginant, Hankė šoko per bėgius, kiti pasekė jam iš paskos ir nukūrė pylimo šlaitu žemyn, upelio, krūmų ir miškelio link. Bet sąstatas buvo trumpas ir greitai pralėkė, sargybiniai šaudė nuo pylimo į bėglius. Kiti kaliniai puolė bėgti kita kryptimi, ir ginkluoti čekai ėmė juos vytis. Du suimtieji, kliudyti lokomotyvo, nukraujavo tiesiog ant bėgių. Pasakojęs suimtasis tai, kas įvyko, vadino chaotišku bėgimu, šaudymu ir rėkavimu. Hankę ir kitus du bėglius sargybiniai pašovė ir uždaužė. Kiti paspruko.

Gal tarp jų buvo ir Folkeris Fonlandenas? Gal jis kartu su Hanke išskrido iš Breslau, buvo suimtas partizanų, šoko per bėgius ir lėkė nuo pylimo?

Vienaip ar kitaip, jau turėjau sugrįžėlio istorijos autorių. 1940–1941 metais jis studijavo mieste, kuriame aš gyvenau, nuomojosi pas Lampės šeimą kambarį Kleinmejerio gatvės 38 name ir veltui bandė užmegzti meilės ryšį su Beata Lampe. 1941–1942 metų žiemą pateko Hankės globon, buvo jo paskirtas ar pakeltas į karo reporterius. 1942 metų vasarą dar kartą susitiko su Beata, šįsyk sėkmingai. Viskas bylojo tai, kad paskutinėmis Hankės savaitėmis, o gal ir mėnesiais Fonlandenas buvo greta. Daug kas liudijo, kad jis po karo dar kartą lankėsi Kleinmejerio gatvės 38 name. Romaną jis bus parašęs tarp šio apsilankymo ir šeštojo dešimtmečio vidurio, kai mano seneliai įdavė man spausdintą rankraštį.

Fonlandenas man patiko. Nes jam patiko „Odisėja“, ir jis ja žaidė. Nes jo sukurto romano skaitymas buvo pirmas ir neblogiausias mano susipažinimas su lėkštąja kultūra. Nes romanas be pabaigos – tai, suprantama, nebuvo jo sumanyta – privertė mano vaizduotę verstis kūliais. Nes neįmanoma kokiu nors žmogumi taip ilgai domėtis jo nemėgstant.

Arba neapkenčiant. Net jei taip toli nebuvau nužengęs, žaismingumas, patikęs man romane, jo laiškuose ir straipsniuose man nebepatiko. Taip pat lengvai, kaip iš Hado jis padarė sapną, iš jūros – dykumą, o iš dailiagarbanės Kalipsės – pilnakrūtę Kalinką, negailestingumą jis pavertė etiniu

principu, Leningrado gyventojų marinimą badu – riteriškumo aktu, o Beatos suvedžiojimą – duokle teisingumui.

Ar ketinau domėtis rašytoju ir toliau? Man terūpėjo, kaip baigėsi romanas. Kad ir kiek daug sugrįžėlių istorijų buvau skaitęs ir pramanęs, kad ir kiek galėjau įsivaizduoti susitikimo Kleinmejerio gatvės 38 name tęsinių, vis dėlto norėjau sužinoti, kaip autorius baigė šį susitikimą. Gal tai buvo toks sugrįžimas, kurio dar niekas nebuvo papasakojęs, parašęs, įsivaizdavęs. Galbūt tai buvo tiesiog sugrįžimas.

15

Maksas netikėjo, kad geriausią iš visų sugrįžėlių istorijų galėjo papasakoti blogas žmogus. Vaikai atkakliausiai tiki, kad tai, kas gera, yra tikra ir gražu, o kas bloga – netikra ir bjauru. Ir mano širdyje dar ruseno tokio tikėjimo likučiai, ir nebūčiau nusivylęs, jei romano pabaiga būtų buvusi banali. Tik privalėjau ją sužinoti.

Bet ne kažin ką daugiau tegalėjau nuveikti. Padaviau skelbimą į didžiuosius dienraščius ir savaitraščius, jame paminėjau man žinomus Folkerio Fonlandeno gyvenimo etapus ir straipsnius, prisistačiau istoriku ir prašiau kokių nors nuorodų. Du detektyvai pasiūlė savo paslaugas, vienas genealogas norėjo sudaryti Fonlandenų genealogijos medį, o tariamas jo draugas už svarbią informaciją reikalavo 500 markių atlygio.

Parašiau Fredai fon Firks, ir ji man atrašė nepamenanti, kad būtų kada nors bendravusi su Folkeriu Fonlandenu. Suimtasis, anuomet buvęs kartu su Hanke ir galbūt su Folkeriu Fonlandenu ir pasakojęs apie tą įvykį ant geležinkelio pylimo, su *Norddeutsche Zeitung*, išspausdinusiu jo pasakojimą, bendravo tik per žurnalistą. Būčiau turėjęs surasti aną žurnalistą, kad galėčiau rasti suimtąjį, kuris, dabar jau senas, silpnas ir paliegęs, vengtų sakyti ką nors daugiau, nei buvo pasakojęs, tad tokio sumanymo atsisakiau.

Su Hanke dar kurį laiką nesiskyriau. Mano draugas istorikas aptiko straipsnius, rašytus *Schlesische Tageszeitung*, jo sakytas kalbas ir visa tai atsiuntė man. Visai medžiagai buvo būdingas vidinis bendrumas, ji turėjo panašumo ir pagal išorinius požymius. Ar Folkeris Fonlandenas buvo slaptas Hankės rašinių autorius?

Hankė į gresiantį pralaimėjimą žiūrėjo rimtai, nerašė apie stebuklingus ginklus ir stulbinamus posūkius; užuot rašęs apie būsimą pergalę, rašė apie buvusią laimę.

Jau prieš dvylika metų bolševizmas buvo pasirengęs praryti Azijos pasaulį. Kaip anuomet jis bandė pasiekti savo tikslą pasitelkęs visą politinę jėgą, taip dabar mesdamas paskutinius karinius rezervus bando užkariauti Europos pasaulį. Esame dėkingi likimui, kad padovanojo mums tuos dvylika metų ir kad turime galimybę su ginklu rankose pastoti kelią priešui. Jei prieš dvylika metų bolševizmas būtų nugalėjęs reichą, tie, kurie

būtų išgyvenę, dabartinę padėtį ir galimybę laikytų dangaus malone.

Viename straipsnyje, kuriame, matyt, bando duoti atsaką gausiai priešo paskleistoms proklamacijoms, jis randa laiko nedidelei etimologijos studijai.

Mūsų fiurerio vardas programa. Adolfo Hitlerio protėvių dokumentai liudija, kad jo senelis dar vadinosi Hiutleriu. Kilęs iš tokio pat atšiauraus krašto prie Dono, tokios atšiaurios yra ir mūsų kalnų vietovės, savo knygoje „Mano kova" Hitleris pats sako, kad jo tėvas buvo neturtingo trobelninko sūnus. Rytų Vokietijos provincijose paplitusios pavardės Hitler ir Hüttler pas mus reiškia „trobelninkas". Sakydami „heil Hitler", mes sveikiname patys save, sveikiname mus, kilusius iš mūsų kalnų ir audėjų kaimų trobelių ir pirkelių. Hitlerio vėliava yra trobelninkų vėliava, ir priešo agitacijai tvirtinant, kad šis karas yra Hitlerio karas, mes žinome, kad iš tiesų tai karas už mažažemius ir trobelninkus.

Paskutinėje kalboje, transliuotoje per radiją ir išspausdintoje *Völkischer Beobachter*, jis nebebando Breslau tvirtovės gynimui suteikti karinio prasmingumo, bet jai suteikia egzistencinę prasmę.

Prasminga tai, kad mes nusimetėme visą balastą, kurį iki šiol tempėme per gyvenimą ir klaidingai vadinome kultūra,

nors tai tebuvo pigi civilizacija. Dažnai manydavome, kad sunaikinę tuos išorinius mūsų miesčioniško gyvenimo kulisus sunaikinsime ir save. Taip nėra. Dešimtys tūkstančių vyrų ir moterų Breslau tvirtovėje patyrė, kad sąmoningai atsisveikinę su savo namais, prisiminimais, kolekcijomis, tūkstančiu mielų jų širdžiai smulkmenų, su visu tuo, ką jie laikė neatskiriama asmeninės būties dalimi, jie nepalūžo.

Anksčiau kalbėjome apie totalinį karą ir manėme totaliai kariaujantys. Tik šiandien sužinojome, ką iš tiesų reiškia totaliai kariauti.

Be to, mano draugas istorikas pridėjo liudininko parodymus, kur buvo aprašytas Hankės bunkeris: platūs laiptai, iškloti kiliminiais takais, vedė žemyn į platų, taip pat takais išklotą koridorių su jaukiais, funkcionaliais kabinetais, iš kurių koridoriukais galėjai patekti į modernias virtuvės, dušo, vonios patalpas, miegamuosius ir į kitą kuklesnę personalo virtuvėlę. Koridoriaus gale buvo Hankės kambarys: erdvus, gerai apšviestas paslėptų lempų, su masyviais baldais ir išpuoštas vertingais paveikslais bei kilimais. Hankė, dieną apsuptas dailių moterų, vakarais „audringai švęsdavo šventes, kuriose irgi dalyvaudavo nuostabaus grožio rafinuotai apsirengusios moterys, kerinčios, gundančios, tarsi nužengusios iš taikos laikų mados žurnalų. Kaip jos atsirado šiame varge ir kur šiame chaose ėjo? To niekas nebežino. Tie, kurie galėjo atsakyti į šį klausimą, pražuvo kartu su Breslau."

16

1989 metais mano mama išėjo į pensiją, ir aš ta proga padovanojau jai savaitės išvyką į Tičiną. Kai buvau mažas, kartą ji man pasakojo apie kelionę į tas vietas, apie lėtą tykų funikulierių, keliantį iš Lokarno kalnan į Maldininkystės bažnyčią, apie į miestą ir į mėlyną ežerą atsiveriantį vaizdą, apie Askonos kurorto ežero pakrantėje sustatytus stalus ir kėdes, kuriuos pasiekdavo iš viešbučio sklindanti fortepijono muzika, apie kelionę laivu į salas su užkerėtais sodais ir apie nepereinamus slėnius, kuriuose kaukė paskutiniai vilkai. Siūlydamas tokią dovaną nebūčiau nustebęs, jei motina būtų jos atsisakiusi. Bet ji priėmė.

Ryšys tarp vienišų motinų ir jų vienturčių sūnų visuomet šiek tiek primena sutuoktinių santykius. Todėl tas ryšys neteikia laimės; jame gali slypėti tokio pat beširdiškumo, niurzglumo, agresyvumo, jis gali priminti tokią pat kovą už valdžią, kaip būva ir santuokoje. Kaip ir santuokoje, kitaip nei įprastose šeimose, santykiuose tarp vienišos motinos ir sūnaus nėra trečio, nėra tėvo, brolių ir seserų, galinčių pašalinti nors kiek įtampos, neišvengiamai atsirandančios tokiame intymiame ryšyje. Santykiai sušvelnėja tik sūnui palikus motiną, dažnai jie pavirsta į praradusius įtampą „nebesantykius“, taip po skyrybų nutinka daugumai buvusių sutuoktinių. Bet santykiai gali virsti ir ramiu, artimu, gyvu ryšiu. Tad po visų tų metų, kai mudu su motina judėjome

įprastomis trajektorijomis, kai tarpusavio bendravimas retai būdavo sunkus, bet visuomet šiek tiek nuobodokas, savaitė Tičine man atrodė lyg pranašystė to, kokie galėtų būti mūsų santykiai. Mums patiko ne tik tai, ką mudu veikėme ir matėme; mama į kelionę leidosi taip džiaugsmingai, jog man retkarčiais atrodydavo, kad šaltumas ir panieka dingę jai iš veido. Kalbėjomės apie jos planus, ką ji veiks išėjusi į pensiją, ir apie mano svajonę įsteigti nuosavą leidyklą. Mama nuoširdžiai domėjosi mano iniciatyvomis, o aš – josios. Buvau apstulbęs, kaip aiškiai ir išmintingai iš savo darbo patirties ji žvelgė į mano svajonės įgyvendinimo galimybes ir sunkumus.

Kadangi tarp mudviejų viskas vyko taip sklandžiai, kartą Askonoje, sėdėdamas ežero pakrantėje, paklausiau:

– Dar niekada man nepasakojai, kaip pergyvenai karą. Kaip anuomet buvo?

Ji bandė išsisukti.

– Kad nėra ką labai pasakoti.

– Esi kilusi iš Silezijos, pažinojai Breslau ir gauleiterį Karlą Hankę, patyrei gynybą nuo rusų, miesto užgrobimą ir išvijimą iš gimtųjų vietų. Norėčiau žinoti, kaip visa tai buvo.

– Kam tau šitai?

Papasakojau jai apie Karlo istorijos paieškų tęsinį.

– Tos paieškos mane atvedė į tavo kraštus.

– Mano kraštus? Aš kilusi iš Aukštutinės Silezijos. Breslau ir Karlas Hankė – tai jau Žemutinė Silezija.

– Ar nemanai, kad privalai man daugiau papasakoti? Juk net nesugebu atskirti Viršutinės Silezijos nuo Žemutinės.

Ji nusijuokė.

– Ar nemanai, kad neprivalau daugiau pasakoti? Skirtumas tarp Aukštutinės ir Žemutinės Silezijos vienas iš nereikšmingiausių dalykų, kokių esama.

Motina laukė tarsi tikėdamasi, kad aš nusijuoksiu, ir viskas pasibaigs. Paskui gūžtelėjo pečiais, tarsi susitaikiusi su tuo, kad turės daugiau pasakyti.

– 1944-ųjų rudenį persikraustėme iš Noiradės į Breslau, kur tėvas gavo darbo užduotį municipalinėse įmonėse, nes pasitraukė anksčiau tas pareigas ėjęs žmogus. Tėvas tą darbą buvo dirbęs ir seniau, tik neklausk kokį. Jis buvo inžinierius, anuomet jau išėjęs į pensiją, bet vėl atšauktas dirbti miesto įmonėse. Kai Breslau buvo paskelbtas tvirtove, jam su motina vis dėlto buvo leista išvykti. Traukiantis juos kliudė skutamuoju skridimu pralėkusio lėktuvo šūviai.

– O tu?

– Aš? – paklausė žvelgdama į mane taip, tarsi nesuprastų, kaip sumaniau šito paklausti.

– Aš... Aš likau Breslau, kol baigėsi karas, ir paskui išsyk atvykau čionai.

– Tu išgyvenai visą tvirtovės gynimo laiką nuo pat pradžios iki pabaigos? Kaip ten buvo? Ar teko susidurti su Hanke? Ar pažinojai jo žmones? Ar lankeisi jo bunkeryje? Ar tu...

Ji nusijuokė ir mostelėjo ranka.

– Tik ne šitiek klausimų vienu kartu!

Bet ji nė nesiruošė atsakyti nei į vieną mano klausimą. Sėdėjome ir žvelgėme į ežerą. Viešbučiai jau nebesamdė pianistų, bet vienoje valtyje jaunuoliai traukė itališkus šlagerius. Iš pradžių pasigirdo tylus dainavimas, paskui pagarsėjo, sumišo su juoku ir šūksniais, galop jis vėl nutolo ir nuslopo.

– Blogiausia buvo dirbti prie pakilimo ir tūpimo tako. Keli, velki ir stumi, tau nuolat vadovauja, tave apstaugia ir iškeikia. Niekuomet nepamiršiu lėktuvų ir kulkosvaidžių burzgimo, dūzgimo, tratėjimo ir zirzimo. Kulkos caksėdavo į akmenis, ir mes turėdavome lėkti, kad spėtume į kurio nors namo tarpdurį, bet namus sprogdino, kad pakilimo takui pakaktų pločio, tad mūsų kelias iki tarpdurių vis ilgėjo. Bėgančius mus lėktuvai imdavo medžioti. Mes, jaunimas, dar šiaip taip laikėmės, bet seniai... Vieną vakarą parėjau namo ir pamačiau, kad pusės namo nebėra. Jau iš tolo išvydau vėjyje besiplaikstančias užuolaidas, raudonos rožės geltoname fone, nustebau ir pamaniau: kodėl jos tokios pat kaip ir maniškės? Tą naktį per antskrydį bombardavo padegamosiomis bombomis, ir rytą užuolaidos sudegė, o su jomis ir viskas, kas buvo bute. Stovėjau priešais namą ir pro langų angas mačiau mėlyną dangų.

Mama pasisuko ir įsmeigusi į mane akis paklausė:

– O gal nori išgirsti, kaip savi kareiviai įsilaužė į mūsų butą ieškodami vertingų daiktų? Ar kaip jie rūsyje lėbaudavo su kekšėmis? Ar kaip bomba pataikė į paštą ir sudraskė vieną

moterį, kad jos kūno dalis galima buvo krauti į dėžę: čia galva, ten koja, ana va viduriai. Ar kaip bomba pataikė į vienkinkį vežimą, užmušė arklį, o kareivį nusviedė per gatvę į sodą priešais namą? Kai jis, apstulbęs, kad išsigelbėjo, išsitiesė ir man nusišypsojo, namas griuvo palaidodamas jį. O gal nori išgirsti apie svetimšalius darbininkus, vargšų vargšus ir pasmerktus visiškai pražūčiai, jei juos sužeisdavo?

Ji kalbėjo vis greičiau ir garsiau, ir žmonės prie gretimo stalo ėmė į mus gręžiotis. Paskui mama nusisuko ir vėl žvelgė į ežerą.

– Kad ir kaip buvo, pavasaris atėjo. Kai nubudau savo gimimo dieną, buvo tylu, girdėjau giedant juodąjį strazdą, o sode žydėjo snieguolės ir ruošėsi sprogti alyvos. Buvo gražus rytas, nors visur regėjau griuvėsius ir nuolaužas. Ir lietus buvo puikus. Per Didžiąją savaitę po ilgesnio laiko vėl lijo. Lietus prasidėjo naktį, aš miegojau į sodo pusę atvirame rūsyje ir nubudau nuo šniokščiančio lietaus. Gulėjau, klausiausi ir nenorėjau vėl užmigti, nes buvo taip puiku. Švelnus, malonus pavasario lietus, kvepiantis drėgnomis dulkėmis.

Po minutėlės gūžtelėjusi pečiais pridūrė:

– Tad tiek.

– Ačiū. „Tad tiek“ tik šiandienai ar visiems laikams?

Ji dėbtelėjo į mane su palengvėjimu ir trupučiuką koketiškai.

– Visiems laikams? Iš kur man žinoti, ar tai visiems laikams?

17

Sugrįžti namo, kaip ir važiuodami į Tičiną, būtume įstengę per dieną. Bet aš norėjau sustoti ten, kur gyveno seneliai. Norėjau vėl pamatyti namą, baltegles, obelį, buksmedžio gyvatvorę, veją ir daržą. Norėjau pasėdėti ant kranto, žvelgti į vandenį, lesinti gulbes ir antis. Norėjau išgirsti, kaip geležinkelio stotys vis dar varpo dūžiu viena kitai praneša apie traukinio išvykimą. Norėjau mamai parodyti pasaulį, kuriame užaugo tėvas. Galbūt norėjau ją tuo nustebinti, apstulbinti, ištraukti iš santūrumo kiauto, išvesti iš pusiausvyros. Šiaip ar taip, apie tai, kur esame, pasakiau jai tik tada, kai apsistojome „Saulėje“, išpakavome daiktus, nusimaudėme po dušu ir prieš vakarienę išėjome dar šiek tiek pasivaikščioti palei ežerą.

– Manei, kad aš nekreipsiu dėmesio į vietoves, per kurias važiavome? – paklausė ji, pašaipiai ir provokuojamai žvelgdama į mane.

Nieko neatsakiau. Artėjome prie nedidelio parko, plytinčio ten, kur kaimo upelis įteka į ežerą.

– Čia mudu su seneliu visados lesindavome gulbes ir antis.

Priėjau prie vandens ir iš kišenės ištraukiau maišelį sužiedėjusios duonos, surinktos valgant. Kaip visuomet paukščiai priplaukė anksčiau, nei spėjau numesti pirmus trupinius, netgi nespėjau sutrupinti duonos. Kaip ir anuomet man metant lesalą kilo sąmyšis, greitieji ir stiprieji gvelbė trupinius

iš silpnųjų ir lėtųjų panosės; kryptingai mėtydamas bandžiau suderinti dalybas ir teisingumą.

Pamačiusi, ką dàrau, motina nusijuokė klausdama:

– Ar nori antis išmokyti teisingumo?

– Senelis taip pat iš manęs šaipydavosi. Tokia tad esanti ta gamta: stiprieji gauna daugiau nei silpnieji, greitieji daugiau nei lėtieji. Bet aš nesu gamta.

Mama ištiesė delną, aš padaviau sužiedėjusios duonos gabalą, o ji laužė ją mažais gabaliukais ir svaidė tolyn nuo kranto gulbėms, dviem baltaplunksniams tėvams ir penkiems šviesiai rudiems jaunikliams.

– Tik todėl, kad gulbės man patinka labiau nei antys.

– Ar tau niekada nemagėjo sužinoti, kur užaugo tėvas?

Ji dar kartą ištiesė man delną ir gulbėms mestelėjo šiek tiek trupinių.

– Žinau, ko dar imsi klausinėti: koks, beje, buvo tėvas? Kaip ten nutiko, kai judu susitikote, pamilote vienas kitą, susituokėte? Kaip verteisi, kai jis išėjo, kai jis mirė? – Ji papurtė galvą. – Kaip manai, kodėl nieko tau nepasakojau? Nemėgstu pasakoti. Nemėgstu. Nekenčiu šito.

Ji kalbėjo taip aršiai, kad buvau linkęs nieko nebesakyti. Motinos aršumą aš žinojau; jis versdavo manyti, kad galiu tikėtis bet ko: bet kokios niekšybės, bet kokio riksmo, bet kokio smurto, ir tik drausminanti žodžių ir sakinių struktūra trukdo pasireikšti kraštutinumams. Kai buvau vaikas, kartais neišvengdavau jos smūgių, kurie iš tikrųjų nebuvo

skaudūs, bet išmušdavo pagrindą iš po kojų. Mama mušdavo tarsi norėdama nuo manęs atsiginti, nustumti nuo savęs, manimi atsikratyti. Visuomet, kai ji įširsdavo, puldavau į paniką. Dabar man atrodė, kad savo aršumą ji gali įjungti ir išjungti, tarsi ji su manimi žaistų. Nenorėjau prisidėti prie šito žaidimo.

Padaviau mamai dar kelias duonos kriaukšles, ir mudu lesinome antis ir gulbes, kol maišelis ištuštėjo.

– Gal grįžkime į viešbutį?

Po vakarienės ji paklausė:

– Ką žinai apie tėvą?

– Žinau, kad jis čia užaugo, būdamas mažas turėjo medinį arkliuką ir iš popieriaus išlankstytą kepurę, tapęs gimnazistu gavo kaklaraištį, kostiumą ir dviratį, vėliau vilkėjo eglutės rašto golfo kelnių kostiumą, kolekcionavo pašto ženklus, giedojo chore, žaidė rankinį, braižė, piešė, mėgo eilėraščius, buvo trumparegis, po abitūros buvo atleistas nuo karinės tarnybos, studijavo teisę, atvyko į Vokietiją ir negrįžo iš karo.

Ji nusijuokė:

– Tai tu žinai daugiau už mane!

Motina ir vėl lūkuriavo, gal aš susijuoksiu, ir tema pasibaigs. Paskui giliai įkvėpė sakydama:

– Jis buvo nuotykių ieškotojas. Šveicaras, studijuojantis teisę ir vieną dieną sau pareiškiantis, kad būtų beprotis, jei sėdėtų auditorijose, tūnotų bibliotekose ir seminaruose aiškindamasis teisę ir gyvenimą, kai už sienų sprogsta pasaulis,

o drauge su juo teisė ir gyvenimas. Kaip jis pateko į Sileziją, aš nežinau.

– Mudu susipažinome 1944-ųjų rugsėjį Noiradėje. Buvo saulėta, šilta diena, vakare nuėjau į sodo užeigą, o jis sėdėjo vienas prie stalo. Aš prisėdau, laukiau ateinančios draugės ir negalėjau į jį nežiūrėti – buvau pamiršusi, kaip dailiai gali atrodyti jaunas vyriškis, kai vilki ne uniformą, bet kostiumą, gerai pasiūtą tvido kostiumą su liemene, mėlynus marškinius, ryši raudoną kaklaraištį su taškučiais. Netikėtai jis atsistojo, šypsodamasis priėjo prie mano stalo ir paklausė, ar galįs prie manęs prisėsti arba eiti su manimi pasivaikščioti ir paskui pakviesti vakarienės. Aš...

Ji nebaigė sakinio.

– Ir kas toliau?

– Kartu praleidome vakarą, naktį, dar dvi dienas ir naktis, o paskutinį rytą susituokėme. Paskui jis privalėjo iškeliauti, vėl jį pamačiau tik 1945 metų balandį Breslau. Vieną rytą jis išdygo mano rūsio griuvėsiuose ir padavė šveicarišką pasą. Jis kalbėjo su šveicarišku akcentu, kuriuo kalbant viskas skambėjo lengviau. Tarsi griuvėsiai, skurdas ir mirtis būtų ne tokie baisūs. Jis pamatė mano pilvą ir tarė: „Tausok save ir tą kitą." Po kelių dienų jis pasuko ne ta gatve ir į jį pataikė.

– Tu...

– Aš visa tai mačiau. Jis atsisveikino su manimi, patraukė gatve ir buvo nušautas. Kartais taip nutikdavo: dar tik ką galė-

jai vaikščioti kokia gatve, o paskui, žiūrėk, vokiečiai su rusais dėl jos jau kaunasi.

Kai motina liovėsi kalbėjusi, vėl norėjau paklausti. Bet ji pakėlė į mane akis. Iki tol visą laiką žvelgė į savo rankas skreite.

– Jis buvo tokio pat ūgio kaip tu, paveldėjai įkypas žalias tėvo akis ir rankas.

Tai buvo programos priedas. Jos veidas neleido abejoti, kad spektaklis baigtas, uždanga nusileido.

KETVIRTA DALIS

I

Kai griuvo Berlyno siena, turėjau karščio ir gulėjau lovoje. Užmigau anksti, be televizoriaus, neišklausęs žinių, nepamatęs rodomų jaunų vaikinų ir merginų ant sienos prie Brandenburgo vartų, džiūgaujančių Rytų ir Vakarų Berlyno gyventojų prie perėjų į priešingą zoną, nuo savo gebėjimo būti draugiškiems nustebusių liaudies policininkų. Kitą rytą tie vaizdai laikraštyje jau buvo istorija. Ar jie įamžino paklydimą, kuris netrukus bus atitaisytas, ar naujo pasaulio pradžią – vedamasis straipsnis negalėjo žinoti.

Prisiminiau 1953 metų birželio 17 dienos sukilimą, sienos statybos pradžią 1961 metų rugpjūčio 13 dieną, sukilimą Vengrijoje, Kubos krizę, Kenedžio nužudymą, nusileidimą Mėnulyje, amerikiečių pabėgimą iš Saigono, Pinočeto pučą, Niksono atsisveikinimą su Baltaisiais rūmais, Černobylio reaktoriaus avariją. Kiekvienas prisiminimas išplaukė vaizdu: darbininkai su Vokietijos vėliava priešais Brandenburgo vartus, mūrininkai, stebimi kareivių, vieną ant kito kraunantys betono blokus, raketų išdėstymo nuotrauka, padaryta iš oro, Džonas ir Džeki atvirame limuzine, apsitūlojęs

žmogus greta nuostabiai gražiai plevėsuojančios amerikiečių vėliavos smėlio ir akmenų tyruose, sraigtasparnis ant Amerikos ambasados stogo ir prie jo besiveržiantys žmonės, Aljendė su šalmu ant galvos ir automatu rankose, pasiruošęs ginti prezidento rūmus, kabančiam šalmo dirželiui jau pranašaujant pralaimėjimą, Niksonas pievutėje prieš Baltuosius rūmus, iš sraigtasparnio nufotografuotas reaktorius, nerodantis ką nors mirtina ir vis dėlto mirtinai atrodantis. Prisiminimą apie Vengriją lydėjo ne vaizdas, bet garsas: mudu su mama atsitiktinai sugavome Budapešto radijo stotį, paskutinėmis sukilimo dienomis pasaulio prašančios pagalbos angliškai, prancūziškai ir vokiškai. Be istorinių įvykių, vykstančių kažkur toli, mano gyvenime būta ir istorijos visai šalimais. Būčiau galėjęs turėti ne tik išsaugotus jos vaizdus, bet ir patirti pačią istoriją. Bet aš praleidau progą. Kai studentai ėjo į gatves, aš kaliau pinigus, o kai Kalifornijoje būčiau galėjęs sutikti paskutinius hipius ir gėlių vaikus, mokiausi masažo. Nedalyvavau demonstracijoje nei Bonoje prieš ginkluotės stiprinimą, nei Brokdorfe prieš atominio kuro strypų sandėliavimą, nei Frankfurte prieš vakarinio pakilimo tako tiesimą.

Šįsyk pražiopsoti istorijos nenorėjau. Sveikai išsimiegojau, nuvažiavau į leidyklą, pasiprašiau atostogų, tą pačią dieną nuskridau į Berlyną ir šalutinėje Kurfiurstendamo gatvėje išsinuomojau kambarį. Pensionatas užėmė trečią ir ketvirtą kadaise aristokratiško, bet dabar jau aptriušusio namo su nuo-

mojamais butais aukštus. Mano kambarys buvo užgriozdintas pliušu, kiču ir plastikine dušo kabina, o niūrioje pusryčių patalpoje kerojo dirbtinių augalų džiunglės. Pažvelgęs į kiemą galėjai pamiršti, kad lauke diena.

Miesto traukiniu nuvažiavau į Rytų Berlyną ir ėjau gatvėmis. Buvo vidurdienis. Pilnos užkandinės, skubantys pėstieji, išnaudojantys pietų pertrauką pirkiniams, plačiose gatvėse trabantų, vartburgų ir kuprotų krovininių automobilių srautas, aitrus kūrenamos rusvosios anglies tvaikas, kai kur ant šaligatvio krūvos briketų, laukiančių, kol pro pažemiui esantį langą bus sumesti į rūsį, šen bei ten raudonos vėliavos, skelbiančios apie VDR gyvavimo keturiasdešimtmetį. Tokia buvo socialistinė kasdienybė. Ta kasdienybė buvo pilka, mažne tokia pat, kokią mačiau anksčiau lankydamasis Rytų Berlyne, prieš pastatant sieną, dar būdamas mokinys su klase ir vėliau studentaudamas kartu su seminaro grupe, nagrinėjančia marksistinę teisės ir valstybės teoriją. Kaip ir anuomet ta kasdienybė mane graudino. Ne pagal laiką lėtas ir varganas gyvenimas ir bejėgiškas bandymas nereikalingais šviesoforais, nuobodžiomis reklamomis ir veidrodiniais stiklais naujų statinių languose įrodinėti modernumą man priminė bergždžią rimtumą, su kuriuo vaikai kuria suaugusiųjų pasaulį ir žaidžia suaugusiuosius. Tai mane graudino, nors žinojau, kad pasaulis, kurį čia pastatė tie vaikai, gali būti kankinamai smulkmeniškas, o jų žaidimai niekšiški ir žiaurūs.

Aleksandro aikštėje nuėjau į universalinę parduotuvę, kurioje jau buvo pardavinėjami kalėdiniai angelai, sparnuotos metų pabaigos personažai. Leidausi spūsties nešamas pro prekystalius, ant kurių neradau į ką pažiūrėti ir ką pirkti. Norėjau išleisti išsikeistus pinigus ir ieškojau popieriaus prekių, laiškinio popieriaus bloknotų ir vokų, aplankų ir segtuvų, kurie visuomet praverčia. Bet bloknotai laiškams ir vokai buvo liniuoti, o aplankai ir segtuvai atrodė taip, kad kartą panaudoti jie subyrės. Gatvėje Po liepomis esančiame knygyne nusipirkau knygų apie šachmatų partijų pradmes, nors žinojau, kad jų niekada neskaitysiu.

Universitetas buvo nebesaugomas, kaip anksčiau, man lankantis Berlyne su seminaro grupe. Įėjau į vidų, užuodžiau valiklių ir dezinfekcinių priemonių kvapą, radau skelbimų lentas, ant kurių buvo skelbiama renginių datos, darbo laikas, skiriami ir nukeliami FDJ[15] susirinkimai. Pro praviras duris nepastebėtas įsmukau į niūrią auditoriją; čia buvo skaitoma paskaita apie moderniąją VDR literatūrą. Išbuvau iki galo, pakerėtas užburtos didelės patalpos, kurioje sėdėjo tik studentų saujelė ir ant profesorės pulto degė viena lempelė, atmosferos. Paskui vėl atsidūriau gatvėje. Žemas pilkas dangus patamsėjo, užsidegė žibintai. Ko tikėjausi iš susitikimo su istorija? Kad žmonės trauks į demonstracijas? Būriuosis gatvių sankirtose ir aptarinės padėtį? Užiminės

[15] Freie Deutsche Jugend *(vok.)* – VDR Laisvojo vokiečių jaunimo sąjunga.

ministerijas ir radijo stotis? Užpuls ir nuginkluos policiją? Ardys sieną?

Matyt, istorija niekur neskuba. Ji žino, kad gyvenant reikia dirbti, eiti apsipirkti, ruošti maistą ir valgyti, vaikščioti į valstybės įstaigas, sportuoti, susitikti su draugais ir giminėmis taip pat reikia laiko. Tikriausiai ir per Prancūzijos revoliuciją nebuvo kitaip. Jei liepos 14-ąją šturmuoji Bastiliją ir nedirbi, liepos 15-ąją turi užbaigti ką pradėjęs batsiuvio dirbtuvėje ar siuvykloje. Po ryto, praleisto prie giljotinos, vidudienį turi eiti kalti vinukų ir siūti. Ką veiksi visą dieną prie paimtos Bastilijos? Ką darysi prie išardytos sienos?

2

Dalį laiko, duoto kasdienybės rytų berlyniečiams, jie šiaip ar taip praleisdavo ne Rytų, bet Vakarų Berlyne. Jie vyko apsipirkti. Lyginti prekes, prekių ženklus ir kainas, susekti nuolaidų akcijas, atskirti pirkinius tikrai palankiomis kainomis, nuo tariamai palankių – viso šito taip pat reikia išmokti ir toliau lavinti įgūdžius.

Ėjau Kurfiurstendamu ir Tauencynu, užsukau į universalines parduotuves, drabužių ir batų parduotuves, statybos, elektros ir maisto prekių centrus ir stebėjau pirkėjus. Ar tai – Vakarai? Ar per tuos, kurie ne palengva priprato, o per dieną turėjo su tais Vakarais susigiminiuoti, atsiskleidžia tikrasis Vakarų vei-

das? Godulio veidas? Bet paskui pamačiau jauną porą, švelniai apžiūrinėjančią ir liečiančią išdėliotas liemenėles, kelnaites ir marškinėlius ir galop laimingą išeinančią su išsirinktu daiktu, kad mano komercijos ir vartojimo pesimizmas ėmė atrodyti arogantiškas. Vitenbergo aikštėje stovėjo kilnojamas bananų pardavėjo prekystalis. Žmogus vos spėjo atplėšinėti dėžes, dalyti kekes, sverti, imti pinigus ir duoti grąžą. Vieno banano jis negalįs parduoti, aš turėčiau imti mažiausiai dešimt. Pirkėjas iš Rytų Berlyno man vieną bananą padovanojo.

Ir antrą dieną vaikštinėjau po Rytų Berlyną, bet ne po centrą, o gyvenamuosius kvartalus. Duobėtos gatvės, pėsčiųjų takai iš didelių plokštelių ir mažų trinkelių daug kur užlopyti žvirgždu ir derva, pilkos sutrešusios medinės tvoros, fasadai su dideliais nubyrėjusio tinko plotais ir matomomis plytomis – iš pradžių nustebau, kad šitas nykimas mane jaudina tarytum kas artima. Paskui supratau, kad vaikštau savo praeities gatvėmis, penktojo dešimtmečio pabaigos ar šeštojo dešimtmečio pradžios gimtojo miesto gatvėmis, savo vaikystės gatvėmis. Pabandžiau ir man pavyko: kaip kadaise vaikystėje plika ranka sutrupinau pilką, sutrūnijusią tvoros lentą.

Sutemo. Vėl visą dieną virš miesto kabojo žemas ir sunkus dangus, o ėmus temti jis, sakytum, nusileido ant namų, parkų, aikščių ir gatvių. Ilgesingai žvelgiau į šviesius ir melagingai saugumą žadančius langus. Sėdint metro ir žiūrint į namo grįžtančius žmones, mane vėl apėmė ilgesys, nors iš tikrųjų nė vienam nepavydėjau jo namų, jo šeimos, jo vakaro.

Pensionate sutikau ką tik atvykusį amerikiečių žurnalistą. Mudviem kartu vakarieniaujant jis manęs visko klausinėjo. Kaip įvykiai klostysis toliau? Ar VDR vokiečiai nori atskiros laisvos valstybės? Ar jie nori valstybių suvienijimo? Ko nori Vokietijos Federacinės Respublikos vokiečiai? Ar VDR bus suvestos sąskaitos su komunistais? Ar rusai liks VDR, ar pasitrauks? Ar išsilaikys Gorbačiovas? Ar kariškiai puču ims valdžią? Tai, kad nežinojau, ką atsakyti į jo klausimus, žurnalisto netrikdė. Ko aš asmeniškai tikiuosi iš šitų įvykių?

Aš kalbėjau apie abi Vokietijos puses – katalikiškus, turtingus, gyvenimo džiaugsmu trykštančius, ekstravertiškus Vakarus su Reinu ir Bavarija ir protestantišką, prūsišką, skurdžią, introvertišką Rytų pusę. Rytinė dalis, kaip ir Vakarinė, esanti mano dvasinio pasaulio dalis, ir aš norįs, kad joje galėčiau taip pat laisvai judėti, dirbti, gyventi ir mylėti. Gal pakaktų, jei VDR man būtų atvira kaip Austrija ar Šveicarija. Bet ar nebūtų natūraliau dvi puses sudėti į daiktą?

Jis leido man šnekėti. To, ką kalbėjau, prieš prabildamas pats dar nežinojau. Bet dabar tai man atrodė visiškai aišku. Tarsi būčiau ilgai ir nuodugniai svarstęs. Arba kulniuodamas pėsčiomis per Rytų Berlyną būčiau susidūręs ne su nykstančiais namais, o su Liuterio ir Bacho, Frydricho Didžiojo ir prūsų reformatorių pasauliu.

Paaiškinau jam ir tai, kodėl nebus sąskaitų suvedinėjimo.

– Grįžęs namo Odisėjas tik todėl galėjo iššudyti jaunikius ir pakarti su jais prasidėjusias tarnaites, nes jis namie neliko.

Odisėjas patraukė toliau. Jei nori likti, privalai tarpusavyje susiderinti, o ne suvedinėti sąskaitas. Juk tiesa, kad Amerikoje po pilietinio karo sąskaitos nebuvo suvedinėjamos? Amerika po susiskaldymo vėl grįžo į savo ribas, kad tokia ir liktų.

Ar jis juokėsi žiūrėdamas į mane, ar juokėsi iš manęs? Nebuvau tuo tikras. Ištuštinome du vyno butelius Bet tiek pat apgirtęs buvau nuo abiejų dienų. Praeitis ir ateitis, gausa ir skurdas, džiaugsmas ir griežtumas, išorinis ir vidinis gyvenimas – visko čia buvo, pasaulis suapvalėjo ir papilnėjo, o aš sėdėjau jo viduryje su vyno taure.

3

Prieš išskrisdamas namo dar kartą patraukiau į universitetą gatvėje Po liepomis. Šįkart užlipau plačiais raudono marmuro laiptais, praėjau pro Markso tezę, skelbiančią, kad filosofai tik skirtingai aiškina tikrovę, bet svarbiausia ją pakeisti. Platūs koridoriai buvo tušti, kito aukšto laiptuose ir koridoriuose taip pat nieko nesutikau. Ore vėl tvyrojo aitrus valiklių ir dezinfekcinių priemonių tvaikas.

Prie vienų durų skelbimų lentoje buvo pranešama apie paskaitą ir seminarą iš kapitalistinių valstybių konstitucinės teisės srities. Man beskaitant temas, durys atsivėrė, prie manęs priėjo ponas ir ištiesė ranką klausdamas:

– Daktaras Riomeris?

Paspaudžiau ranką atsakydamas:

– Daktaras Debaueris.

– Profesorius Pfisteris pranešė, kad atvyksta daktaras Riomeris. Ar jūs vietoj Riomerio?

– Gal jis dar atvyks.

– Užeikite, – pasakė jis, kviečiamai mostelėjęs ranka, prisistatė esąs daktaras Fachas, paėmė mano paltą ir pro kitas duris nuvedė į patalpą su pasieniais sustatytomis spintomis ir viduryje plytinčiu ilgu stalu, prie kurio sėdėjo nemažai vyrų ir moterų: vieni jauni, kiti seni, vieni su kaklaraiščiais ir švarkais, kiti su nertiniais. Daktaras Fachas paragino mane sėstis prie siaurojo stalo galo. Jam kalbant, prie draugijos prisidėjo ir daugiau dalyvių.

Sužinojau, kad profesorius Pfisteris iš Hanoverio, vienas iš nedaugelio, palaiko ryšius su Humboltų universiteto profesoriumi Lumeriu abiejų vokiečių valstybių teisės mokslų srityje ir kad abu sutarė, jog dabar, atidarius sieną, keli docentai iš Hanoverio turėtų dėstyti Humboltų universitete, ir atvirkščiai. Jie laukė privatdocento daktaro Riomerio, bet čia pasirodęs aš.

– Daktare Debaueri, ar jūs taip pat esate privatdocentas?

– Dar nesu visai užbaigęs habilitacijos. Esu ne iš Hanoverio, ir asmeniškai manęs profesorius Pfisteris vykti nekalbino. Bet, – bandžiau išsisukti paprastai, – esama manančiųjų, kad valstybės ir administracinės teisės sričiai pastiprinimas ypač reikalingas.

Savo disertaciją rašiau apie pagrindines teises.

Manęs nepaklausė, kas gi tie „manantieji“, kad Humboltų universitete turėčiau dėstyti valstybės ir administracinę teisę. Manęs klausinėjo apie disertaciją ir habilitaciją, kitus mokslinius darbus ir projektus, dėstymo didelei auditorijai ir mažoms grupėms patirtį, praktinę veiklą ir politines pažiūras. Bandžiau nemeluoti. Bet galop išėjo taip, kad Amerikoje mokiausi ne masažo, o dėsčiau lyginamąją administracinę teisę, ten skelbiau straipsnius, Vokietijoje vadovavau tiriamajam darbui ir buvau bebaigiąs habilitaciją.

Nors langas buvo atviras, patalpoje buvo per karšta, ir mane mušė prakaitas. Spintos, ilgas stalas, didelė draugija – jaučiausi kaip mokinys, mokytojų kambaryje per mokytojų susirinkimą privaląs pasiaiškinti. Gal dėl to meluoti man darėsi vis lengviau. Į mano užuominą, kad kaip tam tikras mokslinis bendradarbis esu dalyvavęs daugelyje procesų Vokietijos Federacinės Respublikos konstituciniame teisme SPD[16] valdomų šalių pusėje, buvo pritariamai palinksėta galvomis. Buvo pagarbiai išklausyta ir tai, kad pasiaukštinau iš leidyklos redaktoriaus pareigų į mokslinio konsultanto postą ir pažadėjau bibliotekai nemokamai parūpinti literatūros. Galop daktaras Fachas sekcijos vardu padėkojo man už pokalbį.

– Kolega Debaueri, mes džiaugtumės, jei gruodį pradėtumėte pas mus skaityti paskaitas ir vesti seminarą apie Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinę teisę.

[16] Sozialdemokratische Partei Deutschlands *(vok.)* – Vokietijos socialdemokratų partija.

4

Taigi, gruodį prasidėjo nauja kasdienybė. Pirmadieniais ir antradieniais dėstydavau, o kitą savaitės dalį dirbdavau leidykloje. Vienai Rytų Berlyne praleidžiamai dienai imdavau atostogų, o antrai laisvą dieną suteikdavo leidykla, šitaip prisidėdama prie vokiečių vienybės. Iš pradžių paskaitoms ruošdavausi namie ir pirmadienio rytą skrisdavau į Berlyną. Bet netrukus ėmiau skraidyti penktadieniais pasiėmęs knygas, kurių reikėdavo paskaitoms ruoštis. Gyvenau universiteto svečių namuose, šimtmečių sandūroje statytame degtų plytų pastate, o kiemas, į kurį išėjo mano kambario langai, dieną naktį būdavo toks tylus, jog atrodydavo, kad žmonės, dirbantys ar gyvenantys už kitų namų langų, užkerėti ir nugrimzdę į gilų miegą. Kartais bandydavau juos įsivaizduoti: laboratorijoje, kurią spėjau esant lygiagrečiame namo priešais aukšte, prie šnypščiančių Bunzeno degiklių šnarpščiančius chemikus, virš laboratorijos įrengtoje kontoroje galva ir krūtine į stalą įsikniaubusius referentus, bute kairėje kitapus kiemo krėsle susmukusį tėvą su iš rankos iškritusiu alaus buteliu ir prie viryklės palinkusią motiną.

Pusryčiaudavau viešbutyje už dviejų gatvių. Nešinas lėkštę eidavau per pusryčių patalpą, paimdavau bandelę, čia griežinėlį dešros, ten gabalėlį sūrio ir galiausiai sviesto bei marmelado, parodydavau pilną lėkštę padavėjui, o jis tiksliai paskaičiuodavo sumą: 73 arba 97 pfenigiai, jei nepasikuklindavau – 1,36 markės.

Pirmą antradienio rytą drauge ėjo ir daktaras Riomeris. Išvakarėse jis pabeldė į mano duris, prisistatė ir užmezgė pokalbį, kuris mane bė perstogės glumino. Kai ėmiau išsisukinėti teigdamas, kad turiu pasiruošti paskaitai, jis pasiūlė kartu papusryčiauti.

Jam atrodė žeminama, kad privalu rodyti ir apmokėti kiekvieną kąsnį. Tai esą smulkmeniška, jis jaučiasi įtarinėjamas, kad įsidėjęs per daug, tai esanti įkyrios globos ir kontrolės viršūnė. Tikriausiai padavėjas dirbąs valstybės saugumui. Tuomet jis pasišaipė:

– Argi Marksas nežadėjo: kiekvienas – pagal sugebėjimus, kiekvienam – pagal poreikius?

Tai, kad ginu bufetą, jam atrodė it ginčiau valstybės saugumą. Habilitacijos darbą jis rašė apie nacionalsocialistų Civilinio kodekso interpretavimą ir įžvelgė panašumų su socialistų traktavimu. VDR teisėjai ir profesoriai esantys tokie pat bailiai, kaip ir Trečiojo reicho teisėjai ir profesoriai, dėl karjeros iškraipę teisę. Drąsos ir stiprybės priešintis čia taip pat reikia, kaip reikėjo ir anuomet. Jis uždėjo delną man ant dilbio tardamas:

– Negalime kartoti klaidos, kurią padarė mūsų tėvai. Privalome priešintis. Jei nesuvoksime šito istorijos duodamo ženklo, istorija tėra tik beprasmiškos ir betikslės skerdynės, – pasakė jis ir spustelėjo ranką. – Tai mūsų istorinis uždavinys. Dėl to mes čia ir esame.

Pirmą kartą atidžiai į jį įsižiūrėjau: apvalus, malonus veidas, mėsingos rankos, tuklus kūnas. Nežinojau, kas mane iš to, ką

jis pasakė, šitaip trikdė. Supratau, kad man jis nepatinka, ne tai, kaip jis atrodė, sėdėjo, kaip delnu lietė mano ranką.

– Priešintis? Ketinate priešintis padavėjui?

Pasakiau tai ne tam, kad jį išginčiau. Bet, kai netardamas nė žodžio jis atsistojo ir išėjo, su malonumu sumokėjau 60 pfenigių už jo kavą ir 82 pfenigius už jo bandelę, sūrį, sviestą ir marmeladą.

Iš pradžių į mano paskaitas susirinkdavo 30–40 studentų, paskui kas savaitę jų daugėjo. Jie ateidavo ne todėl, kad būčiau buvęs geras oratorius. Kas savaitę atrodė vis labiau tikėtina, kad ateina VDR galas ir kad abi valstybės bus suvienytos, VDR prijungta prie VFR. Visi studentai buvo nacionalinės liaudies armijos karininkai, visos studentės – kvalifikuotos darbininkės; tai buvo susiformavę jauni žmonės, dažnai turintys šeimas, susaistyti su VDR ir prieš akis turintys aiškų tikslą – tapti teisėju, prokuroru ar advokatu. Nenoromis, bet apsisprendę, jie ėmė persiorientuoti: mokėsi naujosios teisės lyg kokios užsienio kalbos, kalbos šalies, į kurią nublokš ne simpatija, bet profesinė būtinybė. Nei per paskaitas, nei per seminarus jie nieko neklausinėdavo, nereikšdavo savo nuomonės, o į mano klausimus reaguodavo kaip į nemalonų trukdymą. Kai per seminarą daviau užduotį kritiškai referuoti apie nutarimus ar mokslinius straipsnius, jie apsiribojo menkiausiu, skurdžiausiu turinio perteikimu. Kartą išgirdau, kaip po mano pranešimo studentas tyliai sau burbtelėjo:

– Juk jis pats tuo netiki.

Pabandžiau užvesti pokalbį. Pamačiau, kad studentą trikdė ne tai, kad aš netikėjau, ką kalbu, bet tai, kad norėjau juos įtikinti, kad tikiu, ką kalbu.

Kas savaitę keitėsi ir santykis su sekcijos kolegomis. Kai prisistačiau, jie su manimi elgėsi kaip su kandidatu, galėsiančiu laikyti save laimingu, jei būsiu priimtas, o dabar pamažu ėmė manyje įžiūrėti pranašą naujo pasaulio, kuris nesulaikomai veržėsi į seną jų pasaulį grasindamas jį pakeisti arba sugriauti. Susidurdavau su ignoravimu, šaltu mandagumu, pašaipiu smalsumu, dalykiniu susidomėjimu keičiantis informacija apie skirtingus mūsų pasaulius, tikru džiaugsmu atrandant naują bendrą ateitį ir drąsa bei baime dėl būsimų iššūkių.

Viena kolegė nusivedė mane į sekcijos partijos narių susirinkimą. Gorbačiovas buvo pasakęs kalbą, kurią reikėjo aptarti. Dvidešimties ar trisdešimties narių susirinkimo pirmininkas keliais sakiniais priminė, kokia proga ta kalba buvo sakyta, apie ką ji, ir nužvelgęs dalyvaujančius kvietė pasisakyti.

Buvo pilkos Berlyno žiemos popietė, apie ketvirtą valandą lauke jau sutemę, ir dekano kabinete, kuriame vyko susirinkimas, tik rašomojo stalo lempa skleidė silpną šviesą. Kaip ir visos Rytų Berlyno patalpos, šis kabinetas buvo perkaitintas, o po pirmininko žodžių stojus ilgai tylai mačiau sunkstančias žmonių akis ir pats kovojau su nuovargiu. Tuomet man

nepažįstamas žmogus prabilo. Iš pradžių klausiausi jo stebėdamasis, paskui pakerėtas. Jis kalbėjo nieko nepasakydamas. Jo kalbėjimas nebuvo padrikas, sakiniai turėjo pradžią ir pabaigą, jungėsi vienas prie kito, Markso ir Lenino citatos buvo dailios, ir tai, ką jis priminė ir apie ką kvietė pamąstyti, skambėjo taip, tarsi būtų turėję pagrindą. Bet tai nevedė prie jokios tezės, jokios minties, nei teigiamos, nei kritinės. Tai buvo vengimas bet kokio konstatavimo, atsiliepimo, dėl kurio vėliau galėtum sulaukti kritikos ar turėtum pats save kritikuoti. Tai buvo kalbėjimo rūšis, paklūstanti sudėtingiems saviems dėsniams, dažnai tik varganai nemokšiškai praktikuojama, bet šiuo atveju pasiekusi meno aukštumų. Absurdiško meno. Jei jis išnyks su jį pagimdžiusiu pasauliu, neišliesiu nė ašarėlės. Kartu mane liūdino, kad menas gali šitaip pradingti.

5

Vieną vakarą namie radau laišką iš Rytų Berlyno. Ar aš dar tebesidomįs Folkeriu Fonlandenu? Roza Habė tik dabar pamačiusi mano skelbimą laikraštyje; tą laikraščio puslapį jos draugės iš Vakarų Vokietijos sumaigė į gniužulėlį ir panaudojo kaip siuntinuko kamšalą.

Aš jai paskambinau, ir moteris mane pakvietė sekmadienį prieš pietus į savo namus Pankove. Atnešiau jai gėlių puokštę,

gražiausią, kokią gavau Rytų Berlyno gėlių parduotuvėje, varganą, kaip paliegusios vištelės plunksnos. Ji priėmė gėles tarsi kokią brangenybę, tik nesupratau, ar su tikru džiaugsmu, ar su ironija. Tai buvo žvali sena dama, kalbanti tyliu aiškiu balsu ir grakščiai judanti. Arbatos mane pakvietė į oranžeriją.

– Savo skelbime jūs minite Folkerio Fonlandeno gyvenimo etapus ir rašinius. Bet kodėl jūs juo domitės istorine prasme?

– Nežinau. Kartais turiu nuojautą, ir ji pasiteisina. Kartais nepasiteisina.

Žvelgdama į mane abejojančiai, bet maloniai dama paklausė:

– Ir šitiek pastangų tik dėl nuojautos?

Nusijuokiau ir papasakojau jai apie savo senelius, sugrįžėlio romaną, namą Kleinmejerio gatvėje, karo laikų straipsnius ir Hankei juntamą artumą.

– Nesu istorikas. Prisistačiau istoriku, kad į mano skelbimą žmonės žiūrėtų rimtai. Bet iki jūsų laiško niekas rimtai dėl skelbimo neparašė.

– Aš į jūsų skelbimą būčiau atsiliepusi ir be šito, – tarė ji, linguodama galva. – Vis dėlto ne be nuodėmės? Mums jis buvo Valteris Šoleris, ir kai kartą gatvėje toks vienas užkalbino jį kreipdamasis kaip į Folkerį Fonlandeną, jis tam žmogui taip maloniai, su tokiu pranašumu atsakė, jog šis apsirikęs, kad mes, buvę šalia, nė akimirką nesutrikome, o jį užkalbinęs ėmė dvejoti. Bet paskui Šoleris dingo, prašapo per naktį, neatsisveikinęs.

– Šiaip ar taip, jums atmintyje išliko ana žmogaus akistata su juo, kaip su Folkeriu Fonlandenu, nes jūs vis dėlto kažką įtarėte?

– Įtariau? Ne, nieko neįtariau.

Bet ji nepasakė, dėl ko šitą epizodą įsiminė, o aš ir nespyriau pasakyti. Neatsisveikinęs – tai galėjo reikšti, kad jiedu buvo artimi.

– Ką Valteris Šoleris veikė?

– Iki 1946 metų rudens jis vadovavo laikraščio *Nacht-Expreß* literatūros skyriui ir pats rašė: teatro ir literatūros recenzijas, esė, istorijas. Mums atrodė, kad jis draugavo su sovietų karinės administracijos majoru, kuris užkulisiuose buvo tikrasis vyriausiasis redaktorius, mažas apvalainas gudrus Leningrado žydas. Žinoma, oficialus vyriausiasis redaktorius buvo vokietis, o *Nacht-Expreß* – politiškai nepriklausomas bulvarinis laikraštis.

– Nebloga karjera žmogui, atsiradusiam iš niekur.

– Jis neatsirado iš niekur. Valteris buvo žydas, kilęs iš Vienos, prasidėjus žydų persekiojimui, slėpėsi tėvų name Alpėse, kol 1944–1945 metų žiemą buvo kaimyno įduotas. Jis žinojo tikras pavardes ir pažinojo tikrus veidus, turiu galvoje pavardes ir veidus draugų iš Aušvico; juos naciai spėjo nužudyti jau paskutinę minutę. Ir jis turėjo ant dilbio numerį.

– To negali būti!

– Mintinai mokėjau tą numerį, kol... – Ji nuraudo. – Kol prieš dvejus nepatyriau apopleksijos. Suprantate, anuomet jį

truputėlį globojau. Jis buvo žmogus be gimtinės, kaip ir kiti vidutinio luomo miestiečių vaikai, iškritę iš savo pasaulio, nors dėję daug pastangų, bet nepritapę prie mūsiškio. Todėl Becheris jį ir mėgo. Jautė gimininga likimą.

– Ar jis sakė, kas nutiko jo tėvams?

– Jie buvo suimti išsyk prijungus Austriją prie Vokietijos, tėvas – politiškai aktyvus advokatas, o motina – psichoanalitikė. Jis daugiau jų neberegėjo.

– O gal jūs žinote, ar ketvirtąjį dešimtmetį Vienoje gyveno toks advokatas Šoleris? Arba gal advokatas Fonlandenas?

Ji sėdėjo įsitempusi, sudėjusi į skreitą rankas ir nudelbusi žvilgsnį į grindis.

– Jo nešnipinėjau. Jis dingo ir tiek. Daug žmonių vieną dieną būdavo dar čia, o kitą – nė pėdsako. Tokie buvo laikai.

– Bet dabar, kai jūs žinote...

Ji pažvelgė į mane priešiškai tardama:

– Aš visiškai nieko nežinau. Norite mane įtikinti, kad Valteris Šoleris mane apgavo, kaip tą baisų anuomet jį užkalbinusį ir Folkeriu Fonlandenu pavadinusį žmogų?

– Ar žinote, kas buvo tas baisus žmogus?

– Ne, nežinau. Gal jis ir nebuvo baisus žmogus, tik suklydo. Gal jis jau ilgai ieškojo Fonlandeno, o kai ko nors pakankamai ilgai ieškai, visur tai ir regi. Juk ir jūs tai žinote, ar ne? – paklausė žiūrėdama į mane iššaukiamai.

Linktelėjau.

– Taip, ir aš tai žinau.

Ji atsistojo ir tarė:

– Kaip malonu, kad mane aplankėte. Mano sūnus gyvena Rostoke, o dukra Drezdene, ir nuo tada, kai aš iš ministerijos... – ji nutilo ir vėl įbedė akis į grindis.

– Ką aš čia tauškiu. Tarsi jus domintų mano vaikai ir mano ankstesnis darbas.

Ji ir vėl dėbsojo į grindis.

– Man patiko jo akcentas. Tai buvo tik akcento užuomina, ne daugiau, ir vis dėlto lyg koks sveikinimas iš sveiko pasaulio, valso, pokylių, kavinių, akmeninių laiptų, vedančių iš vienos gatvės į kitą, kaip Paryžiuje, pasaulio...

Ji vėl pažvelgė į mane ir paklausė:

– Ar pažįstate Vieną?

Bet atsakymo nelaukė, nuėjo su manimi prie durų ir atsisveikino.

Po kelių dienų jau žinojau, kad ketvirtąjį dešimtmetį Vienos telefonų knygoje nebuvo įrašytų nei sutuoktinių Šolerių, advokato ir psichoanalitikės, nei sutuoktinių Fonlandenų.

6

Semestras ėjo į pabaigą. Kitam semestrui nebegalėsiu atvykti, nors buvau kviečiamas. Daktaras Riomeris buvo man nepalankiai nusiteikęs ir turėjo anksčiau ar vėliau išsiaiškinti, kas aš toks. Tai būtų buvę keblu ne tik man, bet dar labiau

sekcijai, kuri kaip tiktai ketino virsti garbingu Vakarų Vokietijos pavyzdžio fakultetu. Be to, daugybė smulkaus melo, be kurio, sykį pradėjęs meluoti, nebegalėjau išsiversti, man ėmė atrodyti varginantis, dar daugiau – žeminantis dalykas. Pagalvojau apie vyrus, turinčius meilužes, apie kurias žmonos nieko nenutuokia, kaip ir meilužės, galbūt nieko nežinančios apie žmonas, apie neoficialius valstybės saugumo bendradarbius, slapta šnipinėjančius kolegas ir draugus, apie buhalterius, metų metus gvelbiančius nedideles sumas, kol susikrauna didelius turtus – moraliai negalėjau jų smerkti, nes negalėjau atsistebėti, kaip galima šitaip gyventi, nuolatiniame pavojuje, nuolat stačiomis ausimis, nuolat būnant kuo kitu nei esi iš tikrųjų. Gal tai įmanoma turint didį tikslą. Aš tikslo neturėjau.

Tad šventė, į kurią vienas kolega pakvietė daugumą sekcijos narių, o tarp jų ir mane, man tapo ir atsisveikinimo švente. Nebeprisimenu, ką šventėme: šešiasdešimtąjį jo gimtadienį, darbo sukaktį, komplikuotą ir galop pavykusį pirkimą namo prie ežero, priešais miesto vartus ar sekcijos reorganizavimą į fakultetą. Džiaugiausi, kad daktaras Riomeris nebuvo pakviestas.

Tik vėliau supratau, kad ir pats kolega šventė atsisveikinimą. Niekuomet nesužinojau, kiek tose bendradarbiavimo su valstybės saugumu storijose, kurios anuomet sklandė ir apie kitus bendradarbius, būta tiesos. Galėjau įsivaizduoti, kad jis, tarptautiniu mastu garsus autorinių teisių specialistas, išėjęs į

pasaulinę areną, leidosi į žaidimą su valstybės saugumu ir tikėjosi galėsiąs žaisti pagal savo taisykles. Ar dabar jis baiminosi prasidėsiančių tyrimų, ar paprasčiausiai nenorėjo jų patirti, vienaip ar kitaip, kitą semestrą į universitetą jis negrįžo, įkūrė advokatų kontorą, greitai tapo populiarus ir sėkmingai dirbo. Jis buvo pirmas, kuris pasitraukė.

Buvome pakviesti į jo butą Karlo Markso alėjoje, anksčiau vadintoje Stalino alėja. Nors perdėtai plati, skersvėjų perpučiama alėja buvo nyki, anksčiau plytelėmis iškljuoti, dabar, kai daugelis jų nukrito, it raupų randais išmarginti namų fasadai buvo apskurę, bet butas dvelkė didžiuliu jaukiu svetingumu. Duris man atidarė kolegos žmona.

– Ar jums plytelė ant galvos nenukrito? Gerai. Mes, „osiai", žinome, kaip išvengti akmenų. Jums, vakariečiams, šito dar reikės išmokti, – kalbėjo ji, spindulingai šypsodamasi.

Pastarosiomis savaitėmis man buvo ėmę dingotis, kad kolegos vis dažniau bendrauja su manimi tarsi su kokiu draugišku okupacinės armijos karininku. Čia daili moteris su manimi paprasčiausiai sveikinosi kaip su jaunesniu, kiek suglumusiu svečiu. Ji nuvedė mane į du didelius slankiojančiųjų durų atskirtus kambarius, apstatytus bydermejerio stiliaus baldais, ir padavė *Rotkäpchen* šampano taurę.

– Man nereikia jūsų pristatyti. Jūs beveik visus pažįstate, o jei ne – vėliau susipažinsite.

Apėjau ratą. Čia buvo daktaras Fachas, kaip visuomet nerūpestingai apsirengęs, kalbantis Berlyno tarme, o iš iš-

vaizdos ir kvapo nusprendžiau, kad geria ne pirmą taurę ir rūko ne pirmą cigaretę; per mano prisistatymą lapkritį palaikiau jį bukapročiu biurokratu, bet per tą laiką sužinojau, kad jau daugelį metų sekcijos doktorantus jis saugojo nuo smulkmeniškos partijos globos ir, išsiskirdamas savo išsilavinimu, dalykiškumu, liūdesiu ir kilniaširdiškumu, buvo nuostabus proletariškas džentelmenas. Dalyvavo ir daktarė Veil, nusivedusi mane į partijos narių susirinkimą; dabar jau žinojau, kad kelis mėnesius prieš sienos atidarymą ji paskelbė labai drąsų ir įtaigų straipsnį, kuriame tam tikra prasme iš naujo atrado teisinę valstybę ir reikalavo tokios VDR taip herojiškai ir bergždžiai lyg inkas, kelis mėnesius prieš atvykstant ispanams pagaliau išradęs ratą tik tam, kad inkai būtų suvežinti ispaniškų ratų. Per susirinkimą gražbyliavęs ir nieko nepasakęs kalbėtojas taip pat dalyvavo šiame vakarėlyje; dabar jau žinojau, kad tai daktaras Kunkelis, meno mylėtojas ir žinovas, elegantiškas oportunistas. Teisės istorikas daktaras Bliomeris šiurkščiai ir šmaikščiai pasakojo apie kovas, patirtas bokso ringe, ir vis meiliai žvalgėsi į moteris. Teisės filosofas daktaras Flemas prisiminė konferenciją, vykusią šeštąjį dešimtmetį; per tą konferenciją jį sudorojo dėl vieno buržuazinio paklydimo ir už bausmę išsiuntė į nedidelį kaimelį burmistru. Seniai praėję metai leido jam pažvelgti į šį liūdną įvykį kaip į linksmą nuotykį.

Juo labiau senstu, juo daugiau turiu dėti pastangų norėdamas draugijoje suprasti pašnekovą. Mane ištyręs ausų gydy-

tojas tokį reiškinį įvardijo: vakarėlių priekurtystė. Medicina bejėgė man padėti, tad padedu sau pats. Kai klausymasis ima perdėm varginti, liaujuosi klausęsis, paprasčiausiai nutaisau malonią, atidžią miną, juokiuosi, kai kiti juokiasi, ir mintiju savo mintis. Galvojau apie tą rytą, kai griuvo siena, apie pirmą savo kelionę į Frankfurtą, pirmą skrydį į Berlyną ir vėliau daugybę buvusių skrydžių, apie dienas, praleistas universitete, ir naktis svečių namuose. Aš neprisidėjau prie pilietinio judėjimo, bažnytinės opozicijos ar naujųjų partijų, neieškojau ryšių nei visuomeninėse nišose, nei su valstybės saugumo aukomis. Nedariau to, ką lengvai būčiau galėjęs padaryti, kad išsiaiškinčiau istorinę padėtį. Užuot šitai padaręs, leidausi plukdomas svetimo akademinio pasaulio, kurio greitai nebeliks, džiaugsmingai priimdamas visus įspūdžius, nė vieno nesmerkdamas, nė vieno neteisindamas ir mėgaudamasis svetimumo ir žlugimo atmosfera.

Mėgavausi ir to vakaro melancholija. Sėdėjau istorijos laukiamajame; vieną traukinį manevrinis garvežys kaip tik stūmė ant atsarginių bėgių, kiekvieną akimirką gali atvykti kitas, jis trumpai stabtelės ir važiuos toliau. Ne visi, išlipę iš vieno traukinio, ras vietos kitame; kai kurie liks sėdėti laukiamojoje salėje ir matys, kaip uždaromas bufetas, išjungiamas šildymas ir užgesinama šviesa. Bet lauke dunksėdamas dar rieda bėgiais senasis traukinys, naujasis dar neatvažiavęs, bufete dar pilsto gėrimus, dar šilta ir šviesu.

7

Lėktuvai visuomet būdavo pilni. Dažnai rytais taikydavau į pirmą, o vakarais – į paskutinį skrydį ir sėdėdavau tarp niūrių, pavargusių, irzlių keleivių. Krėslo kaimynas manė, kad jei jau bagažo lentynos virš sėdynės perpildytos, gali mantą pasidėti ne tik į savo vietą kojoms ištiesti, bet ir manąją. Jis bandė užginti stiuardesei atiduoti man paskutinį vyno butelaitį; ji privalanti jį mums padalyti. Vienas man aiškino, kad keleivis, sėdintis keturių sėdynių eilėje, turi teisę į vieną ir vieną ketvirtąją ranktūrio, o sėdintis trijų sėdynių eilėje – į vieną ir vieną trečiąją, ir rodė, kaip teisingai naudotis savo ranktūrio dalimi. Dauguma keleivių buvo vyrai.

Per vieną iš paskutinių skrydžių iš Berlyno į Frankfurtą pamačiau Barbarą. Ji įlipo į lėktuvą, kai kiti jau buvo užėmę savo vietas, stovėdama dešimt eilių prieš mane atidarė ir vėl uždarė pilną lentyną, padavė bagažą stiuardesei ir atsisėdo. Mūsų abiejų vietos buvo prie praėjimo, tad galėjau matyti jos ranką, o kai atsisėdo, ir truputėlį galvos, pečių ir nugaros.

Nežiūrėjau į ją. Atsiverčiau romaną, kurį nusipirkau dabar, kai nebereikėjo kiekvieną laisvą valandą ruoštis paskaitoms. Kai lėktuvas pajudėjo iš vietos, ėmė riedėti pakilimo taku ir kilo į orą, pradėjau skaityti. Bet skaitydamas nieko neprisiminiau, tad turėjau vėl ir vėl skaityti tuos pačius sakinius.

Staiga pasijutau siaubingai nuvargęs. Gal nuo pastarųjų mėnesių, daugybės kelionių ir dvigubo darbo leidykloje ir

universitete? Gal nuo minties apie būsimą grįžimą į leidyklą? Darbas joje man ėmė atrodyti nykus tada, kai susidūriau su istorija, net jei tas susidūrimas vyko tik laukiamojoje salėje. Ar vis dar nuo kovos, prieš kelerius metus kovotos už Barbarą? Staiga anuometinė viltis ir liūdesys taip atgijo, tarsi būtų praėję ne keleri metai, o kelios dienos.

Lėktuvas pasiekė skrydžio aukštį, ir palydovės ėmė dalyti keleiviams gėrimus. Už lango ant sparno smaigalio vis žiebėsi ir geso signalinė lempa, retkarčiais tarp debesų suvirpėdavo miesto šviesos. Kodėl tos šviesos turi virpėti, o negali nuolat degti? Kodėl mes jaučiame nuovargį, šitą nenaudingą, netinkamą jausmą? Užsimerkiau. Įsivaizdavau Barbarą, patogiai įsitaisančią krėsle dešimt eilių prieš mane, galbūt persimetančią keliais žodžiais su kaimynu, atsiverčiančią knygą ir geriančią raudonąjį vyną. Priešais regėjau jos veidą: blyškią odą, kuri po dviejų taurių gali užkaisti, žydras akis, randelį ant viršutinės lūpos ir duobutę kairio antakio vidiniame krašte. Mačiau, kad ji mūvėjo juodas kelnes ir vilkėjo rožinį nertinį, nebuvo nei pastambėjusi, nei sublogusi, ir įsivaizdavau ją tokią gyvą sėdinčią krėsle šalimais, kad man ėmė dingotis, jog galiu ištiesti ranką ir ją paliesti. Tokie vaizdiniai sukėlė pavyduliavimą jos kaimynams; pavydėjau jiems Barbaros artumo ir galimybės to savaime suprantamo, nors ir paviršutiniško ryšio.

Pavyduliavimas dar labiau mane nuvargino. Bet net ir tada, kai jį nuvijau ir prisiminiau mūsų pažinties pradžios

lengvumą, savaitgalio išvykas ir baldų pirkimą, kartu leidžiamų naktų artumą, švelnumo ir aistros atradimą, Barbarą, peršlapusią nuo lietaus ir stovinčią mano buto tarpduryje, vėliau sėdinčią krėsle su mano džinsais bei nertiniu ir delnais apglėbusią karšto šokolado puodelį, mano nuovargis nepraėjo. Taip, man atrodė, kad būtent laimingi prisiminimai skleidžia manyje nuovargį. Tai mane išgąsdino, ir aš ėmiau traukti iš atminties vieną prisiminimų ikoną po kitos: senelis, pasitinkantis mane prie traukinio, Liučija, laikanti mano galvą ir bučiuojanti į lūpas, pamąstymai apie teisingumą pirmus metus rašant habilitacijos darbą, Kalifornijos rojus, darbo leidykloje sėkmė, Barbara, atsisėdanti lovoje ir nusivelkanti naktinius, savaitės su Maksu, kelionė su motina į Tičiną, atsisveikinimo vakarėlis Rytų Berlyne. Tai, kad prisiminimai nuteikdavo mane melancholiškai, nes jų objektas buvo nesugrąžinamas, ir liūdnai, nes jie atskleisdavo tik gražiąją pusę gyvenimo atkarpų, turinčių ir bjauriąją pusę, buvo gerai. Taip jau būva su laimingais prisiminimais. Negerai buvo, kad jie manyje skleidė ne tik melancholiją ir liūdesį, bet ir nuovargį. Tai buvo didelis, bukas, juodas nuovargis.

Paskutinių mėnesių įtampa, darbo leidykloje nykuma, nusiplūkimas kaunantis už Barbarą – nuo viso to negalėjau jaustis šitaip pavargęs. Taip negalėjo būti vien jau todėl, kad dėl Barbaros aš net nekovojau. Įžeistas ir įskaudintas užsisklendžiau. Prieš būsimo darbo leidykloje nykumą aš kapi-

tuliavau net nesusimąstęs apie kitokį, naują, geresnį darbo organizavimą. Taip pat ir dirbdamas universitete paskutiniais mėnesiais nepersistengiau. Laikiausi atstu. Per atstumą stebėjau žlungančius kitų vaidmenis, savąjį nutylėjau ir, kai pajutau, kad padėtis gali tapti komplikuota ir kebli, atsisveikinau. Aš netgi dorai neįsitraukiau į tą darbą, tad kaip būčiau galėjęs iš tikrųjų stengtis!

Stiuardesė buvo davusi man du raudonojo vyno butelaičius, iš antrojo susipyliau likučius. Už tai, kad nesileidau į ryšį su Liučija, ant savęs nepykau – buvau per jaunas. Bendraudamas su seneliais likau Parsifaliu, nors atėjo laikas, kai pakankamai suaugau, kad būčiau galėjęs juos klausinėti ir reikalauti paaiškinimų. Rašydamas habilitacinį darbą buvau perdėm pamilęs gražų žaidimą mintimis, kad būčiau norėjęs primesti joms kokius nors struktūros apribojimus. Kalifornijos rojuje ir Makso gyvenime būčiau galėjęs išsikovoti tvirtesnę poziciją. Dėl motinos, tai bendraudamas su ja seniai buvau nuleidęs rankas, nesigilinau, bet sprukau į šalį. Taip jos nenuskriaudžiau; ji buvo ne ką geresnė. Bet man tai buvo ne į gera.

Taigi išeitų, kad egzistencinis nuovargis – ne perdėm didelių, o perdėm mažų pastangų rezultatas? Ar nuvargina ne tai, kad save per daug apsunkini, bet tai, kad savęs per daug neapsunkini? Ar visa tai niekai? Gal tai mano motinos darbo ir pastangų ideologija tik kitu apdaru? Gal paprasčiausiai buvau ypač pavargęs, nes kartais žmonės būna ypač pavargę?

Kai lėktuvas nusileido, nuriedėjo į jam skirtą vietą, o mums buvo leista stotis, aš prasibroviau į priekį, nors taip elgtis nederėjo, ir dėl to jaučiausi labai nemaloniai. Eilėje prie pasų kontrolės man pavyko atsistoti prie Barbaros ir paklausti:

– Ar jau esi ką suplanavusi kitą savaitgalį?

8

Kitą savaitę mudviem grįžtant namo jos paklausiau:

– Ar tekėsi už manęs?

Penktadienį, taip darydavome ir seniau, išvažiavome antrą valandą.

– O kur važiuosime? – paklausė ji anuomet eilėje prie pasų kontrolės nė kiek nenustebusi ir linktelėjo, kai pasiūliau:

– Gal važiuokime į Konstancą?

Per mūsų paskutinę savaitgalio išvyką į Bazelį buvome nutarę kitą sykį važiuoti į Konstancą.

Iš pradžių važiavome greitkeliu, paskui Švarcvaldo estakada. Švarcvaldas skendėjo sniege, medžiais neapaugusiais šlaitais žmonės slidinėjo ar leidosi rogutėmis, o eglės, šiaip jau niūriai stūksančios tamsiai žaliais apdarais, su balta savo našta atrodė lyg su kokiais šviesiais papuošalais. Dangus buvo mėlynas, ir kartais žvilgsnis pro ūkanotą Reino lygumą pasiekdavo Vogėzus.

Pasakojome vienas kitam ką veikę Berlyne. Netrukus, atidarius sieną, mokykla, kurioje dirbo Barbara, ir viena Rytų Berlyno mokykla pasirašė partnerystės sutartį, numatančią keistis mokytojais ir mokiniais. Barbara ten mokytojavo dvi savaites. Jai patiko klusnesni ir ramesni vaikai ir dauguma mokytojų, kurie buvo tikresni dėl savo pašaukimo nei Barbara ir jos bendradarbiai. Tiesa, santykiai keitėsi: vaikai darėsi įžūlesni, o mokytojai nebe tokie tikri ir, didėjant netikrumui, vis labiau diktatoriški. Senąjį mėgstantį kontrolę direktorių, kilus įtarimui dėl bendradarbiavimo su valstybės saugumu, pakeitė naujas, kuris norėjo daug ką reformuoti ir klausė Barbaros, ar ji negalėtų atvykti ilgesniam laikui, antrai mokslo metų pusei ir dar kitam pusmečiui.

– Ir?

– Mielai važiuočiau. Turiu išsiaiškinti, kaip į tai pažiūrės mano mokykla ir ministerija.

– Tu neieškai ten savo laimės kaip laimės riteriai, kurių, be abejo, sutikai, tu nevyksti ten iš pareigos, bet iš noro. Kokio noro?

– Patirti man artimų ir svetimų dalykų samplaiką. Afrikoje ar Amerikoje irgi galėčiau įsivaizduoti esanti kitokia nei esu, bet tam turėčiau skirtis su gimtine. Čia galiu šitai įsivaizduoti ir likti savame krašte, su savais žmonėmis, sava kalba.

– Ką manai čia patirsianti?

– VDR mokyklos mokytojos gyvenimą. Smulkmenišką globą, nedideles laisves, santykius su bendradarbiais, tėvais ir

mokiniais, atostogas Bulgarijoje, Rumunijoje arba priemiesčio vasarnamyje, medžiojimą daiktų, gaunamų retai ir mažais kiekiais, daug laiko, leidžiamo su draugais ir šeima, džiaugsmą gavus knygą ar plokštelę iš Vakarų.

– O ar tai ne toks gyvenimas, kurio kartą sakei nekenčianti?

– Gyvenimas Rytuose man atrodo pakankamai egzotiškas, kad būtų verta jį išbandyti.

– Jau po poros mėnesių ar net savaičių gyvenimas čia bus nebe egzotiškas, o toks pat, kaip ir pas mus, tik bjauresnis. Bus čia ir *Aldi,* ir *Penny,* o tavo mokiniai vilkės *H&M* drabužius ir vaikščios į *McDonaldą.*

Ji gūžtelėjo pečiais. Ar ji tik paviršutiniškai dalyvavo mūsų pokalbyje? Ar ji jaučiasi taip pat netvirtai kaip ir aš? Ar ir ji būgštauja, kad mūsų susitikimas – tik kvailas likimo pokštas, o mūsų susitarimas važiuoti – klaida? Ar vėliau, kai norėsime apsikabinti ir mylėtis, nepajusime, kaip susvetimėjome. Svetimi, bet ne tokie, kaip iš pradžių, kai buvo smalsu pažinti vienas kitą, bet svetimi, kaip pabaigoje, kai vienas kitą jau perpratę. Ar galėtų vėl būti gerai, kai kartą jau buvo gerai? Ar dar galėtume būti vienas kitam stebuklu, kuriuo kadaise buvome? Ar savo glėbiuose jusdami kitų kūnus ir jais mėgaudamiesi išdavėme vienas kitą? Ar nepasijustume tik nejaukiai, jei dabar apsikabintume?

Konstancos „Salos" viešbutyje išsinuomojome kambarį su balkonu. Man stovint prie turėklų ir žvelgiant į ežerą, Barbara

apkabino mane per liemenį ir priglaudė galvą prie nugaros. Po minutėlės atsidūrė mano glėbyje, mudu paprasčiausiai stovėjome, laikėme vienas kitą apkabinę, nesibučiavome, nieko nekalbėjome, žiūrėjome į ežerą, krantą, dangų arba užsimerkdavome. Vakaras buvo drungnas, ore jau buvo juntamas pavasaris. Tik sutemus grįžome į kambarį. Uždegėme šviesą, išpakavome daiktus ir persirengėme vakarui. Buvome judrūs ir linksmi. Kad ir kas sunkintų mudviejų bendravimą, kūnai vienas kitą atpažino. Liečiau Barbaros pečius, rankas, nugarą ir klubus, jutau jos krūtis ir pilvą, uodžiau jos odą ir plaukus, girdėjau ją kvėpuojant.

Taip pat ir naktimis iš penktadienio į šeštadienį ir iš šeštadienio į sekmadienį tik laikėmės apsikabinę. Sekmadienį ketinome apvažiuoti ežerą ir grįžti namo. Bet lijo plonomis pilkomis virvelėmis lyg kinų tušo piešinyje, tad po pusryčių grįžome į kambarį, plačiai atvėrėme balkono duris, klausėmės šniokščiančio lietaus ir mylėjomės. Užsisakėme į kambarį šampano, maisto ir paprašėme mus pažadinti pirmadienį pusę keturių. Penktą buvome greitkelyje, o pusę septynių ties Štutgartu įsiliejome į rytinį vykstančiųjų į darbą srautą. Mudviem stovint kamštyje jos paklausiau.

9

Ji nieko nesakė. Žiūrėjau į ją iš šono, laukiau, kad ji atsigręžtų ir atsakytų, bet Barbara žvelgė į kelią ir automobilius. Gal

ji manęs negirdėjo? Tik kai jau ruošiausi klausimą pakartoti, grįžtelėjo į mane.

– Ar tau svarbu, kad būtume vedę? Man – jokio skirtumo.

– Man yra skirtumas.

– Bijai, kad nepasimestume, kaip anuomet?

– Gal anuomet pamačiau, kaip tvirtai santuoka suriša draugėn. Manau, kad mane iš tikrųjų mylėjai, bet vis dėlto likai su savo vyru.

– Ne dėl to, kad jis būtų mano vyras. Jis kovojo dėl manęs, o tu įsižeidei.

Virš kairio antakio radosi duobutė, o jos balsas parūstėjo.

– Ar pamiršai? Ar pamiršai, kad tau skambinau ir skambinau? Kad stovėjau prie tavo namų durų, prie tavo buto durų, beldžiau ir šaukiau? Kad tau rašiau? Pasijutai auka, vargšu vyru, kurį baisiai nuskriaudė nedora moteriškė?

– Aš bijau...

– Aš bijau... – pakartojo mėgdžiodama mane. – Ko tu bijai? – kalbėjo ji niršdama. – Kuo manai mane apgausiąs, ką man įkalbėsiąs? Amerikiečiai tokius kaip tu vadina *sweettalker*, saldžiakalbiais. Ne, nenoriu nieko girdėti apie tavo baimes, kad ir koks baigštus ir jautrus bernelis būtum. Aš...

– Liaukis, Barbara, liaukis.

Norėjau ją sustabdyti, bet tik dar labiau įsiutinau. Galop turėjau imti šaukti, kad ji mane išklausytų.

– Tu teisi. Aš įsižeidžiau. Paverčiau tave nedora moteriške, pats pasijutau vargšu vyru. Apgailestauju, kad nekovojau dėl

tavęs, kad įžeidžiau tave, kad praradome kelerius metus. Apgailestauju, Barbara.

Ji palingavo galva ir paklausė:

– Supratai šitai tik šiandien, ar ne? Ir tik todėl, kad aš įsiutau. Jei nebūtume atsitiktinai pasimatę lėktuve, būčiau tavęs niekuomet neberegėjusi. Ar tikėjaisi, kad žengčiau pirmą žingsnį, vėl stovėčiau prie tavo durų, šaukčiau ir belsčiau? – kalbėjo ji nebegarsiai, bet jos pavargęs balsas gąsdino mane labiau nei garsus. – Ne, tu nieko nesitikėjai iš manęs, ir nieko iš mūsų. Nesuprantu tavęs, Pėteri Debaueri. Nesuprantu, kodėl niekada nepasirodei. Nesuprantu, kodėl dabar įsigeidei vesti.

Automobiliai priekyje pajudėjo, aš užvedžiau variklį, lėtai išvažiavau iš po tilto, po kuriuo stovėjome, ir ėmiau kilti įkalnėn.

– Tik pamatęs tave skrisdamas iš Berlyno į Frankfurtą suvokiau, kad gyvenu neteisingai, nes į nieką rimtai nesileidžiu, bet laikausi per atstumą, arba, kai kas nors komplikuojasi, atsisveikinu. Suvokiau tai tik todėl, kad pamačiau tave. Noriu tavęs. Jei tu manęs nenori, kovosiu už tave. Dar nežinau kaip, bet aš išmoksiu.

Ji kreivai šyptelėjo, nutilo ir vėl stebeilijosi į kelią. Grįžome kaip tik laiku, kad spėtume į mokyklą ir leidyklą. Man sustojus prie Barbaros namų, ji linktelėjo ir tarė:

– Taip. Susituokime.

Bet vos spėjau atvažiuoti į leidyklą, ji man paskambino ir pasakė:

– Nieko nebus. Noriu pasakyti, tai būtų įmanoma tik tuomet, jei nedarytume klaidos, kurią daro „osiai“ ir „vesiai“.

– Ką turi galvoje?

– Manyti, kad kitas pasikeitė taip pat, kaip pasikeitei pats, ar kad kitas tebėra toks pat, koks buvo prieš išsiskiriant, ar kad kitas yra toks, koks išliko tavo prisiminimuose ar fantazijoje. Supranti, ką turiu galvoje?

Aš mąsčiau ir atsakiau ne iš karto.

– Ar dar esi? – sunerimo Barbara.

– Taip, aš dar esu. Suprantu, ką nori pasakyti.

Ji atsiduso.

– Jei šitai išsiaiškinome, gal norėtum šiandien vakare ateiti pas mane vakarienės?

10

Taip prasidėjo ketvirtas normalus mūsų gyvenimas. Kiekvienas iš jų truko tik po kelias savaites: baldų paieškos savaitės, atrasto švelnumo savaitės, savaitės baimės Barbarai papasakojus, kad ji ištekėjusi. Tikėjausi, kad šitas normalumas vėl truks tik kelias savaites iki kito, jau galutinio normalaus gyvenimo su bendru butu, bendru gyvenimu, santuoka, galbūt Rytų Berlyne, jei mokykla ir ministerija Barbarą išleis, o aš rasiu leidyklą. Tai buvo nauja mano idėja: perimti kokią leidyklą, kuri VDR buvo privatizuojama ir pardavinėjama.

Nuėjome į civilinės metrikacijos biurą ir padavėme pareiškimą tuoktis. Jaunas tarnautojas tyrinėjo mano šeimos dokumentus, kaip man pasirodė, perdėtai atidžiai.

– Taigi, jūsų tėvai susituokė Noiradėje, o jūs gimėte Breslau, – kalbėjo jis, sukiodamas mano dokumentus į visas puses. – 1961 metų rugsėjį jūsų motina kreipėsi prašydama išduoti šeimos dokumentus.

Jis tiriamai žvelgė į mane.

– Ar žinote, kas paskatino jūsų motiną būtent tada užsisakyti šeimos dokumentus. Sunku būtų buvę ištaikyti nepalankesnį laiką.

Gūžtelėjau pečiais.

– Gal jūsų motina ketino dar kartą ištekėti? Gal buvo koks palikimo reikalas?

– Neturiu žalio supratimo.

Civilinės metrikacijos biuro darbuotojas paėmė telefoną, surinko numerį, paprašė mano motinos bylos duomenų, kantriai laukė ir informaciją, kurios galop sulaukė, išklausė mykdamas ir kinkuodamas galva. Paskui išdidžiai atsigręžė į mus tardamas:

– Taip ir maniau. Traukiantis iš gimtųjų vietų pasimetė jūsų motinos dokumentai. Kai ji užsakė išduoti naujus, parašėme Pirmajam Rytų Berlyno civilinės metrikacijos biurui; jis buvo atsakingas už po karo Lenkijai ir Rusijai atitekusias sritis. Civilinės metrikacijos biuras nereagavo: arba jis neturėjo reikiamų dokumentų, arba, pastačius sieną, į Vakarų

Vokietijos užklausas paprasčiausiai neatsakinėjo. Tuomet jūsų motina pateikė kopiją jūsų tėvo laiško, rašyto jo tėvams; jame jis užsiminė apie santuoką. Dar ji atsivedė draugę, kuri padarė priesaikai tolygų patikinimą, kad jūsų motinos pateikiami duomenys teisingi.

– Kas buvo ta draugė?

– Tai nebesvarbu. Svarbu, kad dabar jau turime gerus ryšius su Lenkija, ir mums prieinami civiliniai dokumentai, apie kuriuos anksčiau galėjome tik pasvajoti. Mes parašysime į Noiradę ir Breslau, o jūs pagaliau gausite tikrą tėvų santuokos ir jūsų gimimo liudijimą. – Jis žvelgė į mus plačiai šypsodamasis.

– Aš nenoriu jokio kito gimimo liudijimo, mes norime tuoktis.

– Suprantu. Bet turite suprasti ir mus. Dabar turime gerus ryšius su Lenkija, aš vertinu savo lenkų kolegas iš mūsų partnerių bendruomenės, ir mes privalome palaikyti normalų biurokratinį bendravimą, kuris po šaltojo karo metų vėl pagaliau tapo įmanomas. Pora savaičių – ilgiau tai netruks.

– Jei nesama pagrįstų abejonių, pakaks ir 1961 metais išrašytų dokumentų.

Apie asmenų civilinės būklės ir civilinės metrikacijos teisę nieko nenutuokiau. Bet kitaip būti negalėjo.

Jis žvelgė į mane tarsi norėdamas pasakyti: iki šiol buvau malonus, bet galiu būti ir kitoks.

– Jums niekas nedraudžia pasinaudoti teisine pagalba, jei manote, kad taip bus sparčiau.

Barbara žvalgėsi į mane, į jį, paskui vėl į mane.

– Ką jis sako?

– Jis sako, kad nepakanka motinos turimų dokumentų ir kad jis dėl dokumentų kreipsis į Lenkiją. Ir kad mes nieko padaryti negalime... ›

– Ne. To aš nesakiau. Aš...

– ... nieko, kas leistų mums greičiau susituokti, padaryti negalime. Teismas truktų ilgiau, nei užklausa nueitų paštu į Lenkiją ir grįžtų į Vokietiją.

Barbara negalėjo suprasti civilinės metrikacijos tarnautojo teisinės klaidos ir įžūlumo, su kuriuo ta klaida buvo daroma, ir plačiai jam nusišypsojusi paprašė:

– Pora savaičių? Gal būtumėte toks malonus ir procesą truputėlį pagreitintumėte? Ir gal galėtumėte mums paskambinti, kai ateis dokumentai iš Lenkijos?

Bet užtruko penkias savaites, kol jis man paskambino ir pakvietė ateiti. Jos man prailgo labiau nei Barbarai, kuri juokdamasi man aiškino:

– Didelio skirtumo tarp būti nevedusiam ir būti vedusiam, šiaip ar taip, nėra. Patikėk, žinau, ką sakau.

Žinojau, jei būtume vedę, Barbaros dėl to stipriau nemylėčiau ir negalėčiau dėl jos labiau būti tikras. Bet kartais naktimis nubusdavau ir vėl pajusdavau baimę, neleisdavusią man miegoti prieš jos vyro sugrįžimą. Norėjau atsikratyti tos baimės.

Civilinės metrikacijos tarnautojas pasisveikino su globėjišku draugiškumu.

– Prašom sėstis, prašom sėstis. Šįsyk atėjote be sužadėtinės? Irgi gerai, gal taip dar geriau, – kalbėjo jis, imdamas bylą. – Jūs nelabai pasitikėjote mūsų ryšiais. Bet, – jis stabtelėjo mėgaudamasis triumfo akimirka, – mūsų lenkų draugai puikiai pasidarbavo, puikiai. Žinome, kad Noiradėje 1944 metų rugsėjį jokių Debauerio sutuoktuvių nebuvo ir kad 1945 metų balandį Breslau Pėteris Debaueris negimė, bet užtai gimė Pėteris Grafas, kurį pagimdė Ela Graf. Ar ne tokia buvo jūsų motinos mergautinė pavardė?

Mano atsakymo jis nelaukė.

– Visa tai liudija, kad tikroji jūsų pavardė ne Debaueris, o Grafas. Jei norite vesti, privalote tai daryti tikrąja savo pavarde.

– Tikrąja savo pavarde? Juk sulaukęs tokio amžiaus galgi nekeisiu pavardės, kurią turėjau visą gyvenimą?

Praėjus triumfo akimirkai, tarnautojas linktelėjo ir vėl prabilo globėjiškai draugišku tonu:

– Nors tai į mano pareigas neįeina, bet leiskite atkreipti jūsų dėmesį, kad pavardę, kuria iki šiol naudojotės, galbūt galėtumėte priimti per pavardės keitimo procesą. Dėl tokio proceso baigties perspektyvų galėčiau jums...

– Ar man savo pavardę keisti į savo pavardę?

– Jei jau šitaip įvardijate... Kalbame apie tikrosios jūsų pavardės keitimą į iki šiol neteisingai jūsų naudotą pavardę.

Jis užvertė bylą ir baigė pokalbį:

– Kaip jau sakiau, tai tik pastaba. Beje, dauguma moterų keičia savo pavardes, turėtas visą gyvenimą.

II

Stovėjau priešais civilinės metrikacijos biurą ir bandžiau prisiminti, kur pastačiau automobilį. Negalėjau prisiminti ir to, ar ketinau grįžti į leidyklą, ar susitikti su autoriumi, ar su Maksu eiti į kiną. Buvo trečia valanda.

Radau automobilį ir nuvažiavau pas motiną. Ji darbavosi sode. Kai išdygau, ji išsitiesė ir atgalia ranka nusibraukė nuo veido plaukus.

– Sveikas.

Ji mūvėjo džinsus ir buvo apsirengusi geltonąjį nertinį, kurį vilkėdavo persikraustant į kitus namus, juos tvarkydama, klijuodama sienų apmušalus ir dažydama dar tada, kai buvau berniukas. Motina atrodė dailiai, buvo pailsėjusi, atsipalaidavusi, ir jei nebūčiau taip gerai žinojęs to gaižaus jos veido bruožo, gal būčiau jo ir nepastebėjęs. Jos akyse perskaičiau, kad mano veide ji įžiūri kartėlį, nusivylimą, įsižeidimą.

– Buvau civilinės metrikacijos biure.

– Kas nutiko? Barbara nebenori tekėti?

Buvau pakvietęs abi moteris vakarienės, jos viena kitai patiko ar bent jau man taip tvirtino. Abi buvo pasiryžusios stengtis

iš paskutiniųjų, kad tas susitikimas pavyktų. Pasiryžusios su tuo pačiu ryžtingu kietumu; žinojau, kad motina jo turi pakankamai, o tą vakarą pamačiau, kad jis buvo būdingas ir Barbarai.

– Civilinės metrikacijos biuras kreipėsi raštu į Lenkiją. Paaiškėjo, kad 1944 metais Noiradėje Debaueris ir Graf sutuokti nebuvo, o 1945 metų balandį joks Pėteris Debaueris negimė, bet užtai gimė Pėteris Grafas. Ateityje turėčiau vadintis Pėteriu Grafu.

Mano motina sudėjo daržo įrankius į skiedrinį krepšį ir nusimovė pirštines.

– Arbatos?

– Visus tuos metus... Ką tu man pasakojai visus tuos metus?

Pašaipiai nusijuokusi motina tarė:

– Tai, kad pasakojau tau per daug, būtų dar negirdėtas priekaištas. Dar prieš kelias savaites buvo per mažai.

Ji nužingsniavo priešais mane į namą, užkaitė virdulį ir dar kartą paklausė:

– Arbatos? O gal nori karšto šokolado? O gal nežinai, ko nori? Tuomet paruošiu *lapsang souchong*.

Ji išėmė iš spintelės dėžutę, supylė arbatžolių lapelius į didelį stiklinio ąsotėlio sietą, palaukė, kol vanduo užvirs, ir užplikė. Mačiau, kad ji svarsto, ką turėtų man sakyti.

– Nesvarstyk taip ilgai. Paprasčiausiai kalbėk.

Bet ji nieko nesakė, pirma išėmė iš ąsotėlio sietą, padėjo ant stalo ąsotėlį, stiklines ir gabalinį cukrų, pripylė arbatos ir atsisėdo. Papurtė galvą.

– Elgiesi, lyg būčiau tau ką skolinga. Jei ne tėvą, tai jo atminimą, jo paveikslą, jo istoriją. Bet aš nesu nieko tau skolinga. Kad pasiskelbiau ištekėjusi už tavo tėvo, nepadariau tau jokios skriaudos. Palengvinau mūsų abiejų gyvenimą, parūpinau tau senelius, kuriems nebuvo sunku laikyti tave vaikaičiu ir mylėti. Ar būtum norėjęs augti be jų? Ar būtum norėjęs mokykloje būti nesantuokiniu vaiku, pavainikiu, benkartu? Šiais laikais šitai nieko nebedomina, o anuomet tai būtų apkartinę tau gyvenimą. Taigi džiaukis, kad tai paaiškėjo tik šiandien, o ne anuomet, – kalbėjo ji, žiūrėdama į mane nepalankiai, kone paniekinamai. – Ta istorija su pavarde yra apmaudi. Bet aš nemanau, kad valdininkai toliau nagrinės šitą reikalą. Juk jie nepradės proceso, kad pakeistų tavo turimą pavardę kita. Jei tu iš jų nieko nenorėsi, jie iš tavęs irgi nieko nenorės. Paprasčiausiai apeik lankstu tą keistą metrikacijos tarnautoją, kartu su Barbara, ir susituokite kur kitur, anapus Reino, prie jūros, Alpėse, dėl manęs, kad ir Las Vegase.

– Jei jūs, moterys, vieną gražią dieną įstengtumėte vaikus gimdyti be tėvų, tu būtum teisi. Bet jūs šito negalite, ir aš nenoriu nieko daugiau, tik žinoti apie savo tėvą tiek, kiek žinai tu.

– Jau kartą tau sakiau, kad žinai daugiau už mane. Iš to, ką tau pasakojau, išmesk vedybas ir turėsi viską.

– Iš kur atsirado šveicariškas pasas su tariama ištekėjusios moters pavarde?

– Iš kur man žinoti. Džiaugiausi jį turėdama. Juk aš nepuoliau tyrinėti, kas, kur ir kaip jį suklastojo. Ligoninėje jis

man nepagelbėjo, ten norėjo matyti santuokos liudijimą. Bet lenkams ir rusams jis darė įspūdį. Nežinau, kur būčiau atsidūrusi, jei ne tas pasas. Ir kur tu būtum atsidūręs. Viskas tik į naudą, bet juo ilgiau kalbu, juo labiau širstu. Nenoriu, kad man kilniaširdiškai atleistum už tai, ką padariau, noriu tavo įvertinimo. Išgabenau tave iš Breslau, suvedžiau tave su seneliais, užauginau tave, visuomet laikiau ištiesusi tinklą, į kurį galėjai kristi, jei būtum nupuolęs.

– Kas šveicarą Johaną Debauerį atvedė į Noiradę ir Breslau?

– Neturiu jokio supratimo. Tai manęs nedomino. Buvau vieniša, jis buvo dailus, sąmojingas, turėjo žavesio, pinigų, buvau įsimylėjusi. Jis, be abejo, kažką man pasakojo, bet aš pamiršau. Anais laikais žmogų likimas galėjo nublokšti į bet kokias įmanomas ir neįmanomas vietas.

– Ar tikėjaisi, kad jis tave ves?

Ji prisimerkė ir sušnypštė:

– Tai paskutinis iš tavo kvailų klausimų, į kurį atsakau. Tikėjausi visko ir nesitikėjau nieko. Taip, svajojau apie gyvenimą šalia turtingo šveicaro, kuris nešiotų mane ant rankų ir galbūt netgi leistų Ciuriche studijuoti mediciną. Ne, penktadienį nesitikėjau, kad šeštadienį nubusiu greta jo, o šeštadienį nesitikėjau, kad kartu būsime ir sekmadienį. Taip jau esti, kai gyveni beprotiškais laikais, ir šiandien nežinai, kas bus rytoj, ir dažnai nebenori prisiminti, kas buvo vakar.

Vėl įpylė į puodelius arbatos. Paskui sėdėjo ir mintijo.

– Ketvirtadienį, prieš aną penktadienį, kai sutikau tavo tėvą, atvykau į Noiradę aplankyti dėdę Vilhelmą ir tetą Hertą. Dėdė Vilhelmas buvo mano krikštatėvis, mamos vaikystės ir jaunystės draugas, gerokas nacis, bet linksmas ir sąmojingas žmogus, tad aš jį mėgau. Tai jis išmokė mane pirštų žaidimo, kurį tu vis prašydavai parodyti. Ar dar pameni?

Ji suglaudė delnus, sulenkė didžiuosius pirštus, surėmė delnus vieną į kitą taip, kad liestųsi pirštų galiukai, ir krutino didžiuosius pirštus šen bei ten. Neištvėriau nesusijuokęs; ir vėl atrodė kaip mažas stebuklas, kai didieji pirštai suremtuose delnuose švytuoja lyg vienintelė švytuoklė.

– Taip, pas juos viešėdama aš daug juokdavausi. Jų vaikai buvo vyresni už mane, sūnus žuvo Lenkijoje, o duktė nutekėjo į Rytprūsius. Dieną prieš man atvykstant jie sužinojo, kad dukterį su vyru ir vaikais rusai nužudė: išprievartavo, suluošino, užmušė, sudegino. Užėjau į jų butą, dėdę Vilhelmą ir tetą Hertą aptikau miegamajame; pirmiausia jis nušovė ją, paskui pats nusišovė.

Motina žiūrėjo į mane taip, tarsi tam, ką ketino dar pasakyti, būtų reikėję didesnio pasiryžimo.

– Iš pradžių, juodu atradus, buvo baisu. Paskui man pasirodė baisu, kad privalėsiu viskuo pasirūpinti: policija, gydytoju, kaimynais, laidotuvėmis. Šiaip jau visus organizacinius reikalus tvarkydavo tėvas. Naktis buvo kraupi. Nors abu buvo išgabenti, o aš miegojau ne jų miegamajame, bet svečių kambaryje, man dingojosi, kad jie guli greta manęs. Bet kitą

rytą – koks visa nustelbiantis džiaugsmas gyventi! Nubudau, visa diena priklausė man, ir aš norėjau mėgautis kiekviena minute. Vakare sutikau tavo tėvą.

12

Jau prieš daugelį savaičių antikvariate aptikau knygą apie Šveicarijos raudonąjį kryžių Antrojo pasaulinio karo metais. Anuomet skaityti nesiskubinau. Dabar grįžęs namo norėjau sužinoti, kas ten rašoma. Knyga nebuvo apžvalginė, kaip tikėjausi, ją parašė šveicarų gydytojas, 1940 metais su kitais šveicarais dirbęs vokiečių karo ligoninėse Rusijoje su Raudonojo kryžiaus vėliava. 1940 metais mano tėvas kaip tiktai buvo baigęs mokyklą. Ir vėliau, taip manė tas gydytojas, buvę tokių misijų. Ar mano tėvas, vėliau siųstas Raudonojo kryžiaus, pateko į vokiečių ir rusų karą? Šiaip ar taip, visi šveicarai, minimi gydytojo pranešime, buvo gydytojai, medicinos seserys ar slaugytojai, o juk mano tėvas studijavo teisę. Gal jis dirbo vienu iš nedaugelio vairuotojų? Parašiau į Šveicarijos raudonąjį kryžių ir paklausiau, ar 1940–1945 metais pas juos dirbo Johanas Debaueris.

Gydytojas rašė ir apie į rytus važiuojantį traukinį su šveicarų SS savanoriais, jį sutiko grįždamas į Vakarus. Bet, jei mano tėvo nepriėmė į Šveicarijos kariuomenę, į SS jo taip pat nebūtų priėmę.

Buvo vakaras. Padėjau knygą, atsistojau, atidariau vyno butelį, įsipyliau taurę, uždėjau Šūmano plokštelę ir vėl prisėdau. Man toptelėjo, kad pražiopsojau popietinį susitikimą Maince su vienu autoriumi. Nepaskambinau savo sekretorei. Nepaskambinau ir Maksui, su kuriuo buvome vakare sutarę eiti į kiną ir į piceriją. Kai skambinau norėdamas atsiprašyti, nė vienas nekėlė ragelio. Barbarai, kuri Rytų Berlyne buvo apsistojusi pas bendradarbę, net negalėjau prisiskambinti.

Nurimau. Pėteris Grafas – kodėl gi ne? Arba kodėl tapus Barbaros vyru nepasivadinus Pėteriu Bindingeriu? Man patiko mano pavardė. Ji mane siejo su seneliais, o tai man buvo brangu. Ryšys tarp tėvo ir manęs buvo silpnesnis ir mažiau svarbus. O jei šis nutrūktų, kaip galėtų anas kitas išlikti nepažeistas? Tada pajutau, kad tai, apie ką dabar pagalvojau, yra neteisinga. Ryšys su tėvu buvo silpnesnis, bet jis buvo ne mažiau svarbus. Mano tėvas buvo nepažįstamasis, bet ar jis būtų vaikas su popierine kepure ir mediniu arkliuku, ar nerimstantis jaunuolis, vilkintis eglutės rašto golfo kelnių kostiumą, ar avantiūristas, netveriantis namie ir išsibeldęs į svetimus kraštus, ar žavuolis, apsukęs mano mamai galvą – jis buvo man įdomus, man buvo malonu laikyti save jo sūnumi, o jį – savo tėvu, ne kokiu slaptu, bet oficialiu tėvu. Jis buvo mano dalis. Tad abiem derėjo turėti tą pačią pavardę.

Prisiminiau vyriškį, kurio sūnus vieną vasarą buvo mano žaidimų draugas ir anuomet man pasakė, jog aš turįs tėvo

akis. Norėjau pabandyti iš jo sužinoti apie savo tėvą viską, kas įmanoma. Kadangi jau šiandien buvau apleidęs leidyklos reikalus, nutariau iššyk rytoj pas jį ir nuvažiuoti.

Vėlyvą popietę jau buvau vietoje. Nebeprisiminiau jo pavardės, bet žinojau, kur jo namas. Ten, kur anksčiau gyveno ana šeima, dabar buvo įsikūrusi kita. Kaimynai padėjo surasti. Paskambinus telefonu, šeimos tėvas, kiek padvejojęs, sutiko mane priimti. Tik iššyk norįs įspėti, kad neturįs daug ką papasakoti.

Vėlyvą popietę sėdėjome namo terasoje su vaizdu į ežerą ir Alpes. Jis susikūrė pasiturimą gyvenimą. Namie buvo vienas: žmona turinti reikalų mieste, o sūnus, kuris, be abejonės, džiaugtųsi mane matydamas, esąs Amerikoje. Ir jis pats dar turėsiąs važiuoti į miestą. Visa tai skambėjo labai įtikinamai. Kartu man atrodė, kad jis džiaugiasi galėdamas vienas atlikti man tą prievolę.

– 1940 metais mano tėvas dėl karo turėjo atsisakyti turėtos vietos Prancūzijoje ir su mumis grįžti į Šveicariją. Taip paskutiniais mokslo metais patekau į klasę, kurioje nė vieno nepažinojau ir iki pat galo nesusiradau draugų. Mokslo metai buvo jau prasidėję, tad jie buvo trumpi, visi kiti jau pažinojo vienas kitą ir buvo susibūrę į savo kompanijas. Visa tai, tikriausiai, įsivaizduoji. Tavo tėvas taip pat turėjo savo draugiją, ir aš jo nedominau. Bet mus siejo bendras kelio gabalas iki namų, ir nors retai važiuodavome drauge, o kai taip nutikdavo, mudu įdomiai kalbėdavomės. Bent

jau man tie pokalbiai būdavo įdomūs; klausydavausi tavo tėvo pats ne kažin kiek prisidėdamas. Jis buvo kur kas toliau nuėjęs už mane. Teisinga ar klaidinga kryptimi – čia jau kitas klausimas.

– Tavo tėvas mokėjo būti be galo žavus. Gal žavumas nėra teisingas žodis apibūdinti jo gebėjimą leisti pajusti pokalbio partneriui, kad jis svarbus, jis ypatingas, jis mėgaujasi visiško dėmesio ir įsiklausymo privilegija. Tai sukurdavo pasitikėjimo, intymumo atmosferą, kuri buvo nepaprastai viliojanti, bet iš jos per kitą susitikimą galbūt nebelikdavo nieko, išskyrus draugišką, abejingą galvos linktelėjimą. Nemanau, kad jis vaidindavo. Tikiu, kad tuo metu būdavo visiškai nuoširdus, ne tik išore, bet ir visa savo esybe. Jis bandydavo pašnekovą, rimtas reikalas, į kurį kai kurie gal nežiūrėdavo rimtai, bet jis tam visiškai atsidėdavo. O jei nepavykdavo, tai nepavykdavo.

Jis atsigręžė su malonia liūdna šypsena, kurią atpažinau iš seniau, ir tęsė:

– Matai, tavo tėvas mane suvedžiojo ir paskui liovėsi manimi domėjęsis. Kartą važiuodami namo patekome į baisią audrą ir drauge slėpėmės nuo lietaus po bažnyčios stogeliu. Galėčiau tau ją parodyti, kartais pro ją pravažiuoju. Tavo tėvas manęs klausinėjo: kaip augau Prancūzijoje, kuo domiuosi, kuo noriu būti ir ką pasiekti. Nežinau, kaip pastūmėjau jį prie temos, kuria jis tada prakalbo. Jis pasakė, kad mes esame prarastoji karta. Prieš dešimtį metų Šveicarijoje taip pat

sklandė nubudimo, krizės suvokimo nuotaikos, kovos siekiant bendrystės ir ryžto blaivų mechaninį švietėjišką pasaulį pakeisti organiniu kūrybingu įkvėpimo pasauliu, nežabotą egoizmą ir individualizmą nugalėti bendru triūsu, įveikti socialinius prieštaravimus, vietoj demokratijos, užtikrinančios galimybę norėti ir turėti, išaukštinti nuveiktų darbų ir nuopelnų aristokratiją, sukurti naują, dvasingą karaliją, sūnų karaliją. Jis žavėjosi 1928–1931 metų laisvamanių demokratų akademikų suvažiavimais, Juliumi Šmidhauzeriu, Ortmaru Španu, Karlu Šmitu ir nebežinau, kuo dar. Ugningai ir aistringai kalbėjo, kas buvo prieš dešimtį metų, nežinau, kiek tada būta tikrovės, kiek jo fantazijos, ir užkrėtė mane. Ir aš, – jis nusijuokė, – blaiviausias, viską tiksliausiai apskaičiuojantis, pedantiškiausias žmogus, kokį tik gali įsivaizduoti, ėmiau ilgėtis visiško atsidavimo veiklai, gyvenimo, beatodairiško pasišventimo ir rizikos. Bet tavo tėvas sakė, jog esą per vėlu. Prieš dešimt metų šveicarai turėję galimybę ir ją praradę. Tai, kas prasidėję su Naujojo fronto judėjimu, virtę smulkmeniškų partiškumu, rietenomis dėl organizacijų ir machinacijomis siekiant postų, mėgdžiojimu to, ką darė vokiečiai ir italai, karikatūra mechaninės, egoistiškos vidutinybės, su kuria kovoti ir buvo stota.

Jis liovėsi kalbėjęs. Po minutėlės paklausiau:

– Kaip turėjo viskas klostytis toliau?

– Šito ir aš jo paklausiau. Nieko nesitikėti iš judėjimų, partijų, grupių. Visiško atsidavimo ieškoti tik savyje ir jam

ryžtis. Arba tikėtis stebuklo. Jis šitai pasakė taip, tarsi tai būtų buvęs savaime suprantamas dalykas, tad nedrįsau daugiau klausinėti. Taip pat nenorėjau savo klausimais sugriauti atsiradusios ar tik mano juntamos bičiuliškos atmosferos. O audra praėjo.

– Jūs paprasčiausiai apsižergėte dviračius ir nuvažiavote namo?

– Taip, ir kai kitą dieną norėjau užkalbinti jį po nemiegotos, mąstant praleistos nakties, pasidalyti susižavėjimu ir abejonėmis, jis man tik draugiškai linktelėjo ir nusigręžė, – atsakė šeimininkas ir vėl nusišypsojo ta savo šypsena. – Vėliau su tavo tėvu rimtai nesikalbėjome. Jis pradėjo čia studijuoti, bet greitai iškeliavo, kalbėta, kad į Vokietiją, ir aš kartais pagalvodavau apie visuotinį jo atsidavimą bei apie visuotinį Gebelso karą, ir mane apimdavo negeras jausmas. Bet tai tebuvo jausmas, o kad mano jausmais negalima pasikliauti, kaip tik ir rodo susitikimas su tavo tėvu. – Jis vėl šyptelėjo. – Aš jais nepasikliauju.

– Ar galėjo tėvas su Raudonuoju kryžiumi patekti į Vokietiją ar Rusiją?

Jis žiūrėjo į mane. Sėkmingas verslininkas, išpuoselėtas, ramus, pasitikintis savimi, žili plaukai, ramios akys, energingas smakras. Iš laikraščio nuotraukų pažinojau tokius bankininkus ir verslininkus; jie atitolę nuo paprasto gyvenimo ir eilinių žmonių taip pat, kaip federaliniai prezidentai ir kancleriai, kardinolai ar kino žvaigždės. Staiga supratau, kad šis

pokalbis anaiptol nėra savaime suprantamas dalykas, kad jis parodė nepaprastą dėmesį su manimi kalbėdamas, o mano tėvas bus padaręs jam didžiulį įspūdį. Staiga pamačiau ne tik tai, kad jis maloniai ir liūdnai šypsosi, bet ir tai, kad jo veide atsispindi didelis draugiškumas. Tarsi dėl to suglumęs, jis nukreipė žvilgsnį į šoną.

– Raudonasis kryžius? Žinoma, to negalima atmesti. Tavo tėvas nebuvo gydytojas, bet Raudonajam kryžiui veikiausiai reikėjo ir kitokių žmonių, daugelis dirbo pasienio tarnyboje, ir jis... Argi jis neturėjo širdies ydos, dėl kurios buvo atleistas nuo karinės tarnybos? – paklausė jis stodamasis. – Linkiu tau viso ko geriausio.

13

Civilinės metrikacijos biuro tarnautojo informacija Barbaros nesujaudino.

– Paprasčiausiai truputį palūkėk. Gal susidraugausi su Pėteriu Grafu arba Pėteriu Bindingeriu. Jeigu ne, skrisime į Las Vegasą. Iki to laiko kraustykis pas mane.

– Čionai?

– Mudu su Augiu čia niekada drauge negyvenome, jei būtent tai tave trikdo. Galime viską pakeisti, nieko nepalikti, kaip dabar yra. Dar galime paimti gretimą kambarį, buvusį mergaičių kambarį, iš kurio ką tik išsikėlė studentė.

Nebuvau tikras. Vienas draugas patraukė mane savo pusėn diskutuojant, kad abiem šalims susivienijus turi būti priimta nauja Vokietijos konstitucija, patraukė argumentu, jog du vienas kitą mylintys ir drauge gyventi ketinantys žmonės turėtų paieškoti ir naujo būsto, nes esą negalima kraustytis nei pas jį, nei pas ją.

– Išgabensiu savo daiktus į rūsį, pakviesiu meistrus, o kai jie baigs, žiūrėsime į atnaujintą butą kaip į visai naują ir nuspręsime, kaip norėsime jame įsikurti.

Ji matė, kad aš vis dar dvejoju.

– Aš prisirišusi prie šito namo, tai geras namas. Esu prisirišusi prie didelių šviesių kambarių ir balkono, po kurio stogeliu būdama maža lyjant miegodavau popiečio. Medžiuose šnara lietus, čiulba paukščiai, gaivu, bet tu užsitrauki ant ausų šiltą antklodę ir jautiesi saugus. Pabandyk kokį kartą!

Prisiminiau, kaip pirmais metais pas senelius privalėdavau miegoti pietų miego, o kai būdavo ne per šalta, man leisdavo miegoti lodžijoje. Lyjant mane pridengdavo antklode, ir jausdavausi taip, kaip sakė Barbara. Kaip galėjau šitai pamiršti.

Buto remontas užtruko du mėnesius. Kai įsikėlėme, baldai, kurių drauge ieškojome ir kuriuos tarpusavyje derinome, pagaliau atrado vienas kitą: jos jugendo stiliaus valgomojo baldai ir mano miegamojo baldai iš vyšnios, jos odinė sofa ir mano odiniai krėslai su prie jų derančiu stalu, veidrodis iš jos koridoriaus ir lempa iš manojo.

Mokykla ir ministerija buvo pasirengusios Barbarą siųsti į Tiūringiją, bet ne į Berlyną. Mūsų federalinė žemė esanti atsakinga už Tiūringijos atstatymą, o už Rytų Berlyną esąs atsakingas Vakarų Berlynas. Taigi, ir aš leidyklos ėmiau dairytis Tiūringijoje ir porą savaičių su viltimi derėjausi tiek su Berlyno leidyklų bendrove, tiek su Tiūringijos leidykla, kol galop viena didelė Hamburgo leidykla abi įmones nušvilpė man iš panosės.

Taigi buvo įprasta kasdienybė su teisiniais žinynais, vadovėliais, komentarais ir laikraščiu. Kartais man pasiūlydavo išleisti daktaro ir habilitacijos darbus, šalies ar užsienio autorių traktatus, ir aš norėjau leisti geriausių darbų seriją. Norėjau įsteigti dar vieną, ne kas mėnesį, bet kas ketvirtį išeinantį laikraštį su ilgesniais, nuodugnesniais straipsniais. Bet leidyklos vadovybė nenorėjo; ji manė, kad pretenzingesni teisiniai spaudiniai kels grėsmę turimai populiariajai teisinei literatūrai, parduodamai lengvai ir be rizikos. Iš kitokio, naujo, geresnio darbo organizavimo, apie kurį ėmiau svajoti kadaise skrisdamas iš Berlyno į Frankfurtą, išėjo šnipštas.

Iš pradžių man tai buvo nesvarbu. Su Barbara jaučiausi laimingas. Buvau laimingas mudviem drauge keliantis, maudantis po dušu, valantis dantis, šukuojantis, jai dažantis, man skutantis, per pusryčius aptarinėjant pirkinius, tvarkytinus reikalus ir vakarines pramogas, buvau laimingas, kai grįždavau namo ir rasdavau ją jau grįžusią; tada ji pakildavo nuo rašomojo stalo ir sunerdavo man ant kaklo rankas, o jei jos

dar nebūdavo namie, aš nudirbdavau vieną ar kitą darbelį ir džiaugdavausi jos sulaukęs, buvau laimingas vakarais, leidžiamais namie arba ne namie, bendru ruošimusi miegui ir bendromis naktimis, kai protarpiais nubusdamas girdėdavau jos kvėpavimą ir man tereikėdavo tik atsigręžti ar slinktelėti jos pusėn, kad galėčiau Barbarą paliesti, prie jos priglusti arba net ją pažadinti. Kartais Barbara mane pašiepdavo:

– Ar aš teku už miesčionio? Tave tenkintų, jei kasvakar sėdėtume namie, skaitytume, klausytume muzikos, žiūrėtume televizorių, kalbėtume ir, galbūt, eitume pasivaikščioti prie upės.

Taip kalbėdama ji juokdavosi, ir aš kvatodavau drauge.

– Galime eiti pasivaikščioti ir prie kalno, – atsakydavau.

Jei Barbara būtų norėjusi, būčiau kasvakar ėjęs su ja į kiną, teatrą ar koncertą, arba kur nors trauktume su draugais. Aš mėgavausi ne buvimu namie. Aš mėgavausi meilės rutina. Mano gyvenimas su motina buvo puikiausiai organizuota, puikiai veikianti rutina, bet ji buvo šalta. Gyvendamas vienas irgi laikiausi rutinos: taip nebūdavo, kad perdegtų lemputė, o aš neturėčiau atsarginės, produktų atsargos būdavo atnaujinamos dar prieš suvartojant senąsias, sugedę prietaisai tuoj pat nešami taisyti, man nepasitaikydavo, kad kostiumas, kurį norėčiau apsirengti, būtų nevalytas arba marškiniai neplauti. Aš dirbu taip susikaupęs, kad suplanavęs daug nuveikti per dieną vakare būnu padaręs, ką ketinęs. Bet nors man reikalinga veiksminga rutina, nors metai, nu-

gyventi su Veronika ir Maksu, man buvo sunkūs dar ir dėl to, kad tai buvo chaoso metai, veiksmingos rutinos dienų vakarais niekada nebūdavau iš tikrųjų patenkintas. Likdavo šaltuko jausmas. Tik savaitės, praleistos su Maksu, kaip ir anais laikais atostogos pas senelius, sujungdavo abu dalykus: rutiną ir šilumą. O dabar atradau meilės rutiną – kas galėtų būti geriau!

Bet po kurio laiko rutinos su Barbara laimė leido ypač stipriai pajusti rutinos leidykloje nelaimę. Buvau nelaimingas. Kiekvieną rytą turėdavau prisiversti važiuoti į darbą, sėsti prie rašomojo stalo, skaityti atėjusį paštą, rašyti atsakymus, redaguoti laikraščius. Blogiau nei visa tai buvo žinojimas, kad ateityje nebus jokių pokyčių.

Bet jie vis dėlto atėjo. Kitaip nei įsivaizdavau. Pokyčiai nepakeitė mano darbo, bet leido su juo atsisveikinti. Jie pakeitė mano gyvenimą.

Pokyčius sukėlė kasdieniškiausias iš kasdieniškų redaktoriaus darbo įvykių. Atėjo klausimas, ar leidykla nenorėtų išleisti vieno tokio leidinio. Dėl to, kad klausimas atėjo ne su pridėtu rankraščiu, o su knyga, įvykis nebuvo mažiau kasdieniškas; taip būna, kai klausiama dėl išleidimo jau pasirodžiusių anglų kalba ir verstinų į vokiečių kalbą darbų. Kadangi sumanymas leisti seriją, į kurią toks darbas galbūt tiktų, buvo palaidotas, tai tokios užklausos manęs rimtai nedomino. Sekretorė atsakė standartiniu laišku, bet knygą padėjo ant mano stalo.

Todėl ji ten ir gulėjo. Tai buvo *Cambridge University Press* leidyklos išleista knyga, įrišta, kietais viršeliais ir su apsauginiu aplanku. Blyškiai mėlyname aplanke buvo pavaizduotas neryškus antikinis laivas ištemptomis burėmis ir vandenin nuleistais irklais. Autoriaus pavardė, knygos pavadinimas ir leidyklos vardas buvo užrašyti tamsiai mėlynu šriftu. Perskaičiau pavadinimą: *The Odyssey of Law*[17]. Perskaičiau autoriaus pavardę: Džonas de Bauras.

14

Prie knygos buvo pridėta recenzija iš *New York Times*; joje buvo rašoma ir apie autorių. Jis esąs teisininkas, perdėm revoliucingas, kad būtų turėjęs pasisekimą vienoje iš garsių *Law Schools*[18], bet pakankamai reikšmingas, kad įsitvirtintų Kolumbijos universitete, tik ne *Law School*, bet politinių mokslų skyriuje. Jis esąs Leo Štrauso ir Paulio de Mano mokinys, *Deconstructionist Legal Theory*[19] pradininkas. Ilgą laiką labiau garsėjęs savo renginiais nei publikacijomis; apie antradieninius jo seminarus sklindančios legendos. *The Odyssey of Law* esanti pirma jo knyga, pasirodžiusi po *With Rousseau at the Opera*[20],

[17] Teisės Odisėja *(angl.)*.
[18] Teisės mokyklos *(angl.)*.
[19] Teisinės dekonstrukcijos teorija *(angl.)*.
[20] Operoje su Ruso *(angl.)*.

naujoviškos Ruso filosofinio palikimo iš ankstyvosios operos komponavimo programos interpretacijos.

Nenutuokiau, kaš ta *Deconstructionist Legal Theory*, nežinojau nei Štrauso, nei de Mano ir nežinojau, kad Ruso kūrė operas. Atsiverčiau knygą.

Įžangoje buvo rašoma ne apie teisę, bet apie „Odisėją". Ji apibūdinama kaip pirminė visų sugrįžimo istorijų forma. Per visus savo nuotykius, paklydimus ir nuklydimus, laimėje ir nelaimėje Odisėjas lieka sau ištikimas, kol suranda namus. Namie jo laukia ne tik įžūlus maištas, bet ir ištikima meilė, ir dar ginklas, su kuriuo jis palaužia tą maištą, kad niekas netrukdytų meilei.

Verčiau lapus ir toliau aptikau teisės istorijos fragmentų. Buvo rašoma apie mitinę ir epinę, magišką ir racionalią teisę, apie baudžiantį ir atlyginantį teisingumą, teisėtą valdžią, kolektyvinę naudą ir individualią laimę kaip teisės tikslus. Viename skyriuje buvo rašoma apie teisės apytakas: didžiąją, kurioje teisė šimtmečiais tarnauja vienam tikslui po kito ir galop vėl pradeda nuo pirmo, ir mažąją, kurioje teisės raizginys ne tik visą laiką rezgamas, bet ir nuolat ardomas kaip Penelopės drabužis. Visuomenės, kurios teisės raizginio neišardo, bet vis tankiau jį rezga, turinčios jame užtrokšti.

Radau skyrių apie tiesos ir melo vaidmenį, švietimą ir ideologiją teisėje. Gana dažnai tiesos esančios melai, o melai – tiesos; švietimas, sugriaudamas vieną ideologinį pasaulėvaizdį, dažnai tepadaro vietos kitam. Tai nereiškia, kad nesama tiesos ir melo. Tai reiškia, kad mes kuriame tiesą bei melą ir asmeniškai

atsakome apsispręsdami, kas teisinga, o kas klaidinga. Turėtume būti asmeniškai atsakingi ir už apsisprendimą, ką laikysime gėriu ir ką blogiu, ar leisime blogiui laisvai klajoti, ar priversime jį tarnauti gėriui. Tai reiškia daugiau ir ne tai, kad jį turime sąžiningai sutikti. Intelektualaus sąžiningumo reikalavimą de Bauras niekina. Priimant sprendimą, neturintį pasekmių, sąžiningumas esąs beprasmis, o priimant sprendimą, turintį pasekmių, jo esą per maža. Apsisprendimui blogį priversti tarnauti gėriui reikalingas pasirengimas ir pačiam patirti blogį.

Daug ko nesupratau, nes skaičiau paskubomis, nes negalėjau susikaupti, nes nežinojau teorijų ir diskusijų, kuriomis buvo remiamasi. Bet supratau, kad vėl susidūriau su geležine taisykle. Pasirengimas patirti blogį, kaip pasiteisinimas dėl blogio panaudojimo – tai buvo ne kas kita.

Skaitydamas tuos dalykus aptikau „Iliados" 24 knygos istoriją. Kai Achilas nukauna Hektorą, į graikų stovyklą ateina senis Priamas, Trojos karalius ir Hektoro tėvas, ir prašo Achilo atiduoti sūnaus kūną. Achilas, šiaip jau beatodairiškas ir negailestingas, užjaučia karšinčių, atiduoda sūnaus palaikus ir bando jį paguosti. Dzeusas laikąs ant savo slenksčio dvi statines: gėrio statinę ir blogio statinę, jei kuriam nors seikėjąs tik iš blogio statinės, tą sužlugdąs. Jei kuriam nors duodąs sumaišęs iš abiejų, tas patiriąs ir gera, ir bloga. Šitą dviejų statinių vaizdinį de Bauras aptinka ir Platono kūrinuose. Savo *Politeia* Sokratas kalba apie gėrį ir blogį ir nagrinėja, ar tikrai Dzeusas ant savo slenksčio turėjo dvi statines, ar tik vieną – gėrio statinę. Jis ci-

tuoja „Iliados“ ištrauką: sužlunga ne tas, kuriam duodama tik iš blogio statinės, o tas, kuriam seikėjama tik iš vienos statinės: tą, kuriam Dzeusas duodąs nesumaišęs ko nors vieno, nesvarbu, blogio ar gėrio, šventojoje žemėje persekiojančios didžiausios negandos. De Baurui tai reiškė filosofinį lūžį. Kitaip nei religija, filosofija besiremianti gėrio ir blogio lygiateisiškumu. Gėris be blogio žmogui nepritinkąs kaip ir blogis be gėrio.

15

Esu lėtapėdis. Nedžiūgauju, kai patiriu ką nors nuostabaus, ir neprarandu savitvardos, kai nutinka kas bloga. Ne todėl, kad aš tvardyčiausi. Paprasčiausiai šiek tiek užtrunku, kol emociškai įsisąmoninu tą nuostabų ar blogą įvykį. Iš pradžių tai būna tik protu suvokiama tiesa, leidžianti tęsti savo darbą, kaip visuomet traukti namo ar, kaip buvo sutarta, eiti į kiną.

Baigiau galutinę laikraščio redakciją, patikrinau antraštinius duomenis, korektūras ir laužinį, sutvarkiau turinio rodyklę. Bet šįsyk buvau išsiblaškęs, nesusikaupiau ir po darbo nuėjęs su Maksu į kiną, ir vakarieniaudamas picerijoje. Paskui parėjau namo ir skaičiau toliau, skaičiau taip pat paskubomis ir nepakankamai atidžiai kaip ir leidykloje. Buvo vėlu, pavargau ir galynėjausi su miegu. Bet turėjau rungtis su tekstu, kurį tik pusiau suvokiau ir supratau. Paprasčiausiai turėjau skaityti. Kartais tai būdavo visiškai paprasta.

Jei kalbėdami apie žmogžudystę nekreiptume dėmesio į jokius priedus: išankstinį sumanymą, klastą ir žiaurumą, teturėtume žmogaus gyvenimo užbaigimą be jo valios. Be jo valios, o ne prieš jo valią, nes valios pergudravimas ar palaužimas jau yra klastingas ar žiaurus priedas. Grynąja savo forma žmogžudystė yra žmogaus gyvenimo užbaigimas jam miegant.

Žmogus praranda savo gyvenimą. Žmogus paaukoja savo gyvenimą. Žmogus atlieka beprotišką, desperatišką ar drąsų poelgį, kainuojantį jam gyvybę. Žmogžudys atima žmogaus gyvenimą. Apie tai kalbame taip, tarsi paskui žmogus stovėtų čia be savo gyvenimo. Be savo gyvenimo, bet stovėtų. Tarsi sutrikęs trintųsi akis, nes jo gyvenimas dingęs. Tarsi galėtų piktintis, kad gyvenimas pagrobtas. Tarsi galėtų gedėti savo gyvenimo.

Bet žmogaus nebėra. Jis nesutrikęs, negali piktintis, negali gedėti. Jo nebekamuoja ne tik tai, kas kamavo būnant gyvam: vienišumas, liga, skurdas ar paikumas. Jo nebekankina ir mirtis. Žmogaus niekada nekankina jo mirtis; nesikankina prieš mirtį, nes jis dar gyvas, po mirties, nes jo jau nebėra. Lygiai taip pat nesikankina žmogus ir dėl to, kad yra nužudomas: prieš nužudymą jis dar gyvas, po nužudymo, nes jo jau nebėra. Mirtis ir žmogžudystė yra perėjimas iš vienos būsenos, kuri savaip tinkama žmogui, į kitą būseną, kuri taip pat žmogui savaip tinkama. Kas gali jam netikti, jei jo daugiau nebėra? Be subjekto visi tariniai ne vietoje ir beprasmiški.

Mes baudžiame žudiką ne už tai, kad jis užbaigė žmogaus gyvenimą be jo valios. Kas čia baustina? Mes baudžiame už klastingumą ir žiaurumą atliekant tą veiksmą, vadinasi, už nusivylimą ir skausmą, suteiktą aukai prieš jos mirtį. Bet kodėl mes baudžiame už žmogžudystę ir be šitų priedų, t. y. už žmogžudystę grynąja jos forma? Ne dėl aukos, o dėl kitų žmonių. Dėl žmonos, nes ji neteko vyro, dėl vaiko, nes jis neteko tėvo, dėl draugo, nes jis neteko draugo. Dėl visų, kurie kliovėsi nužudytuoju, ir kurį iš jų atėmė. Dėl pasaulio tvarkos, kurios mums reikia ir kuria pasitikime; ji skelbia, kad gyvename ir mirštame tuomet, kai tam natūraliai ateina laikas.

Dėl to savižudybę buvo galima paskelbti nuodėme, o bandymą nusižudyti – nusikaltimu; savižudybė nuskriaudžia kitus beveik taip pat, kaip ir žmogžudystė. Todėl ankstesniais laikais už žmogžudystę buvo baudžiama pagal vertę, kokią aukos gyvenimas turėjo kitiems žmonėms: sūnaus ir dukters gyvenimas tėvui, vergo gyvenimas jo ponui. Ilgą laiką baltasis, nužudęs juodaodį, būdavo baudžiamas švelniau nei juodaodis, nužudęs baltąjį ne todėl, kad žudikas būtų nusipelnęs daugiau pasigailėjimo, bet todėl, kad jo auka buvo mažiau vertinga. Todėl taip dažnai tautos būdavo žudomos be sąžinės graužaties; nelikdavo kitų žmonių, kurie būtų galėję jaustis netekę nužudytųjų. Viso to sąlyga, kad tauta būtų izoliuota, kad ji nebūtų su kitomis tautomis susieta pasaulio tvarkos, kad tauta būtų iššudyta radikaliai.

Kiek tautų, kiek žmonių susieja pasaulio tvarka? Kokiais dydžiais mes sukarpome pasaulius, kuriuose gyvename, ir kokią nustatome tvarką – tai mūsų, o ne žudiko reikalas. Žmogžudystę įvykdo ne jis, o mes.

16

Nubudau, nes Barbara purtė mane už rankos. Ji sėdėjo greta ant sofos, laikė ant kelių knygą ir žvelgė į mane nustebusi.

– Negera knyga.

Pažvelgiau į laikrodį. Rodė pusę antros.

– Kur buvai? – paklausiau.

– Po repeticijos dar užsukome *į Sole d'Oro*, iš pradžių pavalgėme ir išgėrėme, o paskui inscenizaciją „sudirbome" ir sukūrėme iš naujo.

Barbara žiūrėjo į mane, įkvėpta vakaro su draugais ir kolegomis iš teatro trupės, sugluminta to, ką kaip tiktai perskaitė, tokia žvali, gyva, iškaitusi, kad negalėjau suvokti, jog ji bus mano.

– Niekada taip ilgai neskaitydavai, kad skaitydamas užmigtum. Kokia čia knyga? – paklausė spoksodama į puslapius, kuriuos skaitydamas užsnūdau ir kuriuos ji ką tik perskaitė.

Atsikėlęs paklausiau:

– Gal norėtum arbatos? Pipirmėčių, žaliųjų mėtų, ramunėlių?

Barbara linktelėjo, aš patraukiau į virtuvę, užkaičiau vandenį, pridėjau sietelį arbatos lapų ir įleidau į ąsotėlį.

Barbara su knyga rankoje atsekė iš paskos.

– Džonas de Bauras? Ar jį pažįsti?

– Manau, kad jis – mano tėvas. Atvykęs į Ameriką Debauerio pavardę pakeitė į de Bauro. Arba dar būdamas čia pasirūpino atitinkamu pasu. Jis išmanė tuos reikalus; mano motinai, gyvenusiai Breslau, parūpino šveicarišką pasą, nežinau, ar padėjo gauleiteris, ar kas nors iš reicho saugumo ministerijos, ar už pinigus. Kurį laiką vadinosi Fonlandenu, vėliau Šoleriu. Prieš karą jis rašė naciams, po karo – komunistams. Jis sukūrė ir tą romaną, be kurio mudu nebūtume susipažinę.

– Argi tavo motina nesakė, kad jis žuvęs? Argi jos nebuvo greta, kai tai nutiko?

– Ji suklydo arba man pamelavo. Tai būtų nebe pirmas kartas.

Barbara uždėjo ranką man ant nugaros.

– Ak, Dieve...

Arbatiniui pradėjus švilpti, į ąsotėlį pripyliau vandens. Tiriamai žvelgdama į mane Barbara paklausė:

– Ar džiaugiesi, kad tavo paieškos baigtos? Ar tau smalsu dėl tėvo? Ar niršti ant motinos? Kai buvau maža mergaitė prisigalvodavau, kad esu pamestinukė, o mano tikrieji tėvai – karalių pora arba, jau vėliau, kad jie – kino žvaigždės, menininkai ar milijonieriai. Panašiai ir tu gali į visa tai pažvelgti, ar ne?

– Tokių vaikiškų svajonių neturėjau, Barbara. Bet pabandysiu.

Ar man bandyti de Baure įžvelgti galingą karalių, išvaduosiantį mane iš varganos lemties? Mano lemtis nebuvo vargana.

Sukiodama knygą Barbara tarė:

– Gaila, knygoje nėra jo nuotraukos.

– Perskaityk recenziją knygos gale. Regis, Amerikoje jis reikšmingas ir žinomas.

Barbara balsiai perskaitė tai, ką buvau jau skaitęs.

– Nieko apie tai nenutuokiu, bet šiaip skamba neblogai, ar ne?

– Juk ką tik sakei, kad tai, ką jis rašo, negera.

Mane erzino pasikeitusi Barbaros nuomonė, jos susidomėjimas Džonu de Bauru ir tai, kad ji garsiai perskaitė tekstą. Ar negalėjo skaityti tyliau?

– Taip, tai, ką perskaičiau, negera, – tarė ji, pildama arbatą, dėdama medaus ir maišydama. – Nešamės arbatą į lovą? Einam gulti?

Bet atsigulęs aš neįstengiau užmigti. Barbara prigludo prie manęs, galvą padėjo ant peties, dešinę krūtį ir dešinę ranką uždėjo man ant krūtinės, dešinę koją užkėlė ant pilvo. Kiek naktų mėgavausi jusdamas jos kūno sunkumą, tarsi jis mane įžemintų. Bet dabar tai man trukdė, buvo per daug, per sunku, per arti. Be to, atrodė, kad Barbara per daug gerai miega. Argi tai, kas mane neramina, jai nė motais? Ar ji

negalėjo, kol aš neužmigau, irgi pabūdrauti? Norėjau gulėti savo lovoje, vienas su savo apmaudu. Nesijaučiau įsižeidęs, kad tėvas atsiribojo ir manimi nesirūpino, nesijaučiau nuviltas, kad motinos melus papildė dar vienas, skaudesnis nei kiti. Nebuvau priblokštas, buvau piktas; tai buvo nartus pasipiktinusio žmogaus apmaudas, kurio negalėjau nukreipti į jį sukėlusiuosius. Paimti keletą dienų atostogų, nuskristi į Niujorką ir išlieti apmaudą senyvam ponui, kuris tikriausiai išmoko pamiršti savo praeitį? Juokinga. Išdėstyti faktus motinai ir vėl išspausti truputėlį tiesos, lygiai tiek, kiek ji mano privalanti pasakyti atsižvelgdama į tai, ką aš ir taip žinau? Beprasmiška. Nenorėjau apmaudą išlieti ant Barbaros, leisti apnuodyti mūsų santykius ar nukreipti prieš save. Bet kur man jį dėti?

17

Ir kitas naktis miegojau prastai. Prie pirmos nakties apmaudo vis dėlto dar prisidėjo nuoskauda ir nusivylimas, jaučiau agresyvumą, kurio negalėjau pagrįsti, numaldyti ar prislopinti. Nemaniau, kad būčiau buvęs laimingesnis vaikas, jei būčiau žinojęs, kad mano tėvas gyvas, bet nenori apie mane nė girdėti. Arba kad būčiau laimingesnis vėliau, kai būčiau galėjęs apsispręsti, ar man reikalauti jo pasiaiškinimo, ar nereikalauti. Arba kad būčiau gyvenęs

kitaip, jei būčiau žinojęs, kad jis gyvas. Tik tiek, kad nebūčiau ieškojęs Karlo istorijos autoriaus. Arba kad būčiau jam rašęs, jį lankęs, bent paklausęs, kaip baigėsi Karlo istorija. Bet tai agresyvumo nepanaikino.

Iš universiteto bibliotekos pasiskolinau literatūros apie dekonstruktyvizmą ir *Deconstructionist Legal Theory.* Dekonstruktyvizmas reiškią teksto atskyrimą nuo to, ką autorius norėjo juo pasakyti, ir ištirpimą tame, kuo tekstą paverčia skaitytojas. Jis žengia netgi dar toliau ir nepripažįsta tikrovės, tik tekstus, kuriuos apie ją rašome ir skaitome. Tai prasilenkia su teisinių ir moralinių taisyklių privalomumo reikalavimu. Vis dėlto norint visa suplakti į daiktą, tai pavyktų tik per egzistencialistinį virsmą. Remdamasis de Bauru ir *Deconstructionist Legal Theory* straipsnio autorius įžvelgė beprasidedantį egzistencializmo atgimimą. Gal man būtų derėję paskaityti ir apie egzistencializmą, bet man jau pakako. Supratau: jei skaitant tekstą nesvarbu, ką norėjo pasakyti autorius, o svarbu tai, ką įžvelgia skaitytojas, už tekstą atsako ne autorius, bet skaitytojas. Jei tikrovė yra ne išorinis pasaulis, o tekstas, kurį apie tą pasaulį rašome ar skaitome, vadinasi, atsakomybė tenka ne tikriesiems žudikams ir ne aukoms, kurių nebėra, bet amžininkams, kurie aprauda žudynes ir už jas baudžia. Kaip iš to per egzistencialistinį virsmą išauga reikalavimas būti pasirengusiam pačiam patirti tai, ką rengi kitiems, aš dar nesupratau. Bet ko vertas pasirengimas, jei kitiems šitai patirti tikimybė didelė, o pačiam patirti ji menka?

Jis liko ištikimas sau. Su žaismingu lengvumu, patraukusiu mano dėmesį romane ir gąsdinusiu jo laiškuose Beatai ir straipsniuose iš karo, čia jis žongliravo tikrove, jos vaizdavimu, autoriaus, skaitytojo, žmogžudžio, aukos, amžininko vaidmenimis, atsakomybe. Galėjau įsivaizduoti ir straipsnius, kuriuos jis rašė laikraščiui *Nacht-Expreß,* laikydamasis direktyvos, nubrėžtos sovietų karinės administracijos majoro, bet savo stiliumi, kartais girdamas tai, kas turėjo būti peikiama, kartais peikdamas tai, ką derėjo girti, ir kai kada valdžią, kuriai tarnavo, pakylėdamas iki etinio principo. Kas galų gale liko? Šito gyvenimo pabaigoje ir *The Odyssey of Law* pabaigoje?

Man nepatiko tėvas ir jo teorija, atleidžianti jį nuo bet kokios atsakomybės: atsakomybės už tai, ką jis parašė, už tai, ką padarė. Kartu žavėjausi, kaip jis žengė per gyvenimą, visuomet pasinerdamas į sutiktus dalykus ir visuomet iš jų vėl išnerdamas, o galop dar išplėtodamas teoriją, pateisinančią tokį ėjimą per gyvenimą. Žaismingas jo lengvumas mane stulbino, ir aš netgi nepajėgiau jo smerkti, kaip būčiau norėjęs. Aš pats pernelyg noriai, lengvai ir žaismingai sėdėjau istorijos laukiamajame.

Ne, man tėvas nepatiko. Bet nuo to suvokimo agresyvumas nemažėjo. Tai, kad nepažindamas tėvo, kuris man nepatiko, nieko nepraradau, manęs neguodė. Mintys apie tai, kad tėvas, nesirūpinęs manimi, ir šiaip visuomet galvodavo tik apie save, mane nuteikdavo kur kas agresyviau.

Pokalbis su motina buvo trumpas.

– Man jis miręs, – pareiškė ji.

– Ar po Breslau dar kada matėtės? Ar tai jis liepė tau kraustytis čionai? Ar pažadėjo čionai atvykti? Ar bendravo su tėvais po karo? Ar rašė tau iš Amerikos?

– Man jis miręs.

Barbara palaukė pusantros savaitės. Sekmadienį per pusryčius paklausė:

– Kaip gyvensime toliau?

– Apie ką tu?

– Mes nebesimylime.

– Mes ir anksčiau...

– Ne, mudu niekada neišbūdavome nesimylėję ilgiau nei dvi ar tris naktis.

Ji pasakė taip, tarsi iš egoizmo ir išdykumo būčiau vertęs jaustis ją nelaimingą. Tarsi pats nebūčiau nelaimingas.

Įniršęs drėbiau:

– Mudu metų metus nesimylėjome.

– Tu – beprotis, – pralemeno apstulbusi žvelgdama į mane.

– Aš...

Ji atsistojo.

– Prikiši man metus, kuriuos praleidome ne drauge? Ar man už juos atsiprašyti, kad atleistum? Tu iš tikrųjų pakvaišęs.

Barbara žengė iš virtuvės, tarpduryje dar kartą atsigręžė. Mačiau, kad ji stengiasi tvardytis. Mačiau ir duobutę virš kairio antakio.

– Nesimylime. Tu nesiglaustai. Nekalbi. Vakarais tysai it kuolas. Kai nubundu naktį, sėdi prie rašomojo stalo, o jei prieinu ir paklausiu, kas tau, skausmingai žvelgi. Dvi savaites laukiau, kad prašnektum. Kiek dar turėsiu laukti?

– Praėjo tik pusantros...

Ji norėjo dar ką nors pasakyti, bet nutylėjo, numojo ranka, palingavo galva, išėjo iš virtuvės ir iš buto. Barbara netrenkė durimis, bet paliko jas atviras, tarsi palikdama mūsų būstą perpūsti vėjui, prinešti lietaus, sniego, dulkių ir leisdama sunykti jaukiam bendrumui.

Klausiausi tolstančių jos žingsnių. Paskui atsistojau, uždariau duris ir nukrausčiau stalą. Žinojau, kad elgiausi neteisingai. Žinojau, kad ir vėl elgsiuos neteisingai. Negalėjau atsikratyti savo agresyvumo ir liejau jį ant tų, ant kurių galėjau išlieti: ant Barbaros ir ant savęs. Nepajėgiau baisiai pratrūkti, pajėgiau tik mažas kiaulystes. Bet ir jomis galop taip viską sugadinsiu, kad nebus galima pataisyti.

Nežinojau, ką turėčiau daryti: su Barbara, su savimi, su prasidėjusiu sekmadieniu. Įkliuvau į spąstus ir nesuvokiau, kaip išsilaisvinti. Prisėdau balkone, girdėjau varpus skelbiant pamaldų pradžią, o po valandos – jų pabaigą. Užmigau, po poros valandų pabudau sustingusiais sąnariais ir ėmiau ruošti vakarienę, nors buvo dar labai anksti. Norėjau, kad grįžus Barbarai vakarienė būtų paruošta, kad drauge vakarieniautume.

Ji grįžo vėlai ir buvo santūri. Bet išklausė, ką kalbėjau apie savo apmaudą, įsižeidimą, nusivylimą, agresyvumą ir spąstus,

į kuriuos buvau patekęs, o kai sugulėme, ir aš ėmiau meilintis, Barbara manęs neatstūmė. Tąkart ji buvo šalta meilužė, bet kai jau ėmėme migti, ji dar kartą mane apkabino. Pasijutau laimingas. Kartu žinojau, kad iš spąstų neišsivadavau, bet privalau išsivaduoti, jei noriu, kad tarp mudviejų viskas būtų gerai.

18

Mes daugiau nebesikivirčijome. Į viską reagavau agresyviai: į batų raištelį, kuris rišant sutrūkdavo, į valytuvą, blogai valantį stiklą, į keliauninkus, užtveriančius laiptus į peroną, į sekretorę, pamiršusią parašyti laišką, į negrabias savo rankas, nesugebančias prie rankinio laikrodžio pritvirtinti naujos apyrankės. Kartais man atrodydavo, kad sprogsiu nuo atgrasių klastingų gyvenimo smulkmenų. Bet su Barbara nebuvau agresyvus. Mylėjomės, glaustėmės vienas prie kito, kalbėjomės.

Vieną dieną leidykloje mane aplankė mama. Ji dar nebuvo čia buvusi, paprašė šį bei tą parodyti, stebėjosi ir žavėjosi delsdama prašnekti apie reikalą, dėl kurio atėjo. Paskui mano kabinete gėrėme kavą.

– Taip, jis pasakė, kad po karo privalau čionai atvykti, jis taip pat atsirasiąs. Priešingu atveju būčiau išsyk patraukusi į kaimą, į mažą kaimelį ar atkampų vienkiemį.

Motina ilgokai tylėjo, o aš neskubinau. Ji atėjo, nes laikė tai savo pareiga, ir tą pareigą ji atliks.

– 1946 metų rudenį jis iš tikrųjų atvyko. Nežinau, kaip susirado mane, bet juk buvo suradęs ir Breslau – tai jis sugebėjo. Ir pasiūlė man sandėrį: jei patvirtinsiu, kad jis miręs, turėsiu mirusį sutuoktinį, o tu – tėvą, aš įgysiu šveicarus uošvius, tu – senelius. Sutikau dėl tavęs, o ir dėl savęs. Parašiau jo tėvams mačiusi, kaip jis buvo nušautas, ir tarp jo daiktų radusi jiems rašytą laišką, kurį pridedanti. Tėvams jis rašė, kad mudu susituokėme.

Motina šaltai žvelgė į mane, bet aš mačiau, kad ji ne tik nenori leisti man įterpti emocingų pastabų, bet dar labiau nori laikytis atstu nuo savo pačios emocijų. Paskui ji leido sau truputį šyptelėti:

– Dabar supranti, kodėl nenorėjau matytis su seneliais?

– Kodėl tėvas norėjo dingti?

– Sakėsi esąs pavojuje, negalįs leistis suimamas, privaląs slapstytis, norįs iškeliauti. Netikėjau juo; vyrui, kuris paskutiniais karo mėnesiais vaikštinėja pasidabinęs tvido kostiumu, mėlynais marškiniais ir taškuotu kaklaraiščiu, negali grėsti pavojus. Šiaip ar taip, pas mane atėjęs vilkėjo uniformos likučiais, – tarė ji, gūžtelėdama pečiais. – Jis pabuvo kokius du ar tris mėnesius, tiksliau sakant, dešimt savaičių, ir vieną vakarą grįžusi namo jo neberadau.

– Ar jis mane pažinojo?

– Kai išeidavau į darbą, jis tave prižiūrėdavo. Jis beveik neišeidavo iš namų. Gal laukė padirbtų dokumentų, vizos, laivo bilieto – nežinau, ko jis laukė. Kiūtodavo namie, prižiūrėjo

tave ir rašė romanus, kad galėčiau juos parduoti ir prasimanyti truputį papildomų pinigų.

– Jis mane pažinojo!

Iš įtūžio nežinojau kur dėtis.

– Tai, kad paliko nėščią draugę, gal dar būtum jam atleidęs, bet kad sūnų...

Girdėjau pašaipą motinos balse ir žinojau, kad ji teisi. Bet tai nieko nekeitė: tai, kad jis mane pažinojo, prižiūrėjo, kalbino, su manimi žaidė ir nepaisydamas viso šito mane paliko, atrodė didesnis įžeidimas, nei būtų palikęs negimusį. Buvau jam ne kokia abstrakcija, bet būtybė, tikrai ne mažiau mylėtina nei Maksas. Tai, ko aš neįstengiau padaryti pažinęs Maksą, nors vaikis viso labo tebuvo mano draugės sūnus, jis sugebėjo padaryti savo sūnui – nepalikti vietos savo gyvenime ir širdyje.

Nebedariau klaidos nukreipdamas įtūžį į Barbarą. Laikiausi. Tik iš sutraukytų batų raištelių, pamirštų laiškų ir neklusnių rankų kelis mėnesius galėjau spręsti, kiek pastangų šitai man kainavo. Bet nežinojau, ką būčiau galėjęs daryti, jei nebūčiau valdęsis.

Vasarą pasitaikė dar viena galimybė įsigyti leidyklą, bet ir vėl šis sumanymas žlugo. *Trott* leidykla su knygynais; jos senas vardas, programa, pradedant filosofija ir baigiant lyrika, ir būstinė Potsdame man patiko, bet ji vėl atiteko dideliam knygų prekybos tinklui, taigi istorija vėlei pasikartojo: iš pradžių sklandžiai vykusios derybos ėmė strigti, paskui asmuo,

su kuriuo bendravau, tapo nebepasiekiamas, ir galų gale mano skambutis nustebino sekretorę, nes *Trott* leidykla jau prieš savaitę parduota.

Nepasakyčiau, kad vasara nebuvo graži. Kaip ir seniau Barbara savaitgaliais vėl spirdavo kur nors važiuoti, ir mes traukdavome prie Baltijos, į Vismarą, Rostoką ir Greifsvaldą, į Darso pusiasalį, Oderbruchą, Gėrlicą prie Neisės ir link Elbės aukštupio. Matydavome monotoniją bei skurdumą, bet aptikdavome ir, sakytum, užkerėtų kaimų, miestietiškų ąatvių ir namų eilių, labai oriai pakeliančių gilius istorijos randus. Netašytų akmenų grindinio alėjose, kurios driekėsi per kaimus, laikas buvo sustojęs; tik retkarčiais prieš mus atburgzdavo koks traktorius, trabantas ar krovininis automobilis, o kai sustodavome ir išlipdavome, girdėdavome vien paukščių čiulbėjimą ir vėją. Įkandin laukais riedančių šienapjovių žirgliojo gandrai.

Mudviem su Barbara taip pat atrodė, kad laikas sustojo dar prieš kelerius metus. Iš pradžių tik bandėme senuosius ritualus, pasirengę, jei nebetiks, išsyk juos pamiršti. Bet jie buvo malonūs. Žaismingas stumdymasis tarsi neišsitektume kartu vonios kambaryje, šokimas pakeliui iš miegamojo į vonią ir atgal, Gernharto eilėraščiai, tylėjimas – visa tai tiko, kaip tikdavo ir anuomet, tarsi nė nebuvo liovęsi tikti.

19

Vieną naktį prakalbau. Neketinau šito daryti, nebuvau pasiruošęs. Galbūt paprasčiausiai persipildė taurė ir nebeįstengiau visko ilgiau laikyti savyje.

– Kai drauge keliaujame, būna pakenčiama. Bet netgi tuomet būna akimirkų, kai turiu tvardytis iš visų jėgų, kad neprarasčiau savitvardos. Ar prisimeni, kaip šią popietę pusę valandos turėjome vilktis paskui traktorių, kuris galėjo, bet nenorėjo mūsų praleisti? Arba kaip vakar mums neleido sėstis prie laisvo staliuko, nes padavėjas aptarnavo tik užimtuosius? Arba kaip tu šiandien rytą tris kartus atsegei ir vėl užsegei kelioninį krepšį, nes ką nors vis pamiršdavai? Tokios situacijos varo mane iš proto, bet kadangi privalau ir noriu užgniaužti beprotiškus savo impulsus, jos mane visiškai išsekina.

Paėmiau ją už rankos.

– Tai prasidėjo tada, kai sužinojau apie savo tėvą. Tarsi pyktis, kuris jo nepasiekia, ieškotų kur kitur prasiveržti. Žinau, kad tau su manimi dažnai būna nelengva, ir aš dėl to apgailestauju. Visa tai ne tik dėl mano tėvo. Nuo tada, kai žinau, kad jam kažkas negerai, ėmiau suvokti, kas ir šiaip negerai. Todėl mane taip skaudžiai paveikė, kad negavau anos leidyklos. Tai būtų reiškę pabudimą, išsiveržimą. Pagaliau būčiau prisileidęs pasaulį ir gyvenimo riziką. Man atrodo, kad visuomet gyvenau atsitraukęs ar pasirengęs trauktis vos pajutęs pasipriešinimą.

Atsisėdau. Mėnulis švietė į kambarį, tad galėjau matyti į mane atgręžtą Barbaros veidą. Jis blyškiai švytėjo.

– Geriausia, ką esu padaręs gyvenime, kad užkalbinau tave po skrydžio. Palikdamas tave ir išvykdamas į Ameriką tikriausiai darau didžiausią gyvenimo kvailystę. Bet aš privalau taip pasielgti. Iki rugsėjo pirmosios privalau išeiti iš leidyklos, skristi į Niujorką ir pareikalauti tėvo pasiaiškinimo. Privalau pareikalauti pasiaiškinimo, o ne tik jį pakalbinti ir leisti manimi atsikratyti. Prisistatysiu mokslininku iš Humboltų universiteto, dar nežinau ką tyrinėjančiu, mokslininku, kuriam būsianti didelė garbė ir nauda dalyvauti jo renginiuose. Kaip bus toliau, matysiu.

– Ir tu norėtum, kad tavęs čia laukčiau.

– Vykstam drauge, Barbara, palik darbą ir skrisk su manimi.

– Žinai, kad negaliu šito padaryti, – atsakė ji sėsdamasi. – O kur man reikės dėti poreikį kasdien grįžti namo ir jaukiai čia įsitaisyti? Tu pažadinai šitą poreikį. Norėjai jį patenkinti. Ar nežadėjai šito nuo pat pradžių?

– Apgailestauju, Barbara. Aš grįšiu.

– Daugiau nebenoriu laukti savo vyro. Pakankamai ilgai laukiau.

– Aš pasiskubinsiu.

Ji papurtė galvą. Po minutės pravirko. Šiaip ar taip, leidosi apkabinama. Jei būčiau galėjęs verkti, būčiau ašarojęs drauge.

PENKTA DALIS

I

Niujorke dulksnojo. Ant geltonojo taksi priekinio lango stiklo valytuvai palikdavo šlapius dryžius, o ant šoninių stiklų lašeliai kriste krito. Kartais priešpriešinis vėjas priversdavo kokį lašą keliauti, palikti pėdsaką, išnykti jau nutekėjusio lašo drūžėje ar susilieti su kitu lašu. Vairuotojai anksti įjungė automobilių žibintus, tad dryžiai ir lašai laužė šviesą. Lietus vis stiprėjo. Neką temačiau. Bet kai važiavome per tiltą, miestas tviskėdamas iškilo lietingo, tamsaus, vakarinio dangaus fone.

Kelis kartus paskambinusi Barbara surado man pigų kambarį. *Riverside Drive* – nors ji man sakė, kad kambario langai išeina į kiemą, bet mano vaizduotėje buvo įsišaknijęs kambarys su vaizdu į upę, – žengdamas į vidų pro langą pamačiau už kelių metrų plytinčią sieną. Iškrausčiau lagaminą ir dėliojau daiktus. Vokietijoje buvo po pusiaunakčio, aš jaučiausi ir pavargęs, ir budrus. Patraukiau į universitetą. Liovėsi liję. Šaligatviais skubėjo žmonės tarsi bandytų pasivyti laiką, prabėgusį jiems belaukiant, kol pasibaigs lietus. Prie įėjimo į universitetą irgi buvo grūstis: vieni studentai ir pro-

fesoriai norėjo įeiti, kiti – išeiti, čia buvo dalijami reklaminiai lapeliai ir parduodami skėčiai. Universiteto teritorijoje buvo tamsu ir tylu; ją supantys pastatai saugojo nuo gatvių triukšmo, veja buvo tuščia, žmonės pranykdavo takeliuose ir ant plačių plokščių laiptų, vedančių į pastatą su kolonomis ir kupolu. Žibintų šviesoje stebeilijausi į kiekvieną sutiktąjį. Gal tai jis?

Žinojau, kad *Political Science Department* įsikūręs pakraštyje stovinčiame šiuolaikiniame daugiaaukštyje. Suradau ir jį, ir profesorių kabinetų aukštą. Džonas de Bauras – kodėl susijaudinau skaitydamas jo pavardę lentelėje? Argi atvykau ne tam, kad čia perskaityčiau jo pavardę, kad jį surasčiau? Kai atsidarė durys, aš sprukau. Nelaukiau, kol atvažiuos liftas ir prieis tas, kurio žingsnius gerai girdėjau koridoriuje. Patraukiau į laiptinę.

Pakeliui suvalgiau kinišką patiekalą ir apsipirkau. Staiga pasijutau toks nuvargęs, kad viskas ėmė atrodyti netikroviškai, pamėkliškai: daugybė prekybos centro praėjimų, lentynų ir prekių, garsūs pirkėjų pokalbiai eilėje prie kasos, lauke drėgnas, šiltas, sunkus tarsi koks apdaras mane siaučiantis oras, nematytos reklamos, eismo ženklai ir lentelės su gatvių pavadinimais, dideli krovininiai automobiliai, stūgaujančios policijos ir greitosios pagalbos sirenos. Prie namo durų pažvelgiau į dangų. Jis buvo giedras, mačiau žvaigždes ir lėktuvus, žybsinčius raudonomis ir baltomis lempelėmis bei skrendančius tokiais mažais atstumais vienas po kito, kad vienas išdygdavo

kitam dar nė nedingus. Ta daugybė lėktuvų man irgi atrodė netikroviškai. Kur nori nuskristi visi tie žmonės? Ko aš čia noriu? Kokią šmėklą vaikausi?

2

Kitą dieną priešais mane sėdėjo ne šmėkla, o vyras prasegtais mėlynais marškiniais ir suglamžytu lino kostiumu, aukštas, lieknas, žilaplaukis, mėlynomis akimis, stambia nosimi, didele burna ir aikštinga, kilniaširdiška, ramia veido išraiška. Jis sėdėjo krėsle greta rašomojo stalo, kojas užsikėlęs ant kėdės, su knyga ant kelių. Durys į jo kabinetą buvo praviros, ir aš galėjau akimirką jį apžiūrinėti, kol jis pakėlė akis ir mane užkalbino.

Neįžvelgiau jokio panašumo. Nei su vaiku popierine kepure ir mediniu arkliuku, nei su berniuku ant dviračio, nei su jaunu vyriškiu, vilkinčiu golfo kelnių kostiumą. Nei su savimi. Mano akys ne mėlynos, bet rudai žalsvo pilkumo, nosis ir burna nekrinta į akis, nesu aikštingas, nors ir norėčiau toks būti. Motina tarėsi mano akyse atpažįstanti įkypas tėvo akis, bet man jo akys neatrodė ypatingai įkypos.

Nebuvo jokio panašumo, kuris būtų galėjęs padaryti man didelį įspūdį, bet mane pakerėjo jo realumas. Lig tol jis buvo idėja, darinys istorijų, kurias apie jį girdėjau, ir jo minčių, kurias buvau skaitęs. Jis buvo nepaprastai stiprus

ir kartu bejėgis; jis nulėmė mano gyvenimą man net negalint apsispręsti jo atžvilgiu, ir aš susikūriau tėvo paveikslą, kuriam tėvas negalėjo turėti įtakos. Dabar jis buvo kūnas, paliečiamas, pažeidžiamas, akivaizdžiai vyresnis ir tikriausiai silpnesnis už mane. Bet kūniškumas suteikė jam realumo, akivaizdumo, dominavimo, o visa tai matydamas turėjau iš naujo susivokti.

– Įeikite!

Jis nukėlė kojas nuo kėdės, pakvietė sėstis ir pažvelgė į mane raginamai. Aš susiėmiau ir papasakojau jam, kaip ir buvau sumanęs, apie pedagoginę veiklą Humboltų universitete, apie habilitacinį darbą, kurį norįs užbaigti po dešimties metų darbo leidykloje ir kuriame ketinąs nagrinėti dekonstruktyvistinę teisės teoriją. Paskui užmečiau jauką dar pridurdamas:

– Be to, mano leidykla svarsto galimybę pirkti jūsų knygą ir manęs klausė, ar nenorėčiau ją versti. Kalbame ne tik apie mano habilitaciją, aš manau, kad geriausiai pasirengčiau knygos vertimui, jei galėčiau vieną semestrą dalyvauti jūsų paskaitose ir seminaruose. Kaip manote, ar šitai įmanoma? Žinau, kad studijos čia nemenkai kainuoja, netgi krūvą pinigų, bet...

Jis numojo ranka. Aš galįs gauti *Visiting Scholar*[21] statusą, be atskiro kabineto, rašomojo stalo, bet su leidimu lankytis bibliotekoje ir jo renginiuose. Padaryčiau jam didelį džiaugs-

[21] Kviestinis mokslininkas *(angl.)*.

mą, jei jo seminare perskaityčiau pranešimą, suteikčiau garbę versdamas jo knygą ir palaikydamas su juo ryšius.

– Kalbu jūsų kalba ir vertimą tvirtinsiu aš. Būtų prastai, jei apie nesusipratimus, kurie verčiant tiesiog neišvengiami, būtų prabilta tik baigus darbą.

Jis kalbėjo gyvai, plačiai mostaguodamas rankomis, visą dėmesį sutelkęs į mane. Lengvas jo akcentas nesuteikė kalbai to medinio atspalvio, pažįstamo iš kitų vokiečių kilmės amerikiečių kalbėsenos ir būdingo man pačiam, bet skambėjo minkštai, įteikliai, viliojamai. Prisiminiau Rozą Habę, kuri, užuot girdėjusi šveicarišką akcentą, išgirdo pasveikinimą iš Vienos ir leidosi suvedžiojama. Prisiminiau buvusio savo žaidimų draugo tėvą, paviliotą mano tėvo žavesio. Ir jam mano akys priminė tėvo akis.

– Jei esate skaitęs mano knygą, paskaitos tikrų staigmenų jums nepateiks, bet vis dėlto kai ką pagilins, praplės, pailiustruos. Per seminarą skaitome moderno klasikų tekstus. Jie turi daug ką pasakyti – sau ir mums.

Jis atsistojo, parodė man kelią į fakulteto administraciją, pažadėjo nedelsdamas tenai paskambinti, pranešti apie mane ir atsisveikino.

Administracijoje padarė mano nuotrauką ir laminuotą kortelę, identifikuojančią mane kaip daktarą Fiurstą. Tokia pavarde prisistačiau de Baurui, su ja užsiregistravau; tam neprireikė jokio asmens tapatybę įrodančio dokumento, manęs tepaprašė ištarti ją paraidžiui.

Išėjęs į gatvę pajutau triumfo akimirką, tarsi būčiau ne tik gavęs leidimą jo paskaitoms ir seminarams, bet ir jį savo valion. Tarsi aš, viską apie jį žinantis, galėčiau su juo, nieko apie mane nenutuokiančiu, daryti ką panorėjęs. Tarsi apskritai būčiau galėjęs daryti viską, ką įsigeidęs, tarsi turėčiau savyje jėgų, man iki šiol nežinomų ir pagaliau atrastų.

3

Triumfo jausmas nedingo net gyvenimui ėmus plaukti kasdiene vaga. Kartais jausdavausi lyg apgirtęs, nors nebūdavau gėręs nei lašo. Kartais žingsniuodavau gatvėmis toks pakylėtas, tarsi man po kojomis plytėtų ne asfaltas ir betonas, o pieva. Nusipirkau sportbačius, kasdien bėgiodavau parke prie upės ir vėliau jausdavausi ne nuvargęs, bet kupinas energijos. Ėmiau lengviau bendrauti su sutiktais žmonėmis, nei man tai duota iš prigimties.

Kas kelias dienas skambindavau Barbarai. Pasakodavome vienas kitam, ką nuveikę ir patyrę. Mokykla, fakultetas, draugai, pažįstami, filmai, vizitas pas gydytoją, nesėkmė, sapnas – toks buvo įprastas kasdienių telefoninių pokalbių turinys. Kartais bijodavau, kad Barbara, nors ji to ir nerodė, širs ant manęs už nebuvimo namie laiką ir šito nedovanos. Nė kiek neabejojau, kad mudviem lemta būti drauge; aš ją mylėjau ir jos ilgėjausi. Bet ilgesys, Barbaros supratimu, bu-

vo tik dalis gyvenimo, kuris turėjo vėl tapti manuoju, bet dabar man nepriklausė. Dabar aš buvau čia. Pirmą kartą patikėjau Odisėju, kad šis ilgėjosi Penelopės ir kartu džiaugsmingai keliavo, ne ištisus dešimt metų, ne tuos vienerius metus pas Kirkę ir ne tuos metus pas Kalipsę, bet atradimų ir nuotykių savaitėmis.

De Bauro paskaita, kaip ir jo knyga, prasidėjo nuo „Odisėjos". Bet apie ją buvo kalbama ne kaip apie pirminę visų sugrįžimo istorijų formą, kaip maniau pirmą kartą skaitydamas. „Odisėjos", kaip visų sugrįžimo istorijų pirminės formos, suvokimas kaip tik turėjo būti dekonstruojamas. Tik skaitytojo lūkestis leidžiąs manyti, kad „Odisėja" kryptingai ir dėsningai baigsis grįžimu namo. Neturint šitokio lūkesčio matomas kitoks vaizdas: Odisėjas nesiveržia namo, bet lepinasi iš pradžių pas vieną, paskui pas kitą moterį. Namo grįžta ne pats apsisprendęs, bet dievams nutarus, ir ne dėl to, kad kokio nors sprendimo reikalautų jo padėtis svečiose šalyse, bet dėl to, kad to reikalauja žmonos padėtis namie. Jaunikiai perkando Penelopės žaidimą – naktį ardyti per dieną audžiamą drabužį – ir reikalavo, kad moteris drabužį užbaigtų ir įvykdytų pažadą, – baigusi austi ištekėtų už vieno iš jų. Odisėjas namo netgi dorai negrįžta: jis netrukus turi vėl iškeliauti, o šitas naujas išvykimas nors ir žada gražų sugrįžimą, bet dar nėra tikras dalykas.

Ir šiaip skaitytojo lūkesčiai bei viltys krečia jam pokštus. Skaitytojas linkęs manyti, kad Odisėjas per savo klajones iš-

matavo visą pasaulį, visumą anuomet žinomo ir su šiurpu tik nujaučiamo pasaulio, ir šitas viso pasaulio išmatavimas suteikė jo klajonėms prasmę. Bet skaitydami galime įsitikinti, kad Odisėjo būta melagio. Apie jo keliones mes žinotume tik tiek, kiek jis pasakojo fajakams, kuriems įtikti turėjo gerą priežastį. Tiesa, jo melai ir suktybės kartais vaidindavo ir švietėjišką vaidmenį. Jie nugalėjo magiškas Polifemo, Kirkės ir sirenų galias. Bet vėliau jis meluoja deivei Atėnei, žmonai, sūnui ir tėvui tik tam, kad melų istorijas taip smagu pasakoti ir jų klausytis. Ar jis lieka ištikimas sau? Sau ištikimas melagis, įpainioja mus ir save į melagio paradoksą, o ištikimybę paverčia išdavyste.

Skaitytojas negali būti tikras netgi dėl „Odisėjos" pabaigos esmės. Ar esmė – įžūlių jaunikių nužudymas, kaip manė Aristotelis? Ar tai vyro ir moters meilė, kaip manė vienas helenistinis komentatorius? Ar esmė – teisėtos karaliaus valdžios karalystėje atkūrimas, kaip „Odisėja" buvo suprantama viduramžiais? Ar tai, kaip dažnai šis epas būdavo interpretuojamas po didžiųjų karų, nuolankumas likimo išbandymams? O gal esmė visiškai kitokia?

„Odisėjos" pabaiga – juo atidžiau ją skaitai, juo bejėgiškesnis jautiesi. Ar jaunikių iššudymas – bausmė už jų piktadarystes? Bet jaunikių poelgiai nėra ypatingai piktadariški. Jie varžosi dėl tariamos našlės rankos, nors ir minta jos geru, bet jos turtą gausina dovanomis, o jų ketinimas nužudyti Telemachą taip ir lieka tik ketinimu. Gal jaunikių iššudy-

mas – tai didi Odisėjo ir Telemacho pergalė prieš milžinišką persvarą? Mestą ietį, turėjusią perverti Odisėją, atremia ne Odisėjas ar Telemachas, bet deivė Atėnė. Apskritai tie dievai... Kartais jie teisingi, kartais neteisingi, kartais apdovanoja ir baudžia, kartais myli ir neapkenčia, kartais žaidžia kauliukais. Viskas keičiasi: „Odisėjos" tikslas ir esmė, tiesa ir melas, ištikimybė ir išdavystė. Vienintelis pastovus dalykas esąs tas, kad „Odisėja" neatmenamų laikų mitą apie išvykimą, nuotykius ir sugrįžimą iš neapibrėžto laiko ir vietos vyksmo paverčia epu, istorija, vykstančia tam tikru metu ir tam tikroje vietoje. Ji sukūrė abstrakčias sąvokas „erdvė ir laikas", be kurių neturėtume istorijos ir istorijų.

Paskui de Bauras padarė didelį lankstą sakydamas, kad teisės Odisėjoje taip pat viskas keičiasi: tikslai, pakilimai ir nuosmukiai, tai, ką teisė turi gera ir ką bloga, kas racionalu ir kas neracionalu, kas tiesa ir kas melas. Vienintelis pastovus teisės Odisėjos dalykas esančios abstrakčios sąvokos – teisumas, neteisumas ir tai, kad nuolat tenka priimti sprendimus.

4

Nenoriai konstatavau, kad jis – puikus mokytojas. Man labiau būtų patikę, jei būtų buvęs prastas: jei jau geras oratorius, tai paviršutiniškas, jei išmanantis, tai tuščiagarbis, jei jau

uždegantis, tai trumpai. Bet jis žadino tikrą aistrą ir priversdavo studentus ruošiantis paskaitoms skaityti ilgus tekstus gerai įsigilinus; tai liudijo jų klausimai ir atsakymai. Jis kalbėjo aiškiai, vaizdingai, įtaigiai, nesimaivydamas ir nesipūsdamas. Įsitraukęs į dėstomą dalyką jis taip gyvai kalbėjo visu kūnu ir rankomis, kad kartą per seminarą apvirto su kėde, ant kurios kojų mėgdavo sūpuotis. Atsikėlė skambiai kvatodamas. Šiaip jau juokdavosi mažai, ir sąmojų, mielai laidomų amerikiečių profesorių, jo studentai negirdėdavo.

Paskaitos vykdavo auditorijoje su kaip amfiteatre kylančiomis kėdžių eilėmis; čia tilpo apie šimtą dvidešimt asmenų ir visą laiką būdavo sausakimša. Mūsų seminaro grupę sudarė aštuoniolikos žmonių draugija. Sėdėdavome ratu, priešais nebūdavo jokių stalų, tas, kuris turėdavo ką pasakyti, kalbėdavo, ir be jokio kalbančiųjų sąrašo ar kvietimo kiekvienas galėdavo išsisakyti. Du trečdaliai dalyvių buvo jauni studentai, baigę koledžus ir išsyk pradėję akademines politikos mokslų studijas, trečią trečdalį sudarė vyresni studentai, jau turintys kitas profesijas, bet dabar lankantys *Law School*; jiems šis seminaras būdavo įskaitomas į teisės studijas. Tarp vyresniųjų buvo gydytoja, psichoanalitikė, prancūzų kalbos profesorė ir buvęs jūrų laivyno kariškis. Jie norėjo, jei tai pavyktų, užbaigti studijas ne per trejus metus, bet per dvejus su puse metų; jie buvo graužiami sąžinės, kad pasidavė potraukiui ir vietoj prekybos bei visuomenės teisės seminaro pasirinko politinės teisės seminarą. Jie pritarė mano

siūlymui mums, vyresniesiems, kokį kartą susitikti taurelei, bet nuolat būdavo perdėm užsiėmę, kad būtų galėję jį įgyvendinti. Įsikalbėjome tik su vienu vyresniu studentu; abu dalyvaudavome tiek seminare, tiek paskaitose ir vienas kitam užimdavome vietą pirmoje eilėje. Džonatanas Marvinas pardavė savo firmą, valdė turimą turtą ir gyveno atsidavęs savo pomėgiams. De Bauro renginiuose jis dalyvavo jau ne pirmus metus ir jam patiko, kad pažįsta jį geriau nei kiti.

– Ar žinote, kad jis keletą metų vienoje iš Adirondako kalnų fermų vadovavo utopinei bendruomenei? – pakuždėjo jis man, de Baurui kalbant apie „Odisėją" kaip apie utopijos paieškas.

Bet kai po paskaitos paprašiau apie tai papasakoti plačiau, jis ne ką turėjo pasakyti. Tai buvę aštuntajame dešimtmetyje, viskas gerai prasidėję, bet prastai baigęsi, ir vienas iš dvidešimties ar trisdešimties bendruomenės narių, išbuvusių ten nuo pradžios iki galo, apie tai parašęs straipsnį, kurio jis jau seniai ieškąs.

– Straipsnis buvo išspausdintas abejotiname *New-Age* laikraštėlyje, deja, nė viena biblioteka jo numerių nekaupė.

Po vieno seminaro slapčiomis pasekiau de Baurą. Kelias nebuvo tolimas. Jis taip pat gyveno *Riverside Drive*, kur, kaip dabar jau žinojau, universitetui priklausė daugybė namų, kuriuose būdavo patogiai apgyvendinami profesoriai. Mano kelias į universitetą ar į metro nėjo pro de Bauro namą. Bet įpratau pro jį daryti lankstą. Kartą eidamas sutikau

profesorių, vediną rotveileriu, kitą kartą pamačiau jį atkulniuojantį iš parko baltomis kelnėmis, baltais marškiniais ir nešiną teniso raketėmis. Tad įpratau bėgiodamas po parką aplėkti ratą apie teniso aikštyną ir vieną dieną pamačiau jį žaidžiant. Dideli žingsniai, platūs stiprūs smūgiai; jis žaidė taip užtikrintai, kad galėjo sau leisti po kai kurių staigių kamuoliukų permetimų netgi nebėgti.

Manęs vis dar neapleido jausmas, kad jis paklūsta mano valdžiai. Sukau ratus, tykojau, uodžiau; greitai viską apie jį žinosiu, ir jis nebeturės kur nuo manęs pasislėpti.

Bet paskui atėjo paskutinis rugsėjo sekmadienis. Tai buvo giedra diena su pirmais spalvingais medžių lapais ir ore tvyrančia paskutine vasaros šiluma. Išsinuomojau dviratį, nuvažiavau iki Manheteno galo, pasižiūrėjau į Laisvės statulą ir grįždamas myniau pro de Bauro namą. Jį mačiau jau iš tolo. Priešais duris stovėjo sidabrinis mersedesas atviromis bagažinės durelėmis, pro kurias de Bauras leido įšokti rotveileriui. Jis užtrenkė bagažinę ir atsigręžė į namą. Durininkas prilaikė duris, ir pro jas išėjo jauna moteris su dviem vaikais, vienuolikos ar dvylikos metų berniuku ir kiek jaunesne mergaite. Kažin koks judesys, gestas ar išraiška man pasakė: ta moteris – jo žmona, tie vaikai – jo vaikai.

Nežinau, kodėl jis išslydo iš mano valdžios. Tarsi būtų galėjęs pasislėpti už žmonos ir vaikų.

5

Spalio pradžioje jis seminaro dalyvius pakvietė į savo namus vakarienės.

– Visą seminaro grupę – tai jis daro nedažnai, – paaiškino man Džonatanas Marvinas. – Dažniausiai kviečiasi tik pavienius studentus. Manį atrodo, kad tas pakvietimas – testas, ir tas, kas jį išlaikys, pateks į sausio mėnesio seminarą.

– Seminaras per atostogas?

– Jau daugelį metų jis rengia savaitės trukmės seminarus Adirondako kalnuose; tenai dalyvauja tik tie, kuriuos jis asmeniškai pakviečia. Nežinau, kas ten vyksta. Ten pabuvę studentai apie tai nekalba, tyli ir de Bauras. Finansuočiau tą seminarą iki pat jo išėjimo į pensiją, kad bent kartelį paimtų ir mane.

– Argi jis pats apmoka seminarą?

– Aš taip spėju. Tai ne Kolumbijos universiteto renginys, ir vis dėlto dalyviai nieko nemoka.

Norėjau vakarienės ateiti nei per anksti, nei per vėlai. Durininkui pranešus apie mano atvykimą, liftu pakilęs į dvyliktą aukštą, su puokšte astrų tiksliai nurodytu laiku stovėjau priešais duris. Atidarė moteris, pasveikino mane, padėkojo už gėles, nuvedė į erdvų kambarį su vaizdu į upę ir kitą krantą, įpylė man vyno, išėjo, vėl grįžo nešina vaza su pamerktais astrais.

– Ar jūs būsite kviestinis mokslininkas iš Vokietijos?

Ji buvo mano pamotė. Kiek jaunesnė už mane, šviesiaplaukė, aukšta, liekna, sportiška, atviro veido, pašaipia burna ir smalsių akių. Ką ji žinojo apie savo vyrą? Ką jis jai pasakojo? Ar tai buvo antroji de Bauro žmona? Gal buvo jo studentė? Pažinojo, žavėjosi, niekino, mylėjo?

– Taip. Ar ir jūs iš tos pačios sferos?

Ji papurtė galvą.

– Esu brokerė.

Man tai nieko nesakė, būčiau mielai paklausinėjęs, bet privalėjau išgauti svarbesnių dalykų. Kiekvieną akimirką į duris galėjo paskambinti kitas svečias.

– Žaviuosi, kad suderinate darbą ir dviejų vaikų auginimą. Neseniai mačiau jus su sūnumi ir dukra.

Tai buvo mano netikras brolis ir netikra sesuo. Ar mes tarpusavyje panašūs? Ar suprastume vienas kitą, priimtume, nepriimtume? Tikriausiai galėčiau užginčyti jų palikimo dalį. Tikriausiai galėčiau juos truputį sutrikdyti, jei papasakočiau apie jų tėvą ir mano motiną.

Moteris nusišypsojo.

– Abu – nuostabūs vaikai. Bet jie pusę aštuonių išeina į mokyklą ir dažnai namo grįžta tik penktą. Jie man dirbti netrukdo.

– Vokietijoje pamokos baigiasi pusiaudienį. Laimė, anuomet, kai buvau jūsų vaikų amžiaus, o mama privalėjo dirbti, manimi rūpinosi mano tėvo duktė iš pirmos santuokos. Turėti netikrų brolių ar seserų kartais būna didelė

laimė. Gal ir jūsiškiai jų turi? – paklausiau nieko geriau nesumetęs.

Ji buvo nemaloniai nustebinta.

– Ką? Jūs klausiate, ar mūsų vaikai turi suvestinių brolių ir seserų? Ne, mes...

Suskambėjo skambutis. Jai palengvėjo, kad gali mane palikti. Paskui paskambino dar kažkuris, ir vienas po kito ėmė rinktis svečiai. Kai visi susirinko, iš virtuvės atėjo de Bauras, nešinas dviem didžiuliais dubenimis: viename buvo makaronai, kitame salotos. Jis ryšėjo prijuostę, keliomis itališkomis frazėmis suvaidino draugingą smuklininką italą ir pelnė plojimų. Pirmas ėmė ploti Džonatanas, paskui prisidėjo ir kiti. Pastebėjau, kad nemaloniai išsiskiriu, bet ploti su visais nenorėjau.

Kiekvienas dėjosi maisto, pylėsi gėrimų ir sėdosi kur panorėjęs. Prisidėjo ir vaikai, valgė drauge su visais ir elgėsi visiškai laisvai. Kai jie atsitiktinai atsistojo šalia manęs, perdėm atidžiai į juos žiūrėjau; šitaip man į juos įsispoksojus, vaikai pasijuto nejaukiai ir nusigręžė man nespėjus jų įtraukti į pokalbį.

Didesnėje draugijoje nelengva man ne tik dėl vakarėlių priekurtystės. Neįstengiu palaikyti pokalbio. Nepataikau į toną. Negaliu svariai kalbėti apie paprastus dalykus ir lengvai apie svarius. Arba rimtai priimu viską, ką sako mano pašnekovas, ir pernelyg rimtai leidžiuosi į temą arba pamanau, kad tai tik lyg tarp kitko pasakytas dalykas, ir reaguoju į tai paniekinamai.

Man nevertėjo įsiterpti į pokalbį apie pjesę, kurios nebuvau matęs. Leidausi įtraukiamas, nes visą vakarą dar nebuvau pravėręs burnos. Ir dėl to, kad pasipiktinau.

Džeinė, buvusi psichoanalitikė, ir Anė, buvusi prancūzų kalbos profesorė, ką tik buvo mačiusios „Mozaiką", keturių scenų juodąją komediją; vienai iš jų spektaklis padarė ypač didelį įspūdį. Scena buvo nusižiūrėta iš psichologo Stenlio Milgramo atlikto socialinio eksperimento, per kurį vienas jo dalyvis kitam turi pateikti klausimus, už neteisingus atsakymus bausti elektros srove, stiprinti elektros smūgius, kol tas kitas ima rėkti, meldžia palikti gyvą ir galop nutyla. Elektros smūgiai netikri, kitas dalyvis tik vaidina, o nurodymus duoda mokslininkas, klausinėjančiam eksperimento dalyviui aiškinantis, kad toks eksperimentas tarnaująs tyrimams, ir jei šis ima delsti, ragina tęsti. Jei klausinėjantys eksperimento dalyviai kamantinėjamuosius tik girdi, iki kraštutinumo eiti pasirengę 65 procentai dalyvių, jei dar ir mato, procentinis kiekis sumažėja iki 40, o jei jiems tenka kamantinėjamuosius netgi laikyti jėga, – iki 30 procentų.

Džeinę šokiravo eksperimento dalyvių elgesys.

– Tai rodo, kad Hana Arend teisi, ar ne? Kad blogis banalus, kad normalūs žmonės pasirengę daryti bet kokias baisybes, jei tik kas nors, turintis autoritetą, ragins juos tai daryti.

Anė jai nepritarė.

– Negi nuo trisdešimties iki šešiasdešimties procentų visų žmonių yra klusnūs eichmanai? Aš tuo netikiu. Netikiu, kad

Eichmanas ir tie kiti paprasčiausiai tik pakluso. Jie mėgavosi tuo, ką darė, jie smurtavo su įkarščiu ir džiaugsmu. Ar nematei „Sofi pasirinkimo[22]“?

– Nė vienas nėra žiaurus tik iš paklusnumo, – įsiterpė Katerina, buvusi gydytoja. – Aš taip pat mačiau šitą pjesę. Žiauru ne tik kankinti elektra, bet ir šitaip klausinėti. Ar nepastebėjote? Pateikiami klausimai, į kuriuos nėra atsakymų. Tam, kuris klausinėja tokių dalykų, patinka kankinti.

– Taip esama tik pjesėje. Per Miligramo eksperimentą buvo keliami klausimai, susiję su tekstu, kurį garsiai perskaitė eksperimento vadovas ir kurį dalyviai turėjo įsiminti.

Būtent tai mane ir papiktino. Argi Džeinė, Anė ir Katerina nematė, kad eksperimentas niekšybė, ir visai nesvarbu, kaip formuluojami klausimai, netgi ir jie buvo papildoma kankynė? Bet man nespėjus nieko pasakyti, viena jauna studentė pratrūko:

– Bet juk... Juk negalima eksperimentuoti su žmonėmis!

– Argi negalima?

De Bauras klausėsi ir dabar įsiterpė:

– Miligramo eksperimento dalyviai sakė ką kita. Jiems eksperimentas buvo praturtinimas, proga save pažinti, – jis trumpai stabtelėjo, – ir išmokti savęs bijoti.

Jis šitai ištarė taip, tarsi tuo tema būtų buvusi išsemta, ir nusigręžė.

[22] Alano J. Pakulos filmas pagal Williamo Clarko Styrono (1925–2006) to paties pavadinimo romaną.

– Jei pozityvu viskas, kas duoda progą save pažinti, tuomet pasaulyje viskas tik pozityvu, – rėžiau vis dar piktindamasis.

De Bauras vėl atsisuko.

– Argi tai ne puiku? Kas čia bloga?

Jo balse girdėjau pašaipą. Ją išgirdo ir kiti studentai, jiems pasidarė smalsu.

– Blogis nuo to netampa gėriu, kad iš jo kai ko pasimokoma.

– Argi žmogui neleidžiama tapti protingesniam? Ar esama tik gatavo supratimo?

Kiti nusijuokė.

– Supratimas įvykio nepakeičia. Iš visko galime pasisemti supratimo: iš gerų, iš blogų dalykų, iš įvykių, kurie nei geri, nei blogi.

– Argi įvykis – tai kas nors daugiau nei tai, kaip mes jį interpretuojame? Kodėl negalime suprasti, kad tai, kas iš pradžių atrodė kaip blogis, iš tikrųjų yra gėris?

– Bet eksperimentas nebuvo geras. Žmonėmis buvo pasinaudota, jie buvo suklaidinti ir priversti daryti, ko jie verčiau nebūtų darę. Ar norėtumėte, kad su jumis būtų šitaip elgiamasi?

Jis pakėlė rankas, paskui vėl jas nuleido ir prajuko.

– Ar turėčiau šito norėti? Argi nepakanka, kad esu pasirengęs manyti, jog galėčiau tokiame eksperimente dalyvauti mokslo ir pažangos vardan?

– Tam, ką manau esąs pasirengęs patirti, galiu pasmerkti ir kitus? Ar jums auksinė taisyklė per švelni? Jums reikia griežtesnės, geležinės taisyklės?

Būčiau šito nesakęs, jei nebūčiau taip susijaudinęs. Nepavykęs pokalbis su jo žmona, neišnaudota ryšio užmezgimo su vaikais galimybė, mano negebėjimas laisvai elgtis draugijoje, mano nevykęs įsiterpimas į diskusiją su Džeine, Ane ir Katerina, kampas, į kurį mane speitė de Bauro klausimai, ir jo pašaipa – buvau taip susijaudinęs, kad negalėjau jo tik tykoti, bet privalėjau reikalauti puolimo.

De Bauras linktelėjo ir numykė:

– Geležinė taisyklė...

Gal jis svarstė, ar klausti, iš kur žinau geležinės taisyklės sąvoką? Jis atrodė patenkintas, išviliojęs mane iš priedangos ir kartu apstulbęs nuo to, ką toje priedangoje slėpiau. Kiti laukė mūsų žodžių mūšio tęsinio. Bet de Bauras nieko man daugiau nepasakė, tik tiriamai dar kartą nužvelgė ir sušuko:

– Ar visi turite vyno, ar pasirengę susidaužti? Šiandien 1990 metų spalio trečioji, abiejų Vokietijos dalių susivienijimo diena. Džiaukimės su mūsų draugu iš Vokietijos!

6

Po to vakarėlio mūsų santykiai pakito. Po kito seminaro de Bauras manęs paklausė, ar nenorėčiau jo palydėti, juk aš taip

pat gyvenąs *Riverside Drive*. Pakeliui laukiau klausimo apie geležinę taisyklę. Bet jis klausinėjo apie savo knygos vertimą, kiek esu pasistūmėjęs, su kokiais sunkumais susiduriąs, kokių sumanymų turėsiąs kitam leidinio tiražui. Atrodė, kad jis norėjo man įrodyti, jog tas klausimas jam nerūpi. Net dar kartą pakvietęs į svečius, ir iš mūsų bendro ėjimo į namus atsiradus tam tikram artumui, de Bauras vengė klausinėti, kodėl mane domina viena ar kita, kodėl aš kažkam atstovauju, iš kur aš.

Kartais per paskaitą ar seminarą jis mane tiesiogiai užkalbindavo su draugiška, suokalbiška pašaipa, tarsi būčiau koks mielas naivuolis.

– Visas pasaulis kaip teisinė bendrija – ar ne tai jūs norėtumėte matyti?

Nesuskubus man atsakyti, jis imdavo aiškinti, kodėl tai esanti graži, bet neteisinga mintis, kad bendruomenės sąlyga esąs homogeniškumas ar bent jau homogeninė vizija, kokią turėjo imigrantai, atvykstantys į Ameriką ir norintys tapti amerikiečiais.

– Nacija – argi tuo jau nebetikite?

Jis paaiškino, kad jei globalizacija sugriautų tautines valstybes, ji visų žmonių nepaverstų broliais, bet atkreiptų dėmesį į jų šeimas, etnines ar religines bendrijas, jų tapsmą. Užuojauta įžeistiesiems, pažemintiesiems ir nužudytiesiems be patiriamo artumo ir šilumos tesąs ritualas.

– Blogio gerumas – mūsų draugas net negali įsivaizduoti, kad blogyje gali slypėti gėris, – tarė jis, pirmiausiai nusišypso-

damas man, paskui kitiems. – Kur slypi blogio gerumas? Ar blogis žadina ir aštrina mūsų moralinį suvokimą? Ar skatina kurti institucijas, pažabojančias blogį, ir ar be jų nebūtų kultūros? Ar pagrindžia nesantaiką tarp blogio bei gėrio ir taip leidžia atsirasti nesantaikai tarp žmonių; be jos žmogus neturi tapatybės, o jo gyvenimas – įtampos.

Mačiau apstulbusius kitų studentų veidus. De Bauras kalbėjo toliau:

– Blogis geras tuo, kad jis gali būti panaudotas gėriui.

Akimirką visi žvelgė su palengvėjimu. Bet de Bauras iš anksto džiaugėsi žinodamas, kad palengvėjimas vėl netruks virsti apstulbimu.

– Skurdas ir vargas skatina pažangą ir kultūrą, prievarta užtikrina taiką, nekaltųjų aukos teisingą revoliuciją veda į sėkmę, teisingą karą – į pergalę. Tik dėl sirenų vilionių Odisėjas neužkimštomis ausimis prisirišo prie laivo stiebo ir davė mums konstitucijos idėją: paragauti valdžios, bet pačiam taip prisirišti, kad netaptum jos auka. Turime apsispręsti, ar leisime blogiui nugalėti gėrį, ar priversime jį tarnauti gėriui. Mes taip pat privalome nuspręsti, kas yra gėris, o kas blogis. Kas, jei ne mes?

Jis dar kartą man šyptelėjo pridurdamas:

– Mūsų draugas klausia savęs, ko vertos tos kalbos apie blogį. Argi didieji piktadariai nemirę, o blogio karalystės nesutriuškintos ir nežlugusios? Argi laisvė, demokratija ir rinka neišsikovojo pripažinimo visoje Žemėje? Argi po šaltojo karo

nestoja amžina taika? Argi po dešimties metų blogio šimtmetį nepakeis gėrio šimtmetis?

Valanda baigėsi. Paleisti su tiek daug neatsakytų klausimų studentai lėtai ir neryžtingai kilo iš vietų. De Bauras palaukė, kol pirmieji prieis prie durų. Kai jis dar kartą prašneko, studentai stabtelėjo ir atsigręžė į jį.

– Nebūkite patiklūs! Nepasitikėkite nei ateinančiu dešimtmečiu, nei ateinančiu šimtmečiu! Nepasitikėkite nei gėriu, nei normalumu! Tiesa paaiškėja susidūrus su blogiu ir ištikus krizei.

De Bauras susirinko popierius ir knygas, priėjo prie durų ir dingo iš salės anksčiau, nei studentai suvokė, kad tai paskutiniai jo sakiniai. Įspūdingas pasirodymas, ir aš buvau tikras, kad jis jį inscenizavo ir juo mėgavosi. De Bauras norėjo ne tik duoti akademinių pamokų ir išmokyti studentus nagrinėti bei mąstyti. Jis norėjo juos paversti. Kuo?

7

Lapkričio pabaigoje Barbara pradėjo spausti.

– Kiek ketini ten likti? Su juo susipažinai. Ko dar nori? Ar nori atskleisti jam, kas esąs? Tuomet taip ir padaryk! Ko lauki?

Ėmiau išsisukinėti. Aš norįs geriau jį pažinti. Norįs pabandyti užmegzti ryšį su jo žmona ir vaikais. Nenorįs išsisukti nuo pranešimo, kurį buvau prižadėjęs ir kurį skaityti

numatyta po dviejų savaičių. Dar norįs užbaigti jo knygos vertimą, su kuriuo gerokai pasistūmėjęs. Tai, kad aš turįs likti dėl vertimo, jos neįtikino, o po dviejų savaičių pranešimas jau buvo perskaitytas, netgi dar kartą pavyko susitikti su jo žmona ir vaikais.

Savo pranešimu norėjau jį išprovokuoti ir kalbėjau apie Haną Arend bei jos totalitarinio mąstymo apibrėžimą. Žinojau, kad de Bauras jos nemėgsta. Maniau, kad jį užkabins filosofės apibrėžimas, pagal kurį totalitariniai mąstytojai manę, kad faktus galima bet kaip fabrikuoti ir jais manipuliuoti, ir todėl juos labai niekinę. Argi ir jis nemanė, kad faktus galima interpretuoti kaip nori? Ar Hanos Arend apibrėžimas nespeitė į kampą, kuriame jam turėtų būti nejauku? Jis nesileido provokuojamas. Hana Arend esanti teisi. Bet mes visi dabar esantys totalitariniai mąstytojai, ir šiandien mąstymas esąs totalitarinis. Kas mus apsaugo nuo interpretavimo pagal norą, tai ne faktai, bet atsakomybė už mūsų mąstymą.

– Didieji melai, kuriuos propagavo totalitariniai režimai, – ar juos sužlugdė faktai? Ar režimams reikėjo sunaikinti dar daugiau įrodymų, nužudyti liudytojų, suklastoti dokumentų? Ne, juos sužlugdė mąstymas. Mes vengiame galvoti apie viską, kas nori priversti mus mąstyti, ir apie ką mus nori priversti mąstyti faktai.

Mudviem kartu grįžtant namo, jis pagyrė mano pranešimą ir pakvietė į svečius. Ar aš neatsisakysiąs pavakarieniauti su jo šeima? De Bauro žmona maloniai pasisveikino, tarsi tarp

mūsų niekuomet nebūtų buvę to keblaus pokalbio, jo vaikai džiaugsmingai bandė su manimi kalbėti vokiškai; tos kalbos jie mokėsi mokykloje, o šuo norėjo, kad jį paglostyčiau. Po vakarienės vaikai paruošė mums espreso kavos ir paliko vienus.

– Ką veikia jūsų broliai ir seserys? Neseniai juos paminėjote, ir man smalsu.

Vienas melas vedė prie kito, ir greitai turėjau dėtis į galvą, kad nepamirščiau, ką pasakojau apie tėvus, netikrus brolius ir seseris.

– Kur užaugote?

Šį kartą pasakiau tiesą, kad galėčiau išsyk paklausti, ar jie žino tą miestą. Ne, jie kartu dar nėra lankęsi Vokietijoje.

– Bet jūs, kaip liudija tas vos juntamas jūsų kalbos akcentas, kilęs iš Vokietijos, ar ne? Ar iš Austrijos?

– Iš Šveicarijos. 1950 metais gavau stipendiją, ir vieneri studijų metai Amerikoje virto gyvenimu šioje šalyje.

– Ar retkarčiais nejaučiate nostalgijos?

Jis nusijuokė.

– Po daugiau nei keturiasdešimties metų?

– Odisėjui, kurio istoriją jūs taip mėgstate, po dvidešimties metų dar pakako nostalgijos, kad leistųsi į paskutinius pavojus.

– Nostalgijos? – paklausė jo žmona. – Manote, kad jį kankino nostalgija? Argi jis nesiilgėjo savo žmonos ir sūnaus?

– Penelopę jam atstojo Kalipsė, o Telemachą buvo visai pamiršęs. Taip man atrodo, bet jūsų vyras tą istoriją išmano geriau.

Žmona pažvelgė į jį. De Bauras gūžtelėjo pečiais tardamas:

– Homeras rašo, kad Odisėjas ilgėjosi gimtosios Itakės ir Penelopės. Telemachas... Nežinau, ar Odisėjas apskritai žinojo turįs sūnų.

– Nes sūnų, kurį žinai esant, nėra taip lengva pamiršti?

Jis nepajuto nieko įtartina.

– Tikra yra tai, kad Odisėjas tik Itakėje ėmė domėtis Telemachu. Su Penelope kitaip, jos jis ilgisi dar svečiuodamasis pas Kalipsę. Bet kodėl jis ilgisi? Jei galime tikėti Homeru, Odisėją traukia sugrįžti, nes Kalipsė paprasčiausiai atsibodo.

Jis trumpai nutilo.

– Kaip jis būtų elgęsis, jei Penelopė nebūtų likusi jam ištikima? Ar būtų ją nužudęs, kaip nužudė jaunikius? Ar tikėjosi, kad žmona bandys jį nužudyti, kaip Klitemnestra nužudė Agamemnoną? Galiojo griežtos taisyklės – kaip jūs neseniai sakėte, geležinės taisyklės?

Štai kodėl jis nepajuto įtarimo. Kaip aš jį norėjau iškvosti per pokalbį, taip dabar jis norėjo iškvosti mane. Bet jei aš tik apgraibom klaidžiojau rūke, jis žinojo, ką nori sučiupti. Jam rūpėjo, iš kur aš žinau geležinę taisyklę, jo taisyklę, jo sąvoką, ir buvo šitaip susitelkęs, kad nesuprato užuominos apie pamirštą sūnų.

– Geležinė taisyklė? Nebepamenu. Kokiame kontekste...

Jis numojo ranka burbtelėdamas:

– Nesvarbu.

Jei aš iš tikrųjų neprisimenu, tai šią sąvoką pavartojau atsitiktinai, jei tik apsimetu neprisimenąs, tuomet nenorėsiu

jam nieko sakyti ir tik žaisiu su juo. Klausimas dėl geležinės taisyklės jam buvo baigtas. Jei jį suerzinau, ir jis norėtų mane iškvosti, jam reikės laukti kitos progos.

Palydėjęs iki durų pakvietė mane į seminarą. Ar tai ir bus ta kita proga?

– Pirmą sausio savaitę – džiaugčiausi, jei vyktumėte drauge.

– Mielai.

– Viską aptarti susitiksime gruodžio pradžioje. Jums bus pranešta. Kad esate pakviestas, niekam nesakykite. Nenoriu nė vieno įžeisti.

Taigi Barbarai pasakiau grįšiąs gruodžio pradžioje, išsyk po susitikimo seminarui aptarti.

Ji taip ilgai tylėjo, kad galop paklausiau, ar ji dar niekur nedingo.

– Sausį vėl ketini tenai skristi?

– Tik savaitei. Argi pamokos mokykloje prasideda ne sausio septintąją? Aš išskrisiu dieną prieš, paskutinę atostogų dieną, kurią tu šiaip visuomet praleidi ruošdamasi pamokoms.

Ji vėl tylėjo.

– Barbara?

– Ar per savaitę tikiesi rasti, ko neradai per tris mėnesius? Ir, jei nerasi per savaitę, reikės dar vienos arba mėnesio, arba dviejų?

– Ne, po savaitės bus baigta.

– Iš kur tu žinai? Jei nežinai, ko ieškai, negalėsi žinoti, kad jau radai.

– Aš tave myliu.

– Pėteri?

– Barbara?

– Sugrįžk tuomet, kai grįši iš tikrųjų.

8

Ji laikėsi savo. Aš galįs grįžti, žinoma, galįs. Ji džiaugsis, jei atskrisiu. Bet jei ketinu vėl iškeliauti, būsią geriau, jei negrįžčiau.

– Juk nebus geriau, jei...

– Man bus geriau. Jei negali apsispręsti, tai negali. Bet man nereikia vyro, kuris negali apsispręsti. Ar girdi? Man reikia tokio, kuris apsisprendžia, apsisprendžia dėl manęs, kuris, apsėstas minties, nesivaiko po pasaulį kažko, net nežinodamas, kas tai, man reikia tokio, kuris būtų čia ir čia liktų, – kalbėjo Barbara vis garsiau. – Ir prašom liautis kasdien man skambinti ir kartoti vis tą patį!

– Barbara, mudu galėtume drauge švęsti Kalėdas ir kartu pradėti naujus metus. Barbara, aš nebūčiau tik savaitę, juk ir tu buvai išvykusi savaitei. Barbara, negali manęs neįsileisti, butas priklauso mums abiem, Barbara...

– Ak, mėšlas, – keiktelėjo ji ir padėjo ragelį.

Po kelių valandų ji dar kartą paskambino.

– Nenoriu, kad „ak, mėšlas" būtų paskutiniai mano žodžiai, nuskambėję tavo ausyse. Nepykstu ant tavęs, esi toks,

koks esi. Gali nesibaiminti, nepulsiu stačia galva ir nečiupsiu pirmą pasitaikiusį. Gal viskas bus gerai, kai sugrįši sausį, vasarį ar kokiu kitu laiku. Bet liaukimės vienas kitam skambinę, tie skambučiai mane skaudina. Ir grįši tik tada, kai liksi. Gerai?

Telefonu kalbėdavomės prieš jai gulantis. Pas ją tai būdavo dvylikta ar pirma valanda, pas mane šešta ar septinta. Jei oras nebūdavo visai prastas, pakalbėjęs bėgiodavau parke. Nuo mano namo, stovinčio 127 gatvės aukštumoje, bėgimo trasa iš pradžių vedė į kalną, paskui pro generolo Uliso S. Granto paminklą į *Riverside* parką, miškingu taku iki 96 gatvės ir plačia promenada atgal. Trasos gale atgaudavau kvapą didelėje terasoje, po kuria kadaise buvo įrengta geležinkelio stotis. Žvelgiau į Hudzoną, laivus, namus, uolas ir miškelius kitame krante, į liepsnojančią besileidžiančią saulę ir Vakarę tamsiai mėlyname danguje. Tai buvo mano ilgesio vieta. Išplaukiantys laivai, kartais pro neveikiančią geležinkelio stotį nubildantis traukinys ir virš galvos nenutrūkstamas lėktuvų srautas masino mane į svečius kraštus, į tėvynę, nesvarbu kur.

Kai išėjau pabėgioti po pokalbio su Barbara, buvau pasiryžęs skristi namo gruodžio pabaigoje. Pasiryžimas augo su kiekvienu žingsniu, su kiekvienu pėdos prisilietimu prie žemės, su kiekvienu atsispyrimu nuo jos. Ar liksiu namie, ar vis dėlto vyksiu į seminarą, bus matyti. Viskas bus matyti. Kad tik mudu su Barbara vėl surastume vienas kitą. Bet štai atsidūriau terasoje ir supratau, kad viskas nėra taip

paprasta. Argi nebuvau nutaręs padaryti galą savo žengimui per gyvenimą puse pėdos? Skristi namo ir palikti neatsakytą klausimą: ar liksiu namie, ar vėl skrisiu čionai, ko gi aš, tiesą sakant, noriu iš de Bauro, būtų dar vienas mano pusinumas. Taip. Privalėjau apsispręsti. Dar kartą viską apgalvosiu, išsimiegosiu ir tuomet nutarsiu. Mačiau besileidžiančią saulę, dairiausi ir pamačiau Vakarę, ilgėjausi Barbaros. Rytoj. Rytoj viską sutvarkysiu.

Taip baigėsi semestras. Ką buvau skaitęs de Bauro knygoje, išgirdau per jo paskaitas ir seminarus, susidėjo į visumą: tai, ką mes laikome tikrove, tėra tekstai, o tai, ką mes laikome tekstais, tėra interpretacijos. Iš tikrovės ir tekstų telieka tai, ką mes iš jų padarome. Istorija neturi tikslo, pažangos, pažado, kad po nuosmukio prasidės pakilimas, garantijos, kad stiprieji nugalės ar silpnieji sulauks teisingumo. Mes galime istoriją interpretuoti taip, tarsi ji turėtų tikslą. Dėl to irgi nėra ko prikišti, nes turime nuolat dėtis maną, kad tikrovė daugiau nei tekstas, tarsi tekstu autorius kalbėtų mums, tarsi egzistuotų gėris ir blogis, teisingumas ir neteisingumas, tiesa ir melas ir tarsi teisės institucijos galėtų veikti. Mes galime rinktis – arba kartoti iš paskos, kas mums primetama, arba patys apsispręsti, kuo mes laikome pasaulį, kas tokie jame esame ir ką jame norime veikti. Mūsų tiesą, leidžiančią priimti sprendimus, sužinome gyvybiškai svarbiomis, ekstremaliomis, išimtinėmis situacijomis. Ar mūsų sprendimai teisingi, parodo mūsų pastangos tiems sprendi-

mams įgyvendinti ir atsakomybė, kurios imamės už jų įgyvendinimą, – atsakomybė pagal geležinę taisyklę, kurios de Bauras neįvardijo, o jai iliustruoti pateikė patrauklesnių pavyzdžių nei karo laikų straipsniuose.

Per paskutinę paskaitą de Bauras kalbėjo apie Augustiną. *Ama, et fac, quod vis* – jei mylėtume, galėtume iš tikrųjų nuveikti, ką panorėję. Aistringa širdis laimina aistringas pastangas. Ką mylėti – esąs mūsų atsakingas apsisprendimas. Meilė – ne jausmo, bet valios dalykas.

– Ne man jums sakyti, ką mylėti. Bet nenoriu slėpti nuo jūsų savo pagarbos jaunajai kartai, kuri mano, kad šio amžiaus uždavinys nešti pasauliui laisvę, demokratiją ir gerovę.

Studentai ėmė ploti, atsistojo ir toliau plojo. Likau sėdėti, kol paskui de Baurą iš salės išėjo ir studentai. Taigi dabar – laisvė, demokratija ir gerovė? Laikai keičiasi, o su jais ir uždaviniai. Taip jis man pasakytų, jei jį prispirčiau – ką gi dar? Ką jam atsakyčiau? Kad laikai ir uždaviniai nesikeičia?

Atsistojau ir apsidairiau. Tuščios eilės su atlenkiamomis sėdynėmis ir atlenkiamais stalais, didelė žalia lenta su keletu Augustino gyvenimo datų, katedra, už kurios de Bauras niekada nestovėdavo, nė vieno lango. Viena neoninė lempa nuolat sekundės dalį virpėdama gesčiojo; tai mane trikdė jau ir per paskaitą.

Ne, aš čia nebegrįšiu. Nei į de Bauro paskaitas, nei į seminarus. Nežinojau, ko iš jo noriu. Vienaip ar kitaip, nebenorėjau jo klausytis. Į sausio seminarą dar vykčiau. Jei po se-

minaro su juo nepasikalbėčiau, jo nepaprašyčiau pasiaiškinti, neatskleisčiau kas esąs, tai viską taip ir palikčiau. Pamažu pradėjau įsivaizduoti galįs paprasčiausiai grįžti į savo gyvenimą. Ilgą laiką buvau tikras, kad tarp mudviejų turi kažkas įvykti, kad privalau bent jau sužinoti, kaip baigėsi romanas. Dabar nebebuvau tuo tikras.

9

Bet man nebuvo lemta taip lengvai nemėgti de Bauro ir jį palikti. Storas laiškas, kurį gruodžio pradžioje aptikau pašto dėžutėje ir susidomėjęs atplėšiau, buvo persiųstas man Barbaros. Man rašė buvusio vaikystės žaidimų draugo tėvas.

Mielas Pėteri Debaueri,

kelerius metus prieš jo mirtį buvau susitikęs su savo vokiečių kalbos mokytoju. Jis buvo entuziastingas mokytojas, puikus Gėtės žinovas, visus paskutinius mokslo metus su mumis skaitęs vien „Faustą". Klasei jis kartą jau buvo dėstęs, dešimtoje ar vienuoliktoje klasėje, ir iš tų laikų turėjo išsaugojęs tavo tėvo rašinį. Mokytojas man jį parodė, o aš padariau kopiją ir įsidėjau į savo Gotfrydo Kelerio tomelį. Štai tas rašinys.

Mokytojas mėgo tavo tėvą, patiko jam ir jo rašinys. Pabaiga tavo penkiolikmečiam ar šešiolikmečiam tėvui nusidavusi

perdėm pompastiška. Bet tai, kad jis Vencelį Strapinskį[23]*, tamsiu paltu vilkintį siuvėją, lietingu oru kaimo kelyje paimtą pavėžėti grafo vežiko, išlaipintą iš grafo karietos ir palaikytą grafu, laikė ne tik aplinkos ir aplinkybių žaisliuku, bet perkėlė į veikiančiojo teisę, mokytojui patiko.*

Jis rašinyje pasigedo tik to, kad Vencelis Strapinskis veikiančiuoju tampa iš meilės.

Ir man rašinys patinka. Su maloniais linkėjimais
Gotholdas Rankas

Čia buvo nauja senos kopijos kopija. Rašysena ne tik tvarkinga, bet ir daili: plonos linijos brėžiant raides į viršų ir storos linijos braukiant apačion. Popierius buvo neliniuotas, mano tėvas, nenaudodamas transparanto, laisvai rašė ant neliniuotų lapų vienur mažesniais, kitur kiek didesniais atstumais – puslapis po puslapio malonia gyva rašysena. Mokytojas nerado rašybos ir skyrybos klaidų, po rašiniu teparašė „Bravo" ir suraitė šešetuką. Žinojau, kad Šveicarijoje šešetukas – geriausias pažymys.

Vencelis Strapinskis – apgavikas prieš savo valią?

Apgavikas prieš savo valią – jau savaime prieštaravimas. Nes apgavikas nori būti kuo nors daugiau nei yra. Jis to nori, kartu jis negali šito nenorėti.

[23] Šveicarų rašytojo Gotfrydo Kelerio (1819–1890) novelės „Kleider machen Leute" pagrindinis veikėjas.

Taigi, Vencelis Strapinskis negalėjo būti apgaviku prieš savo valią. Arba jis buvo apgavikas, arba nebuvo. Jei jau buvo, tuomet, žinoma, telieka klausimas, koks jis buvo. Nes būna simpatiškų ir nesimpatiškų, moralių ir nemoralių, smagių ir liūdnų apgavikų.

Vencelis Strapinskis darė viską, ką daro apgavikai. Jo elgsena yra tiesiog instrukcija, kaip išmokti aferisto meno.

1. Panaudok, ką turi! Tamsus paltas juodo aksomo pamušalu suteikė Venceliui Strapinskiui aristokratišką ir romantišką povyzą, sužadino susidomėjimą ir smalsumą – Vencelis Strapinskis jį dėvėjo stilingai.

2. Panaudok, ką išmokai! Vencelis Strapinskis anksčiau tarnavo dvare ir pas husarus, mokėjo apsieiti su arkliais ir buvo įvaldęs dvarponių bei husarų kalbėseną – jis vartojo jų posakius, o gavęs į rankas vadžias ir botagą, jų nepaleisdavo.

3. Neslėpk savo silpnybių, bet jas išnaudok! Vencelis Strapinskis buvo nerangus ir drovus – jis nedrąsiai vaišinosi žuvimi ir vynu, taip įtikindamas šeimininką ir virėją geromis savo manieromis, kalbėjo taupiai, o tai teikė jo žodžiams svarumo, pamatęs Meilutę rausdavo ir sutrikdavo, o tai jai atrodė žavu.

4. Elkis taip, kad nereikėtų slėpti savo interesų, bet galėtum juos įgyvendinti! Venceliui Strapinskiui rūpėjo, kad niekas nesužinotų, iš kur jis ir kur vyksta, – privertęs kitus patikėti, kad jis – persekiojamas bėglys, išvengė klausimų, iš kur jis ir kur traukia.

5. Nepiktnaudžiauk netikra tapatybe! Venceliui Strapinskiui tai nebuvo sunku, nes jis vadinosi taip pat, kaip ir grafas, kuriuo buvo palaikytas, tik neturėjo titulo. Bet jam pakako proto niekuomet neprisistatinėti grafu ir pasirašinėti tik vardu ir pavarde.

6. Neviešink netikros tapatybės, bet leisk kitiems ją atrasti! Goldacho gyventojai taip tvirtai įtikėjo grafu Venceliu Strapinskiu todėl, kad patys, ištroškę sensacijų ir linkę klaidingai aiškinti paprastus įvykius, jį išgalvojo.

7. Sėkmės paslaptis yra paslaptis – būk įdomus ir leisk kitiems save regėti tokį, kokį jie nori tave regėti!

8. Užsitikrink nepatikliųjų simpatijas, bet jais nepasitikėk! Iš visų Goldacho gyventojų nepatiklus buvo tik Melchioras Bioni. Vencelis Strapinskis iš pradžių mėgavosi jo simpatija, bet paskui prarado budrumą. Jo simpatiją vienaip ar kitaip būtų praradęs, nes varžėsi su juo dėl Meilutės.

9. Jei kas nepasiseka, nedangstyk savo pralaimėjimo, bet jį pripažink!

Nors Vencelis Strapinskis padarė viską, ką daro apgavikas, jis iš pradžių nenorėjo būti niekas daugiau, nei buvo. Vis dėlto jis nepataisė klaidingai manančiųjų, kad jis esąs šis tas daugiau. Ar jis privalėjo taip pasielgti?

Goldacho gyventojai padarė jį grafu ne dėl jo, o dėl savęs. Jis iš jų nieko neatėmė; nieko, ką patyrė per jų svetingumą, jis negalėjo

išsinešti. Ne, Vencelis Strapinskis Goldacho gyventojams nebuvo nieko skolingas.

Ar jis privalėjo apie viską papasakoti Meilutei? Taip pat ir Meilutė laikė jį grafu ne dėl jo, bet dėl savęs. Ji pamilo Vencelį taip pat ne dėl jo, o dėl savęs, susižadėjo su juo ne dėl jo, o dėl savęs. Vienaip ar kitaip, šitomis sužadėtuvėmis mergina statė į pavojų savo reputaciją ir ateitį, bet šito ji negalėjo žinoti, bet žinojo Vencelis Strapinskis. Ar dėl to privalėjo viską jai paaiškinti? Ar nepaaiškindamas aplinkybių jis tapo tokiu pat apgaviku, kokiu būtų tapęs sąmoningai ją klaidindamas?

Klausimai abejotini. Nes Vencelis Strapinskis ne tik nepaaiškino tiesos Meilutei. Galop jis norėjo, kad mergina klaidingai laikytų jį grafu Venceliu Strapinskiu. Jis atvirai Meilutei pasakė: norėjęs, kaip grafas, pasimėgauti su ja keliomis trumpomis laimės dienomis, paskui prisipažinti apgavęs ir nusižudyti. Tai, kad jį „užpuolė pasaulio paikystė", dar nepavertė jo apgaviku. Bet paskui ta paikystė pavertė jį, arba, tiksliau sakant, jis pats pavirto „jos bendrininku". Vencelis Strapinskis ne išsyk tapo apgaviku, bet galiausiai toks buvo.

Apgaviku jis buvo neilgai. Kai buvo demaskuotas, nepatraukė tolyn, kad kitur bandytų apgavikišką savo sumanumą ir laimę. Jis liko, su Meilute sukūrė šeimą, sėkmingai plėtojo siuvimo ir gelumbės prekybos verslą, tapo gerbiamu žmogumi. Taip sėkmingai baigėsi apgavikiška jo karjera. Ji leido surasti, kas jam tiko, ir ko kitaip jis nebūtų radęs. Jam pakako proto tai išsaugoti.

Vencelis Strapinskis buvo simpatingas apgavikas – moralus, kuklus, gabus ir linksmas. Jis – puikiausias pavyzdys, kad būti apgaviku dar nieko bloga. Tai paprasčiausiai gali būti galimybė pasiekti gyvenime tai, ko esi vertas.

Tą patį vakarą sutikau de Baurą gatvėje.

– Jūs čia? Maniau, kad išskridote į Vokietiją ir grįšite tik į seminarą.

Kai pasakiau liekąs čia, jis pakvietė mane Kalėdų.

– Apsvarstykite siūlymą ir paskambinkite. Mes džiaugtumėmės, – tarė jis, šypsodamasis keistai vaikiška, sutrikusia šypsena, ir staiga išvydau jį jauną, ne su golfo kelnių kostiumu, bet tamsiu paltu juodo aksomo pamušalu.

10

Praėjus sausio seminarui aptarti skirtam susitikimui, per kurį mes, dalyviai, vienas kitam prisistatėme, išsidalijome užduotis ir sutarėme dėl išvykimo, o mano gyvenimas nurimo. Knygą, apie kurią turėjau kalbėti per seminarą, greitai perskaičiau. De Bauro knygos vertimą, kurį vis lėtinau ir lėtinau, užmečiau. Kartais susitikdavau su Džonatanu Marvinu, de Bauro pagaliau pakviestu į seminarą.

Net kai dienos pašaltėjo ir patamsėjo, kiekvieną vėlyvą popietę bėgiodavau po parką, paskui stovėdavau terasoje ir jaus-

davau ilgesį. Kai kuriomis dienomis tik bėgiojimas išviliodavo mane iš namų; šiaip tįsodavau lovoje, skaitydavau romanus, gerdavau apelsinų ar greipfrutų sultis su degtine, snūduriuodavau, skaitydavau, vėl snūduriuodavau, kol ateidavo laikas vakare užmigti. Mano kambaryje niekada kaip reikiant neprašvisdavo. Dieną galėjau įžiūrėti ir skaičiuoti priešais plytinčios sienos plytas, prietemoje jos susiliedavo, o naktį siena keisdavo veidą sykiu su šviesa, krintančia iš skirtingų lifto šachtos langų.

Gulėdamas lovoje matydavau aukščiau esantį langą. Už to lango gyveno jauna moteris, matydavau, kai ji atverdavo ar užverdavo langą, arba prie atviro lango šepečiu šukuodavo plaukus. Ji keldavosi arba labai anksti, arba labai vėlai, o išėjimo iš namų ir grįžimo ritmas leido spėti ją esant gydytoja arba medicinos sesele. Moteris nebuvo daili, bet viską, ką matydavau, ji darydavo taip ryžtingai, taupiai ir veiksmingai, kad man buvo smagu į ją žiūrėti. De Bauro pasiūlymo atsisakiau ir nutariau tą kaimynę pasikviesti vakarienės, jei per Kalėdas liktume vieni. Bet per Kalėdas jos nebuvo. Po kelių dienų ji grįžo su vyriškiu, su kuriuo nesutarė. Vidury nakties prabudau nuo garsaus barnio ir durų trankymo, o kitą rytą lifte pirmą ir vienintelį kartą sutikau kaimynę, užšukavusią ant veido plaukus taip, kad spėjau, – po jais ji slėpė mėlynę.

Vieną gruodžio savaitę buvau užsiėmęs darydamas Barbarai kalendorių. Vaizdas nuo terasos, kur stovėdamas jos ilgėjausi, namas, kuriame gyvenau, namas, kuriame ji gyve-

no su Augiu, ir mokykla, kurioje ji anuomet mokytojavo, oro uostas. Nusipirkau fotoaparatą ir dariau nuotraukas; vienuolikai kalendoriaus mėnesių panaudojau *New Yorker* titulinius puslapius, o gruodžio mėnesiui perkirpau plaštakos dydžio plastikinę eglutę, priklijavau ją prie kalendoriaus lapo, ant šakelių pritvirtinau miniatiūrines elektros lempeles, o kitoje lapo pusėje – mažytę bateriją, suradau netgi mikroschemą – grojo *Jingle Bell.* Labai stengiausi, iš pradžių iš meilės, paskui iš perfekcionizmo, niekaip nesusijusio su Barbara, tik su pačiu darbu, ir galų gale iš užsispyrimo. Dirbinau jai nepaprastą dovaną nepaisydamas, ar ji mane myli, ar nemyli. Maksui pripirkau visų firmų ir visų rūšių, kokių tik galėjau rasti, kramtomosios gumos, o motinai – odinę kepuraitę važinėtis atviru automobiliu. Į jos siuntinuką įdėjau *Political Science Department* brošiūrą su Džono de Bauro nuotrauka.

Mano gyvenimas buvo ramus, bet vienišas nesijaučiau. Kartais eidavau į du ar tris filmus iš eilės ir būdavau pakerėtas didžiulių vaizdų milžiniškuose ekranuose. Kartais nueidavau į restoraną; ten vėlyvais vakarais dainavimo mokiniai ir mokinės traukdavo operų arijas, senyvai damai akompanuojant fortepijonu; ji stoiškai grodavo bet kokią įduotą partitūrą. Operai teatre pasibaigus, retsykiais į restoraną užklysdavo tikras tenoras ir dainuodavo drauge. Kartais išsinuomodavau dviratį ir mindavau Manheteno pakrante vieną atkarpą po kitos.

Dešimt dienų prieš Kalėdas išsiuntęs siuntinukus Barbarai, Maksui ir motinai pajutau, kad metai praėjo. Bandžiau peržiūrėti ir surikiuoti visa, ką jie man atnešė, panašiai, kaip tvarkomas butas, kuriame per metus tiek visko prisikaupia. Toli nepažengiau. Ilgėjimasis Barbaros ir bejėgiškumas, nes privalėjau daryti tai, ką dariau, nežinodamas, kodėl šitai privalau, liūdesys dėl motinos, tarsi savo melais ji būtų ne tik nuo manęs atitolusi, bet man mirusi, be to, tėvui juntamas agresyvumas ir baisėjimasis juo, nors Džone de Baure atradau tai, kas man patiko Johano Debauerio asmenyje, – ne kažin koks balansas.

Kūčių vakarą nusipirkau kalėdinę eglutę, paskutinę parduodamą kioske už kampo, tokį medelį, kad, Dieve, pasigailėk... Staiga mane apėmė įsitikinimas, kad padarydama staigmeną atvyks Barbara, ir panorau šventiškai ją priimti. Žinojau, kad ji skraido tik su *Lufthansa*, kad paskutinis *Lufthansa* lėktuvas atskrenda pusę aštuonių; ji užtruktų mažiausiai dvi valandas, kol praeitų muitinę ir atvažiuotų iki mano namų. Tos valandos nuo pusės dešimtos iki dvyliktos buvo juodžiausios iš viso mano Niujorke praleisto laiko.

Naujųjų metų naktį su Džonatanu Marvinu patraukiau per *Greenwich Village* užeigas ir atsidūriau moters, kuri sakėsi esanti Kalista, lovoje. Man patiko tas vardas.

II

Susitikome sausio sẽptintąją devintą valandą prie fakulteto durų. Čia buvo vyresni mūsų seminaro studentai: Džeinė ir Katerina, buvusi psichoanalitikė ir buvusi gydytoja, buvusi prancūzų kalbos profesorė Anė, buvęs jūrų laivyno karininkas Markas ir Džonatanas. Kiti – ankstesnių seminarų dalyviai, su kuriais pirmą kartą pasimačiau per koordinacinį susitikimą. Megė ir Pamela buvo jaunos advokatės iš stambių Niujòrko teisininkų kontorų, Filipas, Gregoras ir Maiklas dirbo Vašingtone deputatams ar senatoriams, o Ronaldas vadovavo specialistų komisijos jaunimo nusikalstamumo darbo grupei. Buvo šalta, niekas nenorėjo kalbėtis. Kai Markas ir Pamela panūdo prisidegti cigaretes, Katerina stačiokiškai juos subarė šalimais nerūkyti; jie nuėjo, Džonatanas ir Anė patraukė drauge, o Katerina smulkiai aiškino, kodėl tai, kaip ji pasielgusi, esą teisinga. Mes sutrikę žiūrėjome ir klausėmės, kol Ronaldas draugiškai pertraukė Kateriną klausdamas: gal galįs atnešti jai kavos iš už kampo. Balintos, nebalintos, su daug ar tik su šlakeliu pieno, be cukraus, jis taip ir manęs, bet gal su saldikliu arba vietoj saldiklio su *Splenda,* jei anie jos turėsią, cukraus skonio, pagamintos iš cukraus, bet be kalorijų?

Kai ketvirtis po devynių atriedėjo autobusiukas, turėjęs nuvežti mus į vietą, keturi rūkaliai susėdo paskutinėje eilėje, Katerina įsitaisė greta vairuotojo, o kitose trijose eilėse vietas rado Ronaldas ir Megė, paskui Džeinė ir aš, o už mūsų Fi-

lipas, Gregoras ir Maiklas. Būčiau mielai pasišnekučiavęs su Džeine apie būsimą ir buvusį seminarą, apie de Baurą, jos domėjimąsi mokslininku ir susidarytą įspūdį, apie jos posūkį nuo psichoanalizės prie teisės. Bet ji nebuvo spėjusi pasiruošti seminarui ir norėjo skaityti. Tad atsilošiau ir klausiausi sėdinčiųjų man už nugaros pokalbio. Filipui, Gregui ir Maikui dalyvavimas seminare buvo svarbus įvykis. Tie, kas dalyvaudavo tame seminare, buvo laikomi tikrais de Bauro mokiniais ir galėjo tikėtis jų neformalaus tinklo Vašingtone paramos. Poilsio aikštelėje ties Albaniu mes stabtelėjome. Norėdamas bent per pietus pasikalbėti, japoniškoje užkandinėje valgiau suši su kaimyne. Džeinė buvo psichoanalitikų vaikas, užaugo Niujorke, mokėsi puikioje privačioje mokykloje ir Harvarde lankė koledžą, tapo pasisekimą turinčia psichoanalitike, kol ją priveikė poreikis išsiveržti iš pasaulio, kuriame buvo tik kalbama, ir ką nors pačiai kurti, keisti, daryti.

– Ką?

Ji pažvelgė į mane, tarsi būčiau paklausęs kokio nors labai kvailo dalyko.

– Juk matai, kaip keičiasi pasaulis! Noriu, kad tas kitimas išeitų į gera.

Autobuse ji vėl skaitė, kol sulipo akys. Kiti jau miegojo. Už lanko driekėsi kalvos su suartais laukais, purvinai žalios spalvos ganyklos ir pliki miškai, kur ne kur ferma su dideliais siloso bokštais, retkarčiais nedidukė gyvenvietė. Dangus buvo pilkas ir kabojo taip žemai virš mūsų galvų, kad ėmus kristi

pirmoms snaigėms pamaniau: sniegą berti ant mūsų jis galėtų ištisas dienas. Paskui užsnūdau ir aš. Trumpai nubudau, kai autobusas iš greitkelio išsuko į dviejų juostų kelią. Tebesnigo, sniegas netirpo.

Nubudau, nes autobusas dardėjo nelygiu keliu ir sustojo. Pasaulis buvo baltas, ore šoko snaigės, o automobilių, stovinčių prieš vienišą restoraną su baru, stogus ir kapotus dengė storos kepurės. Temo. Žvilgtelėjau į laikrodį, buvo ketvirta valanda; miegojau dvi valandas.

Vairuotojas išlipo, Katerina, Džeinė ir Megė nusekė paskui į restoraną. Katerina grįžo pirmoji, atsisėdo, atsigręžė į mus ir tarė:

– Nuogąstauju, kad vairuotojas bus paklydęs. Temsta ir sninga. Gal mums vertėtų pernakvoti artimiausiame motelyje ir ryt anksti važiuoti toliau. Ką manote?

– Paklauskime vairuotojo! Turime jam pasakyti, ką jis privalo daryti. Jei jo klausime, jis elgsis kaip panorėjęs. Vairuotojas norės rizikuoti šiandien vakare važiuoti toliau; už antrą su mumis praleistą dieną jam niekas nemokės.

Aikštelėje sustojo džipas. Išlipo keturi vyrai, apsitūloję kariškos žalios spalvos striukėmis, mūvintys kamufliažinėmis kelnėmis, avintys suvarstomais, pusę blauzdų siekiančiais auliniais, su tamsiomis megztomis kepurėmis ant galvų.

– Argi de Bauras mūsų nelaukia? Argi jis nesakė ketinąs ten būti dviem dienom anksčiau už mus?

– Turėtume jam paskambinti.

Per koordinacinį susitikimą mums nurodė telefono numerį ekstremaliu atveju. Ronaldas patraukė į restoraną, bet greitai grįžo.

– Tai tik automatinis atsakiklis, ir prisistato ne de Bauras, o avarinė tarnyba.

– Gal kuris turi dar kokį nors numerį?

Sužinojome, kad niekas neturi vietos, į kurią vykstame, telefono numerio ar bent jau de Bauro numerio Niujorke. Ronaldas dar kartą nuėjo į restoraną, informacijoje sužinojo de Bauro telefoną, paskambino ir iš atsakiklio išgirdo tik tiek, kad šeima išvykusi ir grįšianti tik keturioliktą dieną.

Katerina atkakliai laikėsi savo:

– Jei neatvažiuosime, de Bauras pats supras kodėl. Juk jis mato, kas dedasi lauke.

Bet paskui grįžo vairuotojas su Džeine ir Mege: abi moterys susėdo, tarsi viskas būtų gerai, o vairuotojas išsišiepė klausdamas:

– Na, visi nubudo? Tarp septintos ir aštuntos būsime vietoje, vėliau nei planuota, bet anksčiau nei nuogąstauta. Nebijokite, stumti nereikės. Visi ratai varomi – su sniegu susidoros.

Važiavome toliau.

– Kas buvo nutikę? Katerina pamanė, kad jis pasiklydo.

Džeinė, gūžtelėjusi pečiais, tarė:

– Prie baro jis kalbėjo apie maršrutus ir vietoves. Ir aš tai girdėjau. Bet, matyt, jis žino, kur važiuoti.

Iš pradžių prasilenkdavome su pavienėmis mašinomis, lengvaisiais automobiliais, kartą su mokykliniu autobusu, kartą su dideliu sunkvežimiu, elektros lemputėmis apkarstyta vairuotojo kabina. Paskui kelias susiaurėjo, eismas liovėsi, vis rečiau tuščiuose laukuose ar pro medžius žibėjo šviesūs langai. Autobuse buvo tamsu, niekas nenorėjo degti lempelės virš galvos ir skaityti. Visi drauge su vairuotoju žvelgėme į kelią, tokį baltą, nesudarkytą padangų pėdsakų, besidriekiantį per miškus, kurie neturėjo galo. Žvelgėme į apsnigtas pušis, į žibintų šviesoje krentantį sniegą. Po dviejų ar trijų valandų liovėsi snigę, ir vairuotojas burbtelėjo:

– Pagaliau!

Bet be snaigių šydo mus supantis baltas pasaulis atrodė dar nedraugiškesnis.

Paskui privažiavome kelionės tikslą. Šviesą matėme jau kurį laiką, iš pradžių anapus didelės baltos lygumos, paskui už vis naujo kelio vingio. Pagaliau autobusas keliais serpentinais užvažiavo į kalną ir sustojo prieš ryškiai apšviestą seną viešbutį.

– Prašom pasiskubinti, – tarė vairuotojas, iššoko iš autobuso, atidarė galines duris ir iškrovė mūsų bagažą. – Matote, kas dedasi. Turiu paskubėti, kad grįžčiau.

Vos spėjome išlipti, sušlapti kojas, o jis jau vėl sėdėjo autobuse. Vairuotojas apgręžė mašiną, pamojo mums ir nuburzgė. Žvelgėme jam įkandin, matėme serpentinais besileidžiantį nuo kalno, išnyrantį tai viename, tai kitame kelio posūkyje ir

po kurio laiko riedantį anapus didelės baltos plynės. Tuomet autobuso jau nebegirdėjome.

12

Viešbučio būta triaukščio medinio pastato su balkonais antrame ir trečiame aukšte. Žibintai apšvietė aikštę, kurioje stovėjome, ir laiptus, vedančius prie įėjimo, o iš pirmo ir antro aukšto langų sklido šviesa. Mes palūkėjome, bet niekas neišėjo mūsų pasveikinti.

– Tai gal ir eikime, – tarė Ronaldas, paėmė savo bagažą ir užlipo laiptais.

Mes nusekėme iš paskos.

Vestibiulyje dar palaukėme, bet niekas nepasirodė – nei de Bauras, nei vadybininkas, nei kuris nors iš darbuotojų.

Ronaldas šūktelėjo „alio!", bet niekas neatsiliepė. Keli iš mūsų susėdo į krėslus, stovinčius vestibiulyje, Ronaldas, Katerina ir aš patraukėme per pirmą aukštą ieškoti, o Markas pareiškė:

– Apsidairysiu viršuje.

Prie jo prisidėjo ir Džonatanas.

Per valgomąjį patekome į svetainę su židiniu, čia už vienų durų aptikome laiptus, einančius į virtuvę rūsyje, ir nediduką liftą, skirtą patiekalams į viršų kelti, perėjome virtuvę ir tuščias rūsio patalpas iki kito namo galo, kur mažoje patalpėlėje už baro radome kitus laiptus; šičia vienos durys vėrėsi

į biblioteką tuščiomis lentynomis, o kitos į vestibiulį, kur sėdėjo kiti mūsiškiai. Viskas buvo apleista, sienos sutrūkusios ir dėmėtos, minkštos sėdynės nudėvėtos, mediena subraižyta, o valgomajame į sieną buvo atremtos kėdės, nepastovinčios ant trijų kojų. Virtuvėje ant kablių kabojo vos kelios keptuvės ir keli puodai, didžiuliai šaldytuvai stovėjo atviri ir tušti. Bet visur buvo ganėtinai švaru.

– Antrame aukšte yra apartamentai, ten daiktus pasidėjo de Bauras, ir daugiau nei pakankamai kambarių mums. Viršutiniame aukšte tamsu, taigi negalėjome nieko įžiūrėti.

– Kaip čia su šildymu? – paklausė Pamela, gūždamasi krėsle ir sukryžiuodama ant krūtinės rankas.

Buvo šalta.

Katerina, įsisprendusi į šonus, išdrožė:

– Ką reiškia šis priekaištingas tonas? Aš šildymo neišjungiau. Net nežinau, kur jis. Prieiti turėtų būti galima iš lauko.

– Ar eisi drauge?

Džonatanas linktelėjo, mes išėjome į lauką ir patraukėme aplink namą. Neradome jokio šildymo rūsio ar priestato, bet aptikome didelę krūvą malkų ir paėmėme tiek, kiek valiojome panešti. Kai grįžome į vestibiulį, Gregas keikdamasis tėškė telefono automato ragelį.

– Tas daiktas neveikia.

– Kam šitos malkos? Argi neįjungėte šildymo?

Ir mane nervino Pamelos tonas, tad norėjau ką nors atsikirsti, bet Katerina mane aplenkė.

– Liaukis aimanavusi. Eik laukan ir atnešk malkų.

– Minutėlę, – tarstelėjo Ronaldas, pakeldamas ranką. – Turime truputėlį organizuoti mūsų darbą. Kaip manote, jei pirmiausiai suneštume malkas prie židinio, o paskui trauktume į paieškas, keturi į rūsį, keturi po šitą aukštą, keturi į viršutinį? Ieškotume maisto produktų, antklodžių, žvakių – visko, ko mums gali prireikti, atėjus ilgai ir šaltai nakčiai.

Kibome į darbą, tik Pamela liko sėdėti krėsle. Kai prinešėme prie židinio pakankamai malkų, Filas paklausė:

– Ar jis apskritai veikia?

– Pamatysime. Eikime ieškoti, kol turime šviesos. Ar pastebėjote, kad jungikliai neveikia? Juk kur nors turi būti pagrindinis jungiklis, bet aš jo dar neradau, o jei laikrodinis mechanizmas šviesą išjungia aštuntą ar dešimtą, bus tamsu. Taigi, dairykitės ir pagrindinio jungiklio.

Šįsyk patraukiau su Gregu, Filu ir Maiku; perėjome iš eilės visus antro aukšto kambarius. Ant kiekvienos iš aštuoniolikos lovų gulėjo po sulankstytą paklodę ir ploną vilnonę antklodę, spintos ir stalčiai buvo tušti, iš čiaupų vanduo nebėgo. Trijulė dėl to nesisielojo, Gregas keikėsi iš širdies ir su išmone, o Filas su Maiku jau svarstė, kaip Vašingtone pasakos apie savo nuotykį, patirtą Adirondako kalnuose. Priešais de Bauro kambarius kiek pastoviniavome, bet paskui panaršėme ir čia, radome žvakių dėžę ir pusę butelio viskio.

– Šito, šiaip ar taip, visiems nepakaks, – nusprendė Gregas, patraukė geroką gurkšnį ir perdavė butelį Filui. Kai Mai-

kas jį ištuštino, burbtelėjo man „atsiprašau“, atidarė langą ir išsviedė į tamsą.

Kitų paieškos taip pat nebuvo itin sėkmingos. Virtuvėje atrado tris sriubos skardines, *Campbell* pomidorų ir du bakus vandens, bare – kelis butelius su viskio ir konjako likučiais, bibliotekoje – dėžę cigarų. Šildymo sistemos, pagrindinio elektros jungiklio ir centrinio vandens čiaupo rasti nepavyko. Anė su Džeine buvo užlipusios į viršutinį aukštą, bet ten buvo tik tušti kambariai.

Nors ir ne kažin ką turėjome, bet nuotaika buvo gera. Gregas pasisiūlė ruošti maistą, Katerina nuėjo drauge, tarsi mokėtų verstis su skurdžiomis atsargomis. Kol Markas kūrė židinyje ugnį, krėslus iš vestibiulio sunešėme į svetainę. Net Pamela, pakelta nuo krėslo, norėjo būti kaip nors naudinga ir sukrovė malkas į stirtą – dvi pliauskos išilgai, dvi skersai.

Paskui sėdėjome prie židinio, paeiliui gėrėme iš puodo po tris gurkšnius sriubos, tuštinome butelius, rastus bare, ir žiūrėjome į liepsnas. Devintą užgeso šviesa. Truputį vėliau Katerinai panorus eiti gulti, paleidome loterijon antklodes ir paklodes; kam nusišypsojo laimė, tas gavo dvi antklodes ir paklodę, o kam nepasisekė, tas turėjo tenkintis dviem paklodėm ir viena antklode. Man nepasisekė.

Nors mano kambaryje buvo klaikiai šalta, užmigau. Ketvirtą nubudau sustingusiom galūnėm. Paėmiau antklodę ir nulipau į svetainę prie židinio, čia kiti tebemiegojo sėdomis. Žiūrėjau į ugnį, plazdančią tolygiai, bet vis dėlto kaskart

kiek kitaip, ir galvojau apie senelio meilę bangoms, kurios į krantą ritasi tolygiai ir vis dėlto kaskart kiek kitaip, ir galvojau apie skausmą, kurį suteikė tėvas mano seneliams, ir staiga išsigandau, kad ir manyje esama tokio pat kietumo, tokio pat šalčio. Kai prašvito, apsisiaučiau antklode ir išėjau laukan. Didelė balta plynė buvo užšalęs, apsnigtas ežeras. Už jo driekėsi viena kalnų grandinė už kitos, kol dangus ir kalnai susiliejo tolių migloje. Iš kairės tekėjo saulė, pranešė apie save balta šviesa, pakilo geltona virš kalno keteros ir galop pakibo raudona ūkanotame danguje.

Prie manęs priėjo Džonatanas ir prašneko:

– Spėju, kad de Bauro komuna buvo įsikūrusi čia, o ne fermoje. Griežtos kontrolės komuna. Ar matei aparatūrą?

– Aparatūrą?

– Eime.

Nusekiau iš paskos į vidų, ėjome iš vienos patalpos į kitą. Kiekvienos patalpos palubyje buvo įtaisyta viena ar dvi vaizdo kameros.

– Apsižvalgiau ir viršutiniame aukšte. Jų esama ir kambariuose.

– Ar anuomet jau būta vaizdo kamerų?

– Matyt. – Jis nusijuokė. – Gal pas jus Europoje jų dar ir nebuvo.

13

Visi manėme, kad iki pietų nuotykis baigsis ir prasidės seminaras. Bet nieko nevyko. Laukėme.

Kai vis labiau ėmė kamuoti alkis, dar kartą apieškojome viešbutį nuo apačios iki viršaus. Nieko neradome. Ir pašiūrėje už viešbučio nebuvo jokių atsargų, tik dar daugiau malkų, surūdijusių žemės ūkio padargų, geležinė krosnelė ir senas sugedęs automobilis. Už viešbučio aptikome ir laiptus, vedančius žemyn prie užrakintų geležinių durų rūsio aukštyje, veikiausiai į šildymo įrangos patalpą.

Švietė saulė, ir po pietų taip sušilo, kad susėdome terasoje.

– Dabar neatsisakyčiau riestės su grietinėlės sūriu bei lašiša ir šampano taurės, – užsisvajojo Džonatanas.

Megė norėjo naminio varškės sūrio su šviežiomis braškėmis, Filas – didkepsnio su skrudintomis bulvėmis, kiekvienas svajojo apie vis ką nors kita. Aš norėjau dviejų minkštai virtų kiaušinių stiklinėje su laiškiniu česnaku, skrudintos rupių ruginių miltų duonos ir medaus. Tokios buvo žaidimo taisyklės – norėti ko nors kito, nei geidžia kiti. Katerina nustebino savo svajonių omletu iš putpelių kiaušinių.

Bet žaidimas baigėsi, o alkis liko. Saulė pasislėpė už debesų, buvo šalta. Kai vėl susėdome svetainėje prie židinio, nuotaika tapo agresyvi. Ką, tiesą sakant, tas de Bauras sau galvoja? Ką galvojo autobuso vairuotojas paprasčiausiai ėmęs ir nuvažiavęs? Kodėl Džonatanas neperspėjo mūsų dėl šitos

vietos, jei jis spėjo čia prieš daugelį metų de Baurą vadovavus komunai? Kodėl nieko nesiima Markas? Argi jis ne iš karinio jūrų laivyno?

– Jei šiandien niekas nepasirodys, ryt anksti turime traukti iš čia, – tarė Markas. Paskui nusijuokęs pridūrė: – Nereikia būti iš jūrų laivyno, kad šitai suvoktum.

– Mes? O kodėl nepatraukus tik keliems iš mūsų ir neatsiuntus likusiems automobilio?

– O tie, kurie leisis į kelią, gaus geriausius, kokius turime, batus ir drabužius.

– Bet jei jie nepasirodys, ir man vėliau taip pat reikės leistis į kelią?

Džeinė man šnipštelėjo:

– Daugiau šito neištversiu. Gal galėčiau, jei eičiau į viršų prigulti, paimti tavo antklodę?

Linktelėjau, ir ji atsistojo. Bet neišėjo. Džeinė žvelgė pro langą ir žvelgė taip įdėmiai, kad mes pakilome ir įsistebeilijome. Kitame krante važiavo automobilis.

Po kelių minučių jis jau buvo čia, džipas, iš kurio išlipo keturi vyrai. Rudolfas sukuždėjo:

– Ar mes jų nepažįstame? Ar ne juos vakar buvome sutikę priešais restoraną?

Vyrai užlipo laiptais, sustojo priešais mus ir paklausė:

– Ką čia veikiate?

Ronaldas papasakojo apie seminarą ir keblią padėtį, kurioje atsidūrėme.

– Džiaugiamės, kad atvažiavote. Kaip iki čia atkakote? Ar toli iki artimiausios gyvenvietės? Kada važiuosite toliau ir kiek žmonių galėtumėte paimti? Per daug klausimų vienu kartu, atsiprašau.

Jų vadeiva, drūtas pusamžis kampuoto veido trumpai kirptais plaukais vyras, klausęsis Ronaldo kalbos nemirksėdamas ir maldamas žandikauliais, nesiskubino atsakyti.

– Nežinau, kur manote esą. Šiaip ar taip, čia jums nėra ko veikti. Dabar tuoj sutems, bet kad rytoj anksti iš čia dingtumėte.

Pamela prisistatė, kas esanti, tikra, dalykiška, savimi pasitikinti advokatė, ir kantriai bei draugiškai paaiškino, kad šis viešbutis esąs mūsų seminaro vieta, kad čia jau įsikūręs mūsų profesorius, kad jam kažkas nepavykę, kad mes patys nenorį čia pasilikti, kad mielai priimsime juos nakčiai ir kad viliamės jų pagalbos bei noriai ją priimtume.

– Tėvai, – vienas iš trijų šypsodamasis paklausė vado, – kaip manai, gal merginos tegul verda vakarienę?

Vadeiva neatsigręžė į sūnų, bet žvelgė kaip žvelgęs į Ronaldą.

– Jei norite šįvakar gauti valgyti, geriau imkitės kokio darbo. Moterys gali virti vakarienę, vyrai – padėti mano vaikinams.

Paskui kreipėsi į Marką:

– Kas tu toks? Ką čia pametei tarp šitų?

Markas neskubėjo atsakyti. Jo gerai nepažinojau. Elitinių pajėgų kareivis, tapęs teisės studentu, besidominčiu politi-

nėmis teorijomis, – tai man darė įspūdį, o jo pasisakymai visuomet atrodė informatyvūs, apgalvoti ir tiesūs. Kokios mintys kilo jo galvoje per tas delsimo sekundes? Kad turi apsispręsti pasirinkdamas mus ar anuos? Kad su tais kitais gražiai išsisuktų iš viso šito nesusipratimo? Kad pereidamas į jų pusę gali būti mums naudingas? Kad jo su mumis iš tikrųjų niekas nesieja?

– Markas Feltonas. Esu su jais, nes drauge studijuojame. Iki tol, prieš dvejus metus dar tarnavau jūrų laivyne.

Tas kitas ištiesė ranką tardamas:

– Styvas Valtonas. Lėktuvnešis *Independence*. Malonu, Markai, džiaugiuosi. Išgerkime po alaus stiklą.

Jie patraukė į svetainę. Vadeivos sūnus ir, kaip jis mums pasakė, jo pusbroliai linksminosi skubindami mus nešiojant bagažą bei atsargas ir nurodinėdami vakarienę ruošiančioms moterims. Jie užėmė de Bauro apartamentus ir gretimus kambarius. Elgėsi triukšmingai ir storžieviškai. Manau, kad mūsiškiai, kaip ir aš, buvo draskomi prieštaravimo: jautė, kad padėtis žeminanti, ir manė, jog negalime su tuo taikstytis, kita vertus, nenorėjo nemalonumų ir troško, kad kuo greičiau viskas pasibaigtų. Nė vienas iš mūsų nesipiktino. Aš laikiausi įsikibęs vaikystės prisiminimų apie gerklingą ir šiurkštų klasės draugą, kuris pasirinko mane savo auka ir nuo kurio viduje sugebėjau taip atsiriboti, jog tas prarado malonumą mane kamuoti.

Svetainėje visi drauge valgėme mėsainius su bulvėmis ir kečupu. Atvykėliai ėmė mums prikaišioti, kad neturėtume

teisės valgyti. Kol Maikas nebeapsikentė. Jį, visuomet tokį išsidabinusį, laikiau tuščiagarbiu pagyrūnu. Bet jis paprasčiausiai padėjo kartoninę lėkštę su pusiau nuvalgytu mėsainiu, atsistojo ir išėjo burbtelėdamas:

– Valgykit savo šlamštą patys.

Jam žengus tris žingsnius, Styvo Valtono sūnus kyštelėjo koją, Maikas užkliuvo ir griuvo. Parklupo vienam iš pusbrolių prie pat kojų, šis palinko, čiupo dešine Maikui už plaukų, pakėlė galvą ir įspaudė veidu į lėkštę, laikomą kairėje rankoje. Jis juokėsi, kvatojo ir jo draugužiai, rodė pirštais į Maiką, plojo rankomis sau per šlaunis ir kvatojo dar garsiau.

Paskui Styvas Valtonas pasakė:

– Pakaks.

Pusbrolis paleido Maiką, tas atsistojo kečupu išgleizotu veidu ir išėjo iš svetainės.

– Jie kiek padykę, tie mano berniukai, – pasakė Styvas Valtonas Markui, sėdinčiam šalimais, ir kilstelėjo stiklą sveikindamas, – tokie, kokie mes buvome anksčiau.

Markas atsakydamas irgi pakėlė stiklą.

Mes sėdėjome sustabarėję. Mudu su Džeine susižvalgėme ir vienas kito veide įžvelgėme tą patį sumišimą. Neturėjau jokios susidūrimo su fiziniu smurtu patirties. Ir dabar nebijojau, kad mane fiziškai puls ir nužudys. Bet jaučiausi pasmerktas, beginklis ir bejėgis. Norėjau dingti iš čia. Tuomet atsistojo Katerina su ta pačia įniršusio dorybingumo išraiška veide ir

povyzoje, matyta mums tada, kai sudraudė Marką ir Pamelą dėl rūkymo, ir pasisuko į duris.

– Sėskit! – Styvas Valtonas užriko ant jos su tokiu įsiūčiu, kad Katerina iš pradžių nedrįso nei pajudėti, nei sėstis. Ji prisėdo tik tuomet, kai jis pasirėmė rankomis į krėslo ranktūrius, tarsi ketintų stotis.

– Mūsų maistas bus suvalgytas. Ar aišku?

Būtume turėję atsistoti ir išeiti. Kąsniai turėjo strigti gerklėse. Bet mes valgėme. Gėdijomės, nežiūrėjome vienas į kitą ir godžiai ištuštinome lėkštes.

Pavalgius jie išprašė mus iš svetainės. Ronaldas bandė paaiškinti jiems mūsų padėtį ir išsiderėti kompromisą, bet abu pusbroliai čiupo jį ir išgrūdo pro duris. Kurį laiką žvarbdami stoviniavome vestibiulyje.

– Ryt anksti, vos prašvitus, iškeliausime.

– Ar įstengsime be Marko? Nemanau, kad jis norės eiti drauge.

Jis sėdėjo svetainėje su Styvu Valtonu ir vyrukais.

– Aš neisiu. Verčiau truputį pabūsiu virėja ir palauksiu, kol kas nors atvyks. Arba šitie tipai mane paims drauge ir kur nors pakeliui išlaipins. Trisdešimt mylių klampoti per sniegą – tai ne man.

– Ir aš neisiu. Su tokiais drabužiais, kuriuos vilkime, gautume galą.

Ronaldas apsidairęs tarė:

– Vienaip ar kitaip, aš rytoj anksti iššygiuoju. Kas eis su manimi?

– Aš.

Džonatanas purtė galvą.

– Nedramatizuokime. Aš pakalbėsiu su jais apie pinigus.

Priėjo Maikas, nusišluostęs nuo veido pomidorų tyrę. Vengdamas mūsų žvilgsnių burbtelėjo:

– Aš eisiu drauge.

Gregas ir Filas linktelėjo.

Kai linktelėjo ir Pamela, Katerina nusišypsojo:

– Su sąlyga, kad nerūkysi.

– Nebeturiu ką.

– Mielai eičiau drauge, bet mano klubo sąnarys nesveikas, vargu ar benueičiau bent mylią.

– Taigi, būsime septyniese, – pareiškė Ronaldas šypsodamasis ir ištiesė ranką. – Vienas už visus, visi už vieną.

Paeiliui sumušėme delnais.

Man sužvarbusiam kiūtant lovoje, kažkas pabeldė. Už durų su antklodėmis ir paklode stovėjo Džeinė ir išlemeno:

– Žmogaus kūno šiluma... Paprasčiausiai būtų išmintingiau...

Taigi drauge palindome po antklodėmis. Lova buvo siaura. Ji prigludo man prie nugaros, ir tai man tiko: verčiau šilta nugara, nei šiltas pilvas. Abu klausėmės, kaip Džonatanas buvo aprėktas ir išmestas iš svetainės.

– Mums nereikia tavo mėšlinų pinigų. Mums reikia smagumo.

Pasigirdo bildesys, trinktelėjo uždaromos svetainės durys, ir po kelių minučių laiptinėje išgirdome sunkius žingsnius, paskui nušlepsinčius pro kambarį.

Džeinė tarė:

– Gal vis dėlto turėčiau eiti drauge. Tu supranti, kad tai beprotybė. Trisdešimt mylių per dieną nevaliosime nueiti, o naktis po atviru dangumi mus pribaigs.

Pasakojau jai apie Alpių punus, apie prancūzus prie Bereznos, apie vokiečius prie Maskvos, kaip buvau išmokęs iš senelio, kol Džeinė užmigo.

14

Nubudau ir nesupratau, kas mane pažadino. Buvo tamsu, pakenčiamai šilta, Džeinė ramiai alsavo. Paskui išgirdau, kaip kažkas bando užvesti variklį. Veikiausiai tai buvo antras bandymas, o mane bus pažadinęs pirmasis. Antras bandymas irgi buvo nesėkmingas. Išlipau iš lovos ir priėjau prie lango. Snaiguriavo. Trečią kartą pavyko. Džipas pajudėjo, pavažiavus kelis metrus užsidegė žibintai, paskui mašina išriedėjo ant kelio. Bet ji mėtėsi į šonus, sunkiai įveikė pirmą serpentiną, pradėjusi antrą įvažiavo į griovį ir nebeišvažiavo. Pirmame aukšte kažkas atplėšė duris, vyrukai išbėgo į terasą

ir prilėkė prie džipo, kai vairuotojas ir keleivis kaip tiktai ropštėsi iš mašinos.

– Tai Gregas, Maikas ir Filas, – pasakė Džeinė, priėjusi prie manęs.

Vyrukai nuginė juos į viešbutį ir į vestibiulį, paskui šaukė, kad mes privalą lipti žemyn. Vienas iš jų užlėkė į antrą aukštą ir atidarinėjo duris. Apačioje vadovavo Styvo Valtono sūnus. Jis laikė kišeninį žibintuvėlį ir švytavo juo į Gregą, Maiką ir Filą.

– Vienas už visus, visi už vieną? Jums, trims draugužiams, regis, rūpi anaiptol ne visi, o tik jūs patys, – tarė jis juokdamasis. – Proto užvesti variklį sujungiant laidus pakako, bet pritrūko rasti visų keturių ratų pavaros jungiklį. Kuris iš jūsų tas didvyris? Kur užaugai, kad nieko neišmokai? – Jis vėl kvatojo. – Dabar aukitės batus, visi drožkite laukan ir ištraukite automobilį iš to mėšlo, supratote?

– Jis nusišneka, – pasipiktino Katerina. – Traukti iš sniego džipą, kuris pats gali važiuoti keturiais varomais ratais?

Paskui vėl nesuvokėme, kas čia darosi, stovėjome sustingę, kol tai vyko. Styvo sūnus čiupo Kateriną, mažą, liauną moterį, iš priekio už megztinio, atidarė duris ir išmetė į sniegą.

– Nori laukan eiti basa?

Paskui užriko ant mūsų:

– Kad po trijų minučių būtumėte pasiruošę!

Padėjau Katerinai atsikelti. Ji virpėjo ir verkė, pamaniau, kad bus susižeidusi, ir elgiausi labai atsargiai. Ji papurtė galvą. Verkė iš pažeminimo ir bejėgiškumo.

Sniegas krito vis tirščiau. Jei toliau šitaip snigs, kitą dieną nerasime kelio. Mudviejų su Ronaldu žvilgsniai susitiko, mačiau, kad jis galvoja tą patį. Mes išėjome iš viešbučio, išstūmėme džipą iš griovio, atstūmėme keliu į aikštę. Tai buvo sunkus darbas, kilo kivirčas, nes Ronaldas pasipiktino, kad Gregas, Filas ir Maikas tik apsimetinėjo prisidedą ir leido plušėti kitiems. Kai džipas vėl stovėjo aikštėje, mes buvome nusikamavę, šlapi nuo sniego ir prakaito. Grįžome į vestibiulį. Katerina mums patarė sausai nusišluostyti ir, apsirengus visus turimus drabužius, gultis į lovas.

– Minutėlę.

Styvas Valtonas, ne išsyk sulaukęs mūsų dėmesio, ištraukė pistoletą, iškėlė ir šovė. Kai į jį atsigręžėme, ginklą įgrūdo į dėklą po pažastimi ir dėbsojo į mus pastirusiu žvilgsniu.

– Mus nuvylėte. Leidžiame likti, nors jums čia ne vieta. Dalijamės su jumis maistu. O ką jūs darote? Va, šitas,– tarė jis, rodydamas į Džonataną, – elgiasi su mumis lyg su kokiais taksi vairuotojais, privalančiais už pinigus nugabenti, kur įsigeis. Anie trys mus apvagia. Tu, – jis atsigręžė į Ronaldą, – nervini mane savo šnekomis apie supratimą ir kompromisą. Mes iš jūsų tenorime dėkingumo ir draugiškumo. – Jis pakėlė balsą. – Dėkingumo, draugiškumo ir atsiprašymo už ligšiolinį jūsų elgesį. Ar aišku, ką rytoj norėčiau išgirsti? – paklausė jis, stodamasis priešais mane. – Ar aišku?

Kadangi neiškart atsakiau, jis stumtelėjo mane atbulą, nugara pajutau sieną. Jis atsistojo taip arti manęs, kad veidu beveik lietė manąjį, ir galėjau užuosti jo kvapą. Bijojau.

– Ar aišku?

– Taip.

Jis ratu apėjo mūsų draugiją, ir visi sakė „taip".

Tada jis su vyrukais patraukė į svetainę. Tylėdami išsiskirstėme po kambarius. Mudu su Džeine nusirengėme ir ėmėme šluostytis, sutrikę, nes mūsų nuogybė nežadino mumyse geismo.

Lovoje ji tarstelėjo:

– Mes čia tik dvi naktys, o atrodo, lyg būtume amžinybę.

Iš tiesų norėjau jai pritarti, bet nenorėjau išgirsti dar kartą savo tariamą „taip". Vis dar bijojau, bet ne ką nors įvyksiant, – tai buvo fizinė būsena.

– Kas bus rytoj?

– Vis smarkiau sninga, ir aš būgštauju, kad negalėsime iš čia išeiti. Jie neįsileis mūsų į svetainę, ir mums teks bandyti krosnelę iš pašiūrės atsigabenti į biblioteką.

– Turime atsiprašyti.

– Turime juos paveikti, kad jie vėl dalytųsi su mumis maistu.

Po kurio laiko Džeinė pasakė:

– Jie mums net nepasakė, ko jiems, tiesą sakant, čia reikia.

15

Šitai jie pasakė kitą dieną. Vyrukai atvyko medžioti. Kai apie dešimtą liovėsi snigę, susidėjo maisto atsargas į kuprines, terasoje išbandė šautuvus, o kai pusę vienuoliktos prasimušė saulė, jie išėjo. Su jais ir Markas.

– Dabar laikas, – tarė Pamela.

– Kam laikas? Džipo vairas užblokuotas.

– Tuomet paspęskime spąstus. Išpjaukime vestibiulio grindyse skylę. O gal kuris turi migdomųjų? Įmaišysime jiems į maistą. Arba užsibarikaduokime su atsargomis, tuomet jie privalės su mumis derėtis.

Bet atsargų virtuvėje nebebuvo. Apartamentai buvo užrakinti, ir mes neįstengėme nei išlaužti durų, nei įlipti per balkoną.

– Iš kur jie gavo raktą?

Gregas tarė:

– Eime.

Nusekėme jam iš paskos prie džipo. Vairas buvo užremtas geležiniu strypu, bet durelės neužrakintos. Gregas atidarė dešines dureles ir parodė į odinį portfelį, gulintį ant grindų priešais keleivio sėdynę.

– Ar tai... Šiandien naktį gerai neįsižiūrėjau, bet ar ir jums neprimena...

Pamela atidarė portfelį. Dvi knygos, pluoštas popierių, kalendorius. Ji pavartė kalendorių ir tarė:

– Taip, tai de Bauro daiktai.

– Ką tai reiškia?

– Nežinau. – burbtelėjo Pamela ir portfelį padėjo kur radusi. – Bet tai man nepatinka.

– Juk nemanai...

Ronaldas nebaigė sakinio, ir nė vienas neištarė to, dėl ko nuogąstavome. Pastatėme krosnelę, išvedėme vamzdį pro angą, prinešėme į biblioteką malkų ir įkūrėme ugnį. Protarpiais girdėdavome šūvius. Jei pavyktų, rytoj iškeliautume. Šiandien turėjome atsiprašyti. Kuris? Traukėme burtus, aš apėjau visus su šampano kibirėliu, išpuolė Katerinai.

– Aš tai padarysiu. Bet nemanau, kad jie bus patenkinti moters atsiprašymu.

Pamela pažiūrėjo į mane ir tarė:

– Tu turėtum tai padaryti.

– Traukėme burtus, išpuolė Katerinai. Tegul ji ir bando. Jei nepavyks, žiūrėsime, ką toliau daryti.

– Kodėl turime rizikuoti, jei galime šito išvengti? Tegul jis atsiprašo, arba, dar geriau, tegul jiedu atsiprašo drauge.

– Aš neatsiprašinėsiu. Kam tuomet metėme burtus, jei...

– Šitai jau sakei. Metėme burtus, nes nežinojome, ką daryti. Nes nepagalvojome. Dabar pagalvojome ir sumąstėme geriau.

Pamela buvo teisi. Šitai supratau, bet nenorėjau. Nenorėjau atsiprašyti už tai, dėl ko nebuvau kaltas. Kai metėme burtus, prisiminiau, kaip viena kaimynė skundėsi mano motinai, kad aš jai įkandin šūktelėjęs „mižnė“ ir motina mane

tol mygo, kol kaimynės atsiprašiau. Buvau vaikas ir niekada nebuvau ištaręs tokio keiksmažodžio, nebuvau net jo girdėjęs. Atsiprašęs jaučiausi taip apgailėtinai, kad tiesiog negalėjau šito suvokti. Tai, kad paaukojau savo orumą ramybės su motina vardan, kad visi savikritikos ritualai su neteisingais kaltinimais ir netikrais atsiprašymais kėsinasi į šią orumo auką, kad šitaip aukojantis sudūžta savigarba, supratau tik vėliau. Ne, savęs neišduosiu. Aš neatsiprašysiu. Tegul bando Katerina, ir jei nepavyks, matysime, ką toliau daryti.

Jie grįžo su nušautu stirninu. Kateriną paskyrė mėsinėti, nes ji buvo gydytoja, o aš jai talkinau, nes mane graužė sąžinė. Nežinau, ką veikė kiti: nešiojo židiniui malkas į svetainę, kūrė ugnį, nešė šaldyti alų, montavo aparatūrą su garsiakalbiais, iš kurių staiga per visą viešbutį iki virtuvės ataidėjo šlageriai. Tikriausiai Styvas Valtonas ir vyrukai per tas tris valandas, kol mudu su Katerina kepėme mėsą, turėjo progos pasikalbėti su kiekvienu iš mūsų prie keturių akių, taip pat ir su Katerina, kurią aš kelis kartus palikau vieną ir kurios kepimo meną anie keturi vis užeidami susidomėję stebėjo. Susėdus valgyti, jie neiškart pasakė, ką sužinoję. Vakarienės pradžioje Katerina atsiprašė, ir mes pamanėme, kad atsiprašymas tiko; Katerina kalbėjo apie skirtingus jų ir mūsų lūkesčius, kurie nelemtai susikirto, apie skirtingus temperamentus ir stilius, išreiškė apgailestavimą, kad mes juos, mūsų pagalbininkus nelaimėje, įžeidėme, ir išreiškė viltį, kad valgis mus sutaikys ir stirniena visiems bus gardi.

Bet po kurio laiko, kai visi tylėdami valgė, Styvo Valtono sūnus paklausė tėvo:

– Ar ji norėjo pasakyti, kad mūsų kalba ne to lygio? Ar ji mus laiko liurbiais valstiečiais, kaimo kvailiais?

– Nežinau, ar ji norėjo šitai pasakyti. Bet žinau, kad laiko mus idiotais, kurių atsiprašo už mažmožius, o apie svarbius dalykus nė neužsimena. Paspęsti spąstus, išpjauti grindyse skyles, užnuodyti maistą, – kalbėjo vis labiau keldamas balsą. – O ką, jei už tai atsiprašytumėte? Ir šįsyk norėčiau girdėti kalbant ne merginą, o vyruką. Ar supratot? Štai tau, – tarė rodydamas į mane, – ar aišku?

Linktelėjau, o kad to nepakako, tariau „taip". Kai pavalgęs tas ketvertas sėdėjo svetainėje, o mes tūnojome bibliotekoje, pasakiau „taip" ir tam, kad kitą rytą sakytume mūsų atsiprašymo kalbą. Norėjau, kad dar kartą trauktume burtus, ir pasiruošiau kitus apgauti, kaip apgavau ir pirmą kartą. Bet niekas net nesileido į kalbas. Niekas nenorėjo kalbėti ir apie kitus dalykus. Kuris papasakojo ketvertukui apie Pamelos siūlymus? Kuriais galima pasitikėti?

Džeinė Megei tarė:

– Manau, kad turiu būti tau atvira. Nepasitikiu tavimi. Neturiu prieš tave jokių įrodymų, bet mano nuojauta sako...

Megė liūdnai palingavo galva.

Kai devintą užgeso šviesa, atėjo vienas iš pusbrolių ir parodė į Pamelą tardamas:

– Ei, kekšyte, stokis ir eik su manimi.

Jis kalbėjo taip, it būtų įkaušęs. Pamela apsidairė, vis dėlto iš vietų pakilo ir Katerina, Džeinė, Ronaldas, Džonatanas, aš. Tarsi šito būtų laukę, tarpduryje išdygo Styvo sūnus ir kitas pusbrolis. Styvo sūnus turėjo pistoleto dėklą, nebuvo apsijuosęs, bet paprasčiausiai pasikabinęs ant peties. Pamela žvilgčiojo į juos, į mus, vėl į juos, atsistojo ir nuėjo su vyrais.

Laukėme, girdėjome kvatojimą, žodžiavimąsi, garsų Styvo Valtono ir tylų Pamelos balsą. Nesupratome, apie ką svetainėje kalbama, bet klausytis prie durų nedrįsome. Kurį laiką buvo tylu, paskui išgirdome garsų riksmą, iškart po jo dar vieną. Džeinė pribėgo prie svetainės durų ir bandė jas atidaryti, bet pamatė, kad jos užrakintos, ir ėmė belsti kumščiais. Pamela atidarė duris, išblyškusi, raudonomis dėmėmis išmuštu veidu ir išsigandusiomis akimis.

– Gerai, Džeine, viskas gerai.

16

Kodėl praregėjau tik savo pralaimėjimo akimirką? Ar todėl, kad pralaimėjus nebėra ką laimėti, ką prarasti? Nes pralaimėjimas kartu su iliuzijomis apie save patį sugriauna ir neteisingus lūkesčius dėl kitų žmonių? Nes pralaimėjimo klausimas – kaip galėjo šitaip nutikti – leidžia pažvelgti iš arčiau ir įdėmiau?

Kai vakare atėjau į kambarį, Džeinė buvo išsinešusi savo antklodes ir paklodę. Ji apkaltino Megę, bet nebepakėlė ir

mano artumo. Sėdėjau ant lovos ir jutau, kad ir man ne kitaip; nepakenčiau kitų buvimo, jų veidų, jų kalbų, jų judesių, jų baimės. Tai, ką patyrėme, mūsų nesutelkė, bet atitolino vienus nuo kitų. Naktį be Džeinės kūno šilumos ir antklodžių būtų buvę per šalta. Turėjau susirinkti daiktus, eiti į biblioteką ir gultis prie krosnelės, bet įsivaizduoti, kad reikės girdėti kitų alsavimą, užuosti skleidžiamus jų kvapus, buvo nepakeliama, tad atsiguliau savo lovoje.

Miegojau iki ketvirtos, kol nubudau; šaltis tapo labiau nepakeliamas už kitų kvėpavimą ir tvaiką. Priguliau bibliotekoje. Aštuntą jie sukvietė mus į svetainę; paskutinė įžengė Pamela, atsistojo prie mūsų, bet į mus nežiūrėjo. Ką turėtume jiems pasakyti? Žengiau į priekį, o jie ėmė žaisti. Ko aš norįs? Atsiprašyti? Už grupę? O už save ar nenorįs? Ar nebūtų geriau, jei pradėčiau nuo savęs?

Galop aš atsiprašiau. Paskui patraukiau į kambarį, susivilkau visus turėtus drabužius, nuėjau į biblioteką, pasiėmiau antklodę, apsisiaučiau ir išėjau laukan. Sniego sluoksnis tebebuvo per storas, kad būtų galima rasti kelią, bet man tai nerūpėjo: tenorėjau dingti iš viešbučio ir šalin nuo kitų. Klampojau palei ežerą, kol atsigręžęs pamačiau viešbutį, stūksantį ant skardžio anapus plačios baltos lygumos.

Ką čia galėjo veikti komuna? Kur bepažvelgsi, visur miškas. Žmonės čia negalėjo netgi auginti tai, ko reikėjo. Ką jie galėjo gaminti? Kaip atsigabendavo medžiagas ir išgabendavo produkciją?

Niekas nesidėliojo į visumą. Komuna negalėjo būti naujo, kitokio, geresnio bendro gyvenimo eksperimentas; juk dažniausiai komunos siekia šito. Ji buvo de Bauro bandymas su aplink jį susibūrusiais žmonėmis. Lygiai taip pat, kaip ši savaitė buvo bandymas su mumis; šito eksperimento iššūkiai, grėsmės ir pavojai buvo tokie pat netikri, kaip anai komunai geresnio gyvenimo pąžadas.

Kaip elgiasi studentai, būsimi politikai, teisėjai, verslininkai ir kiti atsakingi asmenys esant ekstremalioms sąlygoms? Solidariai, egoistiškai? Tvirtai ir principingai ar pasirengę kolaboruoti? Ko reikia, kad jie vienas kitą išduotų, susikiršintų? Kiek reikia šalčio, bado, spaudimo ir baimės, kad nubyrėtų civilizacijos lakas?

Kartu nė vienas eksperimento dalyvis negali sušalti, išbadėti ar rimtai nukentėti. Turi pakakti antklodžių, pirmam vakarui turi būti rasta užtektinai maisto, okupantai turi kaip tik atsargų atsivežti tiek, kad visiems pakaktų, o kai patalpa su židiniu bus okupuota, turi būti surasta krosnelė, kuri gali būti nugabenta į kitą kambarį. Jei jau reikia smurto, tai jis privalo atrodyti baisus, bet nė vienas neturi iš tikrųjų nukentėti; Maiklas nukrito ant žemės, Katerina – į sniegą, buvau tikras, kad Pamelos neišprievartavo, tik baisiai išgąsdino ir sukompromitavo.

Eksperimentas? Ką, tiesą sakant, šita savaitė turėjo parodyti, ko de Bauras po visų tų seminarų, kuriuos čia buvo surengęs, dar nežinojo? Ne, jis nenorėjo mus tyrinėti. Jis net-

gi neatsiribojo, kaip dera sąžiningai atliekant bandymus. Jis dalyvavo. Vaizdo aparatūra nebuvo užsilikusi nuo komunos laikų ir nebuvo išjungta. Per kameras jis stebėjo mūsų elgesį ir nurodinėjo savo parankiniams, kaip su mumis elgtis. Niekas Pamelos neišdavė; de Bauras girdėjo ir matė ją per vaizdo kamerą. Kai Styvo Valtono sūnus šaipėsi iš Grego, Maiko ir Filo, kad nė vienam iš jų nerūpi kiti, o rūpi tik jie patys, jis išsitarė, o mes būtume galėję šitai suvokti. Iš kur jis galėjo žinoti vakarinę mūsų priesaiką?

De Bauras siekė mus ne tyrinėti, bet formuoti. Prisiminiau pavienes jo knygos ir paskaitų vietas, kurias skaitydamas ar klausydamasis nežinojau nė ką begalvoti. Kad mes viską tik slopiną ir neigią: blogio teikiamą džiaugsmą, neapykantos, kovos ir žudymo malonumą, niūrių fašizmo ir komunizmo ritualų troškimą. Kad nežiūrime blogiui į akis, bet nukreipiame nuo jo žvilgsnį, ir todėl viskas, viskas vėl sugrįžta.

– Gal manote, kad tai buvo tik anų žmonių reikalas? Tik anų laikų? – girdėjome jį ne kartą klausiant, kai per paskaitą kalbėdavo apie praeities baisumus.

Seminaras turėjo mus išmokyti žvelgti blogiui į akis, blogiui, tūnančiam kituose žmonėse ir savyje. Visiems per savaitę ateis eilė, visi turės įsitikinti, kad jie paneigia, išduoda, parduoda geruosius principus ir savo apsisprendimu elgiasi blogai. Kas iki šiol dar nekrito, tas kris, galbūt ne be postūmio, kurį paskirs de Bauras, nes stebėjimo kameros parodė jam tam tikras silpnas savybes.

Aš apgavau kitus traukiant burtus ir atsiprašydamas išdaviau savo įsitikinimus. Ko turėjau iš šito pasimokyti? Kad sugebu blogai elgtis? Kad galiu panaudoti šitą gebėjimą? O gal svarbu buvo iš seminaro dalyvių nukalti bendriją tokių, kurie žvelgė blogiui į akis ir dabar pasirengę ryžtingai juo naudotis?

Nenorėjau priklausyti tokiai bendrijai, nenorėjau turėti su ja nieko bendra. Nenorėjau ir laukti, kol ateis visų eilė, kol de Bauras dar pastūmės, interpretuos, aiškins, taikys, suvedžios ir galų gale paleis besijaučiančius, kad jie po šitos ypatingos patirties esą ypatingi žmonės. Per ežerą patraukiau atgal viešbučio link. Vidury didelės, tuščios, baltos plynės mane dar kartą apėmė baimė – pastarųjų dienų baimė, baimė įlūžti ir prigerti, gryna baimė, kuriai nereikia priežasties. Man pasiekus kitą krantą, ji dingo. Savo kambaryje atsistojau priešais vaizdo kamerą. Pasakiau de Baurui, kad jau laikas. Kad jis privalo ateiti ir užbaigti šitą istoriją.

17

Tas ketvertukas, važiuodamas į Niujorką, priėmė mane į džipą. Pasergėjau išvažiuojančius vyrus ir tiesiai išdrožiau, kad viešbutį jie palieką ne trumpai, kaip mums teigė, bet įvykdę savo užduotį ir kad greitai pasirodys de Bauras. Gūžčiodami pečiais vyrai leido man lipti į mašiną.

Jie buvo aktoriai. Tas, mums žinomas kaip Styvas Valtonas, prieš daugelį metų buvo komunos narys, ir, kai komuną pakeitė sausio seminarai, jis telkė kitus aktorius, su kuriais kartais suvaidindavo medžioklę, kartais pokerio žaidėjų ar sugėrovų draugiją, kartais susibičiuliavusių veteranų šutvę.

– Kartą vaidinome nuo policijos besislapstančią gaują, – pasakojo jis juokdamasis. – Buvo smagu, bet vienas iš mūsiškių persistengė, ir viskas tapo nebe tikroviška, bet kaip filme. Ir oras ne visados būna mums palankus, kaip pavyko šįsyk.

– Kur de Bauras?

– Jau seniai viešbutyje. Jis sėdi kotedže kitapus kalno, jam iki viešbučio netoli.

– Sėdi priešais monitorių sieną.

– Kai kamerų dar nebuvo, daugiau improvizuodavome. Džonas svajoja, kad jam ne kas kartą skambintume, bet kad kiekvienas iš mūsų ausyje turėtų po mažutį imtuvą, o jis galėtų tiksliai mums diriguoti. Be manęs – esu aktorius, o ne robotas.

Jis vairavo atsargiai ir tolygiai. Kai Adirondako kalnai liko už mūsų, kelionė greitkeliu per tamsą tapo monotoniška, tad kiti sumigo. Man prireikė truputėlį laiko, kol apsipratau su pasauliu be sniego bei automobilių srauto ir išmečiau iš galvos pastarųjų dienų vaizdus.

– Kokia buvo komuna?

– Kokia ji buvo? – pakartojo jis klausimą ir susimąstė. – Nenorėčiau būti eilinis jos narys. Priklausiau štabui, bet net

ir ten kartais būdavo per daug. Tai, kad neturėjai jokio privatumo, kad visą laiką būdavai drauge su kitais, nebent atskirdavo už bausmę, kartu valgydamas, miegodamas, mylėdamasis, tupykloje, dar pakenčiama. Bet Džonas nuolat keisdavo taisykles ir nesakydavo, jog jas keičia ir kaip keičia, paprasčiausiai vieną dieną nustodavo galioti tai, kas prieš dieną dar galiojo, o dabar galiojo jau visiškai priešinga. Mes, iš štabo, aišku, naujas taisykles žinodavome; kaip kitaip būtume galėję jas įtvirtinti, jei būtume nežinoję. Bet kiti tik pastebėdavo, kad senos taisyklės nebetinka. Viskas buvo nebe taip, nieko nebuvo pastovaus, niekuo negalėjai kliautis. Taip pat ir de Bauru – šiandien jis buvo vienoks, o rytoj kitoks.

– Kokios tai buvo taisyklės?

– Kada reikia keltis, kokia eilės tvarka dalijami pusryčiai, kas ruošia pusryčius ir kas paskui plauna ir sutvarko indus bei įrankius, kam kokie darbai paskirstomi ir kas gauna laisvadienius, kas su kuo gali mylėtis, – viskam buvo savos taisyklės.

– Kokia prasmė nuolat jas keisti?

Jis nusijuokė.

– Ar man šitai suvokti? Tai buvo susiję su išskirtinės situacijos tiesa. Kai viskas teka įprasta vaga, mes nežinome, kas esame. Leidžiamės apgaudinėjami, apgaudinėjame patys save ir tik išskirtinėje situacijoje mums nutinka... – jis kiek patylėjo. – Nebežinau, kas mums nutinka išskirtinėje situacijoje. Nes, šiaip ar taip, komunos nariams nutiko tai, kad jie prara-

do orientaciją. Jiems de Bauras irgi nieko nesakė apie išskirtinę situaciją ir jos tiesą. Jie privalėjo tai patirti.

– Kodėl jie pasiliko komunoje?

– Liko tik pusė. Kiti, stipresni, išėjo. Iš tų, kurie liko, vienam galop pakriko nervai. Tai buvo komunos galas.

– Po kelerių metų?

– Metų? Komuna išsilaikė devynis mėnesius, nuo pavasario iki žiemos.

– Kodėl jūs prie šito prisidėjote?

– Buvome pažįstami nuo studijų laikų, Džonas studijavo teisę, aš – aktorystę. Jam reikėjo žmogaus, o aš kaip tiktai buvau laisvas.

– Kas finansavo komuną? Kas apmoka tai, kas vyksta dabar?

– Fondas, tik nežinau koks. Nežinau ir to, ar šiandien tai tas pats fondas, kuris mokėjo ir anuomet.

Man kainavo daug pastangų išbūti atsimerkusiam, bet juk norėjau išgirsti atsakymus į šitiek klausimų. Koks buvo de Bauras, kai buvo jaunas, kai vadovavo komunai? Ką pasakojo apie savo gyvenimą Europoje? Kaip elgėsi bendraudamas su moterimis? Ar apskritai turėjo draugų? Bet teįstengiau paklausti, ar komunos nariai į pabaigą jo nekentė.

– Nekentė? Ne, tie, kurie liko, jį garbino.

18

Jie išleido mane prie *Times Square*. Buvo po vidurnakčio, bet gatvėmis plūdo automobiliai, o šaligatviais pėstieji, šviečiančiose reklamose tvyksėdami keitėsi raštai ir spalvos. Buvo nešalta, tad užuot važiavęs metro, patraukiau pėsčiomis.

Vienur kitur neoninė nuogalė kvietė į šou. Kur ne kur dar veikė parduotuvėlės, pardavinėjančios sumuštinius, alų, laikraščius. Vienur kitur namo tarpduryje ar ant laiptelių priešais nuleistas geležines parduotuvės langines gulėjo ir miegojo koks žmogėnas. Pakeliui į šiaurę gatvės ir šaligatviai po truputį tuštėjo. Priėjęs 72 gatvę pasukau į *Riverside Drive* ir čia likau vienas. Iš kairės pro plikus parko medžius žybsėjo kito kranto šviesos, dešinėje miesto nutviekstų debesų fone stūksojo aukšti namai.

Ar Adirondako kalnuose tirpsta sniegas? Ar braška ežero ledas? Taip šilta, kad seminaro dalyviams nereikėtų kurti židinio, tikrai nebus. Ar jie sėdi svetainėje ir klausosi, kaip de Bauras aiškina, ką jie patyrę? Ko iš šito turį pasimokyti?

Mintyse ginčijausi su de Bauru. Iš šito nėra ko mokytis. Taip, esame linkę į egoizmą ir beatodairiškumą, išdavystę, apgavystę ir į dar daug blogesnius dalykus. Taip, blogis su dvidešimto amžiaus nusikaltimais ir karais nėra nugalėtas, bet ir toliau gyvuoja šiame pasaulyje. Ir tai mums nėra nauja. Tai, ką parodė jo sukurta, dirbtinė, menka, išskirtinė situacija, nėra įdomu. Įdomu vien tik tai, kaip susikuriame įprastą savo

gyvenimą ir kad vis geriau, teisingiau, pagarbiau, draugiškiau elgiamės vieni su kitais.

De Bauras juokėsi. Vis geriau? Jei manau, kad esama pažangos, aš nieko nesuvokęs. Nieko nesupratęs apie blogio gyvavimą pasaulyje ir nieko apie jo gyvavimą manyje. Jei žinotume, kokias blogybes esame pajėgūs daryti, – kodėl taip arogantiškai smerktume kitų blogybes? Jei žinotume, kad pasaulyje ir toliau gyvuoja blogis, – kodėl gyventume taip, tarsi neturėtume su juo susirungti? Tarsi neprivalėtume apsispręsti, ką laikysime blogiu, ir atsakyti už tą apsisprendimą?

Jis šaipėsi: tu netgi nedrįsti stoti su manimi į ginčą. Keliauji į savo kambarį ir į savo lovą, užuot likęs čia, viešbutyje. Tu netgi nebūtum piktinęsis tuo, ko aš mokau, jei nebūtum pasipiktinęs tuo, kad nebuvau tau tėvas. Ir neatrodei man toks meilutis, kad būčiau privalėjęs likti su tavimi. Ir šiaip tu niekuo nesipiktini. Eini per pasaulį, šiek tiek mąstai apie teisingumą, tarsi tai būtų kokia mąstymo sporto užduotis, priimi politinę dabartį, tarsi tai būtų kokia paveiksluota istorijos knyga. Jei nebūčiau tavo tėvas, būčiau tau lygiai tiek pat įdomus, ne, jis nusijuokė, daug įdomesnis atradimas nei tavo atradimai Berlyne po didžiųjų pokyčių. Aš jį irgi pašiepiau: atsakyti už apsisprendimą? Kai tu turėjai atsakyti už savo apsisprendimus, pasipustei padus. Ir nekalbėk man nieko apie atsakomybę prieš save patį – ji neskaudina ir nieko neverta. Ji – juokai.

Priešais žingsniavo vyriškis, ant pižamos užsimetęs paltą ir vedinas šunimi. Jis nustebęs nužvelgė mane, ir aš atsitokėjau balsiai pats su savimi kalbąs. Lioviausi burbėjęs po nosimi, lioviausi diskutavęs ir su de Bauru. Ar turėčiau susiremti su juo tikrovėje, užuot ginčijęsis mintyse? Jis nesitrauktų. Jis netgi mėgautųsi priešprieša. Jei reikalo imčiausi lengvai, sportiškai ir žaismingai, konfrontacija tarp sūnaus ir tėvo galėtų virsti tėvo ir sūnaus susitikimu. Jam patiktų kelias, atvedęs mane nuo romano malonumui ir pramogai iki jo; man būtų smagu, jei jis papasakotų apie Karlo sugrįžimą, jei dar jį prisimintų. Tuomet sėdėtume drauge, gertume raudonvynį ir kalbėtume apie sugrįžimus: Odisėjo, Karlo, jo, mano.

Galbūt norėčiau leistis į santykius su juo, jei jis iš tikrųjų būtų avantiūristas, žaidėjas, kurį seniai jame įžvelgiau. Bet žaismingas, avantiūristiškas lengvumas visuomet buvo tik fasadas, už kurio tykojo de Bauro demonai.

Antrą valandą buvau namie. Kambarys buvo perkaitintas, aš pravėriau langą ir išgirdau tylią muziką. Pajutau, kad negalėsiu užmigti, ir man parūpo, kokia vargšė dvaselė jaučiasi taip pat. Bet visi kiti langai buvo tamsūs. Sėdėjau prie stalo ir klausiausi džiazo: fortepijonas be akompanimento, ramus, lėtas, ironiškas. Pleškinant šildymui, kurio negalėjau išjungti ar sumažinti, pravėrus langą, temperatūra buvo maloni. Paėmiau vieną iš geltono popieriaus bloknotų, kuriuos čia atradau, pamėgau ir kurių daug prisipirkau, ir ėmiau rašyti.

Apie vieną tokį, kuris iškeliavo mokytis baimės

Kaip tūkstančiai prieš jį ir po jo, Europoje jis paliko moterį ir vaiką, tamsią savo praeitį ir seną pavardę, atvyko į Ameriką su nauja pavarde, šviesia ateitimi ir siekė karjeros.

Karjera atvedė Džoną de Baurą į Niujorko Kolumbijos universitetą, ir jis tapo politinės teorijos profesoriumi. Jo praeityje...

Rašiau apie šveicarišką jo kilmę, studijas Vokietijoje, artimus sąntykius su Hanke, jųdviejų pabėgimą, laiką, praleistą Berlyne, jo pseudonimus. Pasakojau apie tai, ką jis parašė: rašinį studijuojant, karo laikų straipsnius, spausdintus *Deutsche Allgemeine Zeitung* ir *Das Reich*, straipsnius po karo laikraštyje *Nacht-Expreß*, romanus. Nerašiau, kaip suvokiau jo teisės Odisėjos teoriją. Ar tai, kad de Bauras bandė ja pateisinti savo praeitį, nebuvo akivaizdu tik tuomet, kai žinojau jo praeitį? Bet paminėjau, ką jis darė savo komunoje ir per savo sausio seminarus.

Ankstų rytą baigiau rašyti. Priguliau, miegojau nekaip ir prastai, dešimtą nuėjau su rankraščiu į universitetą, perrašiau kompiuteriu ir pasirašiau savo pavarde. Paskui paskambinau advokatui, su kuriuo susipažinau per paskaitą *Law School*, užėjau ir sutariau, kad jis mano rankraštį pasiūlys *New York Times* ir užtikrins: arba straipsnis bus spausdinamas visas, arba visai nespausdinamas. Tą pačią dieną lėktuvo bilietų nebebuvo, bet gavau vietą į pirmą kitos dienos reisą.

19

Lėktuvas pakilo vėluodamas. Jam skrendant jūros pakrante į šiaurę, jau leidosi saulė. Vakaro šviesoje mirguliavo vanduo ir žėravo sniegas – aš iš tikrųjų nemaniau, kad tai Hudzonas ir Adirondako kalnai, bet atsisveikinau lyg su jais. Paskui pamačiau Halifakso šviesas. O tada jau stojo visiška tamsa.

Bijojau skambinti Barbarai ir pranešti parvykstąs, tad nepaskambinau. Kas būtų, jei ji telefonu pasakytų, kad kai kas nutikę? Kad man iš pradžių vertėtų apsistoti pas kokį draugą ar pas motiną? Kad mes pirma privalą pagalvoti, kaip toliau būsią su mumis? Ne, ji neturinti kito, bent jau jokio pastovaus, bet ji su kai kuo susipažinusi. Anaiptol, ji mane mylinti, labai mylinti, bet ji ne visai susivokusi savyje. Taip, ji norinti mane matyti, bet gyventi kartu viename bute paprasčiausiai būtų per daug artumo ir glaudumo.

Nenorėjau išgirsti šitai telefonu. Bet taip nieko nelaimėjau. O kas, jei šitai išgirsiu laiptinėje, priešais buto duris? Arba prieškambaryje? Arba svetainėje? Pamatysiu, kad iš jos ir iš kitų kambarių mano baldai jau išnešti ir sukrauti baldų sandėlyje?

Barbara Kalėdų atsiuntė man pliušinį meškiną, kurį buvau gavęs vaikystėje ir nuo tol laikydavau visų gyventų būstų knygų lentynoje. „Su širdingais linkėjimais iš tėviškės“ – prirašė prie siuntinuko ir labai mane nudžiugino. Bet iš kur man žinoti, kad meškiuką ji siunčia man kaip meilės pasiuntinį, turintį atkurti artumą? Gal Barbara tik nevaliojo įdėti jį į vie-

ną iš dėžių, į kurias pakavo mano daiktus ir krovė sandėlyje kartu su baldais.

Bet juk šitai ji būtų man parašiusi! Vyrai mano skaitytose istorijose sugrįždavo namo nieko nenutuokdami, nes nebuvo pašto, telefono, jokio ryšio. Na, ne visai taip, Agamemnonas namo grįžo nieko nenutuokdamas, nors per pasiuntinį buvo užmezgęs ryšį su Klitemnestra. Ji apsimetė, nes norėjo jį nužudyti ir nužudė. Gal man pasimaišė protas? Kokios paikos, visiškai paikos mintys! Mano baldai ir daiktai tebebuvo bute – taip turėjau manyti. Jei būtų buvę kitaip, Barbara būtų parašiusi. Su tuo kitu ji būtų palaukusi. Palauktų, kol galėtų pasakyti man tiesiai į akis.

Džiaugiausi, kad galiu kitur nukreipti mintis valgydamas ir žiūrėdamas filmą, o mano kaimynė pasakojo apie keturis savo vaikus ir dvylika vaikaičių. Kai buvo išjungtos salono šviesos ir šnopuojančios kaimynės galva nulinko ant mano peties, ėmiau toliau sukti savo baimės ratą. Bandžiau jį suturėti ir pasverti, kokios gi mano pasirinkimo galimybės. Jei Barbara nenorėtų, kad gyvenčiau jos bute, ar man vis dėlto ten likti? Iš pradžių negalėjau šito įsivaizduoti, paskui ėmiau dvejoti, ar aš nepasilikdamas šitaip elgčiausi dėl jos ar dėl savęs. Ar nenorėčiau užkrauti jai savo artumo, ar nenorėčiau šmėžuoti jai akyse? Ne, tos klaidos, kurią kartą jau padariau, aš nekartočiau. Likčiau. Būti greta, nereikalauti, bet siekti dėmesio, neprimesti savęs, bet siūlytis, neslopinti savo jausmų, bet suprasti josios ir tai parodyti, pasitelkti šiek tiek saviironijos. Juo ilgiau svarsčiau

tokią pasirinkimo galimybę, juo teisingesnė ji man atrodė, ir juo labiau supratau, kad negaliu jos sau leisti. Negaliu.

Ką daryti, jei Barbara stovės tarpduryje, o šalia, ją apkabinęs, stovės kitas? Kautis? Staiga man atėjo į galvą mintis apie dvikovą. Supratau, kai du vyrai myli tą pačią moterį, šiame pasaulyje vietos abiem nėra. Kad jie, jei tikrai ją myli ir jos negauna, ir patys nenori šiame pasaulyje turėti vietos, tad verčiau miršta per dvikovą, nei gyvena be jos. Kvailiausia, kad moterys pasitraukia iš žaidimo ir, pasitaiko, kad trokšta netinkamo, to, kuris miršta, arba net jų abiejų. Net susipliekęs su tuo kitu negalėčiau tikėtis, kad Barbaros akys švytės. Jei jis smogs atgal, o aš aukštielninkas nupulsiu nuo laiptų ir liksiu tysoti aikštelėje, Barbara tikriausiai prilėks ir padės kruviną mano galvą sau į skreitą. Bet jei kris tas kitas? Jei Barbara jame įžiūrės narsią auką, o manyje storžievį?

Pajutau, kad privalau liautis bijojęs. Baimė plėtėsi it koks juodulys, nepaliekantis lape vietos niekam kitam. Greitai neberasiu ten vietos parašyti „aš tave myliu".

Kai lėktuvas nusileido Frankfurte, buvo dar tamsu, tamsu buvo net ir tada, kai išlipau iš traukinio senajame gimtajame mieste. Turėjau persėsti į kitą traukinį, bet gal buvo pažeisti elektros laidai ar bėgiai, gal kas nors nusižudė, todėl kitas traukinys turėjo važiuoti ne anksčiau kaip po dviejų valandų. Paėmiau taksi. Važiavome į kalnų pusę, už jų kilo saulė – palaikiau tai geru ženklu. Blogas ženklas man pasirodė tai, kad aš, kaip ir Karlas, parvykau greitkeliu.

Paskui stovėjau priešais namą. Su žiemiškai pliku sodeliu jis atrodė dar masyvesnis, niūresnis, ir man apsunko širdis. Pravėriau sodo vartus, priėjau prie durų ir paskambinau. Po minutėlės išgirdau dūzgiant durų atidarymo mechanizmą ir užkopiau laiptais. Buto durys dar buvo uždarytos. Likau stovėti ant laiptų.

Girdėjau, kaip už durų iš sklendės ištraukiama ir paleidžiama grandinėlė. Durys atsivėrė. Barbara stovėjo su chalatu, standžiai ant viršugalvio susegtais plaukais, kaip ir per pirmą mūsų susitikimą, su akiniais ant nosies. Ji nusiėmė akinius, pažino mane, ir jos veidas nušvito. Ji atsirėmė į durų staktą, sunėrė ant krūtinės rankas ir žiūrėjo į mane, lipantį paskutinius laiptelius, nešiną bagažu. Ji nusišypsojo kreiva, įžūlia, šilta savo šypsena.

– Tai čia tu!

20

Atrodė, kad nebuvau niekur išvykęs. Barbarai reikėjo skubėti į mokyklą, ir kol ji maudėsi duše, dažėsi ir rengėsi, aš paruošiau pusryčius. Jai grįžus iš mokyklos, buvau iškraustęs lagaminus, sutvarkęs drabužius ir perskaitęs savo paštą.

Leidykla siūlė man senąją darbo vietą; mat, pasibaigus bandomajam mano įpėdinio laikotarpiui, leidykla nepanoro, kad jis pasiliktų. Jei aš siūlymą priimsiąs, galėsiąs rengti naują seriją ir naują laikraštį. Pietaudamas galėjau pranešti

Barbarai, kad kitą rytą vėl kartu kelsimės į darbus. Kitą rytą. Jei ilgiau delsčiau, ant mano rašomojo stalo tik susikauptų daugiau darbo.

Nenutiko nieko tokio, dėl ko būgštavau. Barbaros gyvenime nebuvo jokio kito vyro, ji man nepriekaištavo, kad buvau išvykęs, ji paprasčiausiai džiaugėsi, kad vėl buvau čia. Kartu mano baimė visiškai nedingo. O kas, jei meilės rutina, kuri man tokia svarbi ir maloni, Barbarai vieną dieną ims ir pabos? Kad ji nepajustų, kas mane kamuoja, kartais pasiūlau ką nors patrakėliška, o ji juokdamasi sutinka. Kas bus, jei vieną dieną ji mane perpras? O gal jau perprato?

Mano straipsnis apie Džoną de Baurą nepasirodė. *New York Times* redakcija pageidavo, kad jų reporteris su manimi patikrintų visus faktus, kad aš viską papasakočiau ir įrodyčiau dokumentais, bet aš šito nenorėjau. Nenorėjau dar kartą drumsti tai, ko būta tarp manęs ir de Bauro.

Po kelerių metų jo istorija vis dėlto pateko į Amerikos ir Europos žiniasklaidą. Spėju, kad anas žurnalistas, ant kurio stalo atsidūrė mano straipsnis, pats ėmėsi tyrinėti medžiagą. Jis nepaminėjo manęs, kaip šaltinio, ir man tai tiko. Kitaip dar būčiau patekęs į žiniasklaidos sąmyšį.

Daugumoje straipsnių buvo rašoma apie de Bauro biografiją, skirtingas jo pavardes ir vaidmenis, apie tai, į ką jis leisdavosi ir įsipainiodavo, apie jo egoizmą, oportunizmą, aroganciją ar apie ką nors kita, ką rašantysis manydavo esant de Bauro gyvenimo raktu. Televizija pakvietė ne jį, o apie jį

rašiusį žurnalistą, bet de Bauras dalyvavo radijo laidoje, buvo pasitikintis savimi ir žavus; apie savo jaunystės nuotykių troškimą ir lengvai suviliojamą būdą kalbėjo kiek sutrikęs ir smagus, apie kampaniją žiniasklaidoje supratingai, apie tai, ką pasiekė Amerikoje, didžiuodamasis, o apie Ameriką, leidusią jam šitai pasiekti, taip kukliai, nuoširdžiai ir maloniai, kad po šito niekas negalėjo jo taip paprastai sunaikinti. Klausiausi laidos ištraukų per trečiąją programą, jis tikrai darė stiprų įspūdį.

Mokslinėse diskusijose buvo kalbama apie intelektualų jo padorumą ir apie tai, ar jis, plėtodamas *Deconstructionist Legal Theory*, norėjo išsisukti nuo atsakomybės, ar plėtoti rimtą teoriją, ar ir viena, ir kita. De Bauro draugai surengė konferenciją, kurioje buvo diskutuojama šitais klausimais. Kai kolegos amerikiečiai perskaitė savo pranešimus apie jo komplikuotus, baisius, aklus, užslėptų minčių turinčius ar maištingus karo laikų tekstus, o prancūzų kolega juose, sakytum, ugnyje per plazdenančias liepsnas įžvelgė kaitrą, pasirodė pats de Bauras ir savo karo laikų tekstus dekonstravo taip, kad dėl jų negalėjai jam priekaištauti, negalėjai prikišti, kad jis nesiima už juos atsakomybės. Ir tai buvo meistriškas laimėjimas.

Dėl vieno konferencijos pranešimo kilo atskira nedidelė diskusija. Autorius teigė, kad de Bauro bandymas praeitį pateisinti ir integruoti į dabartį esąs ne tik išmintingesnis nei kiti bandymai, kuriais remdamiesi paprastai išsisukinėja teisės

teoretikai ir praktikai: esą teisė yra teisė, įsakymas yra įsakymas, paklusnumas yra paklusnumas. Jis padeda įsivaizduoti, kas ilgą laiką atrodė neįsivaizduojama, – šiuolaikinį intelektualų fašizmą. Bet de Bauras ištvėrė ir šią diskusiją.

Manau, galimas dalykas, kad visą šitą sumaištį jis ne tik ištvėrė, bet ir ja mėgavosi. Paskui viskas nurimo, bent jau Europoje, ir aš su de Bauro pavarde vėl susidūriau tik po šimtmečių sandūros, apie kurią jis parašė dėmesio vertą, pilną nuojautų ir negandas pranašaujantį straipsnį. Po 2004 metų rugsėjo 11 dienos jis sukūrė terorizmo teoriją – mačiau pristatomą ir aptarinėjamą knygą, bet nenorėjau jos skaityti. Kai jam sukako aštuoniasdešimt metų, vėlyvą vakarą televizija transliavo jo interviu. Truputėlį pažiūrėjau ir paklausiau. Paskui išjungiau garsą, vėliau ir vaizdą.

Po kurio laiko paskambino motina ir paklausė:

– Ar matei jį per televiziją?

– Taip.

– Ar dar nori sužinoti jo romano pabaigą?

– Jau seniai man ją papasakojai.

Ji nusijuokė.

– Vis dėlto tu ją pats susidėliojai, – tarė ji ir laukė mano atsako į savo piktaviliškumą, bet aš tylėjau.

– Prieš atvykdamas į Sileziją jis gyveno čia, studijavo, turėjo draugę. Po karo ją aplankė. Ji buvo ištekėjusi ir turėjo du vaikus.

– Vienas buvo jo?

– Būtų man pasakęs. Jis manęs niekada netausojo. Iš paskutinio susitikimo su ja ir pokalbio su manimi jis sukūrė romano pabaigą.

– Kodėl man šitai pasakoji?

– Gal tau pagaliau paaiškės, kai viską papasakosiu. Vis dar nežinau, ar nori likti Pėteriu Debaueriu, ar tapti Pėteriu Grafu, arba Pėteriu Bindingeriu. Tu vis dar nevedei. Susilaukti savo vaikų jums jau per vėlu, bet tu vis dar galėtum...

– Nori tapti močiute?

– Nieko aš nenoriu, – tarė ji ir padėjo ragelį.

Tai tiesa. Ji nieko iš manęs nenori, manęs neapsunkina, ir tai mane liūdina. Džiaugiuosi, kad Maksui išlikau svarbus ir po kino lankymų, picų valgymo, mokyklos ir studijų. Mielai norėčiau iš jo daugiau, nei noriu. Šito dar turiu išmokti.

Kartais imu ilgėtis to Odisėjo, kuris iš Vencelio Strapinskio išmoko apgaviko gudrybių ir melo, nekantraudamas traukė per gyvenimą, ieškojo nuotykių ir juos patyrė, apžavėjo mano motiną, noriai rašė romanus malonumui bei pramogai ir su žaismingu lengvumu išradinėjo teorijas. Bet suprantu, kad ilgiuosi ne Johano Debauerio ar Džono de Bauro. Ilgiuosi susikurto ir širdyje pakabinto tėvo paveikslo.

Schlink, Bernhard

Sc42 Sugrįžimas : romanas / Bernhard Schlink ; iš vokiečių kalbos vertė Regina Ivanauskienė. – Vilnius : Versus aureus, 2008. – 344 p. – (*Klasika · Neklasika*)

ISBN 978-9955-34-130-7

Šiuo romanu pradedama kūrinių serija *Klasika . Neklasika.*

Plačiai žinomo rašytojo Bernhardo Schlinko „Sugrįžimas" – tarsi tikrasis sugrįžimas į savąjį „aš", įdomi odisėja klaidžiojant po vaikystės ir paauglystės dienas, jausmų ir potyrių, išgyvenimų ir apmąstymų labirintus. Abejonės ir ieškojimai, atradimai ir atsivėrimai įtraukia į Odisėjo gyvenimo kelionę, lydimą ne tik praeities, bet ir dabarties šmėklų...

UDK 830-3

Bernhard Schlink

SUGRĮŽIMAS

Iš vokiečių kalbos vertė *Regina Ivanauskienė*
Redagavo *Romualda Brastavičienė*
Maketavo *Reda Sinkevičiūtė*

Tiražas 1500 egz.
Išleido „Versus aureus" leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
versus@versus.lt | www.versus.lt
Spausdino UAB „Logotipas"
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
info@logotipas.lt | www.logotipas.lt

Plačiai žinomo rašytojo Bernhardo Schlinko „Sugrįžimas“ – tarsi tikrasis sugrįžimas į savąjį „aš“, įdomi odisėja klaidžiojant po vaikystės ir paauglystės dienas, jausmų ir potyrių, išgyvenimų ir apmąstymų labirintus. Abejonės ir ieškojimai, atradimai ir atsivėrimai įtraukia į šią gyvenimo kelionę, lydimą ne tik praeities, bet ir dabarties šmėklų.
Romaną „Sugrįžimas“ literatūros kritikai vertina itin kontroversiškai: vieni negaili liaupsių, o kiti vos ne maišo su žeme...

Barbaros švelnumas irgi buvo tikra palaima, kuria iš pradžių nenorėjau patikėti, bet vėliau leidausi juo užkrečiamas. Negalėjome vienas kito paleisti iš rankų, nei automobilyje, nei eidami gatve, nei parduotuvėse ar restoranuose. Jos aistra buvo tokia beatodairiška, kad į savo sūkurį įtraukė ir mane, nuplaudama visą susivaržymą, susikaustymą ir nerangumą... Jau vien balsas, kokiu ji kalbėdavo, kai norėdavo mane nylėti, įskeldavo kibirkštį kažkur pilve, o tamsus kraujo lašelis, kartais ištrykšdavęs iš randelio ant viršutinės jos lūpos mums bučiuojantis, degė mano širdyje. Jaučiausi gyvesnis nei kada nors anksčiau. Bet dar didesnis stebuklas už Barbaros aistrą buvo jos švelnumas, paverčiantis kitokia visą dieną ir kiekvieną pavienę minutę. Taip, viskas buvo kitaip.

www.versus.lt
www.skaitytojuklubas.lt
ISBN 978-9955-34-130-7